

НАСТАВА САВРЕМЕНЕ ИСТОРИЈЕ ЈУГОИСТОЧНЕ ЕВРОПЕ
МАТЕРИЈАЛ ЗА НАСТАВНИКЕ ИСТОРИЈЕ

КЊИГА 2

РАТОВИ, ПОДЕЛЕ, ИНТЕГРАЦИЈА (1990–2008)

Издавачи: Дан граф, Београд; Гама дигитал центар, Београд;

Центар за демократију и помирење у југоисточној Европи (CDRSEE), Солун

Наслов оригинала: *Teaching Contemporary Southeast European History. Source Books for History Teachers*

Стручни тим: проф. Нијази Кизилирек, проф. Дубравка Стојановић (консултанти уредника),
др Сњежана Корен, др Василики Сака (педагошки консултанти)

Одбор за историјске изворе: др Корнелија Ајлец, проф. Хамит Бозарслан, проф. Фрашер Демај,
проф. Валентина Дука, др Галина Гончарова, др Вангелис Караманолакис, др Вера Кац, др Хрвоје Класић,
др Каталина Михалаче, др Драгутин Паповић, др Павлос Павлу, др Радмила Радић и проф. Ирена Стефоска

Рецензенти: проф. Марија Тодорова, проф. Флориан Бибер и проф. Андреас Деметриу

CDRSEE известилац Управног одбора за Заједнички историјски пројекат: Коста Карас

CDRSEE извршна директорка: Звездана Ковач

CDRSEE пројектни тим: Антонис Хадзијанакис, Рут Сутон, Саша Куленовић, Апостолија Гугуси и Јанис Какавакис

Превод са енглеског: Ивица Павловић

Редактура: Биљана Ступар

Слог: Иван Храшовец

Графичко обликовање: LYNX, Атина

Штампа: Гама дигитал центар, Београд

Тираж: 1980 примерака

Ово издање објављено је уз подршку ЕУ.
Садржај и ставови у овој публикацији
искључива су одговорност аутора и ни на
који начин не изражавају ставове Европске
уније, издавача и спонзорских организација.

Објављивање књига су помогли и:

Књига је сачињена од прилога наших сарадника. Ти прилози, колико је познато онима који су их припремили, не нарушавају ауторска права трећих страна. Због тога издавач није одговоран за било какво могуће кршење права трећих страна.

Припрему издања на српском језику омогућио је:

Штампање књига омогућила је Влада Канаде.

Copyright © Центар за демократију и помирење у југоисточној Европи (CDRSEE)

Криспу 9, Ано Поли, 54634 Солун, Грчка

e-mail: info@cdrsee.org web: www.cdrsee.org

CIP запис је доступан у електронском каталогу Народне библиотеке Србије

ISBN: 978-86-6371-014-6

COBISS.SR-ID 259074572

НАСТАВА САВРЕМЕНЕ ИСТОРИЈЕ ЈУГОИСТОЧНЕ ЕВРОПЕ

МАТЕРИЈАЛ ЗА НАСТАВНИКЕ ИСТОРИЈЕ

КЊИГА 2

РАТОВИ, ПОДЕЛЕ, ИНТЕГРАЦИЈА (1990–2008)

Уредници

КРИСТИНА КУЛУРИ и БОЖО РЕПЕ

Уредница едиције

КРИСТИНА КУЛУРИ

Уредница издања на српском језику

ДУБРАВКА СТОЈАНОВИЋ

 CDRSEE
Center for Democracy and
Reconciliation in Southeast Europe

Београд, 2018.

ПОГЛАВЉЕ I: РУШЕЊЕ И ИЗГРАДЊА 1990–1992	8
Увод.....	9
I.1. КРАЈ ХЛАДНОГ РАТА.....	11
I.2. ПОЛИТИЧКЕ ПАРТИЈЕ И ИЗБОРИ	13
I.3. ПРОГЛАШЕЊА НЕЗАВИСНОСТИ.....	21
I.4. НОВИ СИМБОЛИ, ВАЛУТЕ, ЗАСТАВЕ.....	29
ПОГЛАВЉЕ II: РАСПАД ЈУГОСЛАВИЈЕ	36
Увод.....	37
II.1. ПУТ У РАСПАД.....	41
II.2. РАТОВИ 1991–1995.....	47
II.3. ОПСАДА САРАЈЕВА.....	60
II.4. ЛОГОРИ.....	64
II.5. РАТОВИ 1998–2001.....	66
II.6. ЗЛОЧИНИ И ЕТНИЧКА ЧИШЋЕЊА.....	77
II.7. ПРИСИЛНА ПРЕСЕЉЕЊА СТАНОВНИШТВА И ИЗБЕГЛИЦЕ.....	80
II.8. ДЕЦА И МЛАДИ У РАТУ	85
II.9. УНИШТАВАЊЕ КУЛТУРНЕ БАШТИНЕ.....	87
II.10. ПРОТИВ РАТА.....	90
II.11. РАТ НОВИНАРА	95
II.12. МЕЂУНАРОДНЕ И БАЛКАНСКЕ РЕАКЦИЈЕ	97
ПОГЛАВЉЕ III: МЕЂУНАРОДНИ АКТЕРИ, ЛОКАЛНА ПИТАЊА	102
Увод.....	103
III.1. КИПАРСКО ПИТАЊЕ.....	105
III.1.1. Деведесете године.....	105
III.1.2. Од Хелсиншког самита до Анановог плана	107
III.2. ЈУГОСЛОВЕНСКО ПИТАЊЕ.....	110
III.2.1. Међународна војна интервенција.....	110
III.2.2. Преговори и мировни споразуми.....	115
III.2.3. Оптужнице, судови, трибунали.....	123
III.2.4. Иницијатива за сарадњу у југоисточној Европи (SECI) и Пакт за стабилност.....	132
III.3. БАЛКАН У ЕУ И НАТО.....	133
III.3.1. Придруживање ЕУ.....	134
III.3.2. Придруживање Северноатлантском савезу (НАТО).....	137
III.4. ПОЛИТИЧКЕ ТРАНЗИЦИЈЕ И ТРАДИЦИЈЕ.....	138

ПОГЛАВЉЕ IV: ЕКОНОМИЈА И ДРУШТВО	150
Увод.....	151
IV.1. ПРИВАТИЗАЦИЈА И ДЕИНДУСТРИЈАЛИЗАЦИЈА	153
IV.2. УНИШТАВАЊЕ И ОЧУВАЊЕ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ.....	158
IV.3. ФИНАНСИЈЕ	161
IV.4. ДЕМОГРАФИЈА И МИГРАЦИЈЕ.....	170
IV.5. ДРУШТВЕНЕ НЕЈЕДНАКОСТИ И МАЊИНЕ	175
ПОГЛАВЉЕ V: КУЛТУРА.....	184
Увод.....	185
V.1. НОВЕ ТЕХНОЛОГИЈЕ И КОМУНИКАЦИЈЕ	187
V.2. РЕЛИГИЈА.....	190
V.3. ФИЛМ, ПОЗОРИШТЕ И МУЗИКА.....	202
V.4. СПОРТ И ОЛИМПИЈСКЕ ИГРЕ	206
ПОГЛАВЉЕ VI: НАЧИНИ СЕЋАЊА	210
Увод.....	211
VI.1. БРИСАЊЕ И РЕВИЗИЈА КОМУНИСТИЧКЕ ПРОШЛОСТИ.....	213
VI.2. РЕВИЗИЈА СЕЋАЊА НА ДРУГИ СВЕТСКИ РАТ	221
VI.3. СЕЋАЊЕ НА НОВИЈЕ РАТОВЕ	226
VI.4. ПОМИРЕЊЕ КРОЗ ОБНАВЉАЊЕ ИЛИ УНИШТАВАЊЕ СЕЋАЊА	229
ХРОНОЛОГИЈА (1944–2008).....	235
ЛИТЕРАТУРА	293
ПРОЈЕКТНИ ТИМ.....	296
Карте	
Етнички састав Југославије, 1987.....	45
Распад и ратови у Југославији (1991–1995).....	50
Распоред УН-а у Босни и Херцеговини и Хрватској	114
Дејтонски мировни споразум о Босни и Херцеговини, 1995.....	119
НАТО мировне снаге на Косову, 1999. године.....	123
Чланови и посматрачи SECI 2006.....	132
Придруживање држава југоисточне Европе Европској унији	134

ПОГЛАВЉЕ I: РУШЕЊЕ И ИЗГРАДЊА 1990–1992

Увод	9
I.1 Крај Хладног рата	11
I.2. Политичке партије и избори	13
I.3 Проглашења независности	21
I.4 Нови симболи, валуте, заставе	29

► УВОД

Осамдесетих година прошлог века Хладни рат се ближио крају захваљујући економском, политичком и војном притиску Сједињених Држава на Совјетски Савез и земље Варшавског пакта. Источноевропске државе све су теже излазиле на крај са економским теретом трке у наоружању. У Совјетском Савезу кључне промене спровео је Михаил Горбачов, који је покренуо политичке и економске реформе (*гласност* и *перестројку*). Реформски процес у Совјетском Савезу крајем осамдесетих година подстакао је низ револуционарних, далекосежних промена у земљама источне Европе: Пољској, Мађарској, Источној Немачкој, Бугарској, Чехословачкој и Румунији. Најчешће се радило о мирним грађанским покретима, само је у Румунији дошло до насилне смене власти. Масовне демонстрације у неколико немачких градова у новембру 1989. довеле су до пада Берлинског зида и поновног уједињења Немачке. Дошло је до распада Совјетског Савеза и увођења вишепартијског система и тржишног капитализма у бившим социјалистичким државама, које су се отиснуле на болни пут транзиције. Крај биполарне поделе света уједно је значио и престојавање геостратешких односа у свету који је постајао унилатералан. Сједињене Државе постале су доминантна сила. Варшавски пакт се распао и почињале су дискусије о будућности НАТО-а. Нешто касније, 1999. године, НАТО је учвршћен и проширен на социјалистичке земље источне Европе. Крај биполарног света темељно је изменио и геостратешке односе на Балкану.

На крају Хладног рата (1990) земље југоисточне Европе нашле су се у сасвим различитим ситуацијама. Превирања у региону виде се и из чињенице да је у том тренутку он обухватао само седам земаља, док их сада има дванаест – Југославија се кроз неколико ратова распала на седам држава. С друге стране, иако је Кипар био војно подељен за време Хладног рата, део острва под турском окупацијом, упркос једностраном проглашењу независности, није добио признање ниједне државе осим Турске.

Чак су се и геостратешке позиције различитих земаља знатно разликовале. Грчка је била једина земља у региону која је ушла у тадашњу Европску заједницу, још пре краја Хладног рата. Грчка и Турска су уједно биле и чланице НАТО-а. Бугарска и Румунија су биле чланице Варшавског пакта. Током

Хладног рата, Албанија је била најизолованија држава југоисточне Европе. У прво време, по завршетку Другог светског рата, одржавала је блиске везе с Југославијом, али се након разлаза Совјетског Савеза и Југославије прикључила Совјетском Савезу, а после разлаза Совјетског Савеза и Кине, стала је на страну Кине. Од седамдесетих година Албанија је опрезно успостављала односе са другим државама, али та политика се није битно одразила на положај становништва, које је остало готово потпуно изоловано до 1991. године. Поред Југославије која је била оснивач покрета, од европских земаља још су Малта и Кипар биле чланице покрета несврстаних.

Државе су такође имале сасвим различита унутрашња уређења са различитим нивоом демократије. Албанија је имала најоштрији комунистички систем заснован на стаљинизму и он се није много мењао током послератних деценија. Румунски систем је био најсличнији албанском међу државама совјетског блока, односно земљама тзв. реалног социјализма, али је Румунија водила независну спољну политику.

Румунско и бугарско руководство било је против промена у Совјетском Савезу и против Горбачовљеве *гласности* и *перестројке*. Бугари су их прво одбацили, али су затим, за разлику од Румуније, почели да примењују совјетски модел, тврдећи чак и да воде сопствену реформску политику. Промене у Бугарској спроводиле су се мирно, али је у Румунији дошло до оружане револуције.

Током Хладног рата, и Турска и Грчка су прошле кроз период диктатуре. Истовремено су биле у оштром међусобном сукобу, који је готово довео до рата. Међутим, у југоисточној Европи, само су Грчка, Турска и Кипар формално имали вишепартијски систем пре завршетка Хладног рата. Грчка је била најдемократичнија, али је њену демократију карактерисао снажан конзервативни елемент, посебно након Грађанског рата. Међутим, још пре завршетка Хладног рата, Грчка је успешно спровела демократску транзицију након пада диктатуре пуковника (1974) и постала прва земља региона која је ушла у Европску унију. Југословенски систем био је негде између: називао се социјалистичким и самоуправним, и заснивао се на друштвеном власништву (фабрике су формално биле у власништву целог друштва, у „друштвеној својини“, и њима су управљали радници), али је

покушавао да послује у складу са тржишним принципима. Југославија је била једина земља отворена и ка Истоку и ка Западу: њени грађани су могли да путују у све земље (изузев Албаније, због њене самонаметнуте изолације).

Осамдесетих година, Југославију је ипак потресала озбиљна економска криза, национализам је био у порасту и до краја Хладног рата држава је била на ивици распада. Европска заједница, Сједињене Државе, Совјетски Савез и УН били су против распада,

али нису учинили довољно да помогну Југославији да остане јединствена. После низа уставних промена 1989. уследили су референдуми и проглашења независности у републикама. То је 1990. године припремило терен за драматичан распад државе, који ће бити описан у наредном поглављу. Овај историјски процес треба проучавати комбинујући докумената из поглавља VIII Читанке 1 (криза осамдесетих година) и поглавља II и III Читанке 2 (ратови, међународна интервенција и мировни споразуми).

► I.1. КРАЈ ХЛАДНОГ РАТА

Трећег децембра 1989, амерички председник Џорџ Х. Буш и совјетски лидер Михаил Горбачов прогласили су, на самиту одржаном на Малти, крај Хладног рата. Преговори о нуклеарном разоружавању настављени су у наредним годинама и довели су до потписивања билатералног споразума између САД и Совјетског Савеза. Седамнаестог новембра 1990. у Паризу, лидери НАТО и Варшавског пакта потписали су Споразум о конвенционалним снагама у Европи (CFE), а два дана касније Париску повељу за нову Европу, прогласивши завршетак војних и економских подела Европе. Двадесет петог фебруара 1991. преосталих шест чланица Варшавског пакта састало се у Будимпешти и одлучило да распусти свој војни савез. На другом састанку у Будимпешти, 18. јуна 1991, Пакт је распустио своју економску организацију, СЕВ. Варшавски пакт је коначно распуштен на састанку у Прагу 1. јула 1991.

I-1. Извештај ЦИА-е о будућности Источне Европе и Балкана, април 1990.

Назив Источна Европа постајаће све мање прецизан јер ће источно-централно европске земље, Пољска, Чехословачка, Мађарска и Источна Немачка кренути у све тешњу сарадњу са Западом, док ће Балкан – Бугарска, Румунија и Албанија – ићи одвојеним путем. Југославија ће, ако остане на окупу, наставити блиске везе са Западом.

У неким источноевропским земљама, међутим, видећемо политичку нестабилност а можда и обнову ауторитаризма, због дугогодишње економске заосталости и новонасталих етничких анимозитета. Чак и уз западну помоћ, источноевропске економије ће, изузев Источне Немачке, вероватно у петогодишњем периоду обухваћеном овом проценом, само неуједначено напредовати.

Будућности Источне Европе, 1990, стр. 182.

Прокоментариши извештај ЦИА-е. Какве су биле прогнозе? Да ли су се обистиниле? На који начин? Проучи други пасус и прокоментариши зашто је Источна Немачка изостављена из песимистичне процене. Како би се тај „неуједначени напредак“ могао описати 25 година касније?

I-2. „Последњи ексер у ковчегу Варшавског пакта“. Албански листови о распуштању војне структуре Варшавског пакта

У Москви, као на сахрани, совјетски генерал Владимир Лобов, начелник Генералштаба Источног савеза, одржао је последњи опроштајни састанак са шефовима војних структура Варшавског пакта. Овај састанак одржан је само месец дана након састанка у Будимпешти, који је формално запалио свећу за покој овог савеза, утврдио протокол о његовој сахрани и дан када ће последњи ексер бити закуцан у његов мртвачки сандук. На састанку у Будимпешти донета је одлука да се распусте све војне структуре овог блока до 31. марта. У практичном смислу, тај протокол биће строго имплементиран. Након неколико дана, представници Команде Варшавског пакта отићи ће у своје земље. Коначна смрт Источног савеза однеће са собом чак и његова срамна дела из августа 1968. Међутим, његова историја ће заузети значајно место у музејима будућих генерација.

Права демонтажа Варшавског пакта започела је још давно. Али његова дуга агонија сада се практично завршила, што људима и земљама Источне Европе омогућава да дишу слободно. И не само њима, већ и становницима западне Европе, имајући у виду да нестаје једна од потенцијалних претњи по њихову слободу и независност. [...]

Док умире Варшавски пакт, европски народи који су претрпели два светска рата, несумњиво ће ускоро желети да виде и други војни блок, НАТО, у музејима савремене историје. [...] За то време, бивше чланице Варшавског пакта потписују билатералне уговоре о војној сарадњи. Неке од њих иду даље, тражећи успостављање политичких и војних веза са НАТО-ом, и – зашто да не? – статус „придруженог члана“ у блиској будућности. [...]

Çota, Zeri i Popullit, 27. март 1991.

И-3. Десничарски грчки листови и званични орган Комунистичке партије Грчке (ККЕ) извештавају о распаду Варшавског пакта

А. „Сахрана Варшавског пакта“, *Елефтерос Шийос*, 2. јул 1991.

Изгледа да је суђено да војна организација које су се бојале и њене чланице сконча у главном граду државе у којој је извршила свој најтежи злочин. Јуче у подне, слободни Праг из 1991. осветио се крвавом Прагу из 1968.

У чехословачкој престоници, шест преосталих чланица Варшавског пакта донело је јуче одлуку о свом дефинитивном самораспуштању. Та организација, која је 36 година контролисала своје чланице и плашила остатак света, више не постоји.

Истовремено, Скупштина „мајке“ распуштеног пакта, Совјетског Савеза, довршавала је усвајање закона са далекосежним последицама за будућност државе: закона који трасира процес приватизације државних фирми. Према овом закону, сва досадашња државна предузећа – осим оних која се баве здрављем, одбраном, безбедношћу и животном средином – могу бити купљена на тендеру, могу се превести у друштва са ограниченом одговорношћу и задруге или постати акционарска друштва.

Б. „Потпуно распуштање Варшавског пакта“, *Ризосјасјис*, 2. јул 1991.

Састанком је председавао В. Хавел, који је Варшавски пакт описао као „превазиђену институцију, чедо Хладног рата“. Чехословачки лидер је рекао: „Наша данашња одлука је историјска. Опраштамо се са временом када је Европа била подељена идеолошком крутошћу... Визија јединствене, демократске, сигурне и мирољубиве Европе отвара се пред нама.“ [...]

Совјетски потпредседник Г. Јанајев изразио је наду да ће НАТО ускоро кренути стопама Варшавског пакта. Он је нагласио чињеницу да су организације створене за Хладни рат „превазиђене“ и да његова влада очекује [сличан] развој догађаја или можда револуцију у НАТО-у. „НАТО ће такође схватити да доминантна политичка реалност не оправдава његов опстанак као конфронтацијске организације. Због тога смо прихватили распад

Варшавског пакта, надам се да НАТО неће дуго опстати“, закључио је он.

И-4. Престројавање турске спољне политике након распада СССР-а

Након распада Совјетског Савеза, многи политичари, укључујући председника Тургута Озала и премијера и будућег председника Сулејмана Демирела, тврдили су да ће 21. век бити „турски век“, са убрзаном економском, политичком, културном и језичком интеграцијом Турске и средње Азије, уз много мању зависност од западне Европе. Међутим, овај оптимизам није дуго потрајао, будући да су средњоазијске републике изабрале да се држе свог савезништва са Русијом.

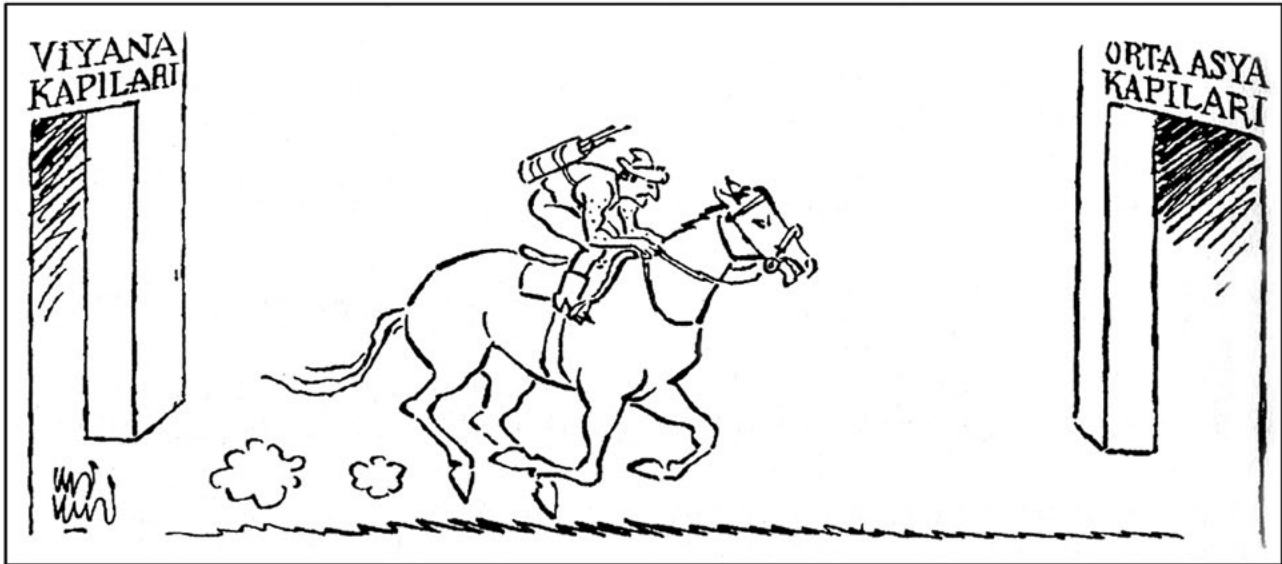
А. Председник Казахстана Назарбајев одбацује турске планове за стварање „турског простора“ у средњој Азији

Назарбајев, 1991, „У овом крају света, турски утицај јавио се као реакција на совјетску хегемонију... ја сам против строге поделе какву намећу људи под турским или исламским утицајем. Они немају никакве шансе. Данас смо сведоци турског интеграцијског приступа који се развија због заједничких вредности турског говорног подручја, али се то не сме претворити у опасни шовинизам.“

Назарбајев, 1997, „Ово питање је јасно образложено у саопштењу које су наше турске колеге припремиле на првом самиту турских шефова држава. Споменуто је да ћемо изабрати пут сарадње са Турском, утемељене на нашим заједничким историјским коренима, нашем заједничком језику и култури, јединствености наших традиција. Морао сам да повредим Тургута Озала, изјавио сам да нећу потписати ову изјаву. Рекао сам му да подржавам само економске, политичке и хуманитарне односе. Истина је да су наши корени исти, али је такође познато да смо већ дуго раздвојени. Предложио сам му да поново успоставимо покидане везе наше цивилизације поштујући нашу новостечену независност, суверенитет сваке државе. Међутим, желео бих да кажем да нећемо прекидати односе са другим народима и државама, нити ћемо поново ступати у неравноправне односе, о којој год се држави радило.“

Оран, 2002, књ. 2, стр. 394, 395.

Б. Карикатура: Од Бечке капије до капије средње Азије

(Ali Ulvi)

Оран, 2002. књ. 2 стр. 374.

1. Опиши ову карикатуру. Зашто се помиње Бечка капија и зашто се она напушта? Који историјски догађај евоцира та карикатура? Да ли мислиш да карикатуриста позитивно или негативно гледа на нову оријентацију Турске? Који су твоји аргументи?

2. Које „заједничке корене“ деле Турска и неке бивше совјетске републике (на пример, Турци и Казаци) као етничке групе?

3. Зашто мислиш да се Турска окреће Азији? Како се, по твојем мишљењу, може остварити политика „пантуркизма“?

4. Зашто мислиш да је Назарбајев тако реаговао на овај став?

5. Можеш ли да се присетиш сличних политичких ставова заснованих на етничком/расном приступу у савременој европској историји?

► I.2. ПОЛИТИЧКЕ ПАРТИЈЕ И ИЗБОРИ

I-5. Пад Живкова и вишестраначки избори у Бугарској

Први члан Устава који је Бугарску комунистичку партију дефинисао као „водећу снагу друштва и државе“ укинут је 15. јануара 1990. Први слободни избори за седму Велику државну скупштину одржани су 10. и 17. јуна 1990. Половина од 400 посланика изабрана је пропорционалном, а друга половина већинском методом. Гласало је безмало седам милиона људи, тј. приближно 91% свих уписаних бирача.

Изборни резултати узбуркали су јавност. Присталице СДС-а (Савеза демократских снага) биле су убеђене да су избори покрадени и кренуле су у масовне протесте, дижући барикаде и блокирајући главне саобраћајнице у Софији након објављивања прелиминарних резултата првог изборног круга 10. јуна. Студенти наклоњени СДС-у 11. јуна су позвали на блокаду главне зграде Универзитета у Софији. Тринаестог јуна,

СДС је позвао своје присталице да прихвате изборне резултате и прекину да нарушавају јавни ред. Међутим, сутрадан је СДС објавио контроверзни видео снимак тадашњег председника Бугарске Петра Младенова, који је рекао да је најбоље „извести тенкове“ на демонстранте. Након објављивања коначних резултата избора, СДС је одбио да се придружи коалиционој влади и протести су настављени.

А: „45 година је довољно! Време је на нашој страни“, изборна платформа Савеза демократских снага (СДС)

Савез демократских снага рођен је у борби за демократију. Политичке партије које он окупља надахнуте су идејом елиминисања нехуманог тоталитарног система и идејом мирне и цивилизоване транзиције наше земље у демократију...

Социјализам је измишљено друштво. Ми се залажемо за реално друштво.

„45 година је довољно! Време је на нашој страни“, изборна платформа Савеза демократских снага

СДС значи Савез демократских снага. Ми смо за демократију, демократију за људе и грађане. Демократију без епитета. Демократију која је многе земље претворила у богате и уређене државе. Ми можемо и хоћемо да постанемо део те Европе у којој је примена демократских принципа кроз последња два века довела до највећег напретка у историји човечанства. ХОЋЕМО НЕЗАВИСНУ, ДЕМОКРАТСКУ И ПРОСПЕРИТЕТНУ БУГАРСКУ!

Савез демократских снага рођен је у борби за демократију. Политичке партије које он окупља, надахнуте су идејом елиминисања нехуманог тоталитарног система и мирне и цивилизоване транзиције наше земље у демократски систем. Ми смо наследници демократских традиција Обнове, политичких и културних достигнућа, идеала градителја нове Бугарске након Ослобођења. Све то што је порицано и брутално гушено у годинама комунистичке диктатуре – припада нама и ми ћемо га обновити. [...]

Социјализам је измишљено друштво. Ми смо за природно друштво. Ми се не залажемо за 'распуштање' било које званичне организације. Ми смо за друштво у коме ће сâм живот показати који су покрети и организације грађанима потребни. [...]

ДЕМОКРАТИЈА + ПРИРОДА = ЕКОЛОГИЈА

Социјализам није био само измишљено, већ и вештачко друштво. Идеја о човековом овладавању природом само је наличје идеје о човековој власти над човеком. Човек је проглашен за 'највиши циљ' док је истовремено употребљаван најјефтинији начин да се тај циљ постигне! Човек је жртвован у име човека! Наопака индустријализација претворила је Бугарску, некад познату по својој природној лепоти, у једну од најзагађенијих земаља света. [...]

МИ СМО ЗА ПРИРОДНИ ОДНОС ПРЕМА ДРУШТВУ И ДРУШТВЕНИ ОДНОС ПРЕМА ПРИРОДИ!"

Демократија [Демократија], 28. април 1990.

http://old.omda.bg/arhiv/predizborna_platforma_sds.htm, приступљено 4. 7. 2016.

Б. Транзиција без хаоса: Изборна платформа Бугарске социјалистичке партије

[...] ГРАЂАНИ! Бугарска социјалистичка партија (БСП) је странка која је дубоко промењена и која се мења. Она је починила низ грешака. Али помогла је нашем народу да превазиђе вековну заосталост и беду на селу, да изгради индустрију, да подигне модерне градове, да створи хумане услове живота за милионе људи.

ТРАНЗИЦИЈА БЕЗ ХАОСА

Нема такве кризе која нема излаз. Али и излази се разликују.

Гласањем за кандидате БСП-а, гласате за излаз из кризе који ће очувати грађански мир и стабилност живота ваше породице и ваших најближих. [...] БСП се залаже за УБРЗАНУ транзицију у тржишну економију, за УБРЗАНУ изградњу и развој своје три главне компоненте: тржишта роба, брзе и тржишта рада.

УБРЗАНА, А НЕ „ШОК“ ТРАНЗИЦИЈА!

УБРЗАНА, А НЕ НАГЛА!

Не желимо и не можемо да дозволимо да наш народ плати високу социјалну цену тако што ће одмах кренути у потпуно слободно тржиште. Такву економску политику промовише опозиција. Али СДС мора отворено да каже да се нашем људима нуди МАСОВНА НЕЗАПОСЛЕНОСТ, НЕКОНТРОЛИСАНЕ ЦЕНЕ, ОГРОМНА ИНФЛАЦИЈА, ЗНАЧАЈНИ ПАД НАЦИОНАЛНОГ ДОХОТКА, БРЗА РАСПРОДАЈА ОНО МАЛО ДОБРИХ [ПРЕДУЗЕЋА] КОЈЕ БУГАРСКА ИМА. Опозиција има право да брани свој економски програм. Али она мора да објасни, на начин који је свима јасан и разумљив, тешке последице своје „шок терапије“. [...]

БЕЗ СЛОБОДЕ ДУХА НЕМА СЛОБОДЕ НАРОДА

БСП има сопствену, савремену марксистичку идеологију.

Али ми је никоме не намећемо. Ми смо против претварања било које идеологије у званичну и прописану идеологију. Идеологија је питање личног убеђења. БСП се строго држи тог принципа и бори се против свих који људима силом покушавају да наметну своје светоназоре. Слободно креативно изражавање, природни – а не партијски! – одабир и афирмација талента: то су принципи БСП-а у области науке, уметности и културе.

<http://www.omda.bg/public/arhiv/platforma%20na%20BSP.htm>, приступљено 4. 7. 2016.

Формирајте две групе ученика. Проучите наведене изворе и припремите и изложите, помоћу документованих аргумената, основне карактеристике политичких опредељења и предлога ове две странке. Како је свака од њих приступала транзицији у слободну тржишну економију? Какви су њихови ставови према демократији? Који су главни елементи њихових идеологија истакнути у овим изворима? Уочите сличности и разлике.

В. Такозвани Град истине у Софији, лето 1990.

„Град истине“, Софија, 16. јул 1990, Прес фото БТА, аутор: Живко Ангелов 90-383N-19а.

Када је Андреј Луканов из БСП-а (Бугарска социјалистичка партија) 29. јуна поново постао премијер, демонстранти су испред зграде председништва започели протест, који је прерастао у шаторско насеље под називом „Град истине“. Око два месеца, у шаторима је боравило између 150 и 300 демонстраната – укључујући универзитетске професоре, уметнике и истакнуте дисиденте. Скупови и наступи одржавани су готово сваке ноћи. Град истине имао је свог градоначелника, градско веће и

цркву. Његови становници су, између осталог, тражили „истину“ о покраденим изборима и имовини коју је БСП наследила од БКП, и захтевали су суђење Тодору Живкову. Град истине је демонтиран у ноћи 26. и 27. августа након што је запаљена Партијска кућа (бивше седиште Централног комитета БКП). Упркос протестима, БСП је у овом периоду формирала две владе – и прву (8. фебруар – 21. септембар 1990) и другу (22. септембар – 19. децембар 1990 године) водио је премијер Андреј Луканов.

Г. Први избори у Бугарској, јун 1990.

Странка	Гласова	Скупштинских места
Бугарска социјалистичка партија (БСП, преименована Комунистичка партија)	47,15%	211
Савез демократских снага (СДС)	36,2%	144
Бугарски земљораднички народни савез (БЗНС)	8,03%	16
Покрет за права и слободе (ППС)	6,02%	23

Д. Лични осврт на изборе у Бугарској 1990. Алфред (Фреди) Фосколо, новинар бугарско-француског порекла, антикомунистички посматрач избора из Француске

Осим 24-часовне илегалне посете отаџбини, када сам одвео своју породицу [из Бугарске], прошло је осамнаест година од мог последњег боравка у Бугарској. Прошло је чак и више од моје последње посете амбасади Народне Републике Бугарске у Паризу. Међутим, дошло је време да и ја направим овај корак, јер је Бугарска 10. јуна 1990. требало да одржи прве слободне изборе, после више деценија. [...]

На дан избора, у недељу, после отрежњујуће суботе, прикачио сам картицу која ме је идентификовала као посматрача избора и у пратњи екипе француске телевизије кренуо у Левски, насеље у Софији, о којем нисам ништа знао. Гласачко место било је у школи. Столови су гурнути уз зидове учионица, док је у средини просторије стајао дугачак сто са гласачком кутијом. Трома, нервозна колона људи протезала се дуж школског ходника, па преко дворишта, све до улице. Бирачи су се жалели како сатима чекају да убаце гласачки листић, јер је била постављена само једна гласачка кабина. Уз то, испоставило се да нема довољно плавих гласачких листића намењених за опозицију. Док сам чекао да стигну додатни гласачки листићи, искористио сам своја нејасна овлашћења изборног

посматрача и наложио да се неколико столова поређа један на други. Њих смо затим прекрили завесама скинутим с прозора, и тако добили додатне гласачке кабине. Тако је до краја гласања ред нестао и сви који су желели да гласају могли су да дођу до гласачке кутије.

Исцрпљен, изашао сам на степениште испред зграде да попушим цигарету. Ту сам се замало сударио са средовечном женом која је узбуђено закукала: „Касним, друже, морам да гласам, пусти ме да уђем!“ „Жао ми је, госпођо“, рекао сам јој, „гласање је завршено!“ Кренуле су јој сузе, окренула се и зајецала: „О господе, о господе, како то да ми се деси, шта сад да радим?“ Очајање те жене откривало је да се она још увек бојала, пошто није гласала, да ће неки локални службеник Отаџбинског фронта или партијски секретар критиковати... или нешто још горе. Није схватала да су то сада слободни избори на којима свако може слободно да одлучи да ли ће гласати или неће.

<https://bulgaria1989.wordpress.com/2010/06/09/izbori90/>,
приступљено 4. 7. 2016.

1. Зашто је жена из последњег пасуса очајавала? Чега се плашила? Какав је био значај избора у то време?

2. Да ли је слобода изражавања нешто што се људима може дати, или се она свесно гради као став и начин живота, корак по корак, у сложенијем процесу? Продискутујте.

I-6. Избори у Југославији 1990. године

На прве вишестраначке изборе који су 1990. године одржани у свим републикама Југославије изашао је велики број новооснованих странка (није било савезних избора). У свим републикама је на бирачка места изашао изузетно висок проценат бирача (у већини република безмало 80%), што је говорило о спремности грађана за политичке промене. У четири републике (Словенији, Хрватској, Босни и Херцеговини и Македонији) избори су донели промену власти, док су у Србији и Црној Гори победу однеле бивше комунистичке странке у којима је крајем осамдесетих, доласком Слободана Милошевића, дошло до промене руководства. На првим изборима у свим републикама пројугословенске и грађанске странке су доживеле пораз, а власт су преузеле конзервативне, углавном десно и

националистички опредељене партије. У Словенији је победила десно оријентисана коалиција ДЕМОС (54% гласова), а у Хрватској конзервативна Хрватска демократска заједница (41,9%). У Босни и Херцеговини су превагу однеле три етничке странке – бошњачка Странка демократске акције (35,83%), Српска демократска странка (30,00%) и Хрватска демократска заједница (18,35%), чиме је парламент био подељен по националној основи. Најтеснија победа била је она коју је над бившим комунистима у Македонији однео националистички оријентисан ВМРО, са 35 посланичких места према 31. У Србији је Милошевићева Социјалистичка партија Србије освојила 46,1% гласова, док је у Црној Гори Савез комуниста Црне Горе, на челу са Момиром Булатовићем (који је 1990. изабран за председника републике), освојио 83 од 125 места у парламенту. Иако су били бивши комунисти, у предизборној кампањи иступали су са националистичким програмом.

А. Програм Демократске опозиције Словеније „Демос“

Демос је био коалиција странака које су заједно иступале 1990. године на првим слободним изборима после Другог светског рата. Као коалиција, Демос је освојио већину за формирање владе која је водила Словенију у процес отцепљења од Југославије. Демосов изборни програм, под називом Уједињени за демократију (на словеначком: Združeni za demokracijo), познат и као Демосов устав, обухватао је захтеве за слободу и демократију. Први вишестраначки избори одржани су 8. априла 1990. и гласало је 83,5% уписаних бирача. Демос је победио са 54% гласова.

2. Демократска опозиција Словеније у области државног уређења залаже се за:

- суверену државу словеначког народа, било независну или у конфедерацији са другим државама, која се неће темељити на утопијском пројекту социјализма; о унутрашњем уређењу Словеније, као и њеним спољним везама, одлучиваће грађани на референдуму;
- парламентарну демократију и страначки плу-

рализам, уз захтев да се политичке странке не оснивају у предузећима и другим радним организацијама; обнову референдума у Словенији као облика непосредног одлучивања свих грађана Словеније; [...]

– пуно поштовање и заштиту основних људских права и слобода, при чему је остваривање грађанских права везано за словеначко држављанство; бригу за очување и развој, као и потпуну имплементацију права италијанске и мађарске мањине у Словенији;

[...]

3. У области привреде, демократска опозиција ће се залагати за:

– економски систем утемељен на принципима слободног предузетништва и тржишних законитости, које могу бити ограничене само ако је то неопходно за унапређење и заштиту животне средине, заштиту природних ресурса и богатства, као и природног и културног наслеђа и обезбеђивање минималне социјалне сигурности; заузимаће се за укидање друштвене имовине и јасно дефинисано власништво над капиталом;

Demokracija, 19. децембар 1989.

Упореди предизборни програм Демоса са платформом Савеза демократских снага (СДС) у Бугарској. Које су сличности и разлике? Какав је њихов став према Европи?

Б. Изборна кампања у Словенији. Постер Демоса

Превод: Повуцимо заједно! Изађите на изборе!
Музеј савремене историје, Љубљана.

Пред прве демократске изборе у Словенији, у предизборној кампањи појавило се неколико странака и коалиција. Демос се представљао као снага људи чије је време дошло и која ће на крају победити, док је тадашња власт била представљана као снага утемељена на некадашњој диктатури пролетаријата, која контролише затворе, медије и има већу финансијску подршку.

В. Плакат реформисане Комунистичке партије

Једна од странака у парламенту, Савез комуниста Словеније (бивша Комунистичка партија) изашла је на изборе као јединствена партија. Без обзира на то, десна коалиција Демос је преузела власт. Плакат показује да је дотадашњу црвену звезду заменила жута.

Музеј савремене историје, Љубљана.

Која је симболика замене црвене звезде жутом на плавој позадини? Знаш ли још неки симбол који има исту комбинацију боја?

Г. „Глас за Македонију“: Од првих избора до референдума о независности, 1990–1991.

Први вишестраначки избори у Македонији (тада формално чланица југословенске федерације) одржани су у новембру 1990. године, након оснивања првих политичких партија у земљи 1989. Избори су одржани по правилима већинског изборног система и на њима је учествовало 18 политичких странака и 43 независна кандидата. Први круг је одржан 11, а други 26. новембра. Излазност је у првом кругу износила 84,8%, а у другом 76,8% уписаних бирача. Већину гласова освојиле су етничке македонске партије: ВМРО-ДПМНЕ је освојила 38 места, СКМ-ПДП (данашњи СДСМ) 31, док је етничка албанска странка ПДП освојила 17 посланичких места. Парламент је 25. јануара 1991. усвојио Декларацију о суверенитету Социјалистичке Републике Македоније, а два дана касније изабрао је већином гласова Киру Глигорова за првог председника државе. На основу Декларације, Парламент је у августу 1991. донео одлуку о расписивању референдума о независности. Осмог септембра одржан је референдум, на који је изашло 75,74% бирача; 95,26% њих гласало је за суверену и независну државу. Албанске партије и већина албанских бирача бојкотовали су референдум. Од 1991. године, 8. септембар, Дан независности, обележава се као државни празник.

Насловна страна дневног листа Нова Македонија, 8. 9. 1991.

НОВА МАКЕДОНИЈА

YU ISSN 0350-4298

ДИРЕКТОР ПАНДЕ КОЛЕМИШЕВСКИ
ГЛАВЕН И ОДГОВОРЕН УРЕДНИК ГЕОРГИ АЈАНОВСКИ

СКОПЈЕ, НЕДЕЛА 8 СЕПТЕМВРИ 1991 ГОДИНА

Год. XLVII – БРОЈ 16029

ГЛАС ЗА МАКЕДОНИЈА

Денес граѓаните на Македонија, не со оружје и крв, туку со молив в рака, на најдемократски начин, со референдум, ќе го заокружат суверенитетот и самостојноста на својата држава

Граѓаните на Македонија денес излегуваат на референдум на кој, препат во својата историја, гласаат за Македонија. Гласајќи „ЗА“, тие гласаат за суверена и самостојна држава Македонија со право да стапи во иден сојуз на суверените држави на Југославија.

Овој осми септември ќе остане забележан со

лја, треба да решат дали таа ќе стане независна држава која ќе биде рамноправен фактор во преговорите за политичката иднина на Југославија, но и рамноправен фактор во Европа, или пак ќе остане на опашката на европските интеграциони процеси, ставајќи се под нечие патронатство. Гласот „ЗА“ на овој референдум е глас за Македонија и за нејзината рамноправ-

ностица. Референдумот во Македонија не е за отцепување од Југославија, како што тоа некогашкаст да го прикажат, туку за Македонија како рамноправен фактор во Југославија како сојуз на суверени држави, но и рамноправен фактор во Европа и светот.

Оние притисоци што за цело време на подготвките на референдумот се упатуваа до граѓа-

Инаку, за ова прво изјаснување за сувереноста и самостојноста на македонската држава се очекува да гласаат околу 1.452.972 граѓани во Републиката, колку што се јавиле на минатогодишните парламентарни избори. Покрај тоа, се очекува масовен одзив и на голем број граѓани кои се на привремена работа во странство, како и голем број Македонци, кои немаат државјан-

I-7. Нова сила: Проглас који је Савет Фронта националног спаса упутио јавности, одмах након бекства председничког пара из Букурешта

Савет Фронта националног спаса (СФНС) био је политичко тело које се наметнуло држави непосредно након што је брачни пар Чаушеску побегао од разјарене масе 22. децембра 1989. На његовом челу налазио се Јон Илијеску, члан Комунистичке партије Румуније, који је 1980-их био склоњен у други план. Главни лидери, који су остали на власти у наредним годинама, претварали су се да је у питању спонтано креирана група, директан производ антикомунистичке револуције из децембра 1989. Међутим, многи опозиционари тврдили су да је СФНС, као алтернативна политичка снага већ била организована пре револуције, генерално наклонена реформама, али не и укидању комунистичког режима. Савету је пошло за руком да изгради неколико упоришта власти, пре свега у редовима Комунистичке партије Румуније, оружаних снага, политичке полиције (Секуритатеа) и интелигенције. Прве мере које је СФНС предузео биле су укидање Чаушескуових одлука које су имале директно репресиван карактер: тако су укинули забрану абортуса, омогућили становништву слободан приступ ресурсима хране и распустили колективизована пољопривредна добра. У почетку се Фронт представљао као аполитична структура, тврдећи да је његов једини задатак да обезбеди мирну транзицију ка новом, демократском уређењу државе. Међутим, 6. фебруара 1990. регистровао се као политичка партија под именом Фронт националног спаса (ФНС), који је на првим „слободним” изборима у мају 1990. однео убедљиву победу (67% гласова). ФНС је наметнуо спори ритам демократске трансформације, показујући неспремност да уведе истински вишепартијски систем, што је наредних месеци допринело избијању насилних социјалних и политичких тензија. ФНС је 11. маја 1993. преименован у Социјалистичку демократску странку под вођством Петра Романова, бившег истакнутог члана СФНС-а.

Поштовани грађани,

Проживљавамо историјске тренутке. Клан Чаушеску, који је водио државу у катастрофу, уклоњен је са власти. Сви ми знамо и признајемо да је победа коју читава наша земља сада слави плод

жртвовања народних маса, свих националности, а пре свега, наше величанствене омладине, која нам је вратила, по цену сопствене крви, осећање националног достојанства. Посебно признање треба одати онима који су годинама ризиковали живот протествујући против тираније.

Окрећемо нови лист у политичком и економском животу Румуније.

У овом значајном тренутку, одлучили смо да формирамо Фронт националног спаса, који се ослања на румунску војску и окупља све здраве снаге у држави, без обзира на националну припадност, све организације и групе које су устале у одбрану слободе и достојанства у годинама тоталитарне тираније.

Од овог тренутка, све структуре моћи клана Чаушеску су расформиране. Влада је распуштена; Државни савет и његове институције обустављају све активности. Читаву јавну власт преузеће Савет Фронта националног спаса. Високи војни савет, који координира свеукупну активност војске и јединица Министарства унутрашњих послова, подређен је њему. Сва министарства и централни органи у својој садашњој структури наставиће са редовним активностима, подређени Фронту националног спаса, како би се обезбедио нормалан развој читавог привредног и друштвеног живота. [...]

Фронт предлаже следеће тачке:

1. Укидање једнопартијског система и успоставање демократског система плуралистичког управљања државом.

2. Организовање слободних избора у априлу.

3. Раздвајање законодавне, извршне и судске власти у држави, и избор свих политичких руковођилаца на један или највише два мандата. Нико не може претендовати на доживотну власт. [...]

Adevărul-ziar al Frontului Democratic Român din Arad,
23. децембар 1989, стр. 1.

I-8. Темишварски проглас (11. март 1990)

„Темишварски проглас” био је први и најрадикалнији позив на лустрацију у румунском посткомунистичком друштву и представља прекретницу у деловању антикомунистичких политичких опција. Тај текст у 13 тачака такође је критиковао владу Фронта националног спаса.

[...] 7. Темишвар је покренуо револуцију против читавог комунистичког режима и његове *номенклатуре*, а не да би пружио могућност политичком успону групе античаушескуовских дисидентата унутар КПП. Њихово присуство на челу државе обесмишљава жртвовање темишварских јунака. Могли смо да их прихватимо пре десет година, да су се на 12. партијском Конгресу придружили Константину Парвалулескуу и срушили диктаторски клан. Али нису то учинили, иако су имали и прилику и значајне функције које су им давале власт и могућности. Напротив, неки од њих су послушали диктаторово наређење и блатили дисиденте. Њихов кукавичлук у 1979. коштао нас је још десет година диктатуре, најтежих у читавом периоду, и болног геноцида.

8. Имајући у виду чињенице из претходне тачке, предлагемо да изборни закон, на три узастопна мандата, укине право кандидатуре бивших комунистичких активиста и бивших службеника Секуритатее за било коју функцију. Њихово присуство у политичком животу земље представља највећи извор тензија и неповерења који данас прожимају румунско друштво. Док се ситуација не стабилизује и док се не постигне национално помирење, њихово одсуство из јавног живота биће апсолутно неопходно. Такође тражимо да се у изборни закон уведе посебан члан који ће бившим комунистичким активистима онемогућити да се кандидују за председника. Председник Румуније требало би да буде један од симбола нашег одвајања од комунизма. Чланство у партији само по себи не представља кривицу. Сви знамо у којој

мери је нечији живот, од професионалног успеха до добијања стана, зависио од „црвене“ књижице и колико су биле озбиљне последице напуштања партије. Али активисти су били они који су издали своју професију да би служили комунистичкој партији и искористили посебне материјалне погодности које је она нудила. Особа која је направила такав избор не нуди моралне гаранције које би требало да има председник. Угледајући се на многе друге цивилизоване земље света, предлагемо сужавање овлашћења ове функције. Тако би и истакнуте личности културног и научног живота без икаквог политичког искуства могле да се кандидују за часну функцију председника Румуније. У истом контексту, предлагемо да први мандат траје само две године, колико је потребно да демократске институције ојачају и да се идеолошки профил сваке новонастале странке кристализује. Тек тада, када све карте буду биле на столу, може се донети промишљена одлука. [...]

România liberă, 20. март 1990, стр. 3.

1. Који су заједнички елементи новооснованих странака у бившим социјалистичким/комунистичким земљама Балкана изражени у њиховим политичким прогласима и програмима на првим слободним изборима?
2. Шта је био њихов фокус и шта су обећавале грађанима?
3. На који начин су се бивше владајуће комунистичке партије трансформисале?

► I.3. ПРОГЛАШЕЊА НЕЗАВИСНОСТИ

Социјалистичка Југославија је неколико пута променила уставни поредак (Устав из 1946. године, Уставни закон из 1953, Устав из 1963. и последњи Устав из 1974. године). Сви ти уставни садржавали су право на самоопредељење, укључујући и право на отцепљење, али није постојао договор на који начин би поједине републике оствариле то право, док закон који би то прописивао никад није усвојен. Централистички оријентисани правници тврдили су да је право на самоопредељење, садржано у одлуци коју су донели представници југословенских народа који су гласали за савезну Југославију на Другом заседању

Антифашистичког већа народног ослобођења Југославије (АВНОЈ) у Јајцу 29. новембра 1943, затворено питање. Устав из 1974. дао је републикама многа права (у заједничке ингеренције спадало је функционално слабо јединствено југословенско тржиште, заједничка фискална и царинска политика, одбрамбена и спољна политика). Аутономне покрајине, Косово и Војводина, биле су саставни делови Србије, али је истовремено свака била „саставни федерални елемент“. То је значило да су имале своја тела (скупштину и владу) и директне представнике у савезним органима власти, као и да Србија није могла да доноси законе

који би угрозили равнотежу етничких односа без пристанка покрајинских скупштина. Националне мањине биле су заштићене савезним и/или републичким уставима, али нису имале право на самоопредељење и отцепљење (на пример, Албанци на Косову). Срби у Хрватској нису имали статус националне мањине према хрватском Уставу из 1974. године, који је дефинисао Хрватску овако: „Социјалистичка Република Хрватска је национална држава хрватског народа, држава српског народа у Хрватској и држава других народа и народности које у њој живе.”

Уставни поредак Југославије почео је да се распада у марту 1989. године, када је Србија променила властити устав којим је укинула већину права аутономних покрајина (иако су оне задржале позицију у Федерацији, па је председник Србије Слободан Милошевић, заједно са лојалном Црном Гором, могао да рачуна на четири од укупно осам гласова у савезном председништву). Затим је у септембру 1989. и Словенија променила свој устав, како би се легално заштитила од увођења ванредног стања, али и ојачала своју државност у односу на федерацију. У децембру 1990. Словенија је одржала референдум на којем се већина бирача определила за суверену и независну Словенију, која је требало да буде остварена у року од шест месеци (независност је проглашена у јуну 1991. године). Словеначки пример следила је Хрватска. Она је променила свој устав у јулу 1990, укинувши Србима статус конститутивног народа и дефинишући их као мањину. Према уставним амандманима, Република Хрватска је сада била

држава хрватског народа и припадника мањина који су њени грађани: Срба, Муслимана, Словенаца... Срби су на то реаговали проглашавањем аутономних области, одржавањем референдума и дизањем побуна. То је уједно био крај југословенског уставног поретка.

Када је Словенија прогласила независност, српске власти су тврдили да је њена одлука о отцепљењу у принципу валидна, али да се то питање и пратеће финансијске импликације морају решавати савезним законом. Словеначки став је био да, будући да је Југославија формирана узајамним споразумом свих њених народа, исти принцип треба применити у случају њеног расформирања. На крају, Бадинтерова комисија, коју је крајем 1991. године успоставила Европска заједница (касније ЕУ), закључила је да је држава престала да постоји и да све њене конститутивне јединице могу да затраже независност. Закључила је да је Југославија расформирана и да ЕУ треба да призна независност оних република које затраже признање и које испуњавају неопходне услове, као и да ће заједничка имовина СФРЈ и међународни споразуми које је она потписала бити предмет споразума о сукцесији.

Остатак Југославије, који се састојао од Србије и Црне Горе, преименован је у Савезну Републику Југославију и није аутоматски постао наследник бивше СФРЈ (као у случају Русије и Совјетског Савеза) у међународним односима. То се односило и на чланство у УН, које је нова Југославија морала да затражи као и све друге бивше републике.

I-9. Проглашења независности република и покрајина социјалистичке Југославије

ДАТУМ	ДРЖАВА
25. јун 1991.	Словенија
25. јун 1991.	Хрватска
8. септембар 1991.	Македонија
1. март 1992.	Босна и Херцеговина
3. јун 2006.	Црна Гора
17. фебруар 2008.	Косово

I-10. Нови Устав Србије, 1990.

Према Уставу Социјалистичке Републике Србије из 1974, аутономне покрајине Војводина и Косово и Метохија имале су безмало статус чланица федерације. Територија покрајина није се могла мењати без одлуке покрајинске скупштине. Државно руководство Србије имало је надлежности над покрајинама једино по питањима тадашње народне одбране (ЈНА) и новца. Руководство Србије донело је 28. марта 1989. амандмане на Устав Србије. Тај дан је означен као дан доношења новог Устава и враћања државног и уставног суверенитета Србији на целој територији Републике. Покрајинама су

одузета обележја државности и њихова овлашћења су знатно сужена. Нови Устав Србије донет је 1990. године. Он је потврдио све одлуке о одузимању обележја државности покрајинама.

УСТАВ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

VI ТЕРИТОРИЈАЛНА ОРГАНИЗАЦИЈА

Аутономна покрајина Војводина и Аутономна покрајина Косово и Метохија

Члан 108. Аутономне покрајине образоване су у складу са посебним националним, историјским, културним и другим својствима њихових подручја. [...]

Члан 109. Аутономна покрајина, преко својих органа:

а) доноси програм привредног, научног, технолошког, демографског, регионалног и социјалног развоја, развоја пољопривреде и села, у складу са планом развоја Републике Србије, и утврђује мере за његово спровођење;

б) доноси буџет и завршни рачун; доноси одлуке и опште акте, у складу с Уставом и законом, којима уређује поједина питања од интереса за грађане у аутономној покрајини у области: културе; образовања; службене употребе језика и писма народности; јавног обавештавања; здравствене и социјалне заштите; друштвене бриге о деци; заштите и унапређивања животне средине; урбанизма, и у другим областима утврђеним законом;

в) извршава законе, друге прописе и опште акте Републике Србије чије је извршавање поверено органима аутономне покрајине и доноси прописе за њихово извршавање кад је то законом предвиђено; обезбеђује извршавање покрајинских одлука и општих аката; [...]

Аутономној покрајини припадају приходи утврђени законом.

Члан 111. Органи аутономне покрајине су скупштина, извршно веће и органи управе. [...]

Члан 112. Ако орган аутономне покрајине, и пред упозорења одговарајућег републичког органа, не извршава одлуку или општи акт аутономне покрајине, републички орган може непосредно обезбедити његово извршавање.

Устав Републике Србије, Службени гласник Републике Србије, број 1/1990.

I-11. Божићни Устав у Хрватској

Хрватски сабор усвојио је такозвани Божићни Устав непосредно пред Божић 1990. године. Иако је Хрватска још била део социјалистичке Југославије, нове уставне одредбе су једнопартијски, комунистички систем у Хрватској замениле парламентарном демократијом. Проблем је настао зато што је Србима дотадашњи статус конститутивног народа замењен статусом националне мањине, који су у Југославији имале оне етничке заједнице чије су матичне државе биле ван Југославије. Та уставна промена додатно је подстакла побуну Срба у Хрватској.

Говор председника Туђмана

[...] 2. Уређење новог уставног положаја Хрватске у Југославији. С обзиром на то да нам ваља полазити од чињенице да се Хрватска налази у саставу Југославије, која је призната чланица међународног поретка, ми смо спремни на преговоре са представницима осталих народа СФРЈ и савезних тела ради уговорног уређења међусобних односа.

На темељу свеукупног историјског искуства верујемо да се државни суверенитет Хрватске у заједници са осталим народима данашње СФРЈ може осигурати само на конфедералним основама, као уговорни савез суверених држава.

3. Укључивање у Европу и европеизација Хрватске. Истовремено са унутрашњим демократским преображајем, ваља предузимати све потребне кораке ради што скоријег укључења Хрватске у Европску заједницу.

Вјесник, 31. мај 1990.

Да ли се Туђман у овом говору залаже за независну Хрватску? Како он види будућност Југославије?

I-12. Референдум о независности Словеније, 23. децембар 1990.

DEŽELI S ŠTIRIMI MILIJONI PRIDNIH ROK SE NI VATI SAMOSTOJNE PRIHODNOSTI

Превод: Држава са четири милиона вредних руку не треба да се боји самосталне будућности.

Музеј савремене историје, Љубљана.

Референдум је одржан 23. децембра 1990. Словенци су се изјашњавали о отцепљењу од Социјалистичке Федеративне Републике Југославије. Током кампање која је трајала месец дана, бројни плакати упућивали су патриотске поруке словеначком народу.

Какву поруку шаље плакат „Четири милиона вредних руку“? Какву слику Словеније он промовише?

I-13. Референдуми у Босни и Херцеговини

Српска демократска странка (СДС) није прихватила „Декларацију о државној суверености и недељивости Републике Босне и Херцеговине“ (БиХ), коју је 27. фебруара 1991. предложила

бошњачка Странка демократске акције (СДА). Неколико месеци касније, 24. октобра 1991, основана је Скупштина српског народа у Босни и Херцеговини, и тај орган је донео одлуку о

одржавању референдума 9. и 10. новембра 1991. године. Огромном већином гласова донета је одлука о оснивању самосталне Српске Републике у оквиру граница Босне и Херцеговине, са намером да она остане у СФРЈ. Сарајевска влада није признала резултате референдума. Осамнаестог новембра 1991. у Грудама (Хрватска), Хрватска демократска заједница (ХДЗ) усвојила је Одлуку о оснивању Хрватске заједнице Херцег-Босне (ХЗХБ) и одлучила да подржи независност Босне и Херцеговине. Међутим, Бадинтерова комисија (види књ. 2, пог. III.2.2) препоручила је одржавање референдума као предуслов за међународно признавање независности БиХ. Скупштина Социјалистичке Републике Босне и Херцеговине усвојила је 25. јануара 1992. године одлуку о расписивању референдума, али без сагласности српске странке (Српске демократске странке, СДС) – прегласавањем од стране бошњачко-муслиманских и хрватске странке. Српска страна је поставила питање легалности расписивања референдума на основу уставног амандмана LXX који је усвојен 1990. У том контексту, Срби су одлучили да прогласе Српску републику Босну и Херцеговину (9. јануара 1992). Референдум је на крају одржан 29. фебруара и 1. марта 1992. године: 62,68% грађана Босне и Херцеговине, већином Муслимана и Хрвата, потврдно је одговорило на питање: „Јесте ли за суверену и независну Босну и Херцеговину, државу равноправних грађана, народа БиХ – Муслимана, Срба, Хрвата и припадника других народа који у њој живе?” Српска страна је оспоравала легалност резултата, будући да излазност на референдуму није испунила двотрећинску излазност прописану Уставом. Међутим, Европска заједница је 6. априла 1992. године признала Босну и Херцеговину као независну и суверену државу. То се поклопило са почетком гранатирања Сарајева и општег рата у Босни и Херцеговини.

А. Амандмани на Устав Босне и Херцеговине, 1990.

АМАНДМАН LX

1. Социјалистичка Република Босна и Херцеговина је демократска суверена држава равноправних грађана, народа Босне и Херцеговине, Муслимана, Срба и Хрвата и припадника других народа и народности који у њој живе.

АМАНДМАН LXII

1. Територија СР БиХ је јединствена и недељива. Границе Републике могу се изменити одлуком Скупштине СР БиХ само у складу са вољом грађана целе Републике, израженом њиховим претходним изјашњавањем путем референдума, ако се за мењање изјасне најмање две трећине укупног броја бирача.

АМАНДМАН LXX

10. Скупштина СР БиХ формира Савет за питање остваривања равноправности народа и народности Босне и Херцеговине. За чланове Савета бира се једнак број посланика из редова народа Босне и Херцеговине – Муслимана, Срба и Хрвата, као и одговарајући број посланика из редова других народа и народности који живе у Босни и Херцеговини. Одлука се доноси сагласношћу чланова из редова свих народа и народности. Састав, делокруг и начин рада Савета регулисаће се законом, који ће бити донет двотрећинском већином укупног броја посланика у Скупштини СР БиХ. [...]

На предлог посланика Скупштине СР БиХ, Савет разматра питања равноправности народа и народности. Ако најмање 20 посланика сматра да се предложеним прописом или другим актом из надлежности Скупштине СР БиХ нарушава равноправност народа и народности, предлог о којем Скупштина одлучује утврђује Савет.

На предлог Савета, о питању од интереса за остваривање равноправности народа и народности Босне и Херцеговине, Скупштина СР БиХ одлучује двотрећинском већином укупног броја посланика по посебном поступку утврђеном Пословником Скупштине СР БиХ.

Службени лист Социјалистичке Републике Босне и Херцеговине, Година XLVI, број 21, уторак 31. јул 1990.

Б. Карикатура на тему дилеме о независности

Не знам хоће ли Босна бити самостална, зависна или независна, али знам да ће бити гладна.
Ослобођење, Сарајево, 3. 2. 1992, стр. 2.

В. Декларација о државној суверености и недељивости Републике Босне и Херцеговине (Сарајево, 27. фебруар 1991.)

1. Република Босна и Херцеговина је суверена, јединствена и недељива демократска држава свих грађана, који у њој живе, заснована на слободама и правима човека и грађанина, на владавини права и на социјалној правди.

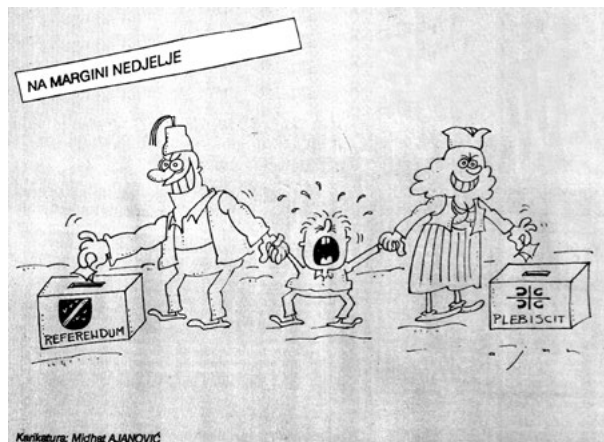
2. Границе Босне и Херцеговине су непромењиве.

3. Сувереност припада свим грађанима Републике Босне и Херцеговине. Грађани остварују сувереност путем општенародног референдума и преко својих слободних изабраних представника. [...]

5. Уставни систем Републике Босне и Херцеговине заснива се на гарантовању и равноправности свих облика својине, на остваривању и осигуравању слободе, једнакости, националне и сваке друге равноправности и свих других слобода и права човека и грађанина, на вишестраначком политичком систему и парламентарној демократији, на владавини права и очувању и унапређивању природе и човекове околине. [...]

6. Чврсто опредељени да се разрешавање југословенске кризе оствари у односима равноправности, на миран демократски начин, грађани, народи и народности Босне и Херцеговине су одлучни у одбрани мирног заједничког живота, суверености, недељивости и територијалне целовитости Републике Босне и Херцеговине.

Скујшћина Републике Босне и Херцеговине,
1996, стр. 30–32.

Г. Карикатура о етничкој подели Босне и Херцеговине пред референдум

Ослобођење, Сарајево, 24. 2. 1992, стр. 6.

Д. Декларација о проглашењу Републике српског народа Босне и Херцеговине (Сарајево, 9. јануар 1992.)

1. На основу плебисцита одржаног 9. и 10. новембра 1991. године на коме се српски народ изјаснио за останак у заједничкој држави Југославији, оснива се и проглашава РЕПУБЛИКА СРПСКОГ НАРОДА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ на подручјима српских аутономних регија и области и других српских етничких целина у Босни и Херцеговини, укључујући и подручја на којима је српски народ остао у мањини због геноцида који је над њим извршен у Другом светском рату.

2. Република се налази у саставу савезне државе Југославије као њена федерална јединица.

3. Територијално разграничење са политичким заједницама других народа Босне и Херцеговине, као и разрешење других међусобних права и обавеза, извршиће се мирним путем и договорно, уз уважавање етничких, историјских, правних, културних, економских, географских, комуникационих и других битних критеријума и уз поштовање принципа и правила међународног права. [...]

5. Уставом Републике гарантоваће се пуна равноправност и једнакост народа и грађана пред законом и заштита од било ког облика дискриминације. [...]

9. Органи власти досадашње СРБиХ представљаће заједничке органе националних заједница у прелазном периоду, до коначног територијалног разграничења и разрешења других права и обавеза.

У прелазном периоду заједнички органи консензусом доносе неопходне одлуке и акте.

10. Ова Декларација ступа на снагу даном доношења, а увешће се у живот даном евентуално признавања независности Босне и Херцеговине. Увођење Декларације у живот одложиће се на неодређено време под условом да захтев за признање независности Босне и Херцеговине његови подносиоци повуку до 15. јануара 1992. године.

Службени гласник српског народа у Босни и Херцеговини, година I, бр. 1, 15. јануар 1992, стр. 9–11.

I-14. Уставна декларација од 2. јула 1990. и проглашење Републике Косово

Албански посланици Скупштине Социјалистичке Аутономне Покрајине Косово прогласили су 2. јула 1990. године Уставну декларацију за Републику Косово. То се одиграло испред зграде Скупштине, јер им није било дозвољено да уђу у Скупштину. Скупштина је 5. јула 1990. распуштена. Референдум о независности Косова одржан је у септембру 1991.

На основу воље већине народа Косова, изражене широм покрајине, и јасно изражене у Декларацији академије наука и уметности о новом уставном положају Косова, као и на основу улоге и положаја Скупштине Косова као највишег представничког органа, органа управљања и самоуправљања који је најодговорнији за усвајање Устава, Скупштина Косова свечано доноси:

УСТАВНУ ДЕКЛАРАЦИЈУ О КОСОВУ КАО
НЕЗАВИСНОЈ И РАВНОПРАВНОЈ ЈЕДИНИЦИ
ФЕДЕРАЦИЈЕ (КОНФЕДЕРАЦИЈЕ), СА
РАВНОПРАВНИМ УСТАВНИМ ПОЛОЖАЈЕМ У
ОДНОСУ НА ДРУГЕ ФЕДЕРАЛНЕ ЈЕДИНИЦЕ

1. Ова декларација изражава и одражава став становника Косова и ове Скупштине према Уставу као инструменту самоуправљања унутар Југославије.

2. Ова Скупштина проглашењем Косова као равноправне јединице у оквиру Југославије, на основу аутентичних демократских начела поштовања воље народа и националних група, очекује поштовање ове воље народа и националних група,

очекује потврду уставног акта, који ће бити заснован на Уставу Југославије, уз потпуну подршку демократске заједнице у Југославији и иностранству.

3. Ова Скупштина потврђује нови уставни положај Косова као политичко-уставне јединице и равноправан статус свих грађана равноправних народа на Косову, где ће Албанци као једна од најбројнијих популација у Југославији, равноправно као и Срби и остали на Косову, бити признати као народ, а не као народност (мањина).

4. До коначног доношења Уставне декларације, Скупштине Косова и органи власти сами ће успостављати односе уставног поретка на Косову и односе уставног поретка Југославије, не на основу уставних амандмана на Устав Србије из 1989. године. Тиме се поништава одлука Скупштине од 23. 3. 1989, којом су ови амандмани усвојени.

5. Скупштина Косова задржаће тај назив све до усвајања новог Устава Косова. То је назив друштвено-политичке заједнице која сада постоји само под именом Косово.

Приштина, 2. јул 1990.

Делегати, потписници Декларације.

Упореди како је политички положај Косова дефинисан у уставу Србије из 1990. године (документ I-10) и у Уставној декларацији о Републици Косово (док. I-14).

I-15. Грчке реакције на независност Републике Македоније

Митинг у Солуну, 1994; централна парола гласи „Македонија је грчка“.

To Vima новине, 15. август 2014, <http://www.tovima.gr/books-ideas/article/?aid=623345>, приступљено 20. 3. 2016.

Отцепљење СР Македоније од федеративне Југославије и њено проглашење независности под називом „Република Македонија“ у септембру 1991. године (види документ I-6Г) изазвало је тренутну реакцију Грка, како у самој Грчкој тако и у иностранству. Организоване су масовне демонстрације; штампане су публикације о античким коренима грчке Македоније; поштанске марке, кованице и слични сувенири продавани су на туристичким локацијама; аеродромима и државним канцеларијама давани су нови називи из грчко-македонске прошлости; док на политичком нивоу до данас, не само тадашња влада, већ и све касније, улажу вето на пријем нове државе у међународне организације под називом „Република Македонија“.

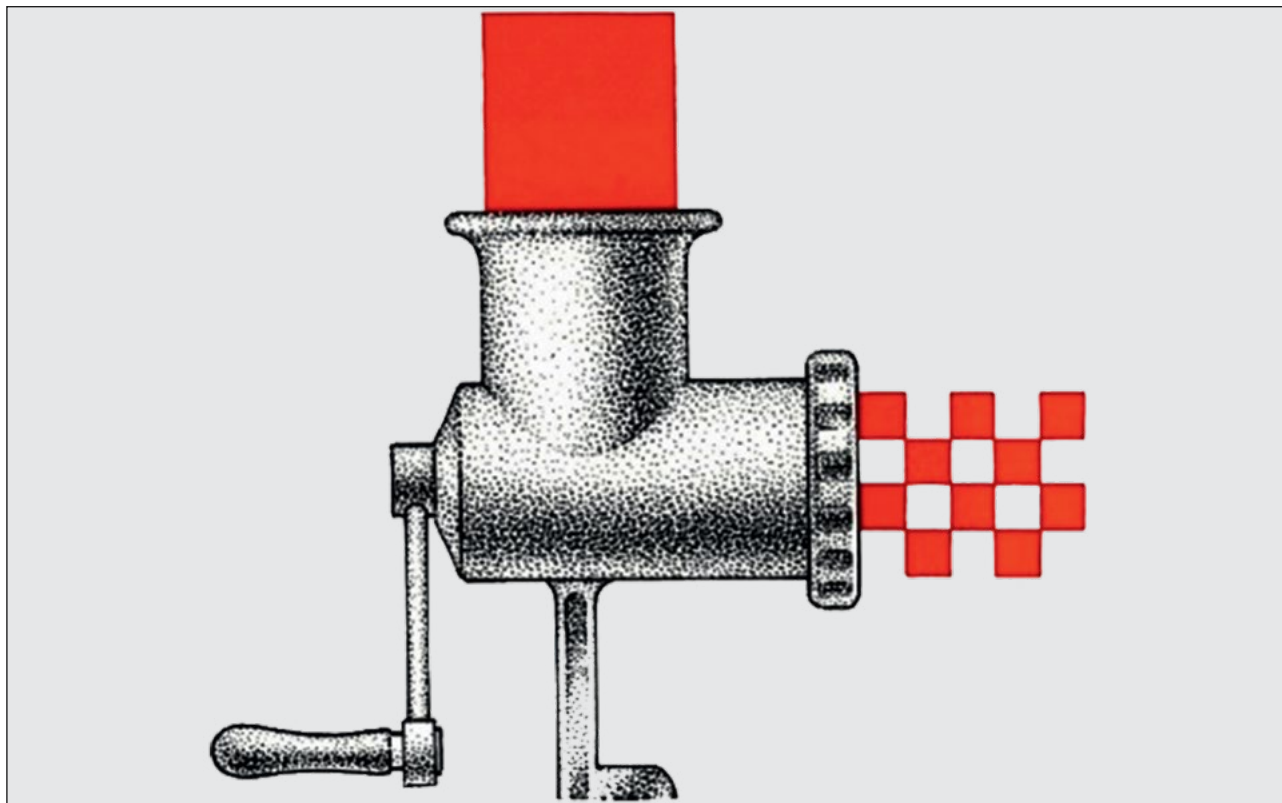
1. Зашто мислиш да је дошло до такве реакције у Грчкој након проглашења независности „Републике Македоније“? Шта назив „Македонија“ значи за те две земље и како се он употребљавао? Упореди и са извором I-18.
2. Истражи како се спор око употребе овог имена одразио на образовање и јавну историју двеју држава: на наставне планове и програме, уџбенике, пропагандне летке, географске карте, јавну историју и образовање итд.

► I.4. НОВИ СИМБОЛИ, ВАЛУТЕ, ЗАСТАВЕ

Државе које су настале на територији социјалистичког блока почеле су да уклањају све што има било какве везе са социјализмом из својих имена и симбола. И државе бивше Југославије увеле су нове симболе (грбове и заставе), валуте, па чак и државне химне. У неким случајевима су ти симболи, попут застава Босне и Херцеговине и Косова, на захтев међународне заједнице, осмишљени тако да буду лишени било каквог историјског контекста, како не би дошло до међуетничких спорова. Већина нових држава обнављала је своје стварне или измишљене историјске традиције, као што су средњовековни грбови (на пример, Србија је почела да користи грб бивше Краљевине

Србије), или су стварале нове грбове на основу своје историјске традиције. Међутим, и то се показало као узрок неспоразума, на пример између Аустрије (покрајине Корушке) и Словеније због употребе средњовековног Кнежевог камена као симбола словеначке средњовековне државе. Од стицања независности, Словенија га је прво користила на вредносним боновима (види документ I-21), а потом на новчићу од два евроцента. Из тог разлога гувернер Корушке, Хајдер, преместио је Кнежев камен из Покрајинског музеја у Клагенфурту у покрајински парламент. Још озбиљнији спор у вези са употребом симбола и даље траје између Републике Македоније и Грчке (види док. I-18).

I-16. Од Југославије до националних држава. Карикатура Југослава Влаховића

ЈУГОСЛАВ, Карикашуре Југослова Влаховића, издавачи НИП Књижевне новине и НИН, Београд 1991.

Опиши ову карикатуру. Шта симболизује црвена боја која улази у машину? Пронађи грб са црвено-белом шаховницом међу државним симболима бивших југословенских република (види и док. I-19). Да ли мислиш да аутор карикатуре има позитиван или негативан став према стварању независних држава на територији Југославије?

I-17. Увођење македонског денара, 1992.

Бивша југословенска република Македонија постала је монетарно независна 26. априла 1992. године, доношењем Закона о валути. Име македонске валуте, *денар*, предложио је Петар Х. Илијевски, класични филолог и стручњак за микенску цивилизацију, члан Македонске академије наука и уметности. Назив је изведен од римског сребрњака денариуса. Управни одбор Народне банке Републике Македоније објавио је јавни позив на анонимни конкурс за графичко решење денара. Према пропозицијама конкурса, графичка решења за македонски денар требало је да прикажу кључне одлике државности ове земље – односно ликове из историјске и културне прошлости Републике Македоније, њене природне, привредне, архитектонске знаменитости, њену флору и фауну итд. Од седам предлога поднетих на анонимном такмичењу, жири је једногласно одабрао решење потписано псеудонимом „Доријан“.

Новчаница од **20 денара** показује Даут-пашин амам на улазу у Стару скопску чаршију, подигнут у другој половини 15. века. Године 1948. амам је обновљен и адаптиран за своју нову функцију – уметничку галерију.

Новчаница од **100 денара** приказује цркву Св. Софије у Охриду из 11. века. Њене фреске и архитектура сврставају је у драгуље византијске уметности на периферији царства. Конзервација и чишћење фресака, као и рестаурација једног од црквених зидова започети су још 1949. године. Десет година касније рад на фрескама је завршен и обновљен је првобитни изглед цркве.

I-18. Застава Републике Македоније

Грчка је оспоравала симбол који је за своју заставу одабрао нови међународни ентитет који је након отцепљења од бивше социјалистичке федерације Југославије задржао назив „Република Македонија“. Оштар спор о застави између ове две земље трајао је од 1992. до 1995. године. Симбол који грчка страна зове „Звезда из Вергине“ а македонска „Звезда из Кутлеша“ представљао је древну македонску династију, како тврди грчки археолог Манолис Андроникос, који је открио саркофаг и гробницу у Вергини (Грчка) 1977. године. У протеклих неколико деценија, многи људи у обема овим земљама третирали су ту „звезду“ или „сунце“ као део своје етнонационалне историје, што је довело до обостраних оптужби за крађу историје. Исељеници из двеју земаља, посебно у Аустралији и Северној Америци, били су нарочито активни у овом спору. Године 1995. застava је промењена у складу са Привременим споразумом између Грчке и Републике Македоније (види књ. 2 док. III-15).

А. Прва застава, 1992.

Б. Друга застава, 1995.

I-19. Хрватска: заставе и грб

Уочи сличности и разлике између два грба.

I-20. Хрватска валута: куна

После отцепљења од Југославије и прогласења независности, Хрватска је покушала да оствари и монетарну независност. Још 1991. године званична југословенска валута, динар, привремено је замењена хрватским динаром. У мају 1994. године куна је постала званична валута Хрватске. Међутим, исто име, куна, коришћено је за валуту Независне Државе Хрватске од 1941. до 1945. године и зато је назив који је изабран за нову државну валуту изазвао многе полемике.

Хрватска ових дана добија нови новац – куну. Протести који су се у јавности с времена на време појављивали против њеног увођења, били су исувише слабашни. Политичари из опозиције који су требали нешто рећи, по неком већ устаљеном обичају ћутали су. Па чак и они јавни радници који су нешто рекли, нису то рекли довољно гласно или се њихов глас једва чуо. [...] А разлози због којих се ћути – делом опортунизам, а делом и несхватање шта увођење куне заправо значи.

Проглашење куне за хрватски новац јесте најјача идентификација Републике Хрватске са усташким режимом. Хрватски грађани дугорочно добијају опет тему око које ће се свађати (јер многи очигледно неће нити могу да ћуте), ствар која ће их делити на овакве и онакве, иностранство ће опет разглабати о новом доказу који Хрватска сама нуди о томе како у њој јачају профашистичке тенденције. Како је неспорно да је на увођењу куне снажно инсистирао сам председник Туђман, тако је његова више пута исказана симпатија за антифашизам потпуно изгубила на веродостојности.

Иво Голдштајн, „За шаку кунa“, *Feral Tribune*, 30. мај 1994.

I-21. Словеначки џолар

У октобру 1991. словеначка скупштина изгласала је нову валуту, словеначки *џолар*. Међутим, како новчанице још нису биле одштампане, 9. октобра 1991. године пуштени су у промет безимени вредносни бонови. Мотиви на вредносним боновима узнемирили су неке стране земље, будући да се радило о слици Кнежевог камена, који се јављао као симбол Словеније у словеначкој митологији. Међутим, тај симбол су користили и Аустријанци, а једним делом и Словаци. Бонери су били у оптицају до 1994. године када су коначно замењени *џоларским* новчаницама.

Музеј савремене историје, Љубљана.

Примећујеш ли неке сличности између ове приче и приче о македонској застави?

I-22. Промена празника: од СФРЈ до нових националних држава

А. Нови државни празници у Србији

Државни празници у Србији у великој мери су измењени током посткомунистичког периода, када су многи празници социјалистичке Југославије замењени новим, „традиционалним“. Дobar пример „повратка на традицију“ јесте српски нови Дан државности. После 5. октобра 2002. године, Србија је установила Сретење, који је и дан почетка Првог српског устанка (1804) и проглашења првог српског Устава (1835). Очигледно је посткомунистичка влада желела да симболично пресече везу с бившом државом успостављајући везу између православног верског празника и корена српске државности. Тако национални празник има и снажну верску конотацију и представља добар пример ретрадиционализације српског друштва, што чини велику разлику у поређењу са периодом социјалистичке Југославије.

Промена државних празника, од празника СФРЈ до празника Србије

ДАТУМ	СФРЈ (СР СРБИЈА)		СРБИЈА	
	НЕРАДНИ	РАДНИ	НЕРАДНИ	РАДНИ
1. јануар	Нова година		Нова година	
7. јануар			Православни Божић (јулијански календар)	
14. јануар				Православна Нова година
27. јануар				Свети Сава
15. фебруар			Дан државности (обележавање Првог српског устанка 1804, и првог српског устава из 1835) као дан државности слави се од 2002.	
8. март		Међународни дан жена		
22. април				Дан сећања на жртве Холокауста
1. мај	Први мај		Први мај	
9. мај		Дан победе (1945)		Дан Европе / Дан победе
13. мај		Дан безбедности		
15. мај		Дан победе у Југославији (1945)		
21. мај		Дан југословенског ваздухопловства		
25. мај		Рођендан Маршала Тита – Дан младости		
28. јун				Видовдан
4. јул	Дан борца (1941, устанак против нацистичке окупације)			
7. јул	Дан устанка народа Србије (1941)			
21. октобар				Дан сећања на српске жртве у Другом светском рату
7. новембар		Дан Октобарске револуције (Русија, 1917)		
11. новембар			Дан примирја (Први светски рат, 1918)	
29. новембар	Дан републике (1943)			
22. децембар		Дан Југословенске народне армије		
25. децембар				Божић (грегоријански календар)

Проучи табелу с различитим државним празницима. У чему се огледају најзначајније промене?
Наведи њихова могућа објашњења.

Б. Државни празници у Босни и Херцеговини

Босна и Херцеговина не слави исте празнике на читавој својој територији. У кантонима Федерације БиХ са бошњачком већином, 25. новембар обележава се као Дан државности, а 1. март као Дан независности. У већински хрватским деловима Федерације БиХ слави се 18. новембар као дан

оснивања Хрватске заједнице Херцег-Босне. У Републици Српској 9. јануар се прославља као Дан Републике Српске, док је 21. новембар Дан потписивања Дејтонског споразума. Заједнички нерадни дани у БиХ су Нова година (1. и 2. јануар) и 1. мај – празник рада.

Етничке поделе у прослави празника

ДАТУМ	ФЕДЕРАЦИЈА (муслиманска већина)	РЕПУБЛИКА СРПСКА	ФЕДЕРАЦИЈА (хрватска већина)
1. јануар	Нова година	Нова година	Нова година
9. јануар		Дан Републике Српске (1992)	
1. март	Дан независности (1992)		
1. мај	Први мај	Први мај	Први мај
18. новембар			Дан хрватске заједнице Херцег-Босне (1991)
21. новембар	Дан потписивања Дејтонског споразума	Дан потписивања Дејтонског споразума	Дан потписивања Дејтонског споразума (1995)

Зашто постоје разни државни празници за националности у Босни и Херцеговини након проглашења независности?

Разговарајте о недостатку заједничког националног празника и значењу „прослављања” Дејтонског споразума.

I-22. Спор око симбола на Кипарском Универзитету открива идентитетске контроверзе – 1996.

Неколико година након оснивања Кипарског Универзитета дошло је до расправе о његовој природи, што речито говори о политичким процесима унутар заједнице кипарских Грка. Спор око тога да ли треба истакнути кипарску или грчку заставу на Универзитету представљао је наставак расправе о идентитету кипарских Грка.

А. Стручно мишљење генералног тужиоца Кипарске Републике у вези са заставом Кипарског Универзитета

Универзитет мора обавезно свакодневно да истиче заставу Кипарске Републике. Он нема право да свакодневно истиче грчку заставу. Има право да истакне кипарску и грчку заставу једну поред

друге на државне празнике.

Новине *Phileleftheros*, 12. новембар 1996.

Б. Коментар листа *Симерини* 13. новембра 1996.

Читава ствар остављена је вољи студентске већине: Или ће штитити грчку заставу, од које су одлучили да неће бити одвојени, или ће гледати како је спуштају уз слављенички аплауз својих мањинских колега... Док доносе ту одлуку, нека имају на уму да су пре 38 година неки њихови вршњаци, поступајући по сопственој вољи, тамо испод заставе, били спремни да жртвују себе зарад грчке заставе и грчке духовности која кроз њу просијава.

Маврацас, 1998, стр. 129, 130.

Зашто је дошло до расправе о томе да ли ће се на Кипарском Универзитету истицати кипарска или грчка застава? Чији је идентитет ту оспорен?

ПОГЛАВЉЕ II: РАСПАД ЈУГОСЛАВИЈЕ

Увод	37
II.1. Пут у распад	41
II.2. Ратови 1991–1995.	47
II.3. Опсада Сарајева	60
II.4. Логори	64
II.5. Ратови 1998–2001.	66
II.6. Злочини и етничка чишћења	77
II.7. Присилна пресељења становништва и избеглице	80
II.8. Деца и млади у рату	85
II.9. Уништавање културне баштине	87
II.10. Против рата	90
II.11. Рат новинара	95
II.12. Међународне и балканске реакције	97

► УВОД

Југославија, социјалистичка и несврстана држава, која се поносила својим отвореним границама и специфичним друштвено-економским системом званим социјалистичко самоуправљање или титоизам (по свом вођи, Јосипу Брозџу Титу), након Титове смрти (1980) пала је у вишеслојну кризу: прво привредну и политичку, а затим и међуетничку. Идеја о „братству и јединству“ југословенских народа била је потрошена и национализам је био у порасту. Југословенска комунистичка партија покушала је да се томе супротстави административним мерама и организовањем идеолошких пленума. Масовни медији затворили су се у своје републике, сарађујући са појединим републичким лидерима, који су крајем осамдесетих година градили политичку каријеру на национализму, припремајући запаљиви националистички терен за рат. Сваки народ у Југославији сматрао је да је национално и економски ускраћен и експлоатисан. Обновљени су историјски сукоби између Срба и Албанаца, као и измеђи Срба и Хрвата. У Србији је Слободан Милошевић био у успону и удружио је снаге са националистичким интелектуалцима који су захтевали да сви Срби живе у једној држави.

Будући да су Срби живели у Хрватској, Босни и Херцеговини и Црној Гори, та идеја је подразумевала промену граница унутар Југославије, промену равнотеже међу југословенским народима и промену устројства југословенске федерације (тај пројекат критичари обично називају „Великом Србијом“). То је довело до сукоба између Србије и Словеније, првог у низу националних сукоба који су избили у Југославији. То је на неки начин био специфичан сукоб, јер је избио међу народима који се пре тога нису насилно обрачунавали. Сукоб се развио око дихотомије између демократске (кон)федералне Југославије у Европи, отворене према свету, и врло централизоване федерације под контролом српске већине, највероватније под комунистичким режимом. Војну интервенцију у Словенији није извршила директно Војска Србије, која тада није постојала, већ Југословенска народна армија (ЈНА). После Титове смрти, Југословенска народна армија сматрана је јединим заштитником савезне Југославије, братства и јединства и комунистичке Југославије. Она није признавала власт подељеног савезног председништва, формално своје врховне команде. Сви министри одбране,

без изузетка, били су генерали и војска је имала истакнуту политичку улогу.

Десетодневни рат у Словенији с краја јуна и почетка јула 1991. замишљен је као ограничена интервенција ЈНА која је, након словеначког проглашења независности, имала задатак да заузме све граничне прелазе и аеродроме у Словенији, будући да је њена улога била заштита целovitости југословенске државе. Тај план је наишао на отпор словеначке Територијалне одбране и милиције, који су били спремни да бране новопроглашену независну државу. Још увек етнички мешовита ЈНА, са збуњеним војницима свих југословенских националности, укључујући и Словенце, почела је да се масовно осипа. Југословенски официри који су деценијама живели у Словенији и тамо засновали породице суочили су се с великим дилемама. И словеначка страна имала је недоумице, јер њени војници нису имали борбеног искуства и схватили су да треба да се боре против својих вршњака из исте земље, укључујући и Словенце који су били у ЈНА.

Дошло је до интервенције Европске заједнице. Од 3. до 7. јула 1991. представници Словеније, Хрватске, савезне владе и европске „тројке“ разговарали су на Брионима, где су склопили споразум о прекиду ватре и о томе да ће Словенија на три месеца обуставити мере за остваривање независности. До краја године, након неуспешне Конференције о Југославији и под великим притиском Немачке (која је у почетку подржала Југославију, док је касније променила мишљење), Европска унија је одлучила да призна југословенске републике које су проглашавале независност. Крња Југославија, односно Србија и Црна Гора, остале су у држави која је добила име Савезна Република Југославија.

Односи у Хрватској погоршали су се након првих вишестраначких избора у априлу и мају 1990. године, када је на власт дошла Хрватска демократска заједница (ХДЗ) Фрање Туђмана. Републичка влада желела је да хитно промени политичку равнотежу снага у Хрватској, јер су Срби чинили 14% становништва (580.000) и из историјских разлога имали значајан утицај у политици, полицији и обавештајним службама. Новом режиму приписивана је и носталгија за усташким режимом Независне државе Хрватске (у Другом светском рату). Срби у Хрватској

подигли су побуну, коју је подстицала Србија, дајући им материјалну подршку и оружје. Срби су се нарочито противили намери новог хрватског руководства да се отцепи од Југославије. Туђман је покушао да угуши протесте низом полицијских акција које је требало да успоставе потпуну контролу над територијом са већинским српским становништвом, али су Срби у лето 1990. блокирали путеве и основали тзв. аутономне области са сопственом управом. Положај српских крајева био је такав да је Хрватска могла да буде пресечена на два дела. У октобру 1990. године, Срби су покренули нападе на полицијске станице и друге оружане акције. Српска аутономна област (САО) Крајина, са седиштем у Книну, основана је у децембру 1990, а у фебруару 1991. отцепила се од Хрватске. Када је Хрватска у јуну 1991. прогласила независност, ситуација је ескалирала и избио је рат, који је трајао од 1991. до 1995. Стајући на српску страну, ЈНА се укључила у рат док је Југославија и даље постојала.

Рат за независност Хрватске (Домовински рат, како га називају Хрвати) углавном је био ограничен на етнички мешовите области (Славонију, Банију, Кордун, Лику и Далмацију) и на територије које су Срби сматрали својим. Током рата Хрватска је стекла наклоност међународне заједнице. Неки од догађаја који су томе допринели били су дуга опсада и гранатирање Дубровника и опсада и окупација Вуковара, града на Дунаву у источној Славонији надомак границе са Србијом, као и покољ који је почињен после окупације града. У мају 1995. године, хрватска војска поразила је српске снаге у операцији Бљесак и вратила западну Славонију под своју контролу. Уследила је операција Олуја у августу 1995. када је рат окончан, хрватским заузимањем Книна, главног града тзв. Републике Српске Крајине. Ту офанзиву Хрвати зову „ослобођењем“, а Срби „падом“ Книна. Операција је извршена уз помоћ бивших америчких војника, уз прећутну подршку америчке владе и ангажман Армије БиХ. Њен резултат било је масовно протеривање Срба (око 200.000), а затим и паљење њихових села. Преостала територија под српском контролом у источној Славонији и Барањи требало је, према Ердутском споразуму, да се мирним путем поново интегрише у Хрватску од 1996. до 1998, уз помоћ Прелазне управе Уједињених нација за источну Славонију, Барању и Западни Срем (УНТАЕС). Рат за независност Хрватске однео је на хрватској страни 13.233 живота, нестало је 1.149 људи, док је 33.043 рањено. Број српских жртава процењује се на око 7.000. Обе стране су извршиле брутално етничко чишћење

и починиле бројне ратне злочине. Стотине хиљада људи је морало да напусти своје домове. Многи људи су убијени и много имовине је уништено. Талас хрватских избеглица достигао је врхунац крајем 1991. године, а српских након последњих операција 1995. године.

Рат у Хрватској је био увод у очекивани и много бруталнији сукоб у Босни и Херцеговини. Та република била је етнички најмешовитија у бившој Југославији. Према попису из 1991. године, 43% становништва чинили су Мусимани, 31% Срби, а 17% Хрвати, који су живели у мешовитим срединама, због чега није било могуће направити јасне линије разграничења. Први вишестраначки избори одржани су у децембру 1990. године и победу су однеле три националне странке. Резултати су представљали одраз етничког састава Босне и Херцеговине. Након проглашења независности Словеније и Хрватске, Босна и Херцеговина је прихватила предлог Европске заједнице упућен југословенским републикама, да одлучи да ли жели да постане независна и испуни захтеве за међународно признање. Та одлука је поделила коалицију: Срби су желели да одрже везе с Југославијом (или да се припоје проширеној Србији), Хрвати у Херцеговини хтели су да се придруже Хрватској, и корак у том правцу било је успостављање властите државе у Босни, док су Муслимани подржавали независност јединствене Босне и Херцеговине, рачунајући да ће их број становника и демографски трендови учинити доминантном групом. Референдум о независности одржан је 29. фебруара и 1. марта 1992. године. Њему су претходили покушаји Европске заједнице да подели земљу на кантоне према етничкој припадности. Муслимани и Хрвати гласали су за независну државу, али су Срби највећим делом бојкотовали референдум. Трећег марта 1992, Босна и Херцеговина прогласила је независност, уз снажну подршку Сједињених Држава, које су сматрале да је то најбољи начин да се избегне рат у Босни.

Етничке тензије су избиле убрзо након избора 1990. године. Српска заједница, уз подршку Београда и наоружана прикупљеним оружјем и технологијом коју је ЈНА донела из Словеније, западне Хрватске и Македоније, што је било довољно за вишегодишње ратовање, следила је пример Срба из Хрватске и почела да формира аутономне области. У новембру 1991. босански Срби организовали су референдум на којем су одлучили да остану у заједничкој држави са Србијом и Црном Гором. Осамнаестог марта 1992, бошњачки лидер Алија Изетбеговић одбацио је мировни план ЕУ за децентрализацију Босне и Херцеговине који је

предлагао Хозе Кутиљеро, чиме је долио уље на ватру и српских и хрватских сепаратистичких тежњи. Босански Срби прогласили су 9. јануара 1992. Републику српског народа Босне и Херцеговине, а затим и потпуно независност. На крају су из имена избацили Босну и Херцеговину, тако да се њихов ентитет звао само *Република Српска* (август 1992).

Угледајући се на Србе, Хрвати су 18. новембра 1991. прогласили Хрватску заједницу Херцег-Босне: седиште јој је било у хрватском делу Мостара, а на њеном челу налазио се Мате Бобан. Она је постојала до марта 1994. године, али је у међувремену, 28. августа 1993, постала република (Хрватска Република Херцег-Босна). Имала је своју војну формацију – Хрватско вијеће одбране (ХВО), углавном опремљено и наоружано из Хрватске, у чијем су саставу у почетку били и многи Бошњаци. ХВО се борио против Срба од априла 1993. до марта 1994. године, али и против Муслимана (Бошњака). У српским и хрватским ентитетима, спроведено је етничко чишћење које је обухватало и уништавање културних и верских споменика супарничке стране.

Независност Босне и Херцеговине међународно је призната 6. априла 1992. године, и сутрадан су српске паравојне јединице започеле јако артиљеријско гранатирање Сарајева са околних брда. Истовремено, ЈНА је покренула нападе на Зворник, Фочу, Вишеград и друга места. Војска Републике Српске формирана је од јединица ЈНА на почетку операција 12. маја 1992. године: имала је око 80.000 припадника под командом генерала Ратка Младића. Војску је и даље финансирала Југославија (Србија). Српски план био је релативно једноставан: заузети долине Дрине и Саве, успоставити јединствену територију са Републиком Српском Крајином у Хрватској, заузети што већи део Херцеговине, држати Сарајево под опсадом и тако сломити муслимански отпор. Пошто је територија била етнички мешовита, то је подразумевало велико етничко чишћење, убијање цивила, интернирање мушкараца у концентрационе логоре и силовање жена. Тај план етничког чишћења практично је у потпуности остварен. Након шест недеља, српске снаге су контролисале две трећине босанске територије, а 1994. године, у време свог највећег успеха, чак 70 процената територије. У Босни се водио „рат свих против свих“. Било је и сукоба међу Бошњацима 1993. и 1994. у Цазинској Крајини, тј. између Армије Федерације и Изетбеговићевог противника Фикрета Абдића; у појединим деловима Босне ратовали су Бошњаци и Хрвати, који су склопили савез са Србима, па су заједно нападали Бошњаке.

Ембарго Уједињених Нација на извоз оружја у бивше југословенске републике очигледно је најтеже погодио Бошњаке и Хрвате, а агонију Босне само су продужавали супротстављени ставови појединих земаља (Француска и Велика Британија биле су више наклоњене Србима, Немачка и Сједињене Државе подржавале су Хрвате и Муслимане), чему је допринела и немоћ Европске уније. Једна од многих неуспелих дипломатских иницијатива за окончање рата и решавање кризе био је такозвани Венс-Овенов план са Мировне конференције у јануару 1993. године. Према том плану, Босна је требало да се подели на десет аутономних покрајина и Сарајево као демилитаризовану зону. Предуслов је био прекид ватре. Свака етничка група била би већинска у три од десет покрајина, док би Сарајево било етнички мешовито. Тај план су одбили Срби, али је он наишао и на оштре критике међународне заједнице.

Године 1994. Хрвати и Бошњаци (предвођени Туђманом и Изетбеговићем) склопили су савез, под притиском Сједињених Држава. Амерички „саветници“ почели су да обучавају бошњачку и хрватску војску које су, уз прећутно одобрење САД, добијале оружје из исламских земаља. Фактори који су највише допринели завршетку рата били су ратни злочини као што је масакр више од 8.000 Бошњака у Сребреници у јулу 1995, који је Међународни суд правде (МСП) осудио као геноцид, и други, попут страдања у Сарајеву, које су Срби држали под опсадом више од 1.000 дана. Амерички дипломата Ричард Холбрук покренуо је ефикасну међународну кампању која је донела и многе компромисе и негативне ефекте. Створена је широка међународна коалиција против Срба, што је довело до њихове изолације. НАТО авиони почели су да бомбардује њихове положаје, док су хрватско-муслиманске јединице покренуле велику офанзиву и те 1995. године преузеле контролу над великим делом територије. После једномесечних борби, због неповољних спољнополитичких услова, Милошевић је морао да укине подршку босанским Србима.

Првог новембра 1995. у ваздухопловној бази у Дејтону у америчкој држави Охајо, почели су мировни преговори свих сукобљених страна. Ови драматични преговори завршени су 27. новембра. Босна и Херцеговина је опстала као независна држава, али се састоји од бошњачко-хрватске федерације (са 51% територије) и Републике Српске (49%). Њено постојање гарантују УН и НАТО. Четрнаестог децембра у Паризу потписан је мировни споразум, а приближно 60.000 припадника међународних снага

распоређено је у Босни и Херцеговини. Рат је однео више од 100.000 живота и расељено је више од 2,2 милиона људи (безмало половина становништва). Око 50.000 људи је преживело тортuru, 20.000 жена је силовано, а у читавој земљи налазило се 715 концентрационих логора. Ратне злочине су починиле све три стране (Срби су оптужени за далеко највећи део њих), због чега је Савет безбедности УН-а још у мају 1993. основао Међународни кривични трибунал за бившу Југославију (МКСЈ).

Број оружаних инцидената на Косову почео је да расте од средине 1998. године, након формирања Ослободилачке војске Косова (ОВК). Временом, обрачуни са српским снагама постајали су све чешћи, што је уз дипломатски притисак међународне заједнице довело до преговора у Рамбујеу, надомак Париза, у фебруару 1999. Српска страна је одбила мировни план који су нудиле западне дипломате, након чега је, без одобрења Савета безбедности УН-а, НАТО пакт покренуо интервенцију против Србије и Црне Горе 24. марта 1999. године. НАТО бомбардовање трајало је безмало три месеца и изазвало велике људске и материјалне губитке, претежно у Србији. Током бомбардовања, српске снаге протерале су скоро милион Албанаца са Косова у суседне земље. Бомбардовање је окончано у јуну 1999, потписивањем Кумановског споразума; српска војска, као и око 200.000 српских

цивила, напустили су Косово, које је стављено под контролу међународних снага. Косово је једнострано прогласило независност од Србије у фебруару 2008, а југоисточна Европа сада је подељена на државе које признају независност Косова и оне које је не признају. У међувремену, 2001. године, две године након НАТО бомбардовања, избио је сукоб у Македонији између Македонаца и Албанаца.

Ратови у Југославији, који обухватају и рат 1998–1999 на Косову, НАТО бомбардовање Србије од марта до јуна 1999. и ограничени сукоб у Македонији између Македонаца и Албанаца 2001, били су, после Балканских ратова 1912–1913, Првог и Другог светског рата, четврти сукоб у 20. веку на Балкану. Иза њих је остало стотине хиљада жртава, милиони избеглица и много уништених градова и села. Они су представљали комбинацију културних, верских и етничких сукоба, али су првенствено били ратови за успостављање нових граница на југословенској територији. Националне државе које су настале на простору бивше Југославије претежно су етнички „чисте“. Цену и последице ових ратова плаћаће многе будуће генерације. Читав регион још увек је „буре барута“ како су га описивали почетком 20. века. Југословенски ратови представљали су испит за Европску унију и међународну заједницу, које су се показале неспособнима да се изборе са кризом.

▶ II.1. ПУТ У РАСПАД

II-1. 14. Конгрес Савеза комуниста Југославије, јануар 1990.

А. Словеначка делегација напушта Конгрес

Након што су одбијени сви реформски предлози Савеза комуниста Словеније (који је био део Савеза комуниста Југославије, као и све друге републичке комунистичке партије) – прелазак на вишепартијски систем, поштовање људских права, независно цивилно друштво, крај политичке репресије), делегација Словеније је после говора свог вође Цирила Рибичича напустила конгрес. Соња Локар, чланица словеначке делегације, није могла да задржи сузе.

Рене, 2015, стр. 224.

1. Које је симболичко значење словеначког напуштања Конгреса?

Б. Говор Цирила Рибичича

Другови и другарице делегати,

Ја немам амандман, него бих хтео да дам једну изјаву поводом доношења ове Декларације. За нас делегате 14. ванредног Конгреса из Словеније, овај ванредни Конгрес приближио се крају. У више наврата смо покушали да преокренемо ток овог Конгреса. Подсетио бих вас на јучерашњу изјаву и предлог који је дала наша делегација. [...]

Нема никакве сумње да донете одлуке Конгреса не задовољавају ни минимум оног што је тражио 11. Конгрес Савеза комуниста Словеније у области економских, политичких реформи и преображаја Савеза комуниста Југославије.

Словеначки комунисти ће се у нашим специфичним условима и даље залагати за демократски социјализам и за Југославију као заједничку државу равноправних и суверених република, и при томе сарађивати са онима који ће имати нама слична програмска усмерења.

Са Савезом комуниста Југославије Савез комуниста Словеније ће после овог Конгреса сарађивати на слободној договорној основи на темељу заједничких програмских опредељења и обостраног интереса.

Узимамо на знање одлуке већине на овом Пленуму, али за нас те одлуке нису прихватљиве и не могу нас обавезивати.

Због тога предлажем, да се сви делегати из Савеза комуниста Словеније који се слажу да су се, нажалост, стекли услови, да напустимо 14. Конгрес Савеза комуниста Југославије, то и учине јер не желимо бити суодговорни за агонију Савеза комуниста Југославије у коју је воде садашња наметања воље и носиоци тих наметања. Хвала.

Архив Републике Словеније. Збирка Централног комитета Савеза комуниста Словеније, 1589/IV, Кутија 2072.

1. За шта су се залагали словеначки комунисти? Зашто су сви њихови предлози одбијени на 14. Конгресу? Друго питање захтева додатне информације. Како је Рибичич објаснио зашто словеначка делегација напушта Конгрес?

2. Објасни реченицу: „Словеначки комунисти ће се у нашим специфичним условима и даље залагати за демократски социјализам и за Југославију као заједничку државу равноправних и суверених република, и при томе сарађивати са онима који ће имати нама слична програмска усмерења.“ Како су словеначки комунисти видели будуће односе између југословенских република? Шта је рекао Ц. Рибичич када је нагласио да ће Савез комуниста Словеније наставити да „сарађује са онима који имају слична програмска опредељења“?

II-2. Рат почиње на стадиону: фудбалска утакмица Динамо – Црвена Звезда

Навијачки нереди са примесамa национализма постали су саставни део спортских манифестација у Југославији крајем осамдесетих и почетком деведесетих година. Најпознатији пример ескалације национализма и насиља догодио се 13. маја 1990. у Загребу на утакмици између загребачког Динама и београдске Црвене звезде.

А. Чланак у хрватском новинама: Максимир – бојно поље

НАШ ЦРНИ ФУДБАЛСКИ ДАН

Незайамћеним вандализмом и дивљањем навијача сјречена утакмица Динама и Црвене звезде. Кривци су „навијачи“ оба клуба, али и широким несналажљиви органи реда.

ЗАГРЕБ – За фудбал најцрњи дан! Претпостављало се да ће утакмица између Динама и Црвене звезде понудити повишену температуру, да су чак и могући инциденти. Но, да ће се догодити оно што је спречило почетак максимирске утакмице између Динама и Црвене звезде, то је мало ко могао да предвиди. Најкраће речено, Динамов стадион се претворио у право бојно поље, утакмица наравно није ни одржана а до коначног разлаза са стадиона дошло је тек нешто пре 23 сата. Тад су, наиме, посебним аутобусима одвезени навијачи Црвене звезде.

Кривци су навијачи оба клуба али не само они него и тотална несналажљивост органа реда. Заправо, вандализам је започело око хиљаду навијача Црвене звезде који су пристигли у Загреб већ у јутарњим сатима и свој вандалски поход започели улицама града. Милиција их је све заједно усмерила према максимирском стадиону, где су пронашли своје место унутар ограда стадиона. Притом су направили велику штету, кидали су све што им се нашло на путу, уништавали аутомобиле, а једном је милиционеру избијено око.

„Максимир бојно поље“ *Вјесник*, 14. мај 1990.

Б. Српске новине: „Навијачи Динама извели планирани скандал“

Прејње вођа навијача Динама још у подне нико није схватио озбиљно.– Руководство Црвене звезде неколико дана уозоравало навијаче да не иду у

Зајреб. – Брижни родитељи око Динамовој стадиона и на Железничкој станици у Београду

Кривица за скандал на максимирском стадиону је доста јасна и мора се рашчланити у два дела. Први део односи се на догађаје на јужној трибини. Пошто су на њих полетеле каменице са те трибине, навијачи Црвене звезде који су били смештени у подножју ове стране стадиона (што је посебна грешка организатора) латили су се вандалског посла. Ломили су рекламне паное. Неки су то чинили због заштите од каменица и делова помљених седишта, а неки су ломљаву изводили „због ломљаве“ [...]

Ајресори се брзо сами открили

Изгледало је тада да ће утакмица, ипак, почети. Међутим, онда је тек почео прави рат, на супротној страни стадиона. Тада је кренуло да се остварује оно што су вође динамових навијача изјављивали још у подне – скандал је планиран! [...] када се помахнитали хадезеовски свет сконцентрисао око стадиона а недужни фудбалери Црвене звезде дрхтали у заточеништву дугом готово четири часа, стрепећи да ли ће руља савладати бедем милиције без видног вође који би њоме командовао, и улетети у једва заштићен простор око свлачионице, можда и због појаве групе војних полицајаца, на овом сектору ситуација је почела да се стишава. [...]

Јанковић, 15. мај 1990.

1. Упореди ова два извора. По чему су те две репортаже сличне а по чему се разликују? Ко је крив за насиље, према тврдњама из оба извора? Можеш ли да уочиш разлику између чињеница и мишљења у тим изворима? Пронађи емоционалне изразе и ставове у изворима. Како објашњаваш ту разлику? На који начин ова прича указује на дубље урушавање међунационалних односа у Југославији крајем осамдесетих година?

2. Замисли да су ово једина два постојећа извора о том догађају. Како би их ти искористио/искористила да напишеш своју објективну причу о томе? Употреби изразе попут „чини се“, „сигурно знамо“, „није сасвим јасно...“, „први/други извор указује...“ итд.

II-3. Насилне демонстрације против Милошевића у Београду. Тенкови на улицама, 9. март 1991.

Прве велике демонстрације против Милошевићевог режима одржане су у Београду 9. марта 1991. године. Организовао их је Српски покрет обнове (СПО). Вођа СПО-а Вук Драшковић позвао је људе да се окупе због пропагандног извештавања београдске телевизије, коју је назвао „ТВ Бастиљом“. Председник Србије Слободан Милошевић употребио је репресивне мере, укључујући водене топове, коњичку јединицу и сузавац, да би на крају извео и војне тенкове. Сутрадан се неколико хиљада студената окупило на Теразијама захтевајући оставке највиших руководилаца државне телевизије и министра унутрашњих послова, ослобађање ухапшених опозиционих лидера и укидање забране рада радија Б92 и телевизије Студио Б. Тај део протеста памти се као српска „плишана револуција“. Скупштина Србије је убрзо усвојила одлуку о прихватању оставке руководства Радио-телевизије Београд и министра унутрашњих послова. Вук Драшковић је пуштен из затвора 14. марта. Неколико месеци касније, почео је рат у бившој Југославији.

II-4. Платформа Глигоров-Изетбеговић 1991: Киро Глигоров у Скупштини Социјалистичке Републике Македоније [СРМ], 15. јун 1991.

Док се СФРЈ распадала, и како би се избегли потенцијални оружани сукоби, председник СРМ Киро Глигоров и председник Председништва БиХ Алија Изетбеговић предложили су уставне реформе будуће СФРЈ на сарајевском састанку југословенских република одржаном у јуну 1991. Њихов предлог, познат као платформа Глигоров-Изетбеговић, предвиђао је „асиметричну федерацију“ са различитим степеном уставне аутономије за југословенске републике уз потенцијалну европску будућност државе у облику лабаве федерације. Иако је међу републичким лидерима постојала основа за дискусију, Платформа је убрзо одбачена зато што, с једне стране, није задовољавала интересе оних који су желели потпуну независност (Словенија и Хрватска) а ни, с друге стране, оних у Србији који су желели врло централизовану федерацију у којој би Србија имала доминантну улогу.

Народна побуна заустављена тенковима.

Фотографија Емил Чонкић.

СКУПШТИНА СОЦИЈАЛИСТИЧКЕ РЕПУБЛИКЕ МАКЕДОНИЈЕ [...] – КИРО ГЛИГОРОВ: Господине председниче и председништво, уважени посланици, покушаћу да вас укратко информишем о платформи коју су предложиле Босна и Херцеговина и Македонија. Сматрали смо да морамо покушати да створимо основу за излаз из пат позиције у разговорима о могућој будућности југословенске заједнице. [...]

Које су потпорне тачке предложене платформе?

Прво, сваки споразум о будућој Југославији мора прихватити и почети од суверенитета република као држава насталих током Народноослободилачког рата и путем добровољног удруживања тих држава у федерацију. Нико никоме није поклатио слободу. Сви смо освојили своју слободу оружјем и уз велике жртве, и самим тим разговори о будућности могу се водити само међу равноправним партнерима.

Друго, свака врста заједнице подразумева договор о неким заједничким акцијама, одређеним заједничким функцијама које треба да се остварују преко заједничких органа. Без тога, нема заједнице. Страх да заједничке функције и заједнички

органи могу бити у супротности са суверенитетом република не би требало да постоји, ако схватимо да ћемо део суверенитета садржаног у овим заједничким функцијама заједно остваривати и да ће он остати као неодвојиви део изворног суверенитета сваке републике. И то не негира изворни суверенитет република. [...]

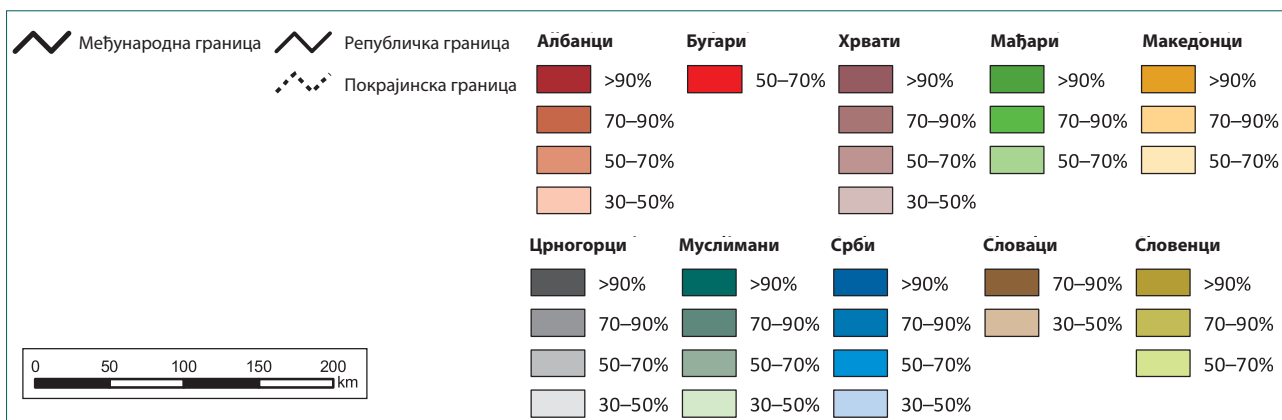
Европска економска заједница поздравила је наш документ као добру основу и правац који омогућава и обећава излаз из кризе. Ми треба да одржавамо иницијативу и да будемо кооперативни, да будемо спремни са својим још конкретнијим предлозима када се пређе на расправу по областима и појединим заједничким функцијама.

Стенографске белешке са 17. седнице Скупштине Социјалистичке Републике Македоније, одржане 15. јуна 1991. у Скопљу: <http://62.220.196.22/WBStorage/Files/17sednica15juni91god0.pdf>

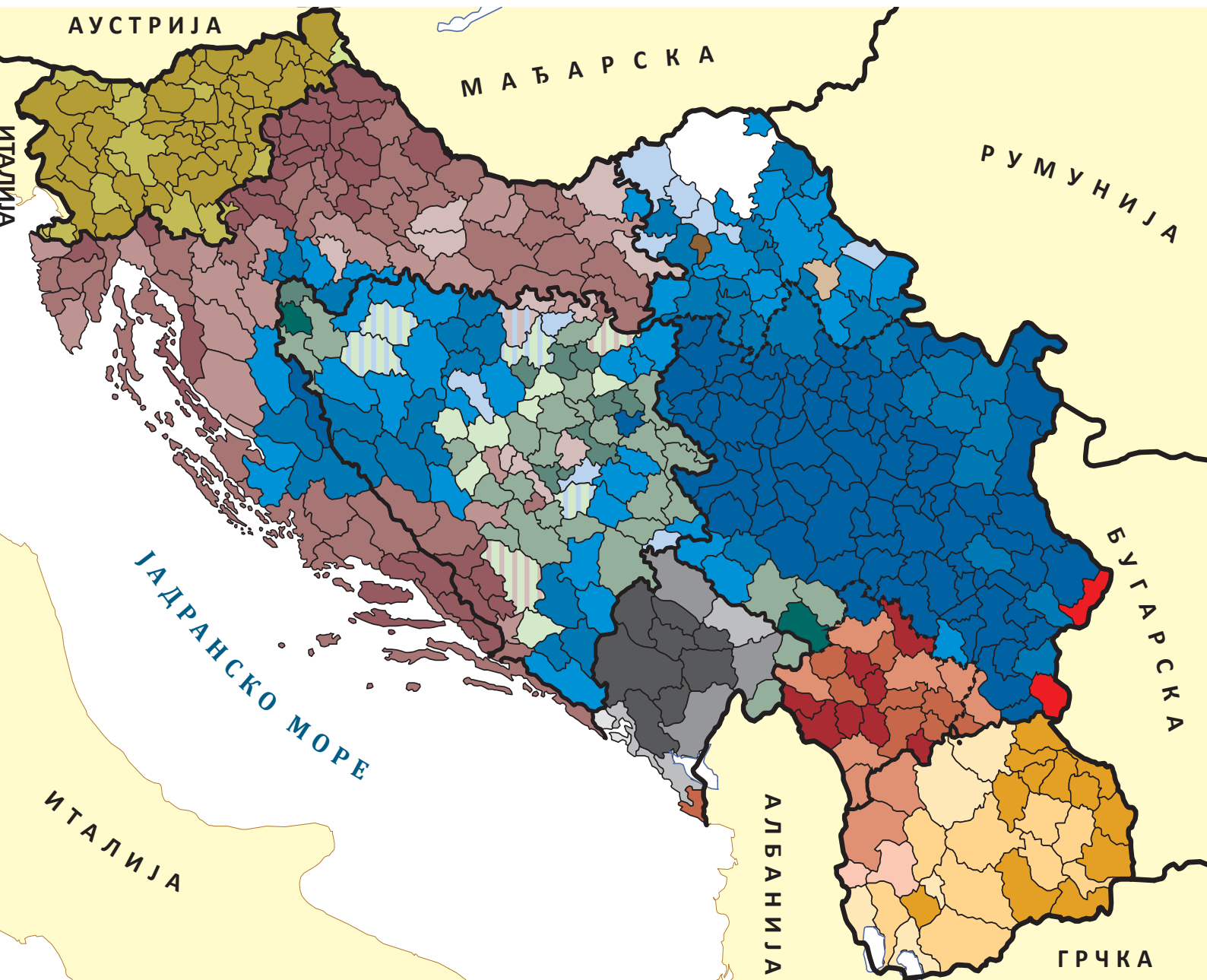

1. Које су три полазне основе за преговоре предложене у тексту? Да ли овај текст указује на неке страхове који су тада постојали у Југославији? Ако указује, који су то страхови?

2. Објасни: зашто је овај предлог на крају одбијен? Да одговориш на ово питање, мораш да повежеш информације из документа са подацима наведеним у кључу.

Етнички састав Југославије, 1987.

II-5. Репресија и „паралелни образовни систем“ на Косову

Осамдесетих година, аутономну покрајину Косово редовно су потресали сукоби албанске већине и српске мањине. Срби на Косову су били прогањани и дискриминисани. Међутим, албанска заједница, која је уживала висок ниво аутономије и власти захваљујући Уставу СФРЈ из 1974. године, захтевала је статус републике. Реагујући на сукобе, југословенске власти су више пута употребиле силу. Године 1989. српска власт под вођством Милошевића прогурала је уставне промене које су елиминисале аутономију Косова и Војводине. Тако је албанска већина изгубила контролу над Косовом и наша се на удару репресије: масовна отпуштања албанских званичника, новинара, лекара и радника. Дошло

је до пораста полицијског насиља и дискриминације у школама. Као одговор на то, албанска заједница, коју је предводио Ибрахим Ругова, успоставила је паралелни политички систем, који је обухватао и изборе, као и одвојене медијске и културне институције. Створен је и паралелни образовни систем. Приватне куће претворене су у учионице, а наставу су изводили албански наставници уклоњени из званичног образовног система. Уџбеници на албанском тајно су преношени на Косово. Те школе су се финансирале кроз посебан порески систем и добровољне прилоге, нарочито од велике албанске дијаспоре у Европи и другим деловима света. Кроз тај образовни систем прошло је око 330.000 ученика.

А. Ученици похађају наставу у средњој школи „Сами Фрашери“ у Рзњићу (1992)

Архив Института за историју, Приштина.

Опиши услове у импровизованој учионици.

Б. Напади на образовање морају се зауставити, новембар 1990.

На састанку одржаном 30.10.1990. и 03.11.1990. године, Актив директора основних и средњих школа општине Приштина разматрао је озбиљну ситуацију у образовном процесу на албанском језику, која је унајвећој мери резултат деструктивних поступака власти СР Србије. У вези с тим, донет је закључак да се радни и образовни процес у основним школама у општини Приштина налази у тешкој ситуацији и из дана у дан трпи притиске и уцене нелегитимних власти, појединаца и неодговорних група; да је у стању дезорганизације, да наставници и ученици више нису мотивисани да раде. [...]

Актив директора општине Приштина закључио је да ће одлучно радити само по наставним плановима и програмима које је израдио Педагошки ентитет Косова и које су одобрили високи званичници образовног система Косова, додајући „признајемо и прихватамо само косовске законе, признајемо само правни ауторитет косовског образовног система. Такође наводимо да не

признајемо [званични] Педагошко образовани ентитет Приштине, као ни педагошки ентитет Косова, уколико отпуштени и протерани албански саветници не буду враћени.“ [...]

У случају да надлежни органи не испоштују ове услове, обратимо се међународним организацијама.

Shkëndija, новембар 1990:

Проглас Актива директора основних школа.

1. Шта ти карта на стр. 45 говори о етничком саставу Југославије? Колико је било република и аутономних покрајина? Који су народи и народности живели у њима? Које су етнички најхомогеније, а које најхетерогеније?

2. Користећи карту и све изворе у поглављу II.1, наведи који су проблеми утрли пут распаду Југославије. Покушај да сагледаш ситуацију шире од сваког појединачног догађаја или случаја у изворима и пронађи дубље узроке.

▶ II.2. РАТОВИ 1991–1995.

II-6. Словеначки десетодневни рат

У словеначком десетодневном рату (27. јун – 7. јул 1991) 75 људи је изгубило живот. Међу војницима Југословенске народне армије (у даљем тексту: ЈНА) било је 45 жртава, а убијено је 19 припадника словеначке територијалне одбране и цивила, међу којима је било 12 страних држављана. Један од најкрвавијих напада ЈНА догодио се у Медведјеку (28. јуна), када су авиони ЈНА гађали стране аутопревознике заглављене пред барикадама на путу. Иако су обе стране знале да ту има страних држављана, авиони су напали теретне камионе и убили држављане Турске и Бугарске. Током напада, један пројектил погодио је оближње газдинство и убио још једну особу. Због чињенице да је рат био кратак и ниског интензитета, да је ЈНА још увек била етнички мешовита, али и захваљујући напорима словеначког председништва, градоначелника на терену и појединих официра Територијалне одбране (ТО) и ЈНА, ником из Словеније није

суђено пред Међународним кривичним судом. Међутим, неки догађаји се у јавности сматрају потенцијалним ратним злочинима – пре свега обарање хеликоптера ЈНА 27. јуна 1991. изнад Рожне долине у Љубљани. Хеликоптер је превозио хлеб у касарну Врхника, а пилот је био Словенац, Антон Мрлак (у то време већ припадник ТО). Копилот је био Македонац Бојанче Сибиновски. Хеликоптер Газела СА 341 био је ненаоружан, што је било познато. Одговорни (министар одбране Јанез Јанша, врховни командант Антон Крковиц) тврде да Мрлак није био припадник ТО (иако му је Словеначка војска касније признала статус) и да је летелица оборена јер је надлетала зграде владе (што није истина). Мрлакови рођаци тврде да је хеликоптер намерно оборен из пропагандних разлога, како би ТО показала да може да сруши хеликоптер ЈНА. Тужба је покренута пред словеначким судом крајем 2016. године и није извесно да ли ће уопште бити суђења.

Барикада крај села МедведјекФото: Срђан Живуловић, *Дело*.**II-7. Тенк ЈНА гази „фићу” на осијечкој улици, 27. јун 1991.**

Двадесет седмог јуна 1991, на почетку рата у Хрватској, тенк југословенске народне армије прегазио је мали аутомобил Фиат 500 (у народу познат као фића) на улици у Осиеку. Снимак тог догађаја обишао је свет и постао један од првих докумената о насиљу у Југославији, а убрзо и симбол са веома различитим значењима. У Хрватској то је симбол насиља над обичним грађанима који су возили најјефтинији аутомобил у Југославији. Символизовао је и борбу Давида и Голијата, где је црвени фића био симбол

лоше наоружаног хрватског народа који се бори против велике војске. У неким круговима тај догађај је тумачен и као прави крај Југославије и њеног система, јер је фића био симбол југословенске индустрије и производа намењених обичним људима. Посебна тачка била је чињеница да је фића био црвене боје – што је боја југословенских комуниста. Године 2011. постављена је уметничка инсталација на овом месту у Осиеку: замена места возила симболизовала је победу хрватског народа над Југословенском армијом.

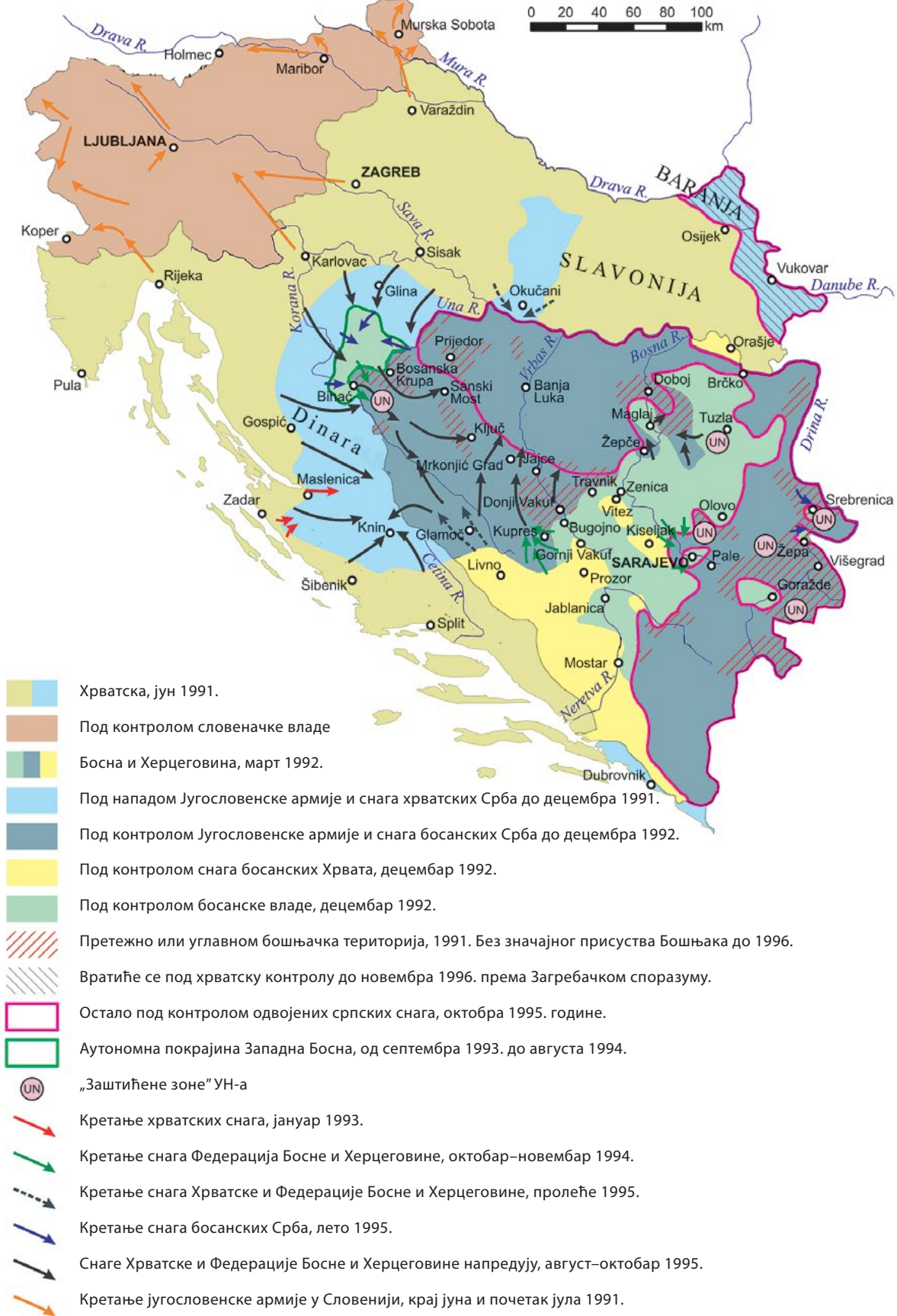
А. Тенк ЈНА гази „фићу“

Фотограф Јозо Петрић, приватна колекција.

Б. Споменик: „Фића“ гази тенк

Приватна колекција.

Распад и ратови у Југославији (1991–1995)

II-8. Одлука Извршног већа Српске аутономне области Крајине о присаједињењу делова територије Хрватске Републици Србији, 1. април 1991.

ЧЛАН 1 Српска аутономна област Крајина присаједињује се Републици Србији.

ЧЛАН 2 Ступањем на снагу ове Одлуке, територија Српске аутономне области Крајине постаје саставни део јединствене државне територије Републике Србије.

Сходно претходном ставу овога члана, на територији Српске аутономне области Крајине од доношења ове Одлуке важи Устав Републике Србије. Важе и примењују се закони Републике Србије, као и уставно правни систем Социјалистичке Федеративне Републике Југославије.

ЧЛАН 4 Територије Српске аутономне области Крајине, која овом Одлуком улази у састав јединствене државне територије Републике Србије, чине општине Книн, Бенковац, Обровац, Грачац, Доњи Лапац, Кореница, Војнић, Вргинмост, Глина, Двор на Уни, Костајница, Петриња и Пакрац.

У састав ове територије улазе и сва српска насеља која су се припојила једној од ових општина, као и она која се убудуће изјасне за припајање у процесу разграничења.

ЧЛАН 5 Ова Одлука ступа на снагу даном доношења.

ИЗВРШНО ВЕЋЕ
СРПСКЕ АУТОНОМНЕ ОБЛАСТИ КРАЈИНА

ПРЕДСЕДНИК ИЗВРШНОГ ВЕЋА
СРПСКЕ АУТОНОМНЕ ОБЛАСТИ КРАЈИНА
Др Милан Бабић

Број: 32/91-1
У Кореници, 1. 04. 1991.
Копија, писаћом машином, латиница
ХР-ХМДЦДР. 2 кут. 232

II-9. Борба за Вуковар, август–новембар 1991.

Крајем августа 1991. године претходни оружани инциденти у Вуковару прерасли су у вишемесечне борбе које су се претвориле у опсаду града дугу 87 дана. У опсади Вуковара учествовало

је око 30.000 војника ЈНА и велики број припадника територијалне одбране и паравојних снага, док су хрватске снаге биле далеко слабије. Јединице ЈНА ушле су у Вуковар 18. новембра 1991. Током борби 90% града је уништено. Према незваничним српским изворима било је између 1.103 и 1.500 погинулих и 2.500 рањених војника и добровољаца. Према хрватским подацима укупан број страдалих војника ЈНА процењује се на око 8.000 погинулих и 15.000 рањених. Према званичним хрватским проценама погинуо је 921 хрватски војник, било је 770 рањених и 1.527 заробљених. Након пада, највећи број становника Вуковара отишао је у избеглиштво. За злочине у Вуковару Међународни трибунал у Хагу подигао је пет оптужница, а до 2015. осуђена су два лица, док је један поступак још увек у току. Пред српским правосуђем 15 особа је правоснажно осуђено на вишегодишње казне затвора због ратних злочина на територији Вуковара 1991. Председник Србије Борис Тадић посетио је Вуковар 4. новембра 2010. и извинио се породицама невино страдалих жртава.

А. Колона ЈНА на Новом Београду на путу за Вуковар, 1991.

Војна парада „Београд–Вуковар“, 1991.
24128642&viewfull=1#post24128642, приступљено 7. 7. 2016.

Б. Српска перспектива: „Вуковар је коначно слободан”

ПОСЛЕ ТРОМЕСЕЧНИХ ТЕШКИХ БОРБИ

Вуковар коначно слободан

И на врашима болнице, са 420 рањеника и болесника, Армија јосћавила сћраже.– Предао се и команданћ одбране Борова насеља. – Процењује се да је из Вуковара евакуисано око 5.000 лица. – Број мртћвих још се не може ућврдићи

Вуковар, 10. новембар (Танјуг)

Данас после подне у Вуковару су престали и последњи сукоби у околини болнице где су јутрос, како су тврдили војни извори, хрватски гардисти и полицајци покушали да испровоцирају напад на ту здравствену установу.

На вратима болнице Армија је поставила стражу. Једна јединица ЈНА је стационирана и у дворишту болнице. Према речима директорке болнице Весне Босанац, у болници има око 420 рањеника и болесника. У згради је, како је она навела, потражило уточиште и око 400 цивила.

Болница се неће, како је било предвиђено, евакуисати данас. Преговори у којима су учествовали и представници Међународног Црвеног крста су се одужили, па је евакуација одложена за сутра.

Војни извори наводе да ће цивили који су потражили уточиште у болници, бити претходно проверавани и да они који су учествовали у борбама неће моћи да оду куда желе.

У непосредној близини болнице, у Улици Иве Лоле Рибара, многобројни страни и домаћи новинари данас су видели 33 леша, махом цивила. Лешева, који пружају стравичну слику, има и у другим улицама у околини болнице.

Територијалци из Вуковара данас су уз помоћ Армије формирали градску милицију. Намера је да се спрече пљачке и успостави контрола над целим градом.

У Вуковару од данас више практично нема припадника хрватских снага. Сви су се предали јединицама ЈНА. [...]

Политћика, 20. новембар 1991.

В. Хрватска перспектива: „Ко манипулише вуковарском трагедијом”

За време док су трајали преговори колону возила која је требало да прихвати рањенике напали су, између Винковаца и Нуштра, вишецевним бацачима ракета четници* из Церића и Пачетина, а

ова ситуација је доказ с ким имамо посла, односно да је реч о непријатељу који не преза ни пред чим, нагласио је проф. Хебранг. [...] Новинари су информисани и о хиљаду цивила који су под притиском исељени из Вуковара у 14 аутобуса, а који су још на путу. [...] Разговору са новинарима присуствовао је и Стево Бушић из Кризног штаба Вуковара у Загребу који је рекао да има податке према којима се у Вуковару тренутно убијају цивили, да су угрожена деца и известио је и о огорчењу вуковарских бораца који су стигли у Загреб, и о деци која су по неколико пута давала крв за рањенике, о десетогодишњацима с пушкама у рукама. [...] О току збивања у Вуковару, односно покушају да се спасу рањеници, новинаре је обавестио проф. Хебранг. Пуних 40 дана био је онемогућен сваки покушај да се вуковарској болници доставе лекови и санитарски материјал. Шест стотина рањеника нашло се у подрумима болнице без праве медицинске помоћи, а критична ситуација је настала због недостатка крви, па чак и прибора за узимање крви од цивила. Број рањеника досегао је критичну тачку и није било ни физичке ни техничке могућности да се задрже у болници, нагласио је проф. Хебранг. [...] Представник Црвеног крста почео је да пописује рањенике, тај попис је требало да их прати у конвоју, али два сата касније у болницу упадају војници југословенске армије, што је противно свим међународним правилима, јер оружана лица ниједне стране не могу бити у болници, рекао је проф. Хебранг. Армија је избацила представнике Црвеног крста и заузела телефонску централу, а читав овај поступак радио-везом описао нам је представник ове међународне организације. Штавише, војска је својим возилима одвезла део рањеника у непознатом правцу. [...]

*„Тко манипулира вуковарском трагедијом”,
Вјесник, 21. 11. 1991.*

Г. Вук Драшковић о Вуковару (28. новембар 1991)

Поскидати капе и ћутати

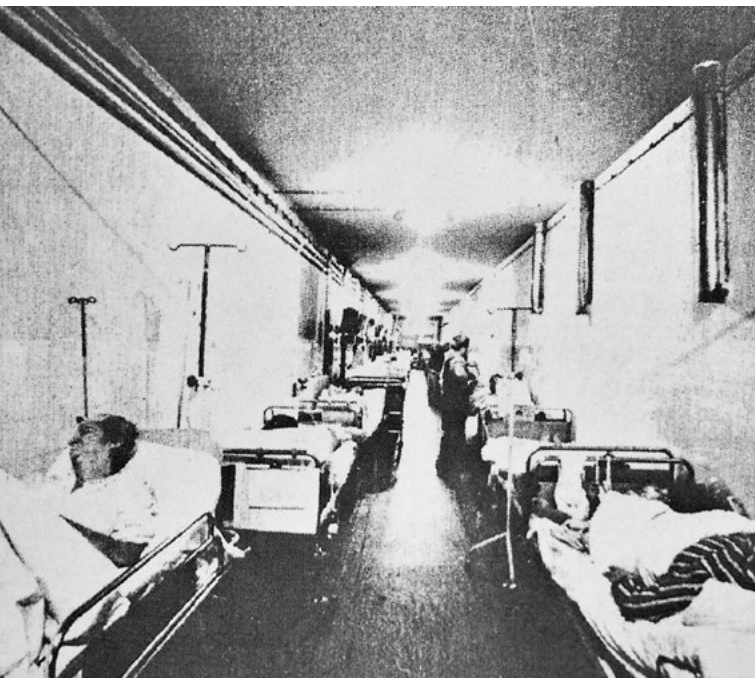
Не могу да честитам вуковарску победу, коју тако еуфорично слави ратном пропагандом опије-на Србија. Не могу, јер нећу да се огрешим о мртве, о хиљаде мртвих, а ни о непролазни бол и несрећу свих преживелих Вуковарчана [...] Вуковар. Он је Хирошима и хрватског и српског безумља... Сви у овој држави које више нема, а Срби и Хрвати

* О четницима види стр. 91.

нарочито, преживљавамо дане највеће срамоте и пада." (Српска реч, 1991)

Вук Драшковић, „Поводом Вуковара (28. новембар 1991), Поскидати капе и ћутати“, http://www.helsinki.org.rs/serbian/npakteri_t06.html, 17.9. 2015.

Д. Вуковарска болница имала је пуно посла током рата, радећи у веома тешким условима у подрумима

Вертхајм-Балетић, 1993.

1. Упореди документе 9Б и 9В. Који су подаци исти а који међусобно противречни? Које се информације могу пронаћи у оба извора, а које у само једном? Како приказују „нас“ и „друге“?

2. Прочитај кључ и наведи неколико разлога који би могли да објасне различит број жртава ЈНА у српским и хрватским изворима.

3. Погледај овај видео снимак на Јутјубу. Прокоментариши изјаве људи на улици о војној акцији. Б92: Београд, Србија 1991 – Бацање цвећа по тенковима ЈНА <https://www.youtube.com/watch?v=Xz42ucCGunU>, приступљено 21.10.2015.

II-10. Дубровачка кампања, октобар 1991 – октобар 1992.

Главни напад Југословенске народне армије (ЈНА), ратне морнарице, ратног ваздухопловства и Територијалне одбране (ТО) Црне Горе на Дубровник почео је 1. октобра 1991. године. Почетком новембра дубровачка општина је одсечена с копна, мора и ваздуха, а крајем новембра јединице ЈНА су заузеле приградска насеља Дубровника и град је био под опсадом. У њему је тада било око 50.000 становника и избеглица. На стари град је испалено неколико хиљада граната. Опсада је трајала до маја 1992. године када су се јединице ЈНА повукле. Ратне операције су обустављене у октобру 1992. године када је дубровачко подручје стављено под контролу снага УН-а. У борбама на дубровачком ратишту у јединицама ЈНА и ТО Црне Горе учествовало је око 30.000 војника и добровољаца, од којих већина из Црне Горе. Погинула су 442 војника, од чега 165 из Црне Горе. Град је бранило око 1.000 хрватских војника. Током рата на дубровачком подручју је погинуло 417 хрватских војника и 92 цивила.

А. Закључци Скупштине Републике Црне Горе од 4. октобра 1991. године

У току је необјављен рат усташких неофашистичких формација Републике Хрватске против Југославије и ЈНА, рат против свих покушаја да се политичким средствима разреше сва спорна питања у овој земљи. Скупштина Републике Црне Горе даје пуну подршку ЈНА и њеној намери да својом снагом спречи грађански рат, међунационалне сукобе и геноцид над српским народом... Државни органи Републике Црне Горе, као и сви субјекти предвиђени оперативним програмом мера на јачању одбрамбене способности Републике, који је донела Влада Републике Црне Горе, дужни су своје обавезе испуњавати у потпуности све док се политичка ситуација у окружењу Републике Црне Горе не промени и док трају борбена дејства у граничном појасу са Републиком Хрватском.

Војичић и Бисерко, 2006, стр. 324, 325.

Б. Српски лист *Полиџика*, 7. децембар 1991.

Први број дневног листа *Полиџика* изашао је из штампе у Београду у Краљевини Србији 25. јануара 1904. године. Није излазио током

Првог и Другог светског рата. Срамни период у историји тог листа започео је у септембру 1987. године, када је Милошевићев режим преузео дневник и убрзо га претворио у популистичко пропагандно гласило. У ту сврху 1988. године покренута је рубрика под насловом *Огједи и реаловања*, у којој су објављивани тзв. коментари читалаца. Крајем 20. века, поред своје штампарије, издавачке делатности и продајне мреже широм земље, Политика АД имала је и властиту радио и телевизијску станицу. После политичких промена 2000. године у Србији, Политика је прешла у власништво немачког медијског концерна ВАЦ, који ју је 2012. продао Ист медија групи, са седиштем у Русији.

БИТКА ОКО ДУБРОВНИКА

Паравојска Хрватске напала ЈНА непосредно пошто су хрватски министри на састанку у Цавтату пружили чврсто уверавање да неће бити отворана ватра.

ЈНА НИЈЕ БОМБАРДОВАЛА ДУБРОВНИК

„ЈНА није бомбардовала Дубровник, и на тај град од стране ЈНА није пала ни честица прашине“, изјавио је јуче Танјугу представник ССНО пуковник Милан Гверо. Све информације о наводном бомбардовању Дубровника од стране ЈНА Гверо је назвао „перфидним дезинформацијама срачунатим на блаћење ЈНА у врло деликатном тренутку преговора“. Гверо је истакао да су хрватске снаге у околини Дубровника нападале јединице ЈНА покушавајући да их одбаце на околне положаје, на шта су армијске јединице одговориле. Провокације хрватских оружаних састава су, према Гверу, нарочито карактеристичне у рејону Срђа, па је ЈНА била принуђена да одговори да би онемогућила даље нападе на том простору. Југословенској народној армији, истакао је Гверо, не пада на памет да бомбардује Дубровник, а хрватске снаге, знајући то, стално изазивају као да прижељкују армијски напад којег, нагласио је Гверо, неће бити. (Танјуг)

Милошевић, *Политика*, 7. децембар 1991.

Анализирај речник овог чланка: одвој чињенице од ставова; пронађи примере емотивног речника. Која је сврха овог текста – да информише или нешто друго? Нађи примере у тексту како је приказана „друга страна“ (Хрвати), како овај извор оправдава војну операцију против Дубровника и гранатирање града? Упореди овај извор са фотографијом Дубровника (извор II-42Б).

II-11. Ратна пропаганда

А. Пропагандна фотографија: Артиљерија ЈНА изнад Дубровника

Ово је најпознатија фотографија из рата на дубровачком подручју. Објављена је у црногорском провладином дневном листу *Победа* 10. новембра 1991. године. Фотографија приказује артиљеријску јединицу ЈНА изнад Дубровника. Опис испод фотографије гласи: „Поглед на Дубровник: артиљеријска екипа на Жарковици“ (Фотограф: Никица Михаиловић).

Победа, 93220, 10. новембар 1991.

Шта би могла да буде сврха ове фотографије? Коју је поруку требало да пошаље?

Б. Милошевићева медијска пропаганда

Медијска пропаганда представљала је увод у ратове у СФРЈ, а један део српских медија (*Радио-телефизија Србије*, *Радио-телефизија Нови Сад*, дневни листови *Политика*, *Политика експрес* и *Вечерње новости*) имали су током југословенских ратова кључну улогу пропагандног оруђа режима Слободана Милошевића. Као пример те ратне пропаганде истиче се један фалсификат листа *Вечерње новости* током рата у БиХ. *Вечерње новости* су 1994. објавиле слику познатог српског сликара Уроша Предића „Сироче на мајчином гробу“ из 19. века*, као фотографију дечака из Сребренице „на гробу оца,

* „Сироче на мајчином гробу“, Урош Предић, уље на платну, 1888, 100x124 цм, инв. бр. 312, Легат Михајла Пупина, Народни музеј у Београду.

мајке и остале родбине коју су у офанзиви побили Муслимани". Ниједан уредник, директор медија и новинар није кривично одговарао за допринос трагедији и рату.

БОЛНО ПОДСЕЋАЊЕ

Највеће жртве ратова су деца. Тако је и у овом, најновијем, у којем српски народ поново брани свој голи опстанак. Слика која је пре годину и по дана обишла свет, са гробља код Скелана, на којој овај дечак – сироче очајава над гробом оца, мајке и остале родбине коју су у офанзиви побили Муслимани, и даље потреса све који знају шта је дечја патња. Дечака са слике у међувремену усвојила је једна породица из Зворника, и сада је он ученик прве године средње војне школе."

Вечерње новости, 19. новембар 1994.

Пажљиво анализирај изворе о рату у бившој Југославији. Многи од тих извора односе се на пропагандни материјал и употребу пропаганде у рату. Пронађи те изворе. Анализирај изворе одговарајући на следећа питања: Где је објављен извор (врста медија)? Када је објављен? Зашто је објављен (која му је била сврха)? Која је била циљна група? Састави списак примера пропаганде у овим изворима.

	Фотографија Артиљерија ЈНА изнад Дубровника	Полиџика	„Болно подсећање”
Догађај			
Врста медија			
Када је извор објављен?			
Сврха (зашто је објављен)			
Циљна група			
Примери			

II-12. Састанак хрватског председника Фрање Туђмана са високим официрима ХВ (Хрватске војске), 31. јул 1995, Бриони

Председник Фрањо Туђман: Господо, сазвао сам овај састанак да бисмо проценили садашњу ситуацију, да бих чуо ваша мишљења пре него што донесем одлуку о даљим нашим подухватима ових дана. [...] Али, чини се да бисмо могли повољну политичку ситуацију у Хрватској, деморализацију у српским редовима, наклоност и људи у Европи, једним делом у Европи, оно што је склоно решењу те кризе и у корист Хрватске где имамо значајне пријатеља Немачку која нас суздржано подржава и у политичким разговорима, али и у НАТО где такође имају разумевања за наше погледе. Имамо и наклоност Сједињених Америчких Држава, али до одређене границе, ако ћете господо извршити на

професионалан начин, као што сте извршили у западној Славонији у року од неколико дана, то значи молим три, четири дана, максимум осам дана, онда можемо рачунати да политички не само нећемо претрпети штету, него да ћемо политички у том и таквом свету добити. [...] Ми бисмо морали наћи неки изговор за нашу акцију, наш подухват који можемо почети према плану као што је било јуче, или пак сутра, или према јучерашњем плану за сутра, или да се договоримо кад можемо. [...] а противнику онда морамо нанети или тотални пораз југ и сјевер, да се разумемо, пуштајући исток на миру сада. Зашто пустити исток на миру? Зато што се и ти наши пријатељи боје да не уђе

Југославија у рат у целини, са Југославијом и Русија, па према томе општи рат. Према томе, исток бисмо пустили тотално на миру, а ово бисмо морали решити и југ и сјевер. Решити, на који начин? То је сада тема наше данашње расправе. Да нанесемо такве ударце да Срби практично нестану, односно да оно што нећемо одмах захватити мора капитулирати у неколико дана. Према томе, тај предвиђени план који смо имали за сутра требало би преразмислити и модификовати. Када чујем ваше погледе и ваша мишљења, значи онда ћу донети одлуку.

<https://www.hkv.hr/images/stories/Documents/BrijunskiSastanak.pdf>, приступљено 21. 10. 2015.

II-13. Наређење Републичког штаба цивилне заштите Републике Српске Крајине о спровођењу плана евакуације, 2.8.1995.

Републички штаб цивилне заштите РСК (Република Српска Крајина) тражи од регионалних штабова извештај о спровођењу плана цивилне заштите, евакуације и збрињавања

РЕПУБЛИКА СРПСКА КРАЈИНА – РЕПУБЛИЧКИ ШТАБ ЦИВИЛНЕ ЗАШТИТЕ – ОДБРАНА – СЛУЖБЕНА ТАЈНА – ПОВЕРЉИВО

Број: Поверљиво 01-82/95
Книн, 2. август 1995.

РЕГИОНАЛНИМ ШТАБОВИМА ЦИВИЛНЕ ЗАШТИТЕ

СВИМА

По основи наређења пов. бр. 01-78/95 од 29. 07. 1995. године, ОДМАХ, а најкасније до 3. 08. 1995. године до 19.00 часова, доставите извештај по следећим питањима:

1. Склањање (ажурирање плана, уређење и припрема објеката за склањање, анимирање становништва);
2. Евакуација (ажурирање плана, материјална подршка, приправност извршилаца, формирање одбора, екипа за пријем и размештај и др.);
3. Збрињавање (капацитети за пријем, обезбеђивање опреме и средстава за смештај, храна, средства за одржавање личне и опште хигијене);
4. Приправност и организовање спровођења мера заштите и спашавања (појединачно: шта се предузело и организовало, укључујући

могућности предузећа за њихово укључивање у акције заштите и спашавања);

5. Постојање опасних материја и предузете мере заштите;

6. Активирани снаге за заштиту и спашавање, и снаге које су стављене у приправност;

7. Проблеми функционисања и материјалног обезбеђења.

Хрватски меморијално-документациски центар
Домовинског рата, 2, кут. 265.

1. Прочитај документ II-12, погледај пажљиво карту „Распад и ратови у Југославији“ и провери хронологију (стр. 279). Који је био циљ овог састанка? Какву је врсту војне операције Фрањо Туђман планирао да покрене? Зашто описује политичку ситуацију као повољну за своје акције? Зашто тражи политичко оправдање за своје поступке? Пронађи на карти места и територије који се спомињу у обраћању. Донеси закључак из документа и карте: Који би могли бити разлози за покретање такве операције? Зашто источна Славонија у том тренутку није обухваћена тим плановима? Сазнај шта се догодило касније.

2. Записници са тог састанка касније су објављени. Једна реченица из овог обраћања била је врло спорна и тумачена је сасвим другачије – неки су тврдили да се односила на српске цивиле, други да је фокусирана углавном на српске војне снаге. Можеш ли да је пронађеш у тексту? Како једно или друго тумачење могу да утичу на разумевање значења овог обраћања?

II-14. Добродошлица за хрватску војску након Операције Олуја

Након пропасти преговора хрватских власти и представника побуњених Срба из Хрватске, Хрватска је одлучила да силом поврати окупирани територије. Војна операција Олуја почела је 4. августа 1995. и, у року од четири дана, уставни и правни поредак Републике Хрватске успостављен је на територији „Републике Српске Крајине“ (осим источне Славоније). У операцији Олуја и након ње, већина Срба из „Републике Српске Крајине“ напустила је своје домове и Хрватску. Операција Олуја обележена је и тешким кршењем људских права, уништавањем имовине Срба и убиствима више стотина српских цивила од стране хрватских оружаних снага.

Архива Хрватски војник.

II-15. Страни борци у рату у Босни

У рату у Босни од 1992. до 1995. учествовали су странци из свих делова света, борећи се из верских или политичких побуда или као плаћеници. Муџахедини, чији је мотив био борба у име ислама, борили су се на муслиманској (бошњачкој) страни. У оквиру бошњачке војске за њих је формиран специјални батаљон (како би их боље контролисали) под називом Батаљон светих ратника (*Kateebat al-Mujahideen*). Тачан број ових бораца није познат: највише процене крећу се до 6.000 припадника. Присуство муџахедина користиле су у пропагандне сврхе и српска и хрватска страна, тврдећи да оне бране и хришћанску Европу. За странце у хрватској војсци формирана је специјална бригада, са добровољцима претежно из европских католичких земаља (Шпаније, Италије, Ирске, Француске, Мађарске, Аустрије), али и

са Немцима, Швеђанима и косовским Албанцима. Паравојну формацију (ХОС) која је ратовала и у Босни, организовала је Хрватска странка права. Међутим, ХОС није учествовао у великим борбама током рата (осим у кратком периоду 1992. године), јер га је хрватска држава контролисала и на крају распустила. На српској страни деловале су разне четничке и паравојне формације из Србије и Црне Горе (тзв. викенд ратници). Неки добровољци долазили су из православних земаља, углавном из Русије, али и из Грчке, Румуније итд. Многи од њих борили су се за новац, углавном у западној Босни, заједно са војском Републике Српске. Грци су имали сопствену јединицу добровољаца (Грчку добровољачку гарду) која је бројала око 100 припадника. Укупан број страних бораца по свему судећи није прелазило 5% укупних оружаних јединица свих страна.

А. Руски борци

Тафро, 2014, стр. 40.

Б. Муџахедини

www.glasbrotnja.net, приступљено 21.10.2015.

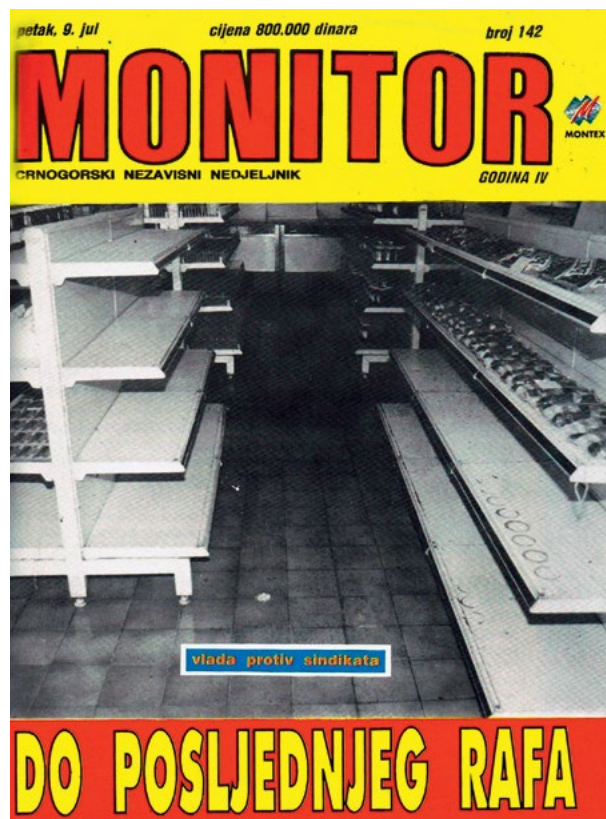
Које су мотиве имали страни борци да учествују у рату у Босни и Херцеговини? Наведи најмање три.

II-16. Међународне санкције против СРЈ (Савезне Републике Југославије)

Међународне санкције против СРЈ (Савезне Републике Југославије) уведене су резолуцијом 757 Савета безбедности Уједињених нација од 30. маја 1992. због учешћа у рату у Босни и Херцеговини. Подразумевале су прекид економских односа и суспендовање научне, техничке и културне сарадње са СРЈ, као и забрану учешћа на међународним спортским такмичењима. Санкције су наредних година поштроване и ублажаване, а обустављене су 22. новембра 1995, дан после потписивања мировног Дејтонског споразума којим је окончан рат у Босни. Санкције су изазвале велику економску кризу у СРЈ (али и у Хрватској и Словенији). Рат је финансиран хиперинфлацијом која је достигла врхунац 1993, када је највећа новчаница износила 500.000.000.000 (пет стотина милијарди) динара. Продавнице су биле празне, а грађани су морали да се снабдевају на црном тржишту. Бензина није било на пумпама, па се куповао од препродаваца на улици, углавном у пластичним флашама.

А. Свакодневни живот под санкцијама

Насловна страна независног црногорског недељника *Мониџор* од петка, 9. јула 1993. Слика приказује празне рафове, а наслов је „Влада против синдиката – до последњег рафа“. Слика сведочи о несташници робе под санкцијама, као и високој инфлацији – цена овог издања *Мониџора* види се на насловној страни: 800.000 динара.

Б. Инфлација у Србији. Новчанице из времена хиперинфлације 1993.

https://en.wikipedia.org/wiki/Banknotes_of_the_Yugoslav_dinar, приступљено 21.10.2015.

В. Битка за хлеб у Србији

„Битка за хлеб: уобичајена слика ових дана“, *Борба*, 10-11. јул 1993.

Г. Новински чланак: Једна векна по особи

Београд. – Мада и приватни пекари и директори друштвених пекарских фирми тврде да ових дана нису они – већ они други смањивали испоруке хлеба на тржиште, јуче је мањак ове намирнице био посебно уочљив. Како је јуче одлучено да хлеб поскупи остаје да се види да ли је, и ко од њих говорио истину. Уз то, ваља рећи да су продавци негде сами, а негде по наређењу градских штабова за снабдевање становништва ограничавали продају на две векне или као у Нишу, на „хлеб по глави становника“. Јер, грађани су, очигледно желећи да колико толико пре поскупљења ућаре и приштеде куповали више хлеба да би га спаковали у замрзиваче. [...] Мада производња није смањена пред нишким продавницама се још од три сата ујутру могу видети редови раноранилаца, који су уверени да једино раним устајањем могу обезбедити хлеб за ручак. [...] У Београду, међутим, хлеб у неке делове града није ни испоручиван. [...] Београђани који су узалуд обилазили продавнице кажу да већина њих није успела да набави хлеб. „Нисам успела да га купим ни јуче, а по свему судећи то ће бити случај и данас, тако да ћу морати да га месим. Последње млеко сам купила пре пет дана“ – прича Ружица Богосављевић, службеник. [...]

Приштина без хлеба недељама

Приштина. – Грађани Приштине одавно су се навикли на несташницу хлеба. Само ранораниоци су могли, а њих је мали број, да стану у ред и дођу до толико тражене векне. Хлеба у Приштини, а и шире на Косову и Метохији нема недељама. Хлеб се, у веома малим количинама, продавао се једино у хотелу „Гранд“ и три-четири продавнице. Долазио је из Рашке по цени од 200 хиљада динара. Грађани су могли да купе само по два, евентуално преко везе три хлеба, мада су грађани тражили по десет векни.

Хлеб само за ранораниоце

Подгорица. – У подгоричким продавницама хлеба има само за ранораниоце, али физички јаче, који зграбе килограм-два од ионако мале испоручене количине. [...]

„Битка за хлеб: уобичајена слика ових дана“, *Борба*, 10–11. јул 1993.

Ратови у Југославији погодили су већину људи на територији бивше Југославије, мада на другачији начин и у различитој мери. Прегледај изворе у овом поглављу и направни списак њихових последица.

▶ II.3. ОПСАДА САРАЈЕВА

Опсада Сарајева била је једна од најдужих опсада у историји модерног ратовања – најдужа после опсаде Стаљинграда у Другом светском рату. Трајала је 44 месеца, од 5. априла 1992. до 29. фебруара 1996. године, када је званично објављено да је опсада коначно завршена и да је Сарајево

коначно отворено. За то време град је био готово потпуно одсечен од остатка земље и трпео несташнице хране, струје, гаса, воде и лекова. Број смртних случајева у Сарајеву током опсаде, према различитим изворима, процењује се на око 11.000 људи. Прича о опсади Сарајева је прича о смрти и опстанку.

II-17. Сарајево под опсадом

Са изложбе у Музеју Тунел спаса Добриња–Бутмир, Сарајево. Фотографија: Вера Кац.

II-18. Сарајевски аеродром

Ситуација у главном граду БиХ била је врло тешка. Српска војска потпомогнута Југословенском народном армијом заузела је без већих проблема насеља око Сарајева: Илићу, Хаџиће, Вогошћу, Илијаш и Грбавицу. Окупација Сарајевског аеродрома је одсекла град од слободних територија. Сарајево је било опкољено без воде, хране, лекова, струје и гаса. Оно мало наоружаних

људи концентрисало се у ужем средишту града. [...] Ипак, Уједињене нације су у јулу 1992. урадиле једну позитивну ствар. Преузимање Сарајевског аеродрома од српске војске омогућило је доставу хране за грађане Сарајева путем ваздушног моста. Међутим, у споразуму потписаном између УН-а и српске стране, која је већ тада била под командом генерала Ратка Младића, Срби су захтевали да се

тај аеродром може користити само за потребе УН-а. Аеродром је био од стратешког значаја за босанску војску и за грађане Сарајева, јер се налазио између града и слободних територија. Војници УН-а поштовали су споразум склопљен са Србима. Босанци, који су ноћу покушавали да пређу аеродром да би се спојили са својим породицама, или да би дошли до неопходне хране и муниције,

спречавани су. [...] Српски снајперисти који су се налазили у непосредној близини аеродрома, такође су покушавали да спрече људе у намери да претрче писту. Начин на који су то радили био је кобан за неколико стотина људи. Због великог броја убијених морао се тражити нови излаз.

Едис и Бајро Колар, *Тунел, Брошура: Музеј Тунел спаса: Добриња–Бутмир*, (издање аутора).

II-19. Тунел спаса: Добриња–Бутмир (Д-Б) испод Сарајевског аеродрома

Тунел спаса или Сарајевски тунел изграђен је испод аеродромске писте како би се повезало Сарајево (Добриња) са босанском слободном територијом на другој страни аеродрома. Изградња је завршена у јулу 1993. Тунел је ручно ископан, помоћу пијука и лопата. Био је дугачак 800 метара, висок један метар, просечне ширине 1,5 метар. Обезбеђивао је транспорт војног материјала бранитељима Сарајева,

као и превоз лекова, хране итд. Понекад је људима који су се кретали у великој групи требало два сата да прођу кроз тунел. Тунел је дневно, у просеку, користило 4.000 људи. Влада Немачке је поклонила струјни кабл, који је кроз тунел провучен до града. Када су српске снаге откриле постојање тунела, гранатирале су оба излаза. Многи људи тврде да је тунел један од главних фактора који су омогућили Сарајеву да преживи опсаду.

А. Графички приказ погледа из ваздуха на тунел за Музеј Тунел спаса

Са улазнице за Музеј Тунел спаса Добриња-Бутмир.

Б. Унутрашњи изглед тунела

Фотографија Музеја Тунел спаса Добриња–Бутмир, Сарајево.

II-20. Опстанак под опсадом**А. Упитник за опстанак**

Како сте долазили до воде, струје, цигарета, итд ...?

– Правили смо некакве уљанице, завијали смо чај уместо дувана, воду смо узимали из цистерни, а храна се састојала од пасуља и смрдљиве рибе;

– Живео сам на фронту, који је био приоритетна област. Имао сам струју, воду и грејање. Цигарете сам добијао од Армије БиХ;

– По воду сам ишла код Пионирске долине. Било је опасно, јер је снајпер пуцао стално. Доносила сам је у канистерима, два пута по два литра. Храну сам добијала из хуманитарне помоћи и ни од ког више. [...]

– Како смо опстали? Па, мислим да свака особа у БиХ може написати подебелу књигу о опстанку у рату. Воду смо проналазили по бунарима и

барама, струју нисмо могли ни пронаћи ни позајмити. Грејање – стара гардероба и понеко дрво са Жучи (брдо Жуч). Цигарете – чај од нане замотан у новину.

– [...] наложио сам и један кауч, регал и фотељу. Не пушим;

– [...] Ложили смо дрва (секли воћке из баште);

– Пошто сам пушач, врло често сам уље или неку другу намирницу мењала за цигарете;

– По воду сам ишао, као остали грађани. Струју у већини случајева нисам имао, а иначе сам је добављао тако што сам се танким жицама качио на један верски објекат (џамија). Грејао се нисам никако, цигарете сам набављао помоћу трикова (мислим... радио па добијао цигаре, мењао храну...);

– Цигаре добијао из јединице, а за остало сам се сналазио. Струју крао, воду на Пивари, а грејао се нисам;

– Не могу вам рећи како сам успео, али сам преживео. [...]

Упитник за опстанак – Опсада Сарајева 1992–1996, 2000, стр. 834–924.

Б. Пијаца у Сарајеву

Из фото збирке Историјског музеја Босне и Херцеговине.

В. „Како изаћи из града пакла“. Српски извор о преживљавању

Сарајево је град-пакао. У њему владају глад, жеђ, зима и кожне и стомачне болести. Захваљујући муслиманским властима, муслиманско становништво не осећа толико глад, док су Срби и остали принуђени да за килограм кромпира плаћају 30 марака, килограм пиринча 25, кафе 50, лист купуса 10 марака. [...] Нада Радосављевић (52), која је пре петнаестак дана изашла из Сарајева, тврди да је за седам месеци примила од међународне помоћи мање од литра уља и да јој није било пријатеља,

међу њима и Муслимана, који су јој притекли у помоћ, умрла би од глади. Њена доскорашња суграђанка Милена Пандуровић (52) такође је пуна негативних утисака. Каже да су Срби погорели сав паркет и намештај. До сада су само регали остали нетакнути. Сви сарајевски паркови су посечени, јер народ нема дрва за грејање. Једино је велики

парк испред Дома милиције у центру града остао нетакнут, јер је – миниран. Успостављање три коридора за излазак цивила из града је шанса да бар трећина садашњег становништва Сарајева (сматра се да у њему сада живи између 250 и 300 хиљада људи) нађе спас у изласку из пакла.

Даниловић, 17. децембар 1992, стр. 8.

II-21. Сарајево, културни центар Европе током рата

Сарајевска зима је међународни уметнички фестивал који се традиционално одржава у Сарајеву. Фестивал је први пут одржан од 21. децембра 1984. до 6. априла 1985. У сарадњи с Међународним центром за мир, *Сарајевска зима* је покренула и организовала пројекат *Сарајево, Културни*

центар Европе од 21. децембра 1993. до 21. марта 1994. Идеју је подржала Скупштина града Сарајева и 11.000 познатих личности из целог света, као и најзначајније институције Европе. За време рата, *Сарајевска зима* је организовала велики број различитих догађаја.

Плакати фестивала *Сарајевска зима*, 1992, 1993, 1994, 1995. (Историјски музеј БиХ).

Урбицид је израз који у дословном преводу (лат. *urbis*: град + *cedere*, сећи, убијати) значи „насиље над градом“. Након догађаја

у Сарајеву, случајеви насиља који су усмерени на уништење градског подручја почели су да се признају као посебна врста злочина.

1. Проучи поруке ових плаката истражујући њихове симболе, боје и текстове. Зашто први плакат упоређује Берлин и Сарајево? Истражи причу о албуму *The Wall* групе Пинк Флојд и по њему снимљеном филму, и сазнај који би могли бити разлози за употребу мотива из тог албума на првом плакату.

2. Помоћу визуелног материјала, докумената, мапа и пропратних текстова у овом поглављу, као и сопственог знања о рату у Босни и Херцеговини, напиши своју причу о Тунелу спаса. Искористи податке из различитих извора. Мораш узети у обзир следеће елементе: процес распада Југославије, узроке и ток рата у Босни и Херцеговини, зарађене стране, опсаду Сарајева, како преживети рат.

► II.4. ЛОГОРИ

II-22. Логори у Босни и Херцеговини, 1992–1995.

Према подацима удружења, током рата у Босни и Херцеговини постојало је око 1.360 логора и других објеката за затварање људи, и то: 656 за бошњачке затворенике, 532 за Србе и 173 за Хрвате. На суђењима пред Међународним судом у Хагу и судовима у Босни и Херцеговини установљена су имена и околности под којима је

убијено око 1.000 затвореника. Између осталог, ти судски поступци вођени су због кршења међународних прописа о поступању са цивилима и ратним заробљеницима. Према независним изворима, око 200.000 становника Босне и Херцеговине, углавном цивила, провело је неко време у логору или другом притворском објекту.

А. Логор Омарска

Живот у Приједору (Босанска Крајина) драстично се променио након што је град преузела Српска демократска странка (СДС). Нова власт је повећала војно присуство и покренула пропагандни рат против несрпског становништва. На основу одлука „Кризног штаба“, започети су оружани напади против несрпског становништва у читавој општини. Стварање атмосфере страха у Приједору кулминирало је одлуком Кризног штаба да отвори логоре у Омарској, Кератерму и Трнопољу.

www.radiosarajevo.ba, приступљено 21.10.2015.

Б. Логори за Бошњаке и Хрвате

[...] 13) Претресно веће је констатовало да су у логорима убиства била честа. Не може бити никакве разумне сумње у то да је почињено више масакара, између осталог у просторији бр. 3 у логору Кератерм 24. јула 1992. или око тог датума. Крајем јула 1992. у логору Омарска је убијено више од сто људи, а 5. августа 1992. из Омарске је аутобусима одведено и побијено око 120 људи. Дана 21. августа 1992. припадници приједорског интервентног вода, који је пратио депортацијски конвој, убили су на планини Влашић око 200 људи из тог конвоја. [...] Претресно веће је констатовало да је лишено живота више од 1.500 особа, од којих је било могуће идентификовати 486 жртава.

14) У логорима су чињена дела силовања и сексуалног насиља, а хиљаде људи су подвргнуте нехуманом и понижавајућем поступању које је укључивало рутинска премлаћивања и мучење. Заточеници су живели у нехигијенским условима, а храна коју су добијали била је једва довољна за преживљавање.

15) Босански Муслимани који су читав живот проживели у општини Приједор избацивани су из својих домова и депортовани у великом броју,

често у конвојима које су организовале и надзирале српске власти из Приједора. [...] Егзодус углавном несрпског становништва из Приједора почео је већ 1991, али је попримио веће размере непосредно пре преузимања власти, да би врхунац досегао током неколико месеци након преузимања власти. Било је више од 20.000 жртава те кампање прогона. Већина је отишла неким од конвоја аутобуса и камиона који су свакодневно напуштали то подручје.

16) Куће несрба биле су одређене за уништење, а у многим случајевима су заиста и разорене, као и џамије и католичке цркве.

Сажетак пресуде Прејресној већи II у њредмеју Тужилац њројив Др. Миломира Сџакића, http://www.icty.org/x/cases/stakic/tjug/bcs/030731_summary_bcs.pdf, приступљено 8. 7. 2016.

В. Логор „Челебићи” за Србе у Коњицу

Логор „Челебићи” у Коњицу био је логор за цивиле српске националности у периоду од маја до децембра 1992. године.

За време рата у Босни и Херцеговини и у време оружаног сукоба између Армије БиХ и Војске Српске Републике БиХ, у логору „Челебићи” на територији општине Коњиц, где су у периоду од маја до децембра 1992. заточени цивили српске националности, држани у нехуманим условима, подвргнути убиствима, намерном наношењу снажног телесног и душевног бола и патњама, као припадник Армије БиХ, он [Есо Мацић] је поступао супротно правилима међународног хуманитарног права кршећи одредбе члана 3. став 1. тачка а) и ц) Женевске конвенције о заштити грађанских лица од 12. 8. 1949. године, тако што је:

2) У првој половини јуна месеца 1992. године, на верски празник Бајрам, у логору Челебићи, лишио живота Милорада Куљанина (1966. г), након што је неко од чувара рекао да им треба жртва за Бајрам, [...] са удаљености од око једног метра од оштећеног, из пушке пуцао у правцу грудног коша и главе оштећеног Милорада Куљанина, усмртивши га на лицу места.

3) Неутврђеног датума у првој половини јуна месеца 1992. године заједно са више чувара логора Челебићи, испред објекта означеног бројем 22 суделовао у нечовечном поступању и намерном наношењу снажног телесног и душевног бола

и патње оштећеним, тако што је оштећене Момира Мркајића и Велибора Мркајића ударао војничком чизмом и шакама, након чега су натерани да уђу у канализациони шахт димензија око 2x2 метра где су били затворени више од 9 сати заједно са више затвореника, међу којима је био и Велимир Куљанин, а што је за последицу имало наношење физичког и психичког бола.

Предмет тужилаштва БиХ против Есе Мацића, www.sudbih.gov.ba/, приступљено 21. 10. 2015.

Г. Хрватски логор за Србе у Дретељу (1992–1993)

Дретељ '92 био је логор за Србе из Мостара и околине, који су водиле Хрватске оружане снаге (ХОС). Дретељ '93 је био логор за Бошњаке из шире Херцеговине, а водило га је Хрватско вијеће обране (ХВО – војска босанских Хрвата) од априла 1993. Почетком октобра 1993. године, када је логор затворен, затвореници су пребачени у логоре у Габели и Хелиодрому.

Дретељ '92

www.bhrt.ba, приступљено 21. 10. 2015.

ДРЕТЕЉ '92 И ДРЕТЕЉ '93

Дретељ '92: У мају 1992. године, Хрватске оружане снаге (ХОС) су у Дретељу формирале логор за цивиле Србе из Мостара и околних места. Од почетка маја до 18. августа 1992. године, кроз логор је прошло најмање 224 Срба. [...] У логору је убијено или је умрло од повреда задобијених од премлаћивања, најмање пет затвореника. Врховни суд Краљевине Норвешке је 13. априла 2011. године осудио бившег припадника ХОС-а, Мирсада Репка на осам година затвора.

Дретељ '93: Складиште бивше ЈНА је поново активирано као логор у априлу 1993. године. Тада је

Хрватско вијеће одбране (ХВО) почело да хапси и масовно затвара Бошњаке са ширег подручја Херцеговине. Средином јула 1993. године у логору Дретел било је затворено 2270 Бошњака, од којих су неки били малолетни, а многи старији од 50 година. У логору је убијено или умрло од повреда задобијених од премлаћивања најмање шест затвореника. [...] Међународни кривични суд за бившу Југославију (МКСЈ) изрекао је 29.05.2013. године првостепену пресуду шесторици бивших челника Хрватске заједнице, а касније Републике Херцег-Босне, за злочине почињене над Муслиманима и другим нехрватима од 1991. до 1994. године. Једногласном одлуком судија, бивши премијер Херцег-Босне Јадранко Прлић осуђен је на 25 година затвора, министар одбране Бруно Стојић и командири Хрватског вијећа одбране (ХВО) Слободан Праљак и Миливој Петковић на по 20, командир војне полиције Валентин Ћорић на 16, а шеф Канцеларије за размену заробљеника Бетрислав Пушић на 10 година затвора.

Центар за демократију и транзициону правду,
<http://cdtp.org>, приступљено 21.10.2015.

1. Проучи изворе у II-22 о концентрационим логорима. Затим се подсети улоге концентрационих логора у савременој европској историји (20. век). Обрати пажњу на временски период и главни циљ извршилаца. Зашто је по твом мишљењу дехуманизација „другог“ толико значајна у рату? Прокоментариши.

2. Зашто је људски живот у ратом захваћеној Босни и Херцеговини био толико деградиран? За одговор на ово питање, искористи податке из извора у овом и претходним поглављима.

3. Тотални рат обично се дефинише као врста ратовања која обухвата цивиле као легитимне војне циљеве и употребу оружја и тактика који изазивају велике цивилне жртве. Да ли је по твом мишљењу рат у Босни и Херцеговини био тотални рат? Поткрепи свој одговор доказима из извора у овом поглављу.

► II.5. РАТОВИ 1998–2001.

II-23. Руговина мирна борба за независност

Ибрахим Ругова (1944–2006) био је први председник самопроглашене Републике Косово од 1992. до 2000. године, а затим поново од 2002. до 2006. године. Као „балкански Ганди“ залагао се за мирну борбу за независност. У младости је био новинар и писац и учествовао у студентским протестима 1968. на Косову. Био је и члан Комунистичке партије Југославије. Када је 1989. године председник Србије Слободан Милошевић укинуо аутономију Косова, вративши покрајину на статус који је имала пре 1974, Ругова (неформални вођа косовских Албанаца) био је један од 215 потписника „Апела косовских интелектуалаца“ против Милошевићеве одлуке. Исте године, косовски Албанци бојкотовали су изборе у Југославији и Србији, а затим су наредне године посланици бивше косовске покрајинске скупштине у Југославији прогласили – илегално – нову, непризнату државу, Републику Косово (види пог. I, док I-14). Ругова је постао вођа новоосноване политичке партије, Демократског савеза Косова (ДСК), у који се учланило 700.000 људи – практично

читава пунолетна популација косовских Албанаца – и који је победио на тајним изборима у мају 1992. године. Формирана је тајна скупштина Косова и влада која је организовала паралелни социјални и образовни систем. Ругова је освојио прве председничке изборе у непризнатој Републици Косово. Као председник (године 1998. освојио је други мандат) наставио је ненасилну политичку борбу чији је циљ био пуна независност.

Иако је Руговина стратегија пасивног отпора на почетку имала готово једногласну подршку, 1997. године наишао је на противнике, присталице оружаног отпора, који су формирали Ослободилачку војску Косова (ОВК). Убрзо је изгубио подршку, док је подршка политичком шефу ОВК, Хашиму Тачију, порасла. Тајна скупштина Косова изабрала је Тачија, а не Ругову, да предводи делегацију косовских Албанаца на (неуспешним) преговорима у Рамбујеу 1999. године.

За време НАТО бомбардовања Југославије, Ругова је са својом породицом провео неколико недеља у кућном притвору у Приштини. Почетком априла 1999. године присилно је доведен у Београд и приказан на српској телевизији како се састаје са Милошевићем, позивајући на окончање рата. У мају 1999.

дозвољено му је да напусти Косово и привремено се склони у Италију. Вратио се у јулу када је Косово стављено под управу Уједињених нација. Успео је да победи на изборима одржаним у октобру 2000. године (са 58% гласова) насупротив Хашиму Тачију и ОВК (27%), јер, иако су косовски Албанци славили ОВК као ослободиоце, ова формација је оптуживана и за умешаност у организовани криминал, изнуде и примену насиља над политичким противницима и мањинским групама. Ругову су, до његове смрти, пратиле насилне претње опозиције. Петнаестог марта 2005. године, избегао је атентат када је колима прошао поред контејнера у коме је експлодирала бомба. Умро је од рака плућа у јануару 2006. године.

Недељник *Младина*, Словенија, аутор Денис Саркић, 2003.

II-24. Ослободилачка војска Косова (ОВК/УЧК)

Ослободилачка војска Косова (*Ushtria Çlirimtare e Kosovës* – ОВК) формирана је новембру 1997. године. Међутим, оружане акције против српских власти, посебно напади на полицијске станице, почеле су у фебруару 1996. године. ОВК је у почетку била активна на подручју Дренице и Призрена и потом се постепено ширила на друге делове Косова. Илегално су прибавили оружје, највећим делом из Албаније. По неким проценама, број припадника ОВК порастао је са 6.000 на око 25.000. Српске →

власти су је прогласиле терористичком организацијом. Напади ОВК и све већи оружани сукоби довели су до масовног исељавања српског становништва. Српске власти су одговориле шаљући специјалне полицијске и војне јединице, а на Косову су почеле да оперишу и српске паравојне јединице. Због тога је албанско становништво побегло или је било масовно депортовано. Од 24. марта до 10. јуна 1999. године, НАТО је бомбардовао Србију (иако Савет безбедности УН-а није подржао интервенцију НАТО-а). Рат је завршен споразумом који су у јуну 1999. године у Куманову потписале влада Савезне Републике Југославије (Србија и Црна Гора) и Међународне мировне снаге – КФОР. Југословенске снаге су се повукле и контролу над Косовом преузео је УН (УНМИК).

А. Декларација ОВК бр. 8, 16. септембар 1998.

Ослободилачка војска Косова (ОВК) дуго се залаже, одлучно и савесно, за пут ка слободи и независности и већ је много пута позивала политичке, интелектуалне и професионалне снаге да се придруже ОВК, да препознају народну вољу. ОВК се залагала не само за слободу и уједињење, већ и за жестоку борбу с тим циљем, и за проналажење решења за наизглед неразрешиво албанско питање. За ОВК и њен Генералштаб, неприхватљиво је свако привремено решење које би оставило Косово под управом Србије или заједно са Србијом. Ми сматрамо и проглашавамо сваки споразум потписан под овим условима велеиздајом.

[...] Ми смо сви присталице и заговорници слободе и независности Косова и његовог народа, што је најважније питање за нашу нацију. Они који се не боре за слободу и независне институције на Косову, у име хуманизма, подржавају антинационалне и антидемократске снаге које прижељкују продужење агоније Албаније и албанског циља.

[...] Само стабилна, снажна, слободна и демократска Албанија гарантоваће животе и индивидуална и колективна права свих Албанаца у свету. Тражимо од међународне заједнице да искрено помогне Албанији; да застане и праведно се супротстави насиљу над Албанијом и албанским народом. Да одлучно и конкретно подржи питање Косова, како би помогла Албанцима да се спасу од претње српског варварства.

Agjencioni Shteteror I Arkivave te Kosoves;
Fondi Koha Ditore.

Б. Саопштење за штампу ОВК, 23. септембар 1998.

ОСЛОБОДИЛАЧКА ВОЈСКА КОСОВА

Дирекција за информисање
Саопштење за штампу бр. 55

[...] Рат нашег народа улази у фазу коначног сукоба с вековним непријатељем. Зато позивамо све виталне снаге нашег народа да нам се придруже и допринесу остварењу праведног циља нашег рата који ће можда бити дуг, тежак и пун жртвовања, али у коме победа никад није била тако близу и тако остварива. Наша улога је да се жртвујемо и, уколико се сви укључимо, негативних последица биће мање и свима ће нам бити боље. Само заједно, не изостављајући никог, можемо доћи до победе. [...] Породицама погинулих мученика изражавамо искрено саучешће и уверавамо их у наставак праведног рата.

Слава мученицима!

Победа!

Agjencioni Shteteror I Arkivave te Kosoves; Fondi Koha Ditore.

Према овим изворима, који су били главни циљеви Ослободилачке војске Косова?

В. Напади ОВК на српску полицију. Чланак из српских новина

Оружане акције тзв. ОВК посебно су интензивирале од марта месеца, после покушаја МУП Србије да „очисти“ Дреницу. Терористи упадају у куће, контролишу путеве, а Војска Југославије улази у обрачун са кријумчарима оружја на југословенско-албанској граници. У употреби је за сада најмодерније пешадијско наоружање. До средине јануара забележено је 70 терористичких акција, да би већ у марту тај број прешао цифру од 130 напада. У 46 напада „албанских терориста“ погинуло је осам грађана, поднесено 45 кривичних пријава против НН извршилаца. Албански извори тврде да је у акцији МУП-а у Дреници страдало више од стотину Албанаца. Срби из околине Дечана, застрашени нападима маскираних припадника ОВК, склањају се у манастирске зграде. Војска Југославије концентрише снаге на граници према Албанији. [...] Од 22. априла 1996. године, када се по први пут огласила „Ослободилачка војска Косова“ (ОВК), након напада на Дечане, Пећ, Штимље и Косовску Митровицу, а када је петоро Срба убијено и исто толико рањено, већ је јасно наговештено да

ће, уколико се мирно решење не нађе убрзо, уследити чешће пребројавање жртава. [...] Поред терористичких напада, пријављено је и 13 случајева када су маскирана наоружана лица заустављала возила, легитимисала и претресала путнике и два случаја упада ових лица у куће и друге објекте из којих су одузимали оружје.

Наша Борба, 16. мај 1998, http://www.yuorpe.com/nasa-borba/арhива/Мај98/1605/1605_14.HTM, приступљено 13. 11. 2015.

Упореди различите изворе – из албанског и из српског опозиционог листа. Анализирај речник и пронађи речи и изразе који показују како је представљена друга страна у сукобу.

Срби у албанским изворима	Албанци у српским изворима

II-25. Хиљаде Албанаца окупиле се у Скопљу да подрже своје сународнике на Косову и затраже међународну интервенцију

У Скопљу и дан раније у албанском политичком упоришту, западномакедонском граду Тетову, окупило се неколико десетина хиљада људи да, према раније утврђеном договору, изразе протест против таласа насиља југословенске полиције и војске на Косову и против „неодговарајуће“ реакције међународне заједнице у вези са тим. Оба скупа су започела интонирањем албанске државне химне, а изнад глава окупљене масе вијориле су се искључиво државне заставе Републике Албаније, које су, узгред, овде озакоњене и као национална обележја албанске мањине.

Репортажа новинара Буда Вукобрата: „Шипци се заносе“, АИМ (Алтернативна информативна мрежа) Скопље, 11. март 1998: <http://www.aimpress.ch/dyn/pubs/archive/data/199803/80311-021-pubs-sko.htm>, приступљено 8. 7. 2016.

II-26. Југословенско-албанска граница у време кризе на Косову, пролеће 1999.

У време НАТО бомбардовања, стотине хиљада Албанаца протерано је са Косова након

полицјских и војних акција које су изазвале огромну хуманитарну кризу.

<http://www.nato.int/pictures/review/9902/b9902-13.jpg>, приступљено 8.7.2016.

II-27. Случај Рачак на Косову

У селу Рачак на Косову је 15. јануара 1999. године дошло до сукоба између српске полиције и косовских Албанаца. И данас су супротстављени ставови око овог случаја. Human Rights Watch, ОЕБС, МКСЈ су догађаје у Рачку окарактерисали као масакр над албанским цивилима који су починиле српске безбедносне снаге. Власти СРЈ су тврдиле да су сви убијени били припадници ОВК, који су погинули у оружаним борбама са снагама безбедности. Урађена су и три форензичка извештаја која су такође изазвала спорове. Савет

безбедности УН је осудио масакр косовских Албанаца у Рачку. Тај случај се сматра једним од важних окидача који су довели до бомбардовања СРЈ. Због недостатка доказа случај Рачак изузет је из оптужнице коју је МКСЈ покренуо против једног броја високих југословенских званичника. Јуна 2001. суд у Приштини осудио је Зорана Стојановића на 15 година затвора за убиство и покушај убиства у Рачку, али је он, због недостатка доказа, помилован 2007. и пуштен из притвора. До 2015. нико није проглашен кривим за учешће у масакру у Рачку.

А. Извештај експертског форензичког тима Европске уније о Рачку: изјава др Хелене Ранта, 17. март 1999.

[...] Треба напоменути да су ЕУ експерти сада обавили само део укупних истражних радњи у вези са догађајима у Рачку – односно, медицинско-правно вештачење. За потпунију слику о томе шта се дешавало у Рачку биће потребна пуна кривична истрага о догађајима, која обухвата истрагу на терену, испитивање сведока и анализу доказа са налазима аутопсије ЕУ експерата.

[...] Одећа [жртва] није носила идентификационе амблеме нити ознаке било које војне јединице. Нема индикација да је било уклањања амблема или ознака. На основу налаза аутопсије и фотографија сцена, мала је вероватноћа да је одећа могла да се замени или уклони. [...] Није било индикација да се ти људи разликују од ненаоружаних цивила.

Догађаји у Рачку описани су као „масакр“. Међутим, такав закључак не спада у надлежност форензичког тима ЕУ нити било које друге особе која је учествовала искључиво у вештачењу. Термин „масакр“ не може да се заснива само на медицинско-правним чињеницама, већ је то правни опис околности смрти који се изриче након свеобухватне анализе свих доступних информација. Према томе, употребу овог термина препуштамо органима који воде кривичне истраге ради покретања судског поступка. Штавише, медијско-правна истрага не може дати коначан одговор на питање да ли је вођена борба или су жртве страдале у неким другим околностима. Пуна кривична истрага, уз испитивање сведока од стране одговарајућих истражних органа, могла би расветлити околности пре смрти и у тренутку смрти.

Извор: Информативна агенција САД.

Б. Текст о случају Рачак српског опозиционог недељника Време

Југословенске власти остају при тврдњи да је свих 40 Албанаца погинуло наоружано у борби, већина и у униформи, и да су у току ноћи пресвучени у цивилну одећу. Албанска страна и даље тврди да су ови људи били ненаоружани цивили, које је српска полиција, потпомогнута српским добровољцима, просто погубила из освете. [...]

Вилијам Вокер, шеф Косовске верификационе мисије (КВМ), у суботу је, после кратке посете месту трагедије, рекао да „не оклева да назове догађај

масакром, који је веома против човечности“. „Не оклевај да оптужим владине снаге за тај злочин“, рекао је Вокер. Ова изјава, дата пре почетка било какве истраге, изазвала је праву лавину оптужби, претњи и притисака на југословенске власти, која још траје. [...]

Шта год да утврди истрага, која ће очигледно највећим делом бити спроведена уз међународни надзор, то не може поништити ефекте политичког потреса изазваног пре свега интерпретацијом догађаја у Рачку, коју је медијима изнео амбасадор Вилијам Вокер.

Зоран Б. Николић,

„Трагедија у Рачку, верификовано усијање [ситуације]“

Време, бр 431, 23. јануар 1999.

(http://www.vreme.com/arhiva_html/431/index.html,

приступљено 7. 4. 2015)

В. Текст о Рачку из косовских новина *Коха Диторе*, 17.1.1999.

РАЧАК, 16. ЈАНУАР – 23 измасакрирана тела албанских цивила лежала у суботу ујутро на брдашцу изнад Рачка, села надомак Штимља.

Уз помоћ „југословенске“ армије под изговором тражења „терористичке банде“, српске снаге започеле су напад на ово село у раним јутарњим часовима.

Данас су жртве старе од 12 до 80 година пронете кроз село на путу до свог последњег почивалишта на оближњој висоравни. У суботу су у свакој улици, у свакој кући, сељаци из Рачка пребројавали лешеве својих рођака. Из породице Хаџај било их је четири; ово су два брата; ово су отац и син; ови су из исте куће; тако говори један сељак који је избегао јучерашњу егзекуцију српске полиције, идентификујући гомилу тела масакрираних сељака у јами на брду Бабуш (Kodra e Babushit).

[...]

Српски напад и егзекуција десетина албанских цивила су изведени након ослобађања војника Југословенске армије које су заробиле снаге ОВК и упркос очекивањима да ће се ситуација смирити. Сада на ивици хаоса, ситуација опет прети да прерасте у општи рат. Чланови Владе Србије, чије је присуство у Приштини очигледно додатно интензивирало ситуацију, окупали су се јуче у згради тзв. Приштинске општине. Овај нови масакр поново се догодио током викенда, када стране амбасаде не раде, и извршен је иза паравана лажног мира након ослобађања војника „ЈА“.

[...]

Чланови Косовске верификационе мисије ОЕБС-а јуче су безуспешно покушали да уђу у зону сукоба, али им је српска полиција забранила приступ. Неуспех Верификационе мисије да постигне примирје додатно угрожава дипломатске напоре за проналазак било каквог политичког решења. У овој ситуацији, присуство ненаоружаних верификатора онемогућава чак и евентуалну интервенцију НАТО-а, јер до ње може доћи само након повлачења верификатора. У међувремену, српске снаге, које су доказале да могу да спрече слободно кретање међународних верификатора, имају одрешене руке да врше „акције трагања за терористичким бандама“ и „истраге“ убистава српских полицајаца.

1. Постоји једно спорно место у вези са догађајима у Рачку – да ли је у питању био масакр албанских цивила од стране српских снага, односно – да ли су сви убијени били припадници ОВК. Да ли постоје неки опречни подаци у изворима из тог времена (тј. из српског часописа *Време* и косовског листа *Коха Диторе*)? Зашто извештај експертског форензичког тима ЕУ није могао да реши тај спор? Зашто је термин „масакр“ био споран? Наведи разлоге због којих је тим ЕУ нерадо употребљавао тај израз у свом извештају (трећи пасус извештаја).

2. Прокоментариши улогу међународних институција у локалним сукобима на примеру бивше Југославије. Користи изворе и из поглавља III.

II-28. НАТО бомбардовање СРЈ

НАТО бомбардовање СРЈ (Операција савезничка сила), трајало је од 24. марта до 10. јуна 1999. Интервенција је покренута због оптужби да српске снаге безбедности врше етничко чишћење косовских Албанаца, а повод су била дешавања у Рачку и Милошевићево одбацивање споразума понуђеног у Рамбујеу. За интервенцију није постојало одобрење Савета безбедности УН. Тешко су оштећени стамбени и привредни објекти, инфраструктура, рафинерије, школе, здравствене установе, медијске куће, споменици културе. Извршено је 2.300 ваздушних удара. Према процени Владе Србије, у бомбардовању је погинуло најмање 2.500 људи, од којих 89 деце. Организације за људска права процењују да је било укупно око 500 цивилних жртава. Министарство одбране Србије објавило је да је погинуло 1.008 војника и полицајаца. Напади су суспендовани после потписивања војно-техничког споразума у Куманову о повлачењу југословенске војске и полиције са Косова и Метохије. Са војском и полицијом у Србију је избегло више од 200.000 Срба и других неалбанаца.

А. Операција НАТО-а у Црној Гори

ПОГОЂЕНО ШЕСТ ЦИЉЕВА

Подгорица, 24. марта – У нападу НАТО авиона, који је почео вечерас око 20 сати, према првим незваничним информацијама, на територији Црне Горе погођено је шест циљева. Према *Побјединим* изворима то су Шипчаник, надомак Подгорице, погођен са седам-осам пројектила око 20 сати, а одмах затим на војни аеродром у Голубовцима пале су четири ракете. Десетак минута касније НАТО авијација са три ракете погодила је и касарну Даниловград. Како сазнајемо, ракетирани су и циљеви у општини Бар... Према првим информацијама, у Црној Гори има и трагичних последица НАТО напада. У Даниловграду је, по незваничним информацијама, погинуо војник Саша Стојић из Београда... Такође, проузрокована је и огромна материјална штета, углавном на војним објектима, док се евентуална оштећења на цивилним објектима још утврђују. Касарна у Даниловграду је у пламену, а пожар великих размера захватио је писту аеродрома у Голубовцима и објекте око ње,

у пламену је и Шипчаник, а сличне информације стижу и са осталих места која су била мета напада НАТО авиона.

ОБРАЂАЊЕ ПРЕДСЕДНИКА МИЛА ЂУКАНОВИЋА ГРАЂАНИМА ЦРНЕ ГОРЕ

Подгорица, 24. марта – Вечерас се, на жалост, десило оно на шта смо месецима упозоравали – извршени су удари НАТО авијације по војним циљевима у Савезној Републици Југославији. Вечерас су НАТО бомбе пале и на територију Црне Горе. У тим нападима страдали су војни објекти, а најлошће и људи. То су трагичне последице једне безумне политике конфротације са целим светом. Та политика увела је нашу земљу у опасну авантуру чији су улог мир и животи грађана [...] Црна Гора учинила је све да спречи ту самоубилачку авантуру далекосежних и несагледиво штетних последица. До ње је ипак дошло, без икакве кривице Црне Горе. Све кључне факторе у земљи и у међународној заједници упорно смо упозоравали да се косовски проблем не може решити било чијом силом, па ни силом међународних војних снага. Јер, сила неће донети мир ни Косову, ни Србији, ни Југославији [...] Наша будућност није у сукобљавању са целим светом, и зато тражимо од председника Савезне Републике Југославије да прекине са политиком која доводи до колективног страдања недужних [...] Истовремено, од међународне заједнице захтевамо да се уздржи од даљих удара по циљевима у Црној Гори и Југославији.

Обраћам вам се као председник свих грађана у овим тешким тренуцима искушења за Црну Гору и Савезну Републику Југославију, и позивам на присебност и уздржаност, на мир и слогу, на превазилажење свих свађа и подела, које су кроз историју скупо коштале Црну Гору. У интересу најсветијег циља – очувања Црне Горе [...] позивам грађане Црне Горе, све партије и све политичке субјекте, да остварењу тог најважнијег и најдрагоценијег циља дају свој максималан допринос.

Побјега, 25. март 1999, стр. 2, 3.

Б. Бомбардовање путничког воза

Напад у Грделичкој клисури је изведен 12. априла 1999. године, када је авион НАТО пакта испалио две ракете и погодио путнички воз који је прелазео преко железничког моста на Јужној

Морави. У експлозији и пламену од ових погодака изгинуло је и повређено много путника. Тачан број погинулих и рањених до данас није са сигурношћу утврђен. Истражни судија Општинског суда у Лесковцу

Небојша Стојчић саопштио је после напада да се број настрадалих особа из воза Београд–Солун, креће између 30 и 50. Пронађено је девет лешева и још четири дела људског тела, а многи се воде као нестали.

Генерал Кларк: [...] Врло смо напорно радили у овој кампањи. То није кампања против српског народа, као што смо говорили од самог почетка, већ је усмерена на то да председник Милошевић промени мишљење, да промени начин понашања, да се постигну неки добро постављени политички циљеви. Не желимо да повредимо недужне људе, недужне цивиле у овој кампањи, тако да се изузетно, изузетно много трудимо да спречимо колатералну штету. Једна од ствари које радимо јесте да користимо прецизно оружје. У овој кампањи коришћен је највећи проценат прецизно наоружања у историји ваздушних операција у читавом свету. Наше мете су војно значајни циљеви и избегавамо, предузимамо све могуће мере како бисмо избегли, цивилну штету. Хтео сам да вам покажем снимак из кокпита ракете која је погодила железнички мост и воз... Али желим то да опишем зато што је у овом случају пилот добио задатак да гађа железнички мост који је део интегрисаних комуникационих мрежа у Србији. Он је испалио

пројектил из свог авиона, који је био километрима удаљен, није могао да види мост, то је био даљински усмерени напад. И док је он пажљиво гледао у циљну тачку на мосту, а ја сам разговарао са тимом у Авиону који је био директно ангажован у овој операцији, пилот је пажљиво гледао у циљну тачку на мосту и ишло је добро, и ишло је добро, и ишло је добро, и одједном, у последњем тренутку, на мање од једне секунде до удара, спазио је трачак покрета воза који прилази. Нажалост, није могао да скрене бомбу у том тренутку, била је „закључана“, ишла је на циљ и то је био несрећан случај који и он и посада, и сви ми веома жалимо. Сигурно нисмо желели да изазовемо колатералну штету. Мисија је била да се сруши мост. Схватио је шта се десило, да није погодио мост, већ да је то што је погодио био воз.

Конференција за новинаре Џејмија Шеја и генерала Веслија Кларка, Седиште НАТО-а у Бриселу, 13. април 1999, <http://www.nato.int/kosovo/press/p990413a.htm>, приступљено 7. 11. 2015.

В. Срушени мост преко Дунава у Новом Саду

Фотографија Дарко Дозет, 3. април 1999.

Г. Зграда српске владе у Београду уништена НАТО бомбом 8. маја 1999.

Деветнаест на једнога, *Политика*, Фото: Д. Јевремовић,
<http://www.politika.rs/scc/clanak/252679/Devetnaest-na-jednoga>, приступљено 21. 10. 2015.

1. Пручи изворе у овом и претходним поглављима и састави списак могућих дугорочних и краткорочних узрока за одлуку НАТО-а да започне бомбардовање Србије. Зашто је ова одлука била спорна?

2. На шта је мислио црногорски председник Мило Ђукановић када је рекао да су напади НАТО-а „трагичне последице једне безумне политике конфронтације са целим светом“?

3. Шта би могао бити разлог за толико различите процене броја жртава НАТО бомбардовања? Да ли извори из овог поглавља потврђују или побијају тврдњу генерала Кларка да је НАТО гађао војно значајне циљеве? Према речима генерала Кларка, НАТО се током кампање нарочито трудио да избегне колатералну штету и рањавање недужних цивила. Зашто је ипак било толико цивилних жртава?

II-29. Оружани сукоб у Македонији 2001.

У коалиционим владама формираним након стицања независности бивше југословенске републике Македоније, која је постигнута мирним путем, партиципирале су и странке етничких Албанаца. Међутим, главне полуге власти биле су под контролом македонских партија. Деведесетих година било је сукоба између Албанаца и државе, што је довело до хапшења (албанских) градоначелника Гостивара и Тетова. После бомбардовања Србије и повлачења српских снага са Косова, у пролеће 2001. избили су оружани сукоби између безбедносних снага државе и дотад непознате групе, Ослободилачке националне армије (ОНА – на албанском, акроним је исти као код герилске групе која се две године раније борила против српских снага на Косову). Међународна заједница инсистирала је да се обрачуни хитно зауставе, и у мају 2001. формирана је влада националног јединства. Оружани сукоб окончан је потписивањем Охридског оквирног споразума у августу, који је имао пуну подршку Сједињених Држава, Европске уније и ОЕБС-а. НАТО снаге су контролисале предају оружја ОНА. Парламент је у септембру усвојио уставне амандмане чији је циљ био решавање главних проблема албанских странака. На пример, уставне (и законске) промене учврстиле су мултиетнички карактер земље, дале већа права албанском језику, обезбедиле равноправну заступљеност Албанаца, као и других, мањих етничких заједница, у јавној управи и другим државним институцијама; обезбедиле децентрализацију надлежности од централне владе према локалној самоуправи, итд.

А. Недовршени рат: Од опуштених односа до оружаног сукоба

Професор Љубомир Фрчкоски био је члан владе БЈР Македоније од 1990. до 1997. године: министар без портфеља до 1992. године, министар унутрашњих послова од 1992. до 1996. и министар иностраних послова од 1996. до 1997. године. Од 2000. године проф. Фрчкоски ради као саветник председника БЈР Македоније за уставна и питања људских права. Био је једна од кључних личности у преговорима везаним за Охридски оквирни споразум.

Проф. Љубомир Фрчкоски о оружаном сукобу 2001. године: „Мање-више је било јасно да ми не бисмо имали рат да нисмо имали Косово за суседа. То је сурово рећи, али то је истина. Рат није имао никакве везе са правима Албанаца у Уставу из 1991. године. Ми смо добијали похвале за то како Устав третира права мањина. У том погледу, он је оцењен као најбољи у читавом региону. По тој логици, сукоб у Македонији који би проистекао из кршења било којих мањинских права био би врло мало вероватан. То је некоректно и нетачно мишљење. Неки либерали користе тезу да бисмо избегли рат кад би им дали више права у Уставу. Моје мишљење је категорично НЕ. После операција на Косову и ослобађања ОВК, сукоб је био практично неизбежан: да смо били способнији, можда би се другачије манифестовао, можда би био блажи, ограничен на пограничне инциденте. Али није могао да се избегне”, каже Фрчкоски.

Недељник *Глобус*, бр. 414, <http://www.globusmagazin.com.mk/?itemID=D72ED9AE7AC05748872862B8D78DA0EC>, приступљено 7. 4. 2015.

Б. Избегнута хуманитарна катастрофа у Куманову и Липкову

Скопље, 18. јун 2001.

[...] Вентили језера Глажња одврнути су у суботу око 20.00 часова, након прекида водоснабдевања пре 12 дана. Више од 100.000 становника Куманова и његових предграђа снабдева се водом из Липковског језера, које је почело да се пуни водом. После пет дана расправа и постављања услова, терористи су дозволили конвоју са стручњацима из водовода, предвођеном представницима ОЕБС-а, да уђе у село. Катастрофа која је претилла житељима Липкова, које су албански терористи 45 дана држали као таоце, док је више од 100.000 грађана Куманова 12 дана живело без воде, практично је избегнута. Проћи ће још неколико дана док вода из Липковског језера дође до станице за пречишћавање и прође хемијску и бактериолошку анализу. Док се снабдевање водом не нормализује, грађанима Куманова биће достављана пијаћа вода, док за техничке сврхе могу користити воду која ће бити испоручивана након интервенције у Липкову. Због високог процента хлора, грађани могу користити ову техничку воду само за санитарне потребе.

<https://reliefweb.int/report/former-yugoslav-republic-macedonia/macedonia-security-humanitarian-catastrophe-averted>, приступљено 8. 7. 2016.

В. Сведочанства македонских сељака које је спасао Међународни црвени крст у дневном листу *Уџрински весник*, јул 2001.

Један 77-годишњи Македонац из села Непроштено, који је једва отварао уста и још је теже говорио, јер су га спречавале сузе у очима и дрхтава доња вилица, рекао је да је успео да се спасе од најгорег кријући се у димњаку летње кухиње. Једва смо успели да га мало смиримо да бисмо макар нешто могли да разумемо из његове приче. Скоро неразговорно прича да, када се у његовом дворишту изненада појавило неколико до зуба наоружаних мушкараца у униформама и фантомкама, није му преостало ништа друго него да се завуче у димњак. Прво се сакрио до појаса, а затим се помоћу ланца који је био унутра повукао на горе, довољно да сакрије ноге и стопала. Када су ушли у кухињицу, нису тамо никог затекли. Само су кундацима лупали по неким кухињским елементима, нешто промрмљали на албанском и упутили се кроз двориште ка кући. Прво су провалили улазна врата, а затим, пошто су преврнули и разбацали све што су дохватили, побегли. [...]

Утрински ВЕСНИК, 30. 7. 2001, бр. 633.

Г. Извештај о друштвеном и образовном контексту сукоба

[...] По грубој процени, етнички Македонци чине две трећине становништва земље, етнички Албанци једну четвртину, а остатак се састоји од мешавине Турака, Рома, Срба и других. Македонска и албанска заједница су под југословенском владом водиле миран, али све одвојенији суживот; Македонци, који су постајали све урбанизованији, доминирали су у јавном сектору, док су етнички Албанци, услед слабијег образовања и незапослености, углавном остајали у сиромашним селима. Нови републички устав је обећао Албанцима и другим народностима „потпуну равноправност као грађана и трајни суживот са македонским народом”, али структурне неједнакости међу етничким групама су остале, подстичући албанско незадовољство. Са македонске стране, многи су оптуживали албанску заједницу за криминал и нелојалност новој држави – нелојалност која се кретала од утаје пореза до сецесионистичких и иредентистичких завера. Све три коалиционе владе формиране деведесетих обухватале су албанске партије, али су доминирале македонске странке [...]

Образовање и етничка њогола

Македонски образовни систем већ дуго представља један од главних елемената de facto сегрегације између албанске и македонске заједнице. Користећи могућности које нуди овај систем, етнички Албанци похађају одвојену наставу на предшколском, основном и средњошколском нивоу, где се настава изводи искључиво на матерњем језику (македонски језик се учи као посебан предмет од трећег разреда). Чак и у етнички мешовитим школама, где албански ученици похађају наставу под истим кровом са етничким Македонцима, одвојеност ове две групе очигледна је чак и на одморима и ваннаставним активностима [...]

Петроска-Беска и др, Специјални извештај, Македонија.

Разумевање историје, спречавање будућег сукоба, УСИП, фебруар 2004, <http://www.usip.org/sites/default/files/sr115.pdf>, приступљено 8. 7. 2016.

Како су у овом извору описани узроци сукоба Македонаца и Албанаца у БЈР Македонији? Зашто аутори сматрају одвојено образовање једним од главних проблема?

Д. Руфи Османи објашњава оружани устанак Албанаца

Сам чин оружаног устанка Албанаца у Македонији експлицитно показује велики неуспех албанске политике у Македонији, због чињенице да институционална понуда за испуњавање демократских захтева Албанаца у Македонији, који постају све већи, заостаје за временом. Разлози за оружани устанак су политички и треба их превладати политичким средствима и политичком понудом, јер ће само на тај начин решење бити стабилно и дуготрајно. [...] Поштовање територијалног интегритета и суверенитета Македоније од стране албанских побуњеника, што истовремено представља кључни захтев и Македонаца и међународних фактора, кључни је моменат који подразумева дијалог о спорним питањима. Чињеница да су међународни фактори искључивали милитантне акте као средство за постицање политичких циљева, док су истовремено подржавали албанске захтеве и препоручивали демократска решења проблема, представља врло позитивну околност у правцу отварања дијалога и решавања спора. Међународно посредовање је први корак у правцу отварања демократског дијалога.

Исени и др., стр. 85, <http://soros.org.mk/dokumenti/FIOMZbornik-05.pdf>, приступљено 8. 7. 2016.

Ђ. Сахрана двоје албанских цивила у Тетову које су убиле снаге безбедности, март 2001.

<http://www.magnumphotos.com/Asset/-2S5RYDZNTNTN.html>, приступљено 1. 10. 2016.

► II.6. ЗЛОЧИНИ И ЕТНИЧКА ЧИШЋЕЊА

У југословенским ратовима од 1991. до 2001. године извршени су бројни злочини, убиства и мучења. Све стране биле су биле умешане у етничко чишћење и стварање етнички хомогених територија, а цивили су били главне мете насиља. У те злочине спадала су и бројна силовања. Већина зверстава догодила се у Босни и Херцеговини (БиХ), а најгори је био масакр у Сребреници у јулу 1995. године, када је војска Републике Српске под командом Ратка Младића убила 8.000 бошњачких цивила, углавном мушкараца и дечака. Међународни суд правде прогласио је масакр у Сребреници геноцидом. Поред тога, уништено је више десетина села и градова, а на мети су били и верски објекти и културни споменици. Оснивани

су и концентрациони логори. Једна од последица рата био је и велики број избеглица. У ратовима је расељено укупно 4 милиона људи, што је више од половине становништва БиХ, док је 2,3 милиона трајно расељено. Неке територије постале су готово потпуно етнички хомогене након рата (Косово, велики делови БиХ и Хрватске). Само су ретки градови који су пре рата били етнички мешовити такви и остали (у БиХ, на пример, Мостар, који је подељен на бошњачки и хрватски део, Брчко и у извесној мери Сарајево). Неколико градова је гранатирано и/или држано под дугом опсадом (Вуковар, Мостар, Задар, Пакрац, Госпић, Карловац, Дервента, Дубровник, Приштина и, најгоре и најдуже од свих, Сарајево). У ратовима је

убијено укупно око 140.000 људи. Већина њих је била из БиХ, између 100.000 (према подацима Истраживачко-документационог центра у Сарајеву) и 110.000 (МКСЈ) – од чега око 60.000 војника убијених у борби и 40.000 цивила (83% су били Бошњаци). Хрватска је следећа са приближно 13.000 до 14.000 мртвих. Од јануара

1998. до децембра 2000. године, током сукоба на Косову, убијено је 13.421 људи: 10.533 Албанаца, 2.238 Срба, 126 Рома и 100 Бошњака и осталих (према заједничком истраживању Фонда за хуманитарно право, Међународне комисије за нестала лица и Комисије за нестала лица Владе Србије, 2008).

II-30. Геноцид у Сребреници

Према пресуди Међународног суда правде од 26. фебруара 2007, утврђено је да је у Сребреници и околини почињен геноцид „са посебном намером да се делимично уништи група Муслимана Босне и Херцеговине као таква“ (Међународни суд правде, Пресуда од 26. фебруара 2007, тачка 297). Види и поглавље III.2 и извор VI-21.

А. Сведочење једне мајке

„Јасно се сећам лица свог сина и његових крупних суза које су му клизиле низ лице док су ми га заувек одводили. После тога ништа нисам знала“. То је сећање Сабахете Фејзић, чланице „Мајки енклава Сребреница и Жепа“.

Нетелфилд и Вагнер, 2014, стр. 46.

Б. Репортаже у српским медијима о Сребреници 1995.

[...] Већина медија у Србији није постављала питања нити истраживала шта се на ратишту догађа. За њих је Сребреница тек једна од епизода рата у којем се жртве подразумевају и више не броје. Или се о њима једноставно – ћути. [...] Ко је читао нашу Борбу, већ је 12. јула, из изјаве коју је за агенцију Бета дао Стефан Обере, представник Лекара без граница, сазнао да је претходног дана из Сребренице 20.000–30.000 људи избегло у Поточаре, у базу УН, да је на њих, док су бежали, отвара на артиљеријска ватра и да има много рањених. Овај дневник преноси последњи радио-извештај пред пад Сребренице локалног новинара Нина Ћатића: „Све се претвара у највећу кланицу. Погинули и рањени непрестано се довлаче у болницу. Немогуће је то описати. Сваке секунде по три смртоносна пројектила падну на овај град. [...] Да

ли ико у свету може доћи да види трагедију која се дешава Сребреници?“, пренео је АФП, а објавила Наша Борба. [...] У време кад увелико траје покољ сребреничких избеглица, Вечерње новости (13. 7) преносе изјаву генерала Младића да су цивили сигурни. [...] Репортажу коју је Зоран Петровић Пироћанац, пратећи војнике генерала Младића, снимао 13. и 14. јула у Сребреници и околини, емитовао је Студио Б 15. јула. На снимцима се, између осталог, виде тела двадесетак мушкараца која леже уз изрешетан зид складишта пољопривредне задруге у Кравицама. Невероватно, али овај снимак није тада изазвао очекивану пажњу јавности, чак ни оних медија који су се трудили да што објективније извештавају о догађајима са ратишта. [...] Касније ће се, током суђења у Хашком трибуналу, дознати да су, после емитовања емисије у којој су се „омакли“ кадрови убијених цивила, представници Републике Српске конфисковали траке са снимцима. [...]

ЦЕНЗОЛОВКА: Антонела Риха, http://www.b92.net/info/vesti/pregled_stampe.php?nav_id=1014239, приступљено 8. 7. 2016.

II-31. Младе жртве у Тузли

Први трагичан догађај догодио се у Тузли на почетку рата, у мају 1992. године, када је колона младих регрута ЈНА, углавном Срба, гранатирана док се повлачила. Том приликом је страдало неколико десетина младих војника. У последњој години рата, један од најтежих злочина над цивилима догодио се у истом граду. Војска Републике Српске гранатирала је 25. маја 1995. вечерњи корзо, састајалиште младих познатије као Капија. Убијен је 71 становник, а рањено више од 150. Просечна старост жртва била је 24 године.

А. Гранатирање војника у Тузли

Муслиманске снаге напале су колону ЈНА у Тузли 15. маја 1992. године приликом повлачења наоружаних припадника 92. моторизоване бригаде ЈНА из града. Овај случај познат је као „Тузланска колона“. Тачан број официра, младих регрута и резервиста ЈНА убијених током повлачења из Тузле није утврђен, јер остаци свих жртава још нису пронађени, иако је у спомен-костурници у Бијељини сахрањено 29 тела. Хашки истражитељи уступили су суду БиХ 2003. године предмет „Тузланска колона“. Тужилаштво БиХ обуставило је истрагу тог предмета у децембру 2009. У мају 2007. године Илија Јуришић је ухапшен у Србији. У време напада, био је високи старшина Министарства унутрашњих послова БиХ и дежурни у Оперативном штабу јавне

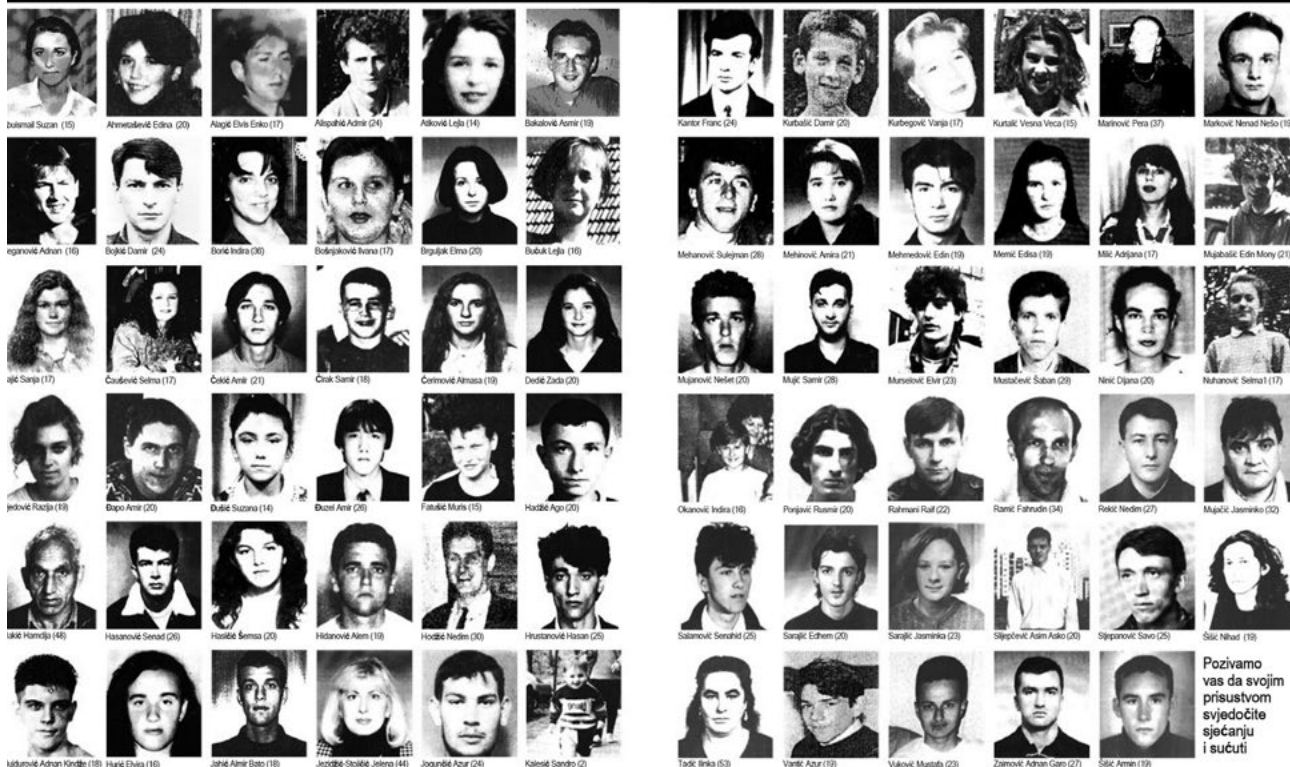
безбедности Тузла. Према првостепеној пресуди Одељења за ратне злочине Вишег суда у Београду, Илија Јуришић осуђен је на 12 година затвора, али је 11. октобра 2010. године Апелациони суд у Београду вратио процес на почетак. Затим га је 2. децембра 2013. године Апелациони суд у Београду осудио на 12 година затвора, иако случај још није затворен. Питање Тузланске колоне још увек изазива политичке тензије у односима Србије и Босне и Херцеговине.

Б92, ТАНЈУГ, 15. маја 2010. године, 18. годишњица злочина у Тузли, http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2010&mm=05&dd=15&nav_id=431349, приступљено 8. 7. 2016.

Б. Сећање на тузланске жртве

IN MEMORIAM 1995.-2014.

Прије деветнаест година, 25. маја 1995. године, припадници tzv. Војске Српске Републике под командом ратних злочинаца Радована Караџића, Ратка Младића и Новака Ђukiћа, гранатом испалjenом са Ozrena на центар Тузле, на Капију, у 20 сати i 55 минута убили су седмдесет i једну Тузланку i Тузлака. Убијени су:

Pozivamo vas da svojim prisustvom svjedočite sjećanju i sućuti

У Тузли ће се у недељу, 25. маја 2014. године одржати комеморативно обележавање посвећено сјећању на жртве трагедије на Капији i сјећању на све цивилне жртве рата. Протокол обележавања: 10:00 полагање вијенца i цвијца на гробље на Станој бари, 11:00 Полагање цвијца на Капију.

<http://rtv7.ba/arhive/72455>, приступљено 8. 7. 2016.

Поделите разред у две групе:

- Једна група треба да тражи податке о међународном ратном праву (*Jus in Bello*) у облику правних докумената, протокола, конвенција које покушавају да успоставе – колико је могуће – границе војних дејстава, дефинишу третман ненаоружаних лица, избеглица и ратних заробљеника и да забране употребу одређене врсте оружја у војним сукобима, попут Конвенције о спречавању и кажњавању злочина геноцида (1948), Женевске конвенције (1949), Допунских протокола уз Женевске конвенције (1977.) итд.
- Друга група треба темељно да истражи термине „етничко чишћење“ (уз нови израз „културно чишћење“, види о II.9) и „геноцид“.

Такође би требало да истраже и које су геноциде у 20. веку званично признале Уједињене нације или парламенти неколико држава.

• Затим, обе групе треба пажљиво да проуче изворе из поглавља II.2, II.4, II.5 и II.6 и продискутују о томе:

1. Да ли су сукобљене стране у сукобима поштовале основне законе ратовања или не, и

2. како употреба термина као што су „геноцид“ и „етничко чишћење“, када се говори о бруталним и трауматичним догађајима у прошлости, утиче на јавно мњење и изазива тензије. Такође би требало да наведу примере из других региона/земаља. Зашто је, по твом мишљењу, коришћење или некоришћење таквих термина толико контроверзно и подстиче јавну расправу?

► II.7. ПРИСИЛНА ПРЕСЕЉЕЊА СТАНОВНИШТВА И ИЗБЕГЛИЦЕ

II-32. Колона људи напушта Вуковар, новембар 1991.

Фотограф Рон Хавив.

II-33. Колоне Срба напуштају Хрватску после операције Олуја, 1995.

Ројтерс.

II-34. Миграције током и након рата у Босни

Емигранти из Босне и Херцеговине и њихови потомци (друга и трећа генерација) у земљама пресељења:

Земља домаћин	Број	Натурализовани држављани у изабраним земљама
САД	350.000	66.642 (2010. године)
Немачка	240.000	83.000 (2009. године)
Хрватска	300.000	недоступно
Србија	150.000	недоступно
Аустрија	150.000	48.924 (2008. године)
Словенија	150.000	96.744 (2010. године)
Шведска	80.000	48.595 (2010. године)
Швајцарска	60.000	25.900 (2010. године)
Аустралија	60.000	17.339 (2009. године)
Канада	50.000	21.583 (2009. године)
Италија	30.000	недоступно
Црна Гора	25.000	недоступно
Данска	23.000	11.196 (октобра 2011)
Холандија	16.000	недоступно
Норвешка	16.000	11.559 (2009. године)
УКУПНО	1.700.000	431.482

Миграциони профил Босне и Херцеговине за 2011. годину, Министарство сигурности Босне и Херцеговине, Сарајево, март 2012, стр. 72, 73. (Подаци за девет држава обухваћених извјештајем из 2011. године потичу из Министарства за људска права и избеглице Босне и Херцеговине.) Нетелфилд и Вагнер, 2014, стр. 155.

II-35. Избеглице са Косова

Према попису становништва из 1981. у Југославији, Албанци су чинили 77,42% а Срби 13,22% становништва Косова. Процент Срба је опао осамдесетих година, а Албанци су бојкотовали попис 1991. године. Сматра се да је за време НАТО бомбардовања укупно 862.979 Албанаца протерано са Косова, што је више од 80% укупног становништва. Према информацијама НАТО-а, до краја маја више од 230.000 избеглица побегло је у БЈР Македонију, преко 430.000 у Албанију, око 64.000 у Црну Гору, око 21.500 у Босну и Херцеговину и преко 61.000 у друге земље. Након потписивања Кумановског споразума, UNHCR је регистровао 187.129 расељених лица са Косова. Између 143.000 и 210.000 расељених лица са Косова у Србији и Црној Гори били су Срби и више од 25.000 Рома. Неколико хиљада Рома и Срба отишло је у БЈР Македонију у истом периоду, док је неутврђени број људи побегао у треће земље. Они који су остали на Косову преселили су се у српске или ромске енклаве под заштитом КФОР-а.

А. Протерани Косовари у БЈР Македонији, 1999.

Фотограф Роберт Атанасовски.

Б. Камп косовских избеглица на граници Косова и БЈР Македоније

Фотограф Чедомир Ненковић.

В. Анализа избегличке кризе у БЈР Македонији у време сукоба на Косову 1999.

Косовска избегличка криза у БЈР Македонији 1999. године била је јединствена по својим незапамћеним размерама и краткотрајности (са наглим порастом и наглим падом избегличке популације), видљивости у светским медијима и пажњи коју су привукли донатори. Избеглице са Косова су почеле да улазе у Македонију крајем марта 1999. године, након што је НАТО започео бомбардовање Савезне Републике Југославије. Током 9 недеља, ова држава је примила 344.500 избеглица. Како би обезбедиле хитну хуманитарну помоћ, Уједињене нације су, уз помоћ других међународних и домаћих организација, државе примаоца, донатора и других заинтересованих страна, координисале пружање непосредне помоћи избеглицима. У то је спадао смештај у колективним центрима (камповима) и породицама, исхрана, здравствена заштита и снабдевање водом. Морбидитет и морталитет остали су ниски захваљујући овој ефикасној акцији бројних хуманитарних организација, уз снажну државну подршку. Није било значајнијих епидемија у логорима или на другим местима током кризе. Стопа морталитета избеглица била је нижа него у другим ванредним ситуацијама.

Донев и др, 2002, стр. 184–9, <http://neuron.mefst.hr/docs/CMJ/issues/2002/43/2/11885045.pdf>, приступљено 8. 7. 2016.

Г. МСФ (Лекари без граница) пружају хитну помоћ избеглицима са Косова које беже од покоља и бомбардовања

Фотограф Роџер Џоб, приватна колекција.

Д. Срби беже са Косова

Према званичним подацима UNHCR-а од прошле недеље, са Косова је после повлачења југословенске војске и српске полиције избегло више од 100.000 Срба. До Београда стижу само привилеговани, а остали се смештају код рођака и пријатеља у провинцији. Camere државне телевизије су, као и власт, прећутале њихову бежанију из Покрајине. На цени је њихов повратак на Косово у државној организацији. У повратнички пакет-аранжман урачунат је смештај у колективним центрима наомак преосталих српских енклава, примање плата и пензија. Сигурност за живот и преосталу имовину препуштена је КФОР-у [...]

Грујић, 24. јул 1999.

II-36. Српске избеглице током НАТО бомбардовања

Није познат тачан број грађана Србије који су напустили земљу током бомбардовања. Између 24. марта и 20. јуна 1999. у Мађарској је азил затражило 2.315 грађана СРЈ (825 Албанаца, 787 Мађара и 506 Срба). Много више грађана СРЈ ушло је илегално или са туристичким визама. Према неким подацима са туристичким визама у Мађарску је прешло 8.000 грађана СРЈ. Током марта 1999. у Румунију је стигла група од 4.000 српских избеглица (из БиХ и Хрватске) које су потом отишле у САД.

Српске избеглице у Румунији: „Ми смо европске парије“

Овај чланак говори о проблемима са којима су се сусретале румунске власти на граници са Србијом због великог броја српских захтева за избеглички статус, након појачавања НАТО бомбардовања.

[...] Срби који беже од Милошевићевог режима и ваздушних напада НАТО-а већ су предали Румунији више од 200 захтева за избеглички статус. Темпо се појачава протеклих неколико дана, упоредо са појачавањем бомбардовања. Како тврде локални извори на румунско-српској граници, највероватније да ће више Срба потражити уточиште код рођака и пријатеља у пограничној области Темишварске жупаније него што има званично регистрованих избеглица. Овде већина Румуна показује солидарност са суседима из Србији и не сакрива бес због овог рата који им је тако близу.

Ипак, прихват српских избеглица не тече без проблема. Њихов смештај у приватним објектима већ оптерећује ограничене буџете ових туристичких инфраструктура.

Румунско законодавство није било спремно за долазећи избеглички талас. На пример, закон из 1996. године о статусу избеглица одређивао је своту од 10.000 леја – око 5 франака – за дневне трошкове једног избеглог лица. За тај новац данас се може купити пола сендвича. Заправо, Румунија је прихватила да прими 6.000 косовских избеглица које тренутно бораве у Македонији и Албанији. Комисија за избеглице, која окупља представнике из пет министарстава, формирана је да изради хитну уредбу којом би се створио правни оквир за решавање тог питања. Од тада, тензије које већ постоје између различитих органа поново су избиле. Извори финансирања и даље су нејасни.

Румунија се обавезала да ће обезбедити смештај за избеглице; међутим, међународна заједница тражи хитну помоћ како би покрила своје секундарне трошкове попут хране и лекова. Министарство спољних послова је контактирало Европску унију и Високи комесаријат Уједињених нација за избеглице (UNHCR) у вези с тим питањем. За сада изгледа као да нико не жури да одговори на румунски захтев. [...]

Монд, 30. април 1999, бр. 16877, стр. 3.

II-37. Македонске избеглице се враћају кући, околина Тетова, 17. септембар 2001.

<http://www.apimages.com/metadata/Index/EURO-AP-I-MKD-XNG102-MACEDONIA/d07b3edabde0da11af9f0014c2589dfb/59/0>,
приступљено 8.7.2016.

1. Помоћу писаних и визуелних извора у овом поглављу, напиши састав на тему „Шта значи бити избеглица од рата?“

2. Упореди кризу југословенских ратова (а) са данашњим грађанским ратовима ван Европе и (б) са сукобима и ратом на Кипру (види књ. 1, поглавље VIII). Које су сличности а које разлике?

3. У II-36, прочитај реченицу „Румунско законодавство није било спремно за долазећи избеглички талас.“ Шта то практично значи? Хуманитарни проблем избеглица које беже из својих кућа да спасу живот није нов. Суседне или друге одређене земље неспремне су да изађу на крај с потребама повећаног броја људи који долазе и траже уточиште. Важно је да ученици схвате да је избеглица

особа која је приморана да напусти своју земљу како би сачувала живот и основна људска права, и обично нема другог избора осим да се мучи или да умре. Разговарајте о том проблему имајући у виду данашњу избегличку кризу као последицу рата у Сирији.

4. Замислите да је један од вас репортер који извештава о приливу избеглица, други волонтер у НВО која пружа помоћ избеглицама, трећи становник малог града где избеглице масовно долазе, а четврти избеглица тинејџерског узраста. Опишите дан када се сви сусрећете. Напишите кратак дијалог у коме изражавате своје ставове, страхове, наде и осећања. Можете изабрати конкретан историјски контекст, али не морате.

▶ II.8. ДЕЦА И МЛАДИ У РАТУ

II-38. Основна школа у Сарајеву

Током опсаде Сарајева много деце је погинуло – више од 1.600 свакодневно у својим становима, испред зграда, на игралиштима, али и у школама. Настава у сарајевским школама одвијала

се у импровизованим склоништима. Много деце је погинуло на путу у школу и у школи. Један од бројних трагичних догађаја догодио се у једној школи у новом делу Сарајева.

Сарајевска импровизирана школа у склоништу.

Из фото збирке Историјског музеја Босне и Херцеговине.

Два месеца након почетка редовне школске 1993/1994. године, 9. новембра 1993. године, око 10.50 сати, у сарајевском насељу Али-пашино Поље, на тргу ЗАВНОБиХ-а бр. 18, испред приземног дела стамбене зграде где су привремено биле смештене просторије Основне школе Први мај, експлодирала је граната услед чијег распрскавајућег дејства

су убијена три ученика Адис Кујала, р. 1984, Ведад Мујкановић, р. 1984, Феђа Салкић, р. 1987. и учитељица Фатима Гунић, р. 1948, а рањен је 21 цивил. Граната је пала испред бетонских плоча којима је био заштићен улаз у учионицу, а гелери су прошли кроз шупљине на саставу тих плоча и улетели у разред. У тренутку пада гранате, у импровизованој

учионици одржавао се последњи час за треће разреде, док су се ученици првих разреда налазили испред „учионице“, јер је настава требало да почне у 11 сати. [...] На исто насеље, неколико минута након ове, испаљена је и друга граната која је експлодирала испред просторија месне заједнице Јединство у Улици Раде Кончара, услед чијег распрскавајућег дејства су убијена три, а рањено седам цивила. Ова школа данас носи име убијене учитељице – Основна школа Фатима Гунић.

Каровић Бабић, 2014, стр. 130.

II-39. Деца у Задру играју се испред музеја заштићеног врећама песка, пролеће 1992.

Фотограф Дражен Брајтенфелд, приватна колекција.

II-40. Настава прекинута у основним и средњим школама; скраћена на Универзитету у Приштини, март 1999.

Приштина, 22. март – Образовни савет Приштинске општине објавио је данас да је одлучио да обустави редовни процес наставе на одређеним нивоима ове општине, док је Ректорат Универзитета у Приштини објавио да ће предавања на универзитету бити скраћена.

У обавештењу које је потписао председник Савета, Зијадин Гаши, стоји да је „након анализе ситуације и како би се избегли додатни ризици за ученике и наставнике, закључен споразум према којем ће процес наставе бити обустављен у основним и средњим школама до 31. марта 1999“.

[...] У међувремену, из истих разлога, Ректорат Универзитета у Приштини такође је одлучио да смањи број предавања и испита и прилагоди распоред условима ситуације на Косову.

Архив Историјског института, Приштина.

Помоћу извора у овом и претходном поглављу (II.7) опиши различита искуства деце у ратом захваћеним подручјима.

II-41. Дизелашу у Србији

Израз *дизелашу* коришћен је током 90-их у Србији за припаднике супкултуре који су се бавили шверцом горива током санкција или криминалом. Носили су маркирану одећу (нпр. *Дизел* фармерке), углавном тренерке, патике и „спитфајер“ јакне и возили бе-ем-ве. Бријали су главе, носили оружје и дебеле златне ланце са масивним крстовима. Тај стил је наводно настао као копија стила америчког рвача Мистер Тија, познатог по улози у филму „Роки 3“, пореклом из чикашког гета. Музика је имала велики утицај на визуелни идентитет дизелаша. У песми „Атлантида“ групе В.И.П., повезују се дизелаштво и реп у стиховима: „У ова четири зида нисам навик’о да губим! Репер и дизелаш, брате – прави Србин!“ Социолози појаву повезују са успоном национализма, сломом система вредности и рађањем „нове српске елите“, коју су чинили политичари на власти, ратни профитери, бизнисмени и криминалци који су подржавали Милошевићев режим.

СУА (Сија), *Дечко у усјону*

Ја сам жестоки момак са улица Београда
кад пролазим у очи нико не сме да ме гледа
возим бесан ауто од хиљаду марака
у џепу имам 150 француских франака

Имам десет тренерки и жуто око врата
хромирани пиштољ који купио ми тата
и тако ја се мрштим на све што се креће
ваљда мени нико окренути се неће [...]

<http://tekstovi.net/2,171,1844.html>, приступљено 21. 10. 2015.

Како је описан „прави Србин“ у наведеном стиху? Можеш ли да препознаш знаке национализма у *дизелашком* ставу? Објасни и изложи аргументе.

▶ II.9. УНИШТАВАЊЕ КУЛТУРНЕ БАШТИНЕ

Током ратова на простору бивше Југославије, уништени су бројни културни споменици и верски објекти. Неки су страдали у оружаним сукобима, док су други намерно срушени. Саставни део етничког чишћења било је и „културно чишћење“. Велики број уметничких драгоцености украден је и однет негде где се није могло одмах установити којој земљи припада (на пример, слике украдене након уништења Вуковара). Верска нетрпељивост имала је значајну улогу у југословенским ратовима, стварајући додатни мотив за рушење верских објеката. Тако су уништене стотине џамија (претежно у Босни), католичких и православних цркава, манастира, синагога и других верских објеката. Нису биле поштеђене ни библиотеке, архиви, музеји, гробља и заштићени делови градова. На пример, Национална и универзитетска библиотека у Сарајеву уништена

је у пожару који је избио од гранате испаљене са српских положаја. Изгорело је више од 1,5 милион књига и ретких рукописа. Године 1993. Стари мост у Мостару из 16. века, који се сматра главним симболом града, срушили су босански Хрвати. Стари град у Дубровнику претрпео је велика оштећења у нападу ЈНА, када је страдало неколико историјских зграда. На Косову је оштећено или потпуно уништено више од 35 православних цркава и манастира који су имали статус историјских споменика (укупно је страдало више од 156 православних верских објеката). Пре тога, српска војска је уништила више од једне трећине косовских џамија (више од 200), већину традиционалних албанских кућа и бројне друге споменике из османског периода. Поред тога, многи верски и културни објекти срушени су или оштећени у НАТО бомбардовању.

II-42. Стари град Дубровник

Током хрватског рата за независност, јединице ЈНА су неколико пута гранатирале Дубровник са копна и мора. Поред људских жртава, ти напади су проузроковали и штету у старом градском центру, на бројним културним и историјским споменицима који се налазе на Унесковој листи светске баштине. Најразорнији напад на Дубровник извршен је 6. децембра 1991.

А. Пуковник Радомир Дамјановић на конференцији за штампу у Требињу

„Противничкој страни је врло мало, или нимало стало да сачува Дубровник – бисер светске баштине“, казао је пуковник Радомир Дамјановић, заменик команданта Друге оперативне групе у Требињу. „Да им је стало они би предали оружје и истерали из града ове плаћенике, међу којима има и црних и белих, белосветских убица – Африканаца, Холанђана, Немаца, Аргентинаца... Они су нас натерали да дејствујемо по Дубровнику, мада намеру нисмо имали. Стари град никада такнули нисмо, а они нас и отуда гађају.“

Војичић, 2006, стр. 171, 172.

Б. Срушена фонтана на Гундулићевој пољани, мај 1992.

Фотограф Јосип Бистровић, приватна колекција.

Од 1979. године, град Дубровник налази се на Унесковој листи светске баштине. Због тога је напад на Стари град 6. децембра наишао на оштар протест међународних медија и генералног директора Унеска Федерика Мајора Зарагозе. Имајући то у виду, како коментаришеш обраћање пуковника Дамјановића?

II-43. Уништавање Вуковара

Пре хрватског рата за независност, Вуковар је био један од најлепших барокних градова у Хрватској. Након вишемесечне опсаде и

гранатирања, у новембру 1991. Вуковар је изгледао као да је претрпео катаклизму.

Барокни центар старог Вуковара.

Вертхајм-Балетић, 1993.

II-44. Ферхад-пашина џамија у Бања Луци, Босна, пре и после рушења

<https://zokstersomething.files.wordpress.com>, приступљено 21. 10. 2015.

II-45. Српске православне цркве уништене на Косову

Тридесет девет српских православних цркава и манастира уништено је или оскрнављено на Косову од јуна 1999. Међу њима је задужбина краља Милутина, Богородица Љевишка, подигнута

почетком 14. века у Призрену. У марту 2004. године, црква је запаљена, олтарски простор је оскрнављен и фреске су тешко оштећене.

<http://www.eparhija-prizren.com/sr/vesti/podsecanje-na-martovski-pogrom-2004>, приступљено 21. 10. 2015.

1. Проучи слике пре и после уништавања у овом поглављу. Који пример оставља најјачи утисак на тебе и зашто?

2. У овом поглављу помињу се неки од најпознатијих примера уништавања културне баштине током рата у бившој Југославији. У рату чији је покретач национализам и који је мотивисан жељом за освајањем и/или „чишћењем“ територија на којима живе припадници других верских или етничких група, због чега се уништава верска и културна баштина која припада „другима“? Колико се слажеш са следећом изјавом: Саставни део етничког чишћења било је и „културно чишћење“ које се сматрало основом за нови почетак етнички чисте територије.

3. Да ли мислиш да је уништавање поменутих симболичких грађевина и споменика било случајно или намерно? Зашто мислиш да је важно уништити верске и културне симболе у рату? Објасни и продискутуј, након што пажљиво прочиташ изворе и кључ. (Упореди: II-51, „Апел историчара београдског универзитета југословенској војсци, 4. октобар 1991.“)

4. Пронађи друге примере уништавања или заштите културне баштине у региону и својој земљи пре и после југословенских ратова.

5. Пронађи и прокоментариши текст Хашког протокола о заштити културне баштине /Конвенције о заштити културних добара у случају оружаног сукоба (1954).

▶ II.10. ПРОТИВ РАТА

II-46. Хоћу свог брата кући!!! Протести у Словенији

Музеј савремене историје, Љубљана.

Обавезни војни рок у Југославенској народној армији обично се служио далеко од родног места регрута, што је требало да учврсти мултиетнички карактер војске. Пре распада Југославије, постојали су захтеви да се војни рок служи у родном месту и у том циљу организовани су протести.

II-47. Писмо Олге Царевић, хрватске научнице и етничке Српкиње, српском националисту Војиславу Шешељу, 5. август 1991.

РЕЧ – МОЈЕ ЈЕДИНО ОРУЖЈЕ

Др. Војислав Шешељ поручује нама Србима који смо против четничких злодела да ће са нама разговарати само преко снајпера. Ја немам снајпер, моје је једино оружје: РЕЧ.

Стога, сећајући се српске пословице „Ко тебе каменом ти њега хлебом“, одговарам на ту провокацију речима: апелујем на вашу савест која постоји у сваком човеку, апелујем на ваш докторат којим сте се заклели на Београдском универзитету на хуманост и коначно апелујем као Српкиња на Србина.

Повуците своје крволочне четнике с територије Републике Хрватске. То ће једино омогућити да Хрвати и Срби наставе свој мирни суживот и изградбе нашу заједничку разрушену хрватску домовину.

Вјесник, 5. августа 1991.

За време рата, изрази „четник“, „усташа“ и „муџахедин“ коришћени су за дисквалификацију бораца са српске, хрватске и бошњачке стране. Прва два израза везују се за Други светски рат, који је социјалистичкој Југославији остао у живом сећању. Трећи израз је имплицитно повезивао Бошњаке и исламске фундаменталисте (погрдни израз „балија“ такође се користио за Муслимане). У Другом светском рату, усташки покрет је био израз екстремистичког и профашистичког хрватског национализма

када је нацистичка Немачка основала марионетску Независну државу Хрватску (НДХ) у априлу 1941. Четници, предвођени српским официром Дражом Михаиловићем, били су ројалистички покрет отпора, који је на крају сарађивао са немачким окупаторима и борио се против Титових партизана. У ратовима деведесетих, тај израз се користио за српске националисте, посебно паравојне формације. За више информација о ситуацији у Југославији током Другог светског рата, види Читанку 4.

II-48. Бедем љубави, митинг у Загребу, август 1991

Такозвани *Бедем љубави* био је покрет мајки чији су синови послати у рат током служења обавезног војног рока у Југословенској народној армији. Покрет је одржао митинг у Загребу

крајем августа 1991. године, испред штаба Пете војне области Војске Југославије. На том скупу, хрватски писац и политичар Владо Готовац одржао је један од најпознатијих антиратних говора током рата.

Фотограф Роберт Шилек, приватна колекција.

II-49. Гробница за Мирослава Миленковића, резервисте који је одбио да иде на фронт

Мирослав Миленковић, рођен 1951, отац двоје деце, грађевински радник, резервиста из Горњег Милановца – убио се двадесетог септембра деведесет и прве, на сточној пијаци у Шиду, између две групе резервиста – првих, који су пушке оставили, „раздужили“ и других, који су узели пушке спремајући се да крену пут Товарника, на фронт.

*Гробница за Мирослава Миленковића,
Београђани против рата, новембар 1991.*

II-50. Антиратни маратон у Србији, октобар 1991.

У Београду је 5. октобра одржан антиратни митинг, у Пионирском парку. Организатор митинга је Центар за антиратну акцију који су летос основали, УЈДИ, Европски покрет у Југославији, Женска странка, Женски парламент, Хелсиншки парламент грађана и Хелсиншки комитет. Поред протеста против рата, на митингу је захтевано да

савезна скупштина одржи седницу до 10. октобра и успостави цивилну демократску контролу над југословенском војском. [...] На почетку је договорено да се Београдски антиратни маратон одржава до 10. октобра, али је тога дана одлучено да се продужи. Сврха БАМ-а је размена информација о грађанским акцијама за мир, договарање о различитим акцијама, без претензије на масовност и централизовано усмеравање и руковођење. Реч је о модерном облику конвергенције сродних мировних акција грађана које делују „капиларно“, а не масовно и централизовано. Свака група преузима јавну одговорност за акцију коју води.

Република, бр. 31, 16-30. 10. 1991.

II-51. Апел историчара београдског универзитета Југословенској армији, 4. октобра 1991. године

Отворено писмо свим оружаним снагама у
Југославији

НЕ ДИРАЈТЕ, БАРЕМ, ДУБРОВНИК!

На вест да се воде борбе око Дубровника упозоравамо вас, ако треба и преклињемо, да не дозволите да се поруши било који део овог историјског града. Дубровник је историја и српског и хрватског народа и део светске културне баштине. Читав цивилизовани свет вам то никада не би опростио, као што није ни уништавање универзитета у Лувену 1914. године (које су међу првима осудили тадашњи професори Београдског универзитета), али је и запамтио имена оних који су упркос ратовима, сачували и своје и туђе споменике прошлости. Ниједан циљ, никакве границе нису вредне разарања онога што смо дужни да оставимо потомцима.

Историчари:
Љубинка Трговчевић,
Сима Ћирковић,
Андреј Митровић,
Мирјана Живојиновић,
Иван Ђурић

*Борба, 4. октобра 1991;
Војичић и Бисерко, 2006, бр. 24, стр. 912.*

Прочитај пасус: „Упозоравамо вас, ако треба и преклињемо, да не дозволите да се поружи било који део овог историјског града.

Дубровник је историја и српског и хрватског народа и део светске културне баштине.“ Погледај поново наведене изворе о уништавању културне баштине. Да ли је овај апел поштован? Шта он значи? Да ли културна баштина припада одређеној нацији или читавом човечанству? Продискутујте.

II-52. Жене у црном: феминистички отпор у Србији

Жене Београда су 9. октобра 1991. покренуле протест ЖЕНЕ У ЦРНОМ ПРОТИВ РАТА. Прикључиле су им се 16. октобра 1991. ЖЕНЕ У ЦРНОМ из Панчева. Објављена је следећа декларација.

Ми, ЖЕНЕ У ЦРНОМ, изражавамо:

- ПОМЕН СВИМ ЖРТВАМА ОВОГ РАТА
- СОЛИДАРНОСТ СА СВИМ ПОБУЊЕНИЦИМА ПРОТИВ РАТА
- ПРОТЕСТ ПРОТИВ СВИХ МИЛИТАРИСТА КОЈИ ОРУЖЈЕМ И РЕЧЈУ ИЗАЗИВАЈУ МРЖЊУ И СМРТ
- ПОЗИВ СВИМ ГРАЂАНКАМА И ГРАЂАНИМА ДА СЕ СУПРОТСТАВЕ РАТУ

Грађанке и грађани, свих националности и вероисповести, животних ставова и уверења, солидариримо се са свим акцијама и покретима који траже

МИР ОДМАХ, СКУДА, ЗА СВЕ. Прикључимо им се.

Солидариримо се са свима који неће и не желе да учествују у прљавом грађанском рату. Не допустимо да их лове по становима, радним организацијама, факултетима, улицама.

Не допустимо да им дају отказ на радним местима нити да их мобилишу због политичких уверења. Рецимо свима који неће да иду у рат да нису издајници. Овај рат желе властодршци, добро плаћени генерали, ратни шпекуланти и профитери – сви који друге терају на убијање ради одбране своје власти и својих привилегија.

ЗАХТЕВАМО:

- ПОВРАТАК СВИХ РЕГРУТА И РЕЗЕРВИСТА СА РАТНОГ ФРОНТА

– УКИДАЊЕ КАЗНИ ЗА СВЕ КОЈИ СУ ОДБИЛИ ДА ПРИМЕ ПОЗИВ ЗА МОБИЛИЗАЦИЈУ ИЛИ СУ СЕ СА ФРОНТА ВРАТИЛИ СВОЈОМ ВОЉОМ

– ПРЕКИД НЕУСТАВНЕ МОБИЛИЗАЦИЈЕ У СРБИЈИ. МОБИЛИЗАЦИЈИ СУ СЕ СУПРОТСТАВИЛИ ОСТАЛИХ ПЕТ РЕПУБЛИЧКИХ РУКОВОДСТАВА.

ГРАЂАНИ СРБИЈЕ НИСУ И НЕ СМЕЈУ БИТИ ЖАНДАРМИ ЈУГОСЛАВИЈЕ И БАЛКАНА.

У Београду, 30 октобра 1991.

Рејублика, 32, 16–30. новембар 1991.

II-53. Мајке хрватских војника који служе у ЈНА моле савезног секретара за народну одбрану Вељка Кадијевића да не шаље хрватске војнике да пуцају у браћу, јануара 1992.

ПОШТЕДИТЕ НАШЕ СИНОВЕ!

[...] Како се судбоносни 19. јануар приближава, ми, мајке војника који су у јединицама Југословенске народне армије, апелујемо да поштедите невинне животе наших синова.

У име човечности, не дозволите проливање крви наших синова!

У име мира, не терајте наше синове да пуцају у своју браћу, у своје сестре, у своје родитеље, у своје пријатеље!

У име слободе, не допустите да се политички проблеми решавају мртвим телима наших синова!

Саберите своје снаге у дијалогу и разуму!

Будите савесни према нашим и вашим младим, недужним синовима!

Толић, 1992, стр. 236.

II-54. Проглас Либералног савеза Црне Горе грађанима Црне Горе, 19. децембар 1991.

„Хероји су они који не оду у прљави рат“

Поводом погибије црногорских младића и срамотне дубровачке ратне авантуре, Либерални савез упутио је грађанима Црне Горе проглас у којем поручује: Суманута политика Слободана Милошевића у Србији и његових експозитура у Црној Гори гурају вас одавно у братоубилачки рат и сукоб, до међусобног истребљења југословенских народа.

Свет је згранут разарањима и људским жртвама са обе стране фронта на хрватском ратишту. Србија и Црна Гора у светској јавности постају синоним за агресију, а наши очеви, синови, браћа, пријатељи и рођаци свакодневно гину или се трајно осакајују у бесмисленој дубровачкој ратној авантури. Црна Гора прима на себе срамоту недостојну вековне и часне ослободилачке историје, недостојну својих славних предака.

Црногорци, Муслимани, Албанци, Срби, Хрвати – грађани државе Црне Горе,

Не дозвољавајте да вас поцепају, не допуштајте уношење мржње и ратноушкачких страсти у вашу заједничку државу. Заштите је од понижења, сачувајте своју децу и унуке од трајне срамоте која се данас надвија над Црном Гором. Не пристаните на

овај рат. Одбијајући да идете у рат, најбоље помажете мирном разрешењу југословенске кризе, конструктивним напорима светске заједнице која се на југословенском простору богато нагледала лешева, крви и разарања.

Црна Гора, захваљујући своме историјски освеченом угледу, мора казати – доста! У вашим рукама је кључ разрешења ове братоубилачке драме која прети да се претвори у општу међусобну кланицу, па и грађански рат у Србији и Црној Гори...

Ово је прљави рат, ово је рат у коме се више и не саопштавају имена жртава. Једини облик храбрости којим данас можете сачувати образ и слободно погледати у очи потомцима састоји се у одбијању слепог слеђења националистичких вођа.

Сав цивилизовани свет је уз вас!

„Антиратни покрет у Црној Гори 91-92“, Матица црногорска, Подгорица, 2012, стр. 187.

Прочитај изворе у овом поглављу и пронађи одговоре на следећа питања: Ко је (друштвене групе, личности) протествовао против рата? Састави списак разлога за протесте.

Пронађи сличности и разлике међу антиратним протестима у различитим републикама бивше Југославије. Који је од тих примера оставио најснажнији утисак на тебе и зашто?

Ко је протествовао	Разлози за протест

▶ II.11. РАТ НОВИНАРА

II-55. Чланак словеначког новинара Иво Штандекера, убијеног у Сарајеву 1992.

Словеначки репортер Иво Штандекер умро је у опкољеном Сарајеву 16. јуна 1992. од последица тешког рањавања гранатом испаленом са српских положаја. Ово је последњи чланак који је написао. Текст, у којем је предвидео дуги рат који ће оставити дубоке последице на све грађане – Муслимане, Хрвате и Србе – почиње његовом најпознатијом реченицом: „Волим градове и мрзим кад их неко напада.“

Шта је остало од Сарајева

*„Босанце није снашао свећи рај, већ свећи бес“,
извештава Иво Штандекер из опкољеног главне
града Босне и Херцеговине*

Волим градове и мрзим кад их неко напада.

У источном делу Сарајева, у правцу Вогошће, налази се старо турско гробље и под њим огромна пећина која је још у време Аустроугарске преуређена у склониште. Хиљаде људи из града, укључујући и оближња села, већи део дана и ноћи проводе у заклону старе пећине, јер су њихове куће и њихов град уништени. [...]

Моја пријатељица Медина, рекла ми је да после рата неће више живети у Сарајеву. Ништа није остало. Нема више аутобуса и трамваја. Покидани струјни каблови леже по улицама, окружени разбијеним аутомобилима и гомилом стакла. Све џамије и цркве су поразбијане или срушене. Зграде које су давале облик овом граду уништене су или изгореле. Оних малих локала, где су се људи упознавали, више нема. Остале су само рупе и чистине, по којима вас гађају са обронака ако покушате да се пробијете до Али-пашиног поља, што је једино место где можете купити мало лука, спанаћа и млека. „Човек памти своје суседе“, рекао ми је Артије Рагуш, потпредседник либерала. „Из кућа поред којих сам пролазио све ове године сада ме гађају минобацачима, ракетама и противавионским митраљезима.“ [...]

Код куће ником није лако, чак ни онима који су предвидели рат. Селам Абдић, главни уредник најбољег сарајевског листа, Слободне Босне, који је прошле године објавио мапу опсаде града, сада се смуца улицама јер нема папира за штампу. Остао

је и цртач Митхад Ајановић. Међутим, његове карикатуре више нису смешне. Када сам недавно посетио Алију Изетбеговића, рекао ми је да су избеглице из БиХ у Словенији добро збринуте и заштитио се. Затим је додао: „Овај рат ће трајати још врло дуго.“

Иво Штандекер: „Шта је остало од Сарајева“,
Младина 23/1992, стр. 1–3.

1. Према овом тексту, како рат уништава живот у граду? Упореди овај текст са II-21 и размисли о термину „урбицид“ (убиство града).

2. Прочитај документе у II.3 и Штандекеров чланак. Како је изгледао свакодневни живот у опкољеном Сарајеву? Напиши страницу дневника из перспективе ученика у Сарајеву, користећи претходне изворе. Опиши свој дан и своје страховање и осећања.

II-56. „У Сарајеву МКЦК [Међународни комитет Црвеног крста] осећа се као да смо се вратили у дане [битке код] Солферина“

У Босни и Херцеговини не важе никаква правила. Символ Црвеног крста се не поштује; чак се користи у војне сврхе. МКЦК покушава да ради у целој земљи са само 60 представника.

[...]

„Покренули смо свакодневну кампању за штампу, на којој једна особа ради пуно радно време; емитујемо поруке преко телевизије и радија да апелујемо на поштовање хуманитарних вредности и подсећамо људе ко има овлашћења да носи знак Црвеног крста.“ Једна кап у мору сумануте пропаганде коју шире обе стране: „сатима и сатима емитују ужасне слике, с морбидном упорношћу и задовољством“ изазивајући нагон „осветољубивости и мржње“ чак и међу децом, коју те слике дубоко погађају. [...]

Естиер, 9. мај 1992, стр. 6.

Прочитај реченицу: „Једна кап у мору сумануте пропаганде коју шире обе стране: 'сатима и сатима емитују ужасне слике, с морбидном упорношћи и задовољством' изазивајући нагон 'осветољубивости и мржње' чак и међу децом, коју те слике дубоко погађају". Прокоментариши две теме: пропагандни рат и његов утицај на децу, на основу овог одломка.

II-57. Кристијан Аманпур, новинарка телевизијске мреже „Си-Ен-Ен“, описује своје искуство ратног извештача из Босне

Године 1992. Аманпур је отпутовала у Босну и Херцеговину да извештава о сукобима за које је веровала да ће прерасти у „рат моје генерације“. Тврди се да су њене репортаже скренуле

пажњу светске јавности на дивљачку природу тог сукоба, иако су је поједини критиковали због тенденције да износи своје мишљење уместо да извештава, тврдећи да је очигледно непријатељски настројена према Србима.

[...] Рат у Босни је рат који се води против цивила, у градовима, кућама, а не на фронту. Уједињене нације кажу да у савременој историји није било рата који је погодио толики број деце. То је ужасан и дивљачки рат... Стално се враћам тамо, јер не могу да верујем да се то допушта. [...] И сам излазак из Холидеј Ина у Сарајеву, где бораве новинари, опасан је... Јесенас сам спавала и изненада сам зачула ужасно звиждање надомак своје собе у хотелу. То је била граната из хаубице калибра 105 милиметара, која изгледа није експлодирала. Слетела је у другу собу поред моје – али није експлодирала, иако је од самог удара демолирала собу. Да је експлодирала, то би за мене био крај.

http://artides.latimes.com/1993-07-14/entertainment/ca-13112_1_christiane-amanpour, приступљено 4. 1. 2016.

II-58. Зграда Ослобођења у Сарајеву након што је уништена

Ослобођење, архива Ослобођења.

II-59. „Кратак приручник о дезинформацијама”: новинар Ги Метан, извршни председник Швајцарског прес клуба, коментарише информације око НАТО бомбардовања

[...] НАТО агресија на Југославију дегенерише се у прави рат не само услед огромне армаде која је мобилисана да уништи ову земљу под поплавом бомби, већ и услед психолошког рата који се води око међународне јавности, како би се она придобила за ратнохушкачке циљеве.

Другим речима: једини нови моменат у овом сукобу, осим смртоносног тестирања оружја, јесте кампања дезинформација коју Сједињене Америчке Државе и НАТО воде на планетарном нивоу. Како онда препознати дезинформације? Како се оне разликују од прости пропаганде? [...]

Метан, 24. април 1999.

1. Замисли да си ратни извештач у Сарајеву 1992. Напиши кратак чланак о опсади града (користи документе из II.3).
2. Напиши састав о улози медија у (а) манипулацији јавним мњењем и (б) спречавању злочина кроз извештавање о њима.
3. Организујте расправу у разреду, подељеном на две групе, о питању: „Улога новинарства је да по сваку цену открије истину јавности, чак и током рата. Да ли се слажете?” Једна група треба да буде афирмативна (да изнесе аргументе за), а друга негативна (аргументе против).
4. Прочитај реченицу: „Једини нови моменат у овом сукобу, осим смртоносног тестирања оружја, јесте кампања дезинформација.” Продискутујте о томе и користите аргументе из других новијих ратова, као што су рат у Заливу и Ираку или рат у Сирији.
5. Зашто мислиш да су зграде медијских кућа ратни циљеви? Можеш ли пронаћи друге сличне примере?

► II.12. МЕЂУНАРОДНЕ И БАЛКАНСКЕ РЕАКЦИЈЕ

II-60. Жан-Пјер Шевенмон, бивши министар одбране Француске: од Мاستрихта до Сарајева

Посттитовска Југославија није могла да преживи; али југословенска идеја, освежена праксом зреле демократије, заслужила би да преживи. Посткомунистичка бирократија носи главну одговорност за садашњу драму, јер је пробудила етнички национализам; међутим, Европа је требало да преузме одговорност и супротстави се том ужасном науму,

штитећи крхки југословенски патриотизам од реакционарног концепта нације. Кажу да има готово милион мешовитих бракова у Југославији. Мора се признати да Европа дванаесторице није промовисала француски модел грађанске нације, већ етнички концепт нације.

Libération, 2. септембар 1992, стр. 9.

Жан-Пјер Шевенмон био је осамдесетих и деведесетих година министар у социјалистичким владама у Француској.

Године 1993. напустио је Социјалистичку партију и основао Грађански покрет, који би се могао описати као левичарска евроскептична партија. Био је против Мастрихтског уговора јер се противио европском федерализму, и редовно је иступао против регионализма и аутономашких покрета.

Бивши француски министар помиње у свом тексту два концепта нације – грађански и етнички. Која је разлика између та два концепта? Зашто он сматра да је етнички концепт нације у југословенском случају један од узрока рата? Да ли се слажеш са следећом констатацијом: „Бивши министар одбране Француске, Жан-Пјер Шевенмон, види југословенску идеју као израз грађанског концепта нације”. Наведи аргументе за свој одговор.

II-61. Декларација бугарских интелектуалаца поводом рата у Југославији, 1999.

Бугарски интелектуалац не може да не зна да је 1991. године Милошевићев режим започео страшан рат Срба против свих других националиста у Југославији и претворио га у рат између неколико држава на Балкану. [...]

Данас треба да одговоримо на следећа питања:

1. Признајемо ли право на постојање другим етничким групама и културама са нама и међу нама? Да. Желимо ли мирну коегзистенцију различитих народа, раса и религија под заједничким европским кровом? Да.

2. Осуђујемо ли осмогодишњи рат који врхушка Социјалистичке партије Србије води против свих народа бивше Југославије и против својих грађана? Да. Да ли одбацујемо идеологију комунистичког национализма, чије је данас отелотворење последњи диктатор у Европи, Слободан Милошевић? Да.

3. Саосећамо ли са хуманитарном трагедијом кроз која пролазе Срби и Косовари? Да. Желимо ли да се сви који су прогнани у рату што пре врате у своје домове? Да. [...]

4. Да ли смо солидарни с драмом наше браће у Македонији? Да. Знамо ли да ако изгубе они, губимо и ми? Да. Да ли треба да помогнемо Македонији да не буде избрисана као независна држава? Да. Јесмо ли за Македонију? Да.

5. Хоћемо ли прихватити озбиљне гаранције за нашу националну сигурност? Да.

6. Желимо ли да наша економија, која тек стаје на ноге, буде јача и да се Бугарска не изолује од света због бесмисленог инаћења? Да.

7. Да ли смо убеђени да ће Балкан бити зона мира и стабилности само кад постане саставни део евроатлантског безбедносног простора? Да.

То значи да смо „за“ Европску унију „за“ НАТО „за“ афирмацију националних балканских идентитета као саставних делова општеевропског идентитета. 23–26. април 1999.

http://www.kultura.bg/media/my_html/2078/c_mih.htm, приступљено 6. 10. 2016.

II-62. Вођа босанских Срба Радован Караџић у Атини, јун 1993.

У јуну 1993, месец дана након што је у грчкој престоници потписао Венс-Овенов план (који

су босански Срби касније одбили), лидер босанских Срба Радован Караџић дошао је у незваничну посету Атини на позив Друштва грчко-српског пријатељства. Срдачно је дочекан и састао се са архиепископом Серифимом и премијером Константином Мицотакисом, који је подржавао београдску владу на врхунцу рата у Југославији, док је истовремено покушавао да посредује између Срба, Хрвата и Бошњака како би се обновио мир у региону. На свечаностима одржаним на Стадиону мира и пријатељства људи су били ентузијастични, али су многе столице остале празне. Идеолошка и политичка опредељења посетилаца разликовала су се од других политичких група и синдиката, што се може видети у док. II-62Б.

А. Срби и Грци

[...] Караџић, који је јуче у Атини присуствовао догађају у организацији Друштва српско-грчког пријатељства, рекао је да српски и грчки народ краси иста духовна лепота, јер су оба православна.

„У овим временима није лако бити пријатељ Срба. Али прави бунтовници заиста се препознају у оваквим временима“, рекао је у једном тренутку. „Требало би да истакнем“, додао је Караџић, „да су и српска и грчка црква дубоко патриотске.“

Eleftherotypia, 15. јун 1993, стр. 12.

Б. „Грци и Бог су уз нас“

„Сви нам говоре да положимо оружје зато што смо сами. Али ми кажемо не, нисмо сами, уз нас су Грци и Бог.“ [...] Иако стадион није био пун, сви присутни су били пуни ентузијазма. Чак су и екстремне националистичке групе, које очито припадају крајњој десници, имале своје представнике, групу младих људи у војној одећи, са црним береткама и грбом са двоглавим орлом; извикујући пароле, једноставно су деловали као хулигани на спортском догађају.

* Присуство Општег савеза грчких радника (GSEE) на Стадиону мира и пријатељства „не иде у прилог политици мира, сарадње и равноправног партнерства са синдикатима на Балкану који имају заједничке циљеве“, тврди мањинска група „Аутономна интервенција“ у оквиру GSEE, која је тај став окарактерисала као једностран, наклоњен Србији и Босни.

Eleftherotypia, 15. јун 1993, стр. 13.

В. Састанак са грчким премијером

«Αυτές τις στιγμές δεν είναι εύκολο να είσαι φίλος των Σέρβων. Αλλά σε αυτές τις στιγμές φαίνονται οι αληθινοί αντάρτες», είπε σε κάποιο άλλο σημείο των δηλώσεών του. «Αυτό που έχω να τονίσω, πρόσθεσε ο Καρατζιτς, είναι ότι τόσο η серβική όσο και η ελληνική εκκλησία είναι βαθιά πατριωτικές».

Από την πλευρά του ο Αρχιεπίσκοπος Σεραφείμ είπε ότι ο ελληνικός λαός παρακολουθεί με ενδιαφέρον τον αγώνα των Σέρβων και βρίσκεται στο πλευρό τους. «Η Εκκλησία της Ελλάδος δεν μπορεί παρά και αυτή μαζί με τον ελληνικό λαό να είναι

Ο Μητσотάκης με τον Καρατζιτς χθες στο πρωθυπουργικό γραφείο. Ο Σέρβος ηγέτης ζήτησε ελληνική μεσολάβηση για серβοκροατική συνεννόηση

Мицотакис и Караџић у канцеларији премијера. Српски лидер затражио је посредовање Грчке за постизање примирја између Срба и Хрвата.

Eleftherotypia, 15. јун 1993, стр. 12.

II-63. Хенри Кисинџер, бивши амерички државни секретар, коментарише споразум из Рамбујеа о Косову, 1999.

[...] Поштујем хуманитарни мотив за интервенцију. Али то не ослобађа демократске државе од одговорности за успостављање одрживог решења. Споразум из Рамбујеа не испуњава тај захтев. Вођење преговора заснованих на споразуму који је у потпуности израђен у страним канцеларијама и који покушава да наметне претњу бомбардовања само је погоршао кризу на Косову. [...] Срби су одбили споразум из Рамбујеа јер у њему виде увод у независност Косова. Они виде и присуство НАТО трупа као својеврсну страну окупацију, против каквих се Србија кроз историју борила, на пример против Османске и Аустријске империје, Хитлера и Стаљина. Чак и ако бомбардовањем буду натерани на капитулацију, тешко се може очекивати да ће радо прихватити такав исход. [...] Рат против Југославије изазива врло амбивалентна осећања. Србија се борила на нашој страни у два светска рата и пружио је

отпор Стаљину кад је он био најмоћнији. Не можемо игнорисати Милошевићеву бруталност, али несатанак Србије са балканске ваге може довести до експлозија у другим суседним земљама у којима живе националне мањине. [...]

Кисинџер, 1999, стр. 28, 29.

Који су Кисинџерови аргументи за и против НАТО интервенције?

II-64. Грчке реакције на НАТО бомбардовање Србије

На слици је приказан препуни Трг Синтагма у центру Атине, где је одржан концерт Микиса Теодоракиса против НАТО бомбардовања Србије. Концерт је био једна од бројних манифестација подршке коју је грчки народ показао према Србима. Сличан концерт, уз учешће бројних грчких уметника, одржан је у Београду две недеље раније.

Концерт Микиса Теодоракиса у Атини против НАТО бомбардовања Србије

26. април 1999. Фотограф Карис Билиос.

1. Грчка је једина земља из Западне Европе која је подржавала Србију у југословенским ратовима. Шта мислиш, зашто? Шта значи израз „ми смо браћа“? Постоје ли још неке историјске или друге везе између ове две земље?

2. Проучи односе између Грчке и Србије у 20. веку и састави хронологију њихових савеза и сукоба. Затим продискутујте о томе да ли постоје „историјски пријатељи“ и „историјски непријатељи“ (можете користити и друге примере).

II-65. Румунија је НАТО-у обезбедила капацитете за бомбардовање Србије 1999: медијски извештај

Румунија је подржала бомбардовање Југославије од маја до јуна 1999. године. [...] У октобру 1998. румунски парламент одобрио је захтев НАТО-а да авиони Алијансе користе румунски ваздушни простор за евентуалне војне операције против Југославије, само у изузетним и хитним случајевима. [...]

У фебруару 1999. године, војске Румуније и САД

основале су центар за надзирање ваздушног саобраћаја, који је требало да, поред румунске територије, обухвати и суседне области.

[...] НАТО је 18. априла 1999. затражио од Румуније да отвори ваздушни простор за савезничке авионе. Двадесетог априла, Врховни савет националне одбране (CSAT на румунском) и румунска влада одговорили су на тај захтев. Парламент је 22. априла одобрио да НАТО авиони користе ваздушни простор Румуније током операција против Југославије. [...] У мају 1999. Министарство народне одбране потврдило је да ваздухопловне снаге НАТО-а имају право да користе румунске аеродроме током операција против Југославије. [...]

Румунски парламент је 17. јуна 1999. године већином гласова усвојио захтев председника Емила Константинескуа да се омогући прелазак у Југославију преко Румуније чешким и пољским контингентима косовских међународних мировних снага (КФОР). [...]

„Румунија у време југословенских ратова“, *Vocea Rusiei* [Глас Русије], доступно на адреси http://romanian.ruvr.ru/2014_03_24/24-martie-1999-15-ani-de-la-bombardarea-Serbiei-3776/, приступљено 27. 3. 2015; и сајт Министарства иностраних послова Румуније: <http://www.mae.ro/node/5346?page=2>, приступљено 3. 4. 2015.

ПОГЛАВЉЕ III: МЕЂУНАРОДНИ АКТЕРИ, ЛОКАЛНА ПИТАЊА

Увод	103
III.1. Кипарско питање	105
III.1.1. Деведесете	105
III.1.2. Од Хелсиншког самита до Анановог плана	107
III.2. Југословенско питање	110
III.2.1. Међународна војна интервенција	110
III.2.2. Преговори и мировни споразуми	115
III.2.3. Оптужбе, судови, трибунали	123
III.2.4. Иницијатива за сарадњу у Југоисточној Европи (SECI) и Пакт за стабилност	132
III.3. Балкан у ЕУ и НАТО	133
III.3.1. Приступање ЕУ	134
III.3.2. Приступање НАТО-у	137
III.4. Политичке транзиције и традиције	138

► УВОД

У деценијама након завршетка Хладног рата, југоисточна Европа прошла је кроз читав низ дубоких промена. Неке од тих промена захватиле су и земље источне Европе: на пример, прелазак на парламентарну демократију и тржишну економију, као и приступање евроатлантским институцијама. У бившим комунистичким земљама ова транзиција није текла ни глатко ни праволинијски. Не само што није увек доносила демократизацију, већ је у свакој земљи (нпр. у Бугарској или Румунији) ишла другачијим путем. Заједничко је било једино то што су старе политичке структуре свуда опстале. Распуштање или преименовање доминантних комунистичких партија из претходног времена није подразумевало маргинализацију старих политичких елита. Оне су преузеле програме европских социјалдемократских партија и наставиле да играју значајну улогу у новом политичком систему. Многи припадници комунистичког естаблишмента успели су да капитализују своју почетну предност, да се придруже некомунистичким партијама и/или новој економској елити. Поред старих политичара, који су већином били противници претходног режима, појавили су се и нови: често су се служили националистичким и/или популистичким паролама како би привукли присталице. У истом периоду забележен је пораст манипулисања јавним мњењем од стране медија, чији су интереси често били испреплетени са интересима политичке елите. Финансијски скандали и корупционашки судски процеси су преживели, упркос границама и старим хладноратовским поделама. Саобраћајна несрећа у Сусурлуку у Турској из новембра 1996. године (види извор III-47) само је један пример преплитања мреже финансијских и политичких интереса с криминалним активностима.

Да би се схватио значај ових догађаја који, иако су локални, имају међународне димензије, мора се добро познавати европска и светска историја. У првом реду зато што је интервенција међународних фактора у локалним питањима била одлучујућа, поготово у распаду Југославије. После признања Хрватске и Словеније као независних држава, прво од стране Немачке, а затим и Европске заједнице, криза је ескалирала са почетком рата у Босни и Херцеговини. То је био „бенигни“ облик међународне интервенције који је ипак оставио значајне последице на локалном

нивоу. Међутим, ове „стране факторе“ не би требало сматрати јединим одговорним за страдања на локалном нивоу.

Преглед историјских извора наведених у овом поглављу и у поглављима I и II открива комплексност свих узрока.

Неколико земаља и међународних организација било је укључено у кризу око распада Југославије: Уједињене нације, Европска заједница (потом Европска унија), Сједињене Америчке Државе и Руска Федерација. Њихове интервенције биле су генерално неуспешне, за шта су заслужни многи фактори: неслагање међу актерима, погрешне процене догађаја, неспремност да се сукоб интернационализује и да се војска употреби на време. Сједињене Државе су у почетку биле заузеле ратом у Заливу, а затим су оклевалe, док је Европска заједница била преокупирана својом еволуцијом у Европску унију. До 1995. године велике силе су ограничиле своје активности на подршку УНПРОФОР-у и спровођење ембарга на оружје, што је у стварности само користио Србима.

Од 1991. до 1999. године ЕУ и САД су водиле политику интервенција у циљу окончања рата који је беснео на различитим фронтovima и између различитих зарађених страна на југословенској територији. Основано је више комитета, одржан је читав низ мировних конференција, али су планови за решавање кризе давали слабе резултате. Чак ни Дејтонски споразум из 1995, који је наизглед окончао југословенску драму стварањем федералне државе у Босни и Херцеговини под патронатом међународне заједнице, није зауставио ескалацију насиља и даљи распад Југославије.

Алтернативни видови притиска, као што су економске санкције, коришћени су пре него што су међународне организације посегле за војном интервенцијом (НАТО бомбардовање Србије). Поред дипломатске и војне интервенције, ангажман међународне заједнице обухватао је хуманитарну помоћ цивилном становништву које је претрпело незапамћена страдања, од етничког чишћења до избеглиштва. Са око 39.000 припадника разних мисија широм бивше Југославије, УНПРОФОР је одиграо кључну улогу у спашавању и помоћи цивилима, посебно у Босни и Херцеговини.

Ратни злочини извршени током југословенских ратова на крају су процесуирани пред судовима, углавном међународним, али и националним. Пред тим судовима још увек траје последњи чин југословенске драме. У мају 1993. године, Савет безбедности Уједињених нација формирао је Међународни кривични суд за бившу Југославију (МКСЈ) са седиштем у Хагу. После војних судова у Нирнбергу и Токију, ово је био први међународни суд за ратне злочине после Другог светског рата. Његов задатак био је да организује суђења за убиства хиљада цивила, мучења, силовања, интернирање људи у концентрационим логорима, расељавање стотина хиљада људи, уништавање имовине и друге злочине који су дефинисани његовим Статутом. До сада је на суђење изведено више од 160 лица.

После рата ЕУ је, уз помоћ других међународних организација, настојала да стабилизује југоисточну Европу и понуди економску помоћ. У ту сврху, Пакт за стабилност југоисточне Европе основан је у јуну 1999. године, ради јачања мира, демократије, људских права и стабилизације економије у земљама региона. Пакт је представљао први покушај међународне заједнице да „реактивну политику кризне интервенције“ у југоисточној Европи замени дугорочном стратегијом спречавања конфликта.

Југословенско питање несумњиво је било најсложеније и најтрауматичније питање у југоисточној Европи након Хладног рата и, како показује косовски случај, још увек није потпуно решено. Још једна ниспојава југословенске кризе јесте спор између Грчке и Бивше Југословенске Републике Македоније у вези с именом нове државе. Спор је настао дан након проглашења независности нове републике, а достигао врхунац 1994. године са грчким ембаргом. У извесној мери је нормализован Привременим споразумом из 1995. године. Упркос чињеници да су две земље поново успоставиле односе, питање имена није решено и још увек га користе националистички кругови са обе стране.

Још једно нерешено питање из деведесетих година јесте Кипар: у овом случају улогу играју грчко-турски односи, као и многи међународни актери. После поделе острва након турске инвазије 1974. године, деведесетих година су ствари први пут покренуте са мртве тачке. С једне стране, отпочео је процес за приступање Кипра Европској унији, и с друге стране, међународна заједница је предложила низ планова за решавање тог питања, у првом реду Ананов план из 2004. Поред тога, ограничења кретања људи су укинута и од 2003. кипарски Турци и кипарски Грци могу да посеће „другу страну“. Тада су Кипрани доживели рушење сопственог „Берлинског зида“, али још нису дочекали уједињење свог острва. Иако је Кипарска Република пуноправна чланица ЕУ од 2004. године, бенефиције и права чланства у ЕУ углавном уживају кипарски Грци. Северни део острва, познат као „Турска Република Северни Кипар“, није признат од стране међународне заједнице, већ га је признала само Турска.

Године 2004. Словенија је постала прва бивша југословенска република која се придружила ЕУ, а девет година касније придружила се и Хрватска. Бугарска и Румунија ушле су у ЕУ 2007. године, а до краја прве деценије 21. века те државе су, укључујући и Албанију, постале чланице НАТО-а. Иако је Турска од 1952. године чланица НАТО-а, она се до данас није придружила ЕУ. Тако је југоисточна Европа остала подељена у погледу европског опредељења, будући да многе државе региона нису чланице ЕУ. За државе које нису чланице, изузев Турске, ЕУ користи неологизам „Западни Балкан“, што заправо значи земље бивше Југославије (осим Словеније и Хрватске од 2004. и 2013. године), плус Албанија. Тзв. Западни Балкан тако обухвата Србију, Босну и Херцеговину, Црну Гору, Косово, БЈР Македонију и Албанију.

Сврха овог поглавља јесте да пружи концизан општи преглед политичких дешавања у југоисточној Европи након Хладног рата, онако како су се одвијала у земљама региона и у контексту међународних односа.

▶ III.1. КИПАРСКО ПИТАЊЕ

Кипар је до распада Југославије био неуралгична тачка Европе (после Блиског истока) и још увек представља једно од најважнијих кризних подручја у региону. У међународним односима од педесетих година 20. века било је више великих дипломатских криза везаних за Кипар (догађаји из 1955–58, криза 1963–64, 1967. и 1974, и ракетна криза С-300 од 1997. до 1999, између осталих). Распад Совјетског Савеза и процес демократизације у земљама Источне Европе променио је природу система међународних односа и повећао ризик за националну безбедност мањих држава попут Кипра.

Њихова интеграција у велику и моћну наднационалну организацију која их повезује са широм групом држава омогућила би им сигурност, као и политичке и економске предности. Штавише, Покрет несврстаних, чији је Кипар био један од оснивача, постепено је губио на значају, док је Европска заједница била на врхунцу снаге и ширила своје активности. Година 2004. била је прекретница у историји Кипра: прво, организован је референдум за решавање кипарског питања на основу плана генералног секретара УН-а Кофија Анана, а друго, Кипарска Република приступила је ЕУ.

▶ III.1.1. ДЕВЕДЕСЕТЕ ГОДИНЕ

III-1. Чланак кипарског председника Јоргоса Василијуа пред почетак разговора у УН, 19. фебруар 1990.

Влада Кипра под вођством Јоргоса Василијуа предала је 4. јула 1990. формални захтев за чланство у Европској заједници, према члану 237 Уговора о ЕЕЗ. И Влада Турске и кипарски Турци оштро су реаговали на овај захтев. Међутим, тим чином Кипра ЕУ је постала је кључни спољни актер у развоју сукоба.

[...] У питању је нешто више од саме будућности Кипрана. На Кипру ће се одлучити да ли државе сачињене од више етничких група могу да опстану као јединствени ентитети унутар сигурних граница или морају бити фрагментисане, тако да свака заједница задржава право да се отцепи јер је то једини начин да заштити своје интересе.

Ова друга формула би означила крај Европе и света какве познајемо – и тај крај не би протекао мирно. Подела Кипра била би преседан који међународна заједница не може да приушти.

Василију, 2010, стр. 97.

Прокоментариши следећу изјаву: „На Кипру ће се одлучити да ли државе сачињене од више етничких група могу да опстану као јединствени ентитети унутар сигурних граница или морају бити фрагментисане, тако да свака заједница задржава право да се отцепи јер је то једини начин да заштити своје интересе.“ Пронађи у књизи друге примере држава које су се суочиле са истим проблемом.

III-2. „Дипломатија земљотреса“ Грчке и Турске

Односи између Грчке и Турске били су у стању непрекидне напетости од 1974. године, а врхунац је достигнут јануара 1996. у кризи на острву који Грци зову Имија, а Турци Кардак. Та ситуација се променила услед три драматична догађаја из 1999. године. Први је био хапшење лидера ПКК Абдулаха Оџалана, који се скривао у грчкој амбасадри у Кенији. Други је НАТО бомбардовање Србије од марта до маја, које је уследило након изјава тадашњег председника Америке и премијера Велике Британије да је један од разлога за бомбардовање да се избегне грчко-турски

рат над Косовом. И Грци и Турци сматрали су да су такве изјаве биле потпуно неистините. У мају је турски министар спољних послова Исмаил Чем писао грчком министру спољних послова Јоргосу Папандреуу и добио пријатељски одговор. Трећи, најдраматичнији догађај била су два тешка земљотреса, један надомак Истанбула половином августа и други у Атини почетком септембра. У рано јутро 17. августа 1999. године, регија источно од Мраморног мора у Турској погођена је земљотресом јачине 7,4 Рихтерове скале. Док је држава покушавала да се поврати од шока разорених градова, хиљада мртвих и повређених, општа паника наступила је у индустријском и финансијском срцу земље. Солидарна реакција Грчке наишла је на посебно добар пријем у том тешком тренутку. Осамнаестог августа, грчки премијер Костас Симитис упутио је хитну помоћ Турској у виду три авиона са медицинским особљем, спасилачким екипама и помоћним материјалом („Yardımlar Yağuru“, *Hürriyet*, 18. августа 1999). Затим је, 7. септембра, северни део Атине погођен земљотресом јачине 6,00 степени. Страдало је 150 људи док је 2.000 повређено. Сада су турски спасиоци, који су тек завршавали операције спасавања у области око Мраморног мора, послати да узврате солидарност. Повољна атмосфера између ове две земље створена тим догађајима учврстила је званичне напоре за побољшање билатералних односа.

А. Стивен Кинзер извештава из Атине за Њујорк тајмс

Дан након што је Атина погођена земљотресом каква се не памти већ деценијама, милиони људи запањено су на телевизији гледали снимак турских спасилаца који из рушевина извлаче грчко дете. Извештачи су једва обуздавали своје емоције: „То су Турци!“, узвикнуо је један од њих док га је глас издавао. „Нашли су дечака. Спасили су га. А сада турски младић пије воду из флаше. То је иста флаша из које су управо пили грчки спасиоци. Ово је љубав. Ово је предивно.“ [...] „Мислим да смо сведоци нове појаве коју бисмо могли назвати сеизмичком дипломатијом или дипломатијом земљотреса“, рекао је амбасадор Сједињених Држава у Грчкој Николас Бурнс. „Призори које су људи гледали на телевизији имали су огромну политичку симболику и постоји прилика да обе стране то искористе.“ [...]

Кинзер, <http://www.nytimes.com/1999/09/13/world/earthquakes-help-warm-greek-turkish-relations.html?pagewanted=all>, приступљено 23. 5. 2016.

Б. Анонимни Грк нуди бубрег жртви земљотреса у Турској

„Лекција о миру или донација која спасава живот“.

Ученици у турској основној школи у немачком граду Бохуму, чули су за ову понуду и упутили писмо „непознатом грчком чики“.

„Не знам како се зове, али сам прочитала у новинама да ћете доирати бубрег турској жртви земљотреса. И ви и ми желимо да Турска и Грчка живе у миру“. Тако почиње писмо „драгом великодушном грчком чики“ 13-годишње ученице Пинар Карабачак. [...] Њено писмо није једино. Десетине деце, потомака турских миграната у Немачкој, слично је одговорило на овај гест „грчког чике“.

Eleftherotypia, 2. септембар 1999, стр. 47.

III-3. „Леукемијска дипломатија“ на Кипру, март 2000.

У марту 2000. године хиљаде људи са Кипра, из Грчке и Турске понудило је крв за два дечака, кипарског Грка Андреаса и кипарског Турчина Кемала, оболелим од леукемије, којима је била потребна трансплантација коштане сржи. Међународни медији представили су овај догађај као случај „леукемијске дипломатије“ и приписали цивилном друштву способност за превазилажење националистичких подела и успостављање мостова међу народима. Иронично, није пронађен подударни давалац ни за Андреаса ни за Кемала. Грчко-кипарски дечак добио је трансплантацију крви из пупчане врпце у америчкој болници и спасен је, Кемал је умро јер се трансплант који је добио показао неподударним.

ДЕЧАКОВА ПАТЊА ПРЕВАЗИЛАЗИ ПОДЕЛЕ. КИПАРСКИ ТУРЦИ МАСОВНО СЕ ОДАЗВАЛИ НА АПЕЛ ЗА ПОМОЋ.

Стотине кипарских Турака, укључујући и вођу кипарских Турака Рауфа Денкташа и лидера опозиционе Републиканске турске странке Али Талата, јуче су давали крв у потрази за одговарајућим донаторима коштане сржи како би спасили дете кипарских Грка. [...] Денкташ и Талат су изјавили да је то хуманитарни чин који не треба политизовати. [...] „Кипарски Турци видели су моје дете као своје. Желим само да се захвалим свим Турцима и кипарским Турцима који су дошли због мог детета“, рекао је Андреасов отац. [...] Портпарол владе рекао је да напор да се пронађе давалац превазилази поделе на острву, и доказује да кипарски Грци и Турци могу да живе

заједно. „[...] Превазишли смо поделе и сегрегацију и показали ... да кипарски Грци и Турци могу бити не само грађани исте државе, већ могу тако и да се понашају” [...] У међувремену, удружења кипарских

Грка и кипарских Турака у Аустралији јуче су објавила да се придружују покушају проналажења одговарајућих давалаца за Андреаса и Кемала.

Cyprus Mail, 28. март 2000.

1. Догађај у док. III-3 доказује да К/Т и К/Г могу да живе заједно, према извору. Да ли се слажеш са овим закључком? Зашто мислиш да су и политичари дали крв за болесно дете? Који је био њихов циљ и какво је симболично значење њиховог личног учешћа у кампањи?

2. „Показали да кипарски Грци и Турци могу бити не само грађани исте државе, већ могу тако и да се понашају”. Продискутуј о томе шта значи бити активан грађанин (одговорности, потребе, став, активизам).

3. Упореди одговорну активност „леукемијске дипломатије” са „дипломатијом земљотреса” описаном у извору III-2. Зашто по твом мишљењу катастрофе или хуманитарне акције зближавају људе и народе, упркос њиховим разликама или трауматичној

прошлости? На шта се такви случајеви фокусирају и на шта подсећају људе?

4. Прокоментариши изразе „леукемијска дипломатија” и „дипломатија земљотреса”. Зашто се и на који начин термин „дипломатија” користи у оба случаја?

5. Поделите разред на три групе. Свака група мора да обради земљотрес из перспективе 1) страног новинара, 2) члана турског спасилачког тима и 3) члана грчког спасилачког тима послатог да помогне у погођеном подручју.

6. Нека читав разред спроведе истраживање медија и пронађе сличне случајеве, не само везане за Грчку, Турску или Кипар, већ и за читав регион и шире. Резултате истраживања треба упоредити и о њима продискутовати на часу.

► III.1.2. ОД ХЕЛСИНШКОГ САМИТА ДО АНАНОВОГ ПЛАНА

III-4. Кипарски Турци подељени по питању чланства у ЕУ

Децембра 1999. у Хелсинкију Савет Европе је поздравио покренуте преговоре под покровитељством УН-а, ради проналажења свеобухватног решења кипарског питања, истичући да би политичко решење кипарског питања олакшало приступање Републике Европској унији. Уколико се до окончања преговора о приступању не постигне никакво решење, Савет је нагласио да ће „одлука о приступању бити донета без наведеног предуслова” (види и III.3.1, III-29). Кипарски Турци били су подељени у погледу последица Хелсиншког самита: федералисти су тврдили да је то добра прилика за решавање кипарског проблема, док су присталице поделе, с друге стране, браниле ТРСК и њене посебне везе са „мајком Турском”.

А. Турско-кипарски федералисти

[...] Чињеница је да би, кад Турска не би била важан фактор на северном Кипру, турска кандидатура

била врло далеко. Друга чињеница је: да Кипар није аплицирао и започео преговоре о кандидатури са ЕУ, турска кандидатура би поново била врло далеко. Обе чињенице се заснивају на кипарском питању. Нема сумње да ће Кипар повући Турску у кандидатуру и чланство у будућности!

[...] Иако су покушали да нас обману, кипарски Турци јесу нешто добили у Хелсинкију. У ствари, добили су већи поклон од поклона датог Турској! Ми можемо одмах постати пуноправна чланица ЕУ.

Зашто онда тугујемо уместо да се радујемо? Зашто смо увређени?

Због става турских политичара који су одлуку која је за нас била корисна, окарактерисали као негативну.

[...] Прихватили су све у хелсиншким одлукама, али не прихватају члан о Кипру. Као да постоји услов прихватања или неприхватања! [...]

Фатма Азгин, *Yenidüzen*, 15. децембар 1999.

Б. Турске присталице поделе

После Хелсиншког самита, било је „задовољних и огорчених”. [...] Били смо изненађени и када смо видели колико је турски народ отуђен од ЕУ

клуба. [...] данас у Турској, где се „нео-республиканска“ реакција и отпор фундаменталиста турском отварању врата према ЕУ не могу потценити.

Ова прилично велика фракција гласно поручује да „Турска неће моћи да постане пуноправна чланица ЕУ“.

[...] Гранатирање супарничког фронта биће појачано како би се ослабило пуноправно чланство и од њега направила пуста жеља.

[...] Треба се сетити да су Туркмени, који су дошли из азијских степа у Анадолију, створили читаво Османско царство. Стигли су и до капија Беча, до средишта Европе.

[...] И Кипар: имајте у виду да смо узели историју и погурали је четири стотине година унапред, све до 1999. године. Поставите Кипар, поштено, на његово право место у оквиру ове „огромне“ историје. Кад је он био ван Турске и без Турске?

[...] Од 1571. године, тј. од „модернизацијских мука“ Турске до данас, Кипар се развијао у материци османске државе и Турске и рођен је и стасао у наше време.

Зато одлука која обавезује Кипар у Хелсинкију уопште није важна. На крају, европска Турска и европски Кипар доћи ће на своја права места. Само да турска структура интернализује ово „европејство“.

Ешреф Четинел, *Halkın Sesi*, 13. децембар 1999.

1. Како су описани односи између Кипра и Турске у ова два документа? Које су разлике?

2. Пронађи историјске податке у другом документу и идентификуј догађаје о којима аутор пише. На основу тих података, објасни како се историја користи као политички аргумент.

III-5. Укидање ограничења на путовање кроз подељени Кипар, 2003.

Од 1974. до 2003. људи на Кипру нису могли да посете другу страну и упознају једни друге. У априлу 2003. Турска и лидери кипарских Турака одлучили су да укину ограничења на одређеним барикадама и дозволе људима пролаз. Неки аналитичари сматрају да је та одлука резултат притиска кипарских Турака (који су они стално показивали) против Денкташове политике.

Делимично укидање ограничења слободе кретања уласка и изласка у „Турску Републику Северни Кипар“ од 23. априла представља почетак нове ере у дугој и бурној историји националног питања на Кипру.

Та мера је у првом реду резултат побуне кипарских Турака (К/Т) против Денкташовог режима чиставе 2002. и почетком 2003. године. Она је обухватала масовне демонстрације, милитантне протесте и штрајкове незапамћених размера у историји К/Т. Те мобилизације збуниле су режим и послале новој Ердогановој турској влади јасну поруку: што је много – много је!

[...] Решавање кипарског питања и његовог чланства у ЕУ сматрало се последњом надом К/Т народа, који је претрпео три деценије економске рецесије, изолације и бруталног угњетавања.

Масовни „фестивал“ помирења

[...] Током 15 дана, 260.000 К/Г и 90.000 К/Т, око 40% становништва, прошло је кроз барикаде! Бескрајне колоне људи чекале су сатима на сунцу, док је на хиљаде људи спавало у колима како би после 29 година посетили свој родни крај или друга драга места на „супротној страни“.

Најважније од свега, тамо их нису чекали неки непријатељи, како их већ три деценије убеђују националисти са обе стране, већ „обични људи попут нас“, који су се потрудили да изразе љубав и пријатељство које вековима уједињује К/Г и К/Т. Људи који су годинама чували фотографије и друге драге предмете вратили су их власницима 29 година касније.

Мит о вековном непријатељству између Грка и Турака, који буржоазија из својих интереса јако дуго негује, срушен је за неколико дана. Чак и ограничено слободно кретање претворило се у масовни „фестивал“ помирења.

Политичари као збуњени ђосмаџрачи

Шок није био ништа мањи за политичко руководство К/Г.

Неки су били збуњени посматрачи догађаја, док су многи покушали да бираним речима обесхрабре кретање К/Г, уз изговор да би показивање пасоша било признање Денкташове државе, да се слободним кретањем финансијски подржава лажна држава, да влада не може да гарантује безбедност путника, итд.

Људи су се супротставили „политичарима“ и гласали ногама, аутомобилима и бициклима! Главна порука је ово: „Политичари су се показали као

неспособни, не само у решавању националног питања, већ и у проналажењу начина да посетимо родна села и градове. Ако константни разговори и контакти „политичара“ са супротном страном не представљају признање и издају, зашто би обични људи били издајници ако хоће да посете своја драга места на северу?”

Михаил, 20. 5. 2003.

<http://www.xekinima.org/arhra/view/article/kypros-h-eksegersiton-tk-anoikse-ta-odofragmata>, приступљено 19. 1. 2016.

1. Зашто је толико много људи с обе стране, и поред негативног става својих лидера, одлучило да пређе линију и посети своје родно место? Који је мотив био толико снажан да их натера да пређу на туђу територију? Зашто су националистички политичари са обе стране сматрали ове посете „издајом“? Како разумеш наслов „Политичари као збуњени посматрачи“?

2. Замисли да си неко ко чека да пређе линију разграничења. Опиши своја осећања и очекивања. Чег се бојиш и чему се надаш на другој страни? Наведи главне тезе својих мисли и изабери да ли ћеш бити К/Т или К/Г. Упоредите своје записе и продискутујте. Затим напишите шта сте установили и опишите како се осећате (види и друга поглавља о Кипру у књизи 1).

III-6. Референдум о Анановом плану – 2004.

Од децембра 1999. до новембра 2002, Кофи Анан је покренуо и одржавао прелиминарне разговоре о решавању кипарског питања. Директни преговори вођени су од 2002. до 2004. године. Анан је израдио пет верзија плана за „Уједињену Кипарску Републику“. Тадашњи лидер кипарских Турака, Рауф Денкташ одбацио је други и трећи план у децембру 2002. и марту 2003, наводно у име своје заједнице која је, међутим, очигледно подржавала план. План је, заправо, одбачен уз подршку турске владе. Непосредно након другог одбијања у априлу 2003. године, отворена је Зелена линија (уп. Чит. 2, IV-27, в30). Након додатних амандмана од стране УН-а, о петој верзији Анановог плана гласало се на референдуму у априлу 2004, када га је – уз подршку

турске владе – прихватило 64,91% кипарских Турака, али одбило 75,83% кипарских Грка. Недељу дана након референдума Кипарска Република потпуно је интегрисана у Европску унију са свим својим грађанима, укључујући кипарске Турке, који су постали грађани ЕУ. Међутим, правне тековине ЕУ нису се односиле на територију изван контроле владе Кипарске Републике.

Негативан глас за Ананов Кипарски план Грци прославили као „опстанак Кипарске Републике“

Новине *Φιλελεύθερος* (*Phileleftheros: Liberal*), 25. април 2004.

Какав је став карикатуристе према исходу референдума – позитиван или негативан? Зашто баш жена држи заставу Кипарске Републике? Која се порука шаље? Да ли мислиш да овај цртеж представља обе заједнице на острву? Да ли примећујеш неку контрадикцију у томе како је фигура нацртана и резултата референдума, посебно када се говори о К/Г? Наведи аргументе за свој одговор.

► III.2. ЈУГОСЛОВЕНСКО ПИТАЊЕ

Европска заједница прва је интервенисала у рату у Југославији. За време рата у Словенији, тзв. „Тројка“ састала се у Загребу 28. и 29. јуна 1991. и посредовала у склапању споразума о прекиду ватре и тромесечном мораторијуму на независност, али су се борбе наставиле јер се војска није придржавала споразума, а примирје је заживело тек 3. јула. Седмог јула, представници Словеније, Хрватске, савезне владе (Југославије) и Тројке постигли су споразум на Брионима да ће словеначка полиција обезбеђивати словеначку границу, да ће царинске приходе прикупљати федерација, да ће се ситуација на границама вратити у стање пре 25. јуна (није било јасно на који начин), да ће словеначке

јединице деблокирати касарне и омогућити повлачење јединица ЈНА, која би обуставила нападе, да ће територијална одбрана бити демобилисана, да ће сви ухапшени бити ослобођени и да ће Словенија на три месеца замрзнути све мере које воде ка независности. То је била једина успешна дипломатска интервенција. Након ескалације рата у Хрватској у лето 1991, председници југословенских република, савезног председништва и савезне владе, под покровитељством европске Тројке, коју је предводио Ханс ван ден Брук, потписали су споразум о примирју, о проширењу активности посматрача Европске заједнице на Хрватску и о конференцији о Југославији у Хагу.

► III.2.1. МЕЂУНАРОДНА ВОЈНА ИНТЕРВЕНЦИЈА

III-7. Посматрачи Организације за европску безбедност и сарадњу (ОЕБС) у Словенији

Музеј савремене историје, Љубљана.

Након имплементације Брионског споразума, којим је проглашен тромесечни мораторијум на независност Словеније како би се омогућило примирје између словеначких оружаних снага и Југословенске народне армије (ЈНА), група холандских међународних посматрача накратко је

дошла у Словенију, по одлуци Конференције о безбедности и сарадњи у Европи (КЕБС) од 5. јула 1991. Иако је ЈНА покушала да спречи њихов долазак, посматрачи су на крају могли да посете касарне словеначке Територијалне одбране и полицијске станице без икаквих ометања.

III-8. УНПРОФОР: Заштитне снаге Уједињених нација

УНПРОФОР, Заштитне снаге Уједињених нација, популарно назване „плави шлемови“, биле су мировне снаге активне у периоду југословенских ратова на простору бивше Југославије (1992–2001). Основао их је Савет безбедности УН-а у фебруару 1992. Од 1992. до 1995. године биле су активне у Хрватској и Босни и Херцеговини (БиХ). Снаге УНПРОФОР-а распоређене су у децембру 1992. године у Републику Македонију како би штитиле територију која се граничила са Савезном Републиком Југославијом и Албанијом. Од марта 1995. до фебруара 1999. године, мировне снаге деловале су под називом Превентивне снаге Уједињених нација (УНПРЕДЕП) на заштити суверенитета и територијалног интегритета БЈР Македоније. У новембру 1995, након Дејтонског споразума, обим мисије плавих шлемова знатно је сужен.

А. Плави шлемови – долазе да спасу цивиле

Године 1994. снаге УНПРОФОР-а у БиХ биле су изложене бројним српским нападима и учествовале су у разним војним биткама и операцијама. Њихов највећи неуспех било је то што нису успели да одбране тзв. заштићене зоне која су биле изложене константним српским нападима. На пример, када је НАТО одговорио на српско гранатирање заштићене зоне Горажде, српске снаге су заробиле више припадника УНПРОФОР-а и користиле их као живи штит. „Заштићена зона“ и „зона забране летења“ у Бихаћу биле су изложене нападима српских снага, у којима су коришћене касетне бомбе и напалм, и напади српских снага изазвали су масовни егзодус. Додатни ваздушни удари НАТО-а нису имали успеха, јер су Срби поновно заробили припаднике УНПРОФОР-а и блокирали испоруку хуманитарне помоћи. Неуспешна је била и одбрана заштићене зоне у Тузли. У мају 1995. године, након ваздушних напада НАТО на

Пале, Срби су заробили 400 припадника УНПРОФОР-а у Сарајеву и још 12 на осматрачници УН-а на мосту Врбања. Током битке која је уследила, француски припадници УНПРОФОР-а убили су четворицу Срба и заробили још неколицину. Међутим, српска страна их је, држећи француске таоце, натерала да се због тога извине. Најоштрије критике плави шлемови су претрпели након пада Сребренице и потоњег геноцида. УН је прогласио Сребреницу заштићеном зonom у априлу 1993. У јулу 1995. напале су је Војска Републике Српске под командом Ратка Младића и паравојне јединице из Србије, а холандски батаљон УНПРОФОР-а није успео да је одбрани. Уследила су убиства више од 8.000 бошњачких мушкараца и дечака.

ПЛАВИ ДОЛАЗЕ

ИЗАЗОВ ЗА ДОМАЋИНЕ

[...] „Породични долазак“ мировних снага (са супругом као претходницом), који већ дуго најављују наши медији, дозвољен је, међутим, само официрима вишег ранга. Тако је супруга пуковника Вилсона, све време његовог мандата у Израелу, а посетила га је и у Београду. За већину „обичних“ војника у снагама УНПРОФОР-а „резервисано“ је право на шест слободних дана у месецу, које могу да искористе за путовања по земљи или за посете члановима породице.

Дисциплина за све припаднике мировних снага УН врло је строга и следи стриктна правила светске организације. Постоји, ипак, нешто што се зове „национална политика“ и разликује се од контингента до контингента, зависно од земље из које долазе. Тако су нека питања у искључивој надлежности команданата националних контингента, међу њима и „питање љубави“. У неким националним контингентима војницима је дозвољено да се друже, заљубљују и жене локалним девојкама, а другима је то најстрожије забрањено. Свима је, међутим, подједнако забрањено да пију на дужности, да се баве шверцом, трговином

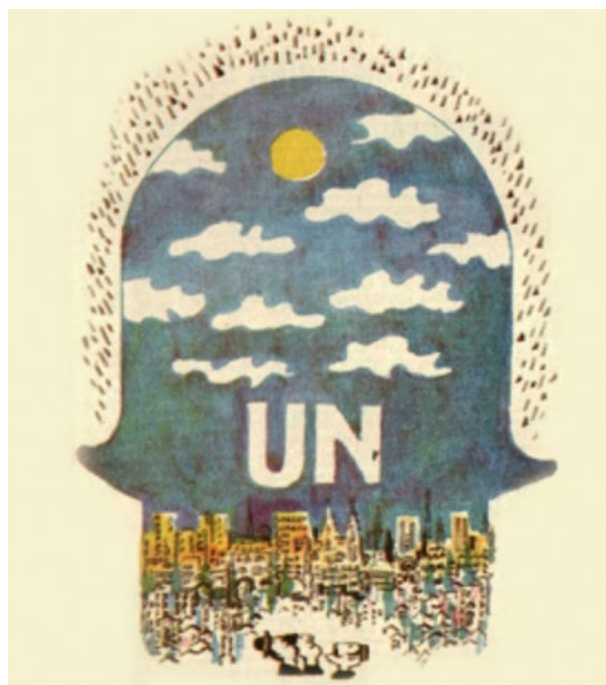
на црној берзи, препродајом... Пожељно је, међутим, да што више комуницирају са локалним становништвом, друже се, купују у локалним радњама... Познато је да су припадници плавих шлемова велики потрошачи, а на њихове плате ће отићи четвртина планираног буџета ове мировне операције (око 175 милиона долара). Искуства претходних мировних операција говоре да отприлике то, на крају, остане земљи домаћину, по основи великих и малих послова, али и обичне, свакодневне потрошње плавих шлемова. Наравно, ако домаћини умеју. [...]

Ослобођење, 28.2.1992, стр. 5.

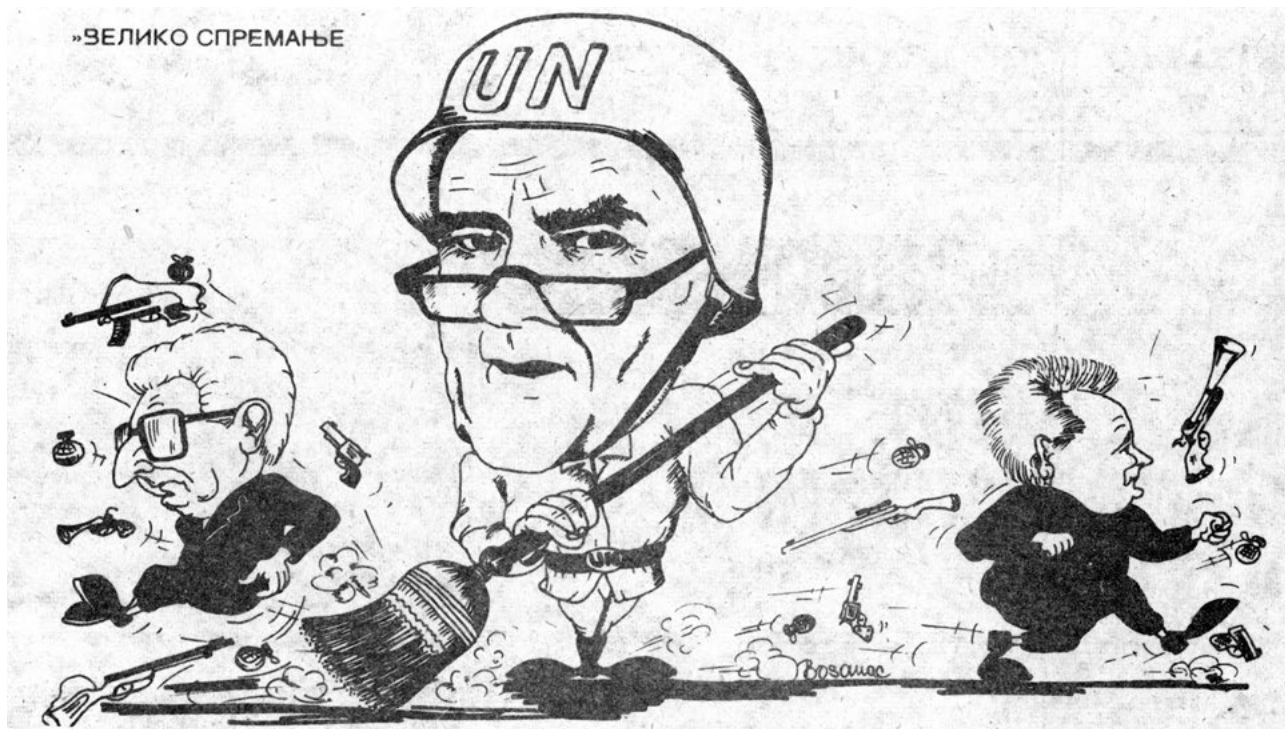
Шта значи акроним УНПРОФОР? Која је била главна сврха УНПРОФОР-а? Шта ти овај извор говори о саставу мировних снага УН-а? Шта су „национални контингенти“? Зашто правила понашања војника зависе од земље порекла сваког контингента? Како је оно што је локално становништво очекивало од мировних снага представљено у новинама, осим њихове примарне мисије?

Б. Карикатура о плавим шлемовима

Ослобођење, година XLIX, бр. 15694 Сарајево, 28.2.1992, стр. 5.

В. УН врши „велико спремање“

Ослобођење, год. XLIX, бр. 15683, Сарајево, 17.2.1992, стр. 2.

Опиши карикатуру: ко су ова двојица лево и десно од главне фигуре? Објасни перспективу аутора (не заборави да је карикатура објављена у босанском листу: политичка ситуација у Босни тада је била напета, али још увек није било рата). Да ли мислиш да би цртач из Хрватске или Србије представио то питање на исти начин? Употреби своје знање о догађајима у објашњењу.

Г. Искуства босанског становништва са УНПРОФОР-ом (мировним снагама УН) и УННСР-ом (Висока комисија УН за избеглице)

У Босни и Херцеговини УНПРОФОР је прво штитио сарајевски аеродром и пратио хуманитарне конвоје (од јула 1992. до јануара 1993. на сарајевски аеродром слетело је приближно 2.500 авиона, доносећи готово 28 тона хуманитарне помоћи). Од 1993. године, УНПРОФОР је штитио заштићену зону у Сребреници, као и друга места (Сарајево, Горажде, Жепа, Тузла, Бихаћ). У последњем периоду (од фебруара 1994. године па надаље) УНПРОФОР је надзирао примирје између Хрвата и Бошњака, које је резултирало оснивањем муслиманско-хрватске федерације. Такође је надзирао неке граничне прелазе у Федерацији. Својим авионима, снаге УНПРОФОР-а надзирале су и такозване зоне забране летења (операција *Deny Flight*). Војни авиони НАТО-а, чије су летове координисале копнене снаге УНПРОФОР-а, оборили су неколико српских летелица.

Какво је ваше искуство са УНПРОФОР-ом (мировним снагама УН) и УННСР-ом (Висока комисија УН за избеглице)?

– Контактирао сам са УНПРОФОР-ом на Игману. Били смо заједно на линији. Седели смо заједно и пили, дали су нам кафе, чоколаде и вина; [...]

– Нисам имао контакте са УНПРОФОР-ом и УННСР-ом, али мислим да нису схватили шта се догађало – ко је нападао а ко бранио град;

– Шверцовао сам нафту са УНПРОФОР-ом; [...]

– Повремено сам куповао понешто од њих, што је било јако скупо; [...]

– Једном сам седео са неким Пољаком који је био припадник Легије странаца и мислим да су стварно јаднији од нас;

– Мрзим их; [...]

– Моје искуство са УНПРОФОР-ом је добро.

Практично сам преживела захваљујући њима, јер су и муж и ћерка радили за њих;

– Једном приликом сам видео како Унпрофорци испред РТВ дома бацају деци бомбоне и чоколаде.

– У неколико наврата су доносили храну и лекове у болницу. Били су страшно фини и љубазни; [...]

– УНПРОФОР никад нисам волео, мада нисам имао контаката с њима; [...]

– У тим институцијама су све наши непријатељи који раде за личне интересе;

– Све го лопов у УНПРОФОР-у и УННСР-у;

– Да, имао сам контаката с француским припадником УНПРОФОР-а којем сам продавао разне ствари;

– Немам личног искуства са њима мада сам често гледала како се девојке скупљају пред УНПРОФОР-ом у ноћним сатима; [...]

– Са њима лично немам искуства, осим са њиховим возилима које сам ноћу обијао и узимао им нафту и бензин;

Упитник за опстанак – Опсада Сарајева 1992–1996, ФАМА, Сарајево 2000, стр. 834–1029.

Имајући у виду док. III-8 А, Б и В, покушај да опишеш задатак међународних снага и опасности њиховог присуства у ратним подручјима (предности и недостатке). Прочитај док. III-8Г где се наводе лична искуства босанских грађана и изражавају различити ставови. Шта се из тога може закључити о ставу припадника „плавих шлемова“?

Распоред УН-а у Босни и Херцеговини и Хрватској

Задатак УНПРОФОР-а у Хрватској био је да надзире поштовање примирја и штити демилитаризоване ратне зоне (заштићене зоне Уједињених нација) које су у крајевима претежно насељеним Србима одредиле Уједињене нације. Мисија је затим проширена на такозване „ружичасте зоне“, граничне прелазе и демилитаризовану зону на малом полуострву Превлака надомак Дубровника. Поред тога, заштићен је био стратешки важан мост на Масленици, који је делио Хрватску на пола, и који су са околних брда надгледали Срби. Када су хрватске власти

желеле да поново отворе мост 1993. године, Срби су га срушили, тако да је мисија УНПРОФОР-а била неуспешна. Плави шлемови добили су нови задатак у 1994, овај пут под називом Операција Уједињених нација за враћање поверења у Хрватској (УНКРО), када су надзирали примирје између хрватских власти и Републике Српске Крајине. Ова мисија је окончана почетком 1996. године: хрватска војна операција Олуја изведена је у августу 1995. године. Она је окончала постојање Републике Српске Крајине и довела до масовног прогона српског становништва.

Упореди ову мапу са мапом која приказује етнички састав Југославије (страна 45) и мапу ратом захваћених подручја (страна 50).

III-9. НАТО трупе на Косову након Кумановског споразума, 1999.

После тромесечног НАТО бомбардовања и константних акција ОВК (Ослободилачке војске Косова), југословенска армија је била приморана да потпише Кумановски споразум 9. јуна 1999. и да се повуче са Косова. Јединице НАТО-а (КФОР-а) ушле су на Косово истог месеца и од тада су присутне тамо (иако је њихов број у међувремену смањен на око 4.000 припадника). Међутим, након рата, УН је успоставио Привремену административну мисију Уједињених нација на Косову (УНМИК), која је преузела владајућу улогу. Она још увек одржава симболично

присуство, иако је изгубила водећу улогу откад је Косово прогласило независност 2008. године.

Потписивање Кумановског споразума између Међународних безбедносних снага (КФОР-а) и влада Југославије и Србије, 9. јун 1999.

Државни архив Косова, Фонд слика из дневне штампе.

III.2.2. ПРЕГОВОРИ И МИРОВНИ СПОРАЗУМИ

Након ескалације рата у Хрватској у лето 1991. године, потписан је споразум о примирју и одржана мировна конференција о Југославији у Хагу, којом је председавао лорд Питер Карингтон. На првом заседању 25. септембра 1991. донета је декларација о миру и преговорима у Југославији и одлука да се формира арбитражна комисија („Бадинтерова комисија“), Савет безбедности УН-а први пут је расправљао о кризи у Југославији и усвојена је Резолуција 713. Она је позивала све стране да поштују споразум о примирју, уведен је ембарго на увоз оружја у Југославију, што је најтеже погодило Бошњаке током рата у Босни и Херцеговини. Арбитражна комисија ЕЗ оценила је 8. децембра да је Југославија у процесу раздруживања, тј. да то питање не подразумева сецесију и да према томе проблеме сукцесије треба решавати у складу с начелима међународног права.

За Босну и Херцеговину предлагани су многи мировни планови. У јануару 1993. године, међународна заједница је израдила први мировни план, такозвани Венс-Овенов план (назван по

преговарачу ЕЗ Давиду Овену и посреднику УН-а Сајрису Венсу), који је предвиђао десет националних полуаутономних покрајина и посебну покрајину за Сарајево. План су одбили босански Срби. Овен-Столтенбергов план из марта 1994. године (назван по Торвалду Столтенбергу, Венсовом наследнику) предвиђао је Босну и Херцеговину као конфедерацију сачињену од три етничке јединице. И тај план су одбацили босански Срби, док су Муслимани и Хрвати основали муслиманско-хрватску федерацију. Међународна Контакт група почела је да припрема нови мировни план. У пролеће 1995. одржани су нови преговори, које је до лета преузео Ричард Холбрук. Дејтонски споразум постигнут је 21. новембра у војној бази у Дејтону, Охајо, а потписан 14. децембра у Јелисејској палати у Паризу. Он је уједно представљао и темељ за договор Туђмана и Милошевића око мирне реинтеграције источне Славоније, Барање и Западног Срема у Хрватску (тзв. Ердутски споразум из новембра 1995. године), који би гарантовао права српске мањине.

III-10. Бадинтерова комисија, 1991.

Арбитражна комисија, или Бадинтерова комисија, основана је 7. септембра 1991. године под покровитељством мировне конференције о Југославији. Састојала се од пет судија уставних судова који су долазили из Савезне Републике Немачке (Роман Херцог), Италије (Алдо Корасанти), Шпаније (Франциско Томас и Валијенте), Белгије (Ирен Петри) и Француске – Робер Бадинтер, који је био и њен председник и по коме се у литератури и штампи најчешће назива Бадинтеровом комисијом. Њена је функција била да разјасни правне аспекте проблема са којима ће се Конференција суочавати у свом раду. Замишљена и основана као део процеса политичког договора завађених делова једне државе, та је комисија била без преседана у дотадашњој политичкој и правној пракси. Комисија је утврдила да је СФРЈ (Социјалистичка Федеративна Република Југославија) престала да постоји, да ниједна од новонасталих држава није њена наследница, и да ће се републичке границе сматрати границама новонасталих држава, које се не могу мењати употребом силе.

ДЕКЛАРАЦИЈА О ЈУГОСЛАВИЈИ

Ванредни министарски састанак, Брисел,
16. децембар 1991.

Европска заједница и државе чланице су размотриле ситуацију у Југославији у светлу Смерница за признање нових држава у Источној Европи и Совјетском Савезу. Оне су усвојиле заједнички став о признању југословенских република. Закључено је следеће:

Заједница и државе чланице се слажу да признају независност свих југословенских република које испуњавају доле наведене услове. Примена ове одлуке почиње 15. јануара 1992. године. Југословенске републике се позивају да до 23. децембра изјаве да ли:– желе да буду признате као независне државе; [...] – прихватају одредбе из нацрта Конвенције коју разматра Конференција о Југославији, посебно оне у поглављу II о људским правима и правима националних или етничких група; – настављају да подржавају наставак Конференције о Југославији [...]

Апликација оних република које позитивно одговоре биће прослеђена путем председавајућег Конференције Арбитражној комисији за савет, пре датума почетка примене ове одлуке. У међувремену, Заједница и државе чланице траже од Генералног секретара УН и Савета безбедности да наставе

напоре за успостављање ефективног прекида ватре и за успостављање мирног и споразумног исхода сукоба. [...]

Заједница и државе чланице исто тако траже од југословенских република да се обавежу, пре признања, да ће усвојити уставне и политичке гаранције које ће обезбедити да не постоје никакви територијални захтеви према суседним државама Заједнице и да неће спроводити никакве непријатељске пропагандне активности против суседних држава Заједнице, укључујући и употребу назива који подразумевају територијалне захтеве.

Хамил, 2008, додаци 143–146.

III-11. Карикатура о улози лорда Питера Карингтона

Лорд Питер Карингтон био је председавајући Мировне конференције о Југославији (Хашке конференције) која је почела са радом 7. септембра 1991. године у Палати мира у Хагу и функционисала до 14. августа 1992. У октобру 1991. године Карингтон је представио план Европске заједнице, према којем би Југославија постала лабава федерација или савез независних република; потписала споразуме о заштити права мањина и евентуално дала посебан статус одређеним областима и искључила сваку могућност једностраних промена републичких граница. План су одбиле Србија и Црна Гора, а мировни процес је прекинут ратом у Босни.

Deus ex machina: лорд Карингтон и председници шест бивших југословенских република.
Ослобођење, Сарајево, 9. 2. 1992, стр. 1.

Помоћу свог знања, објасни смисао карикатуре. Како би описао/описала став карикатуристе: као оптимистичан, ироничан или поспрдан?

III-12. „Караџић потписао мир“: чланак из грчких новина о потписивању Венс-Овеновог плана у Атини, мај 1993.

Атина се сматрала пријатељском територијом за Србе, где би међународна заједница могла да убеди Караџића да потпише мировни план који су саставили изасланик УН-а Сајрус Венс и представник ЕЗ Давид Овен. Потписивање споразума поздрављено је у грчкој штампи као успех грчког премијера К. Мицотакиса, упркос резервама опозиције под вођством А. Папандреуа. Ипак, иако га је Караџић потписао, план је одбила Скупштина Републике Српске, а неколико дана касније и њени грађани путем референдума (96%).

Б. Позадина споразума

[...] После дугих тајних консултација, у последњем покушају г. Мицотакис је наводно рекао Караџићу следеће: „Мир је увек бољи од рата. Размислите, ако одете из Атине не потписавши споразум, у Босни ће настати Холокауст“. И Мицотакис и Милошевић су пружили Караџићу своје оловке да потпише. Онда се Караџић обратио председнику српске Скупштине у Босни и питао га: „Шта мислиш да треба да урадим?“ Још увек у жалости, јер му је породица недавно страдала од гранате (још носи црну кравату у знак жалости), одговорио је: „Ради шта хоћеш.“

ΕΏνος, 3. мај 1993, стр. 5.

А. Како је учињен први корак

Ο πρόεδρος του ΠΑΣΟΚ κ. Αντ. Παπανδρέου με τον γυιέτη των Σέρβων της Βοσνίας κ. Ρ. Караџић μετά τη χθεσινή τους συνάντηση στην Αθήνα.

Ανδρέας: Χρειάζονται κι άλλες προσπάθειες

Ратна опасност полако нестаје са Балкана, под условом да прекосутра српски парламент у Босни ратификује Мировни споразум на том подручју, који је јуче у Атини потписао њихов лидер Радован Караџић, након огромног притиска у виду претњи бомбардовањем Босне и Херцеговине. [...]

ΕΏνος, 3. мај 1993, стр. 4.

III-13. Вашингтонски споразум, 1994.

Вашингтонски споразум био је мировни споразум између зарађених босанских Хрвата и формалних представника Републике Босне и Херцеговине потписан у Вашингтону и Бечу у марту 1994. године. Потписали су га председник Републике Босне и Херцеговине Харис Силаџић, хрватски министар спољних послова Мате Гранић, и председник Хрватске заједнице Херцег-Босне Крешимир Зубак. Споразум је означио крај сукоба између Хрвата и Бошњака.

Алија Изетбеговић и Фрањо Туђман потписују Споразум у Вашингтону

<https://www.flickr.com/photos/ciagov/9779477576>, приступљено 1. 10. 2016.

III-14. План Z-4, 30. јануар 1995.

Покушај постизања мира у Хрватској био је такозвани план Z-4, који су сачинили амбасадори САД, СССР, УН и ЕУ. План је био да се гарантује висок степен аутономије за Србе у Крајини, али га је српска страна одбила.

ПРВИ ДЕО: УСТАВНИ СПОРАЗУМ ЗА КРАЈИНУ
ПОГЛАВЉЕ I: УСПОСТАВЉАЊЕ СРПСКЕ КРАЈИНЕ

Члан I: 1. Границе

1. Биће успостављена аутономна Српска Крајина (у даљем тексту „Крајина“) [...]

2. У сваком тренутку након ступања на снагу овог Споразума границе Крајине могу бити промењене договором владе Републике Хрватске (што мора бити озакоњено одговарајућим правним прописима) и законодавног тела Крајине. У периоду од шест месеци од ступања на снагу овог Споразума, комисија за спровођење [...]

овлашћена је да промени границе у дужини не већој од 2 км у односу на Мапу 1 у Анексу А, и под условом да делује на основу консензуса постигнутог између влада Републике Хрватске и Крајине.

3. Између Крајине и других делова Републике Хрватске неће бити граничне контроле.

Члан I.4. Језик

1. Скупштина Крајине може омогућити употребу српског језика и ћириличног писма, под условом да су интереси мањина у Крајини потпуно заштићени у складу са Поглављем XI.

http://www.b92.net/specijal/oluja/index.php?start=0&nav_id=173983, приступљено 29. 11. 2015.

Анализирај различите мировне планове за Југославију и Босну и Херцеговину. Зашто мислиш да су многи од њих пропали?

Дејтонски мировни споразум о Босни и Херцеговини, 1995.

Дејтонски споразум је мировни споразум којим је окончан рат у Босни. Склопили су га 21. новембра 1995. године председници Босне, Хрватске и Србије у Дејтону, у америчкој држави Охајо. Он је сачувао Босну и Херцеговину као јединствену државу састављену од два дела, бошњачко-хрватске федерације, која контролише 51% територије, и Републике Српске, која контролише 49% територије, са Сарајевом као неподељеним главним

градом. Иако је веома децентрализована, држава има централну владу, централну банку и колективно председништво; обе федералне јединице имају своје законе и политичка тела. Споразумом је предвиђено разоружање, повлачење армија у касарне и право избеглица да се врате у своје куће. Босна и Херцеговина је заправо постала протекторат под надзором међународне заједнице.

Зашто је, по твом мишљењу, требало толико много времена да сукобљене стране постигну мировни споразум? Који су главни елементи Дејтонског споразума?

III-15. Привремени споразум између Грчке и БЈР Македоније, 1995.

Грчка је оспорила назив „Република Македонија“ непосредно након што је ова држава прогласила независност од Југославије 1991. године. Грчка је одбијала да призна нову државу уколико се не одрекне назива „Македонија“. Шестог јануара 1992. године, како би смирио забринутост Грчке, нови републички парламент усвојио је два амандмана на Устав. Бадинтерова комисија (види извор II-10) у извештају објављеном 11. јануара 1992. године оценила је да међу бившим југословенским републикама само Словенија и Македонија задовољавају смернице ЕЗ за признавање. Међутим, Атина је извршила притисак на своје партнере у ЕЗ да зауставе процес признавања, тврдећи да независна република има експанзионистичке амбиције према северној грчкој регији Македонији. Скопље је у томе видело покушај оспоравања међународног статуса Македоније као државе. Компромис је постигнут 1993. године, када је независна република прихваћена у чланство Уједињених нација са клаузулом да ће се привремено звати „Бивша Југословенска Република Македонија“. Међутим, сукоб се наставио. Шеснаестог фебруара 1994. године, новоизабрана грчка влада Андреаса Папандреуа увела је санкције БЈР Македонији. Санкције су представљале економску катастрофу за ту земљу јер се у великој мери ослањала на коришћење луке у Солуну, а због недостатка алтернативних транзитних путева, економске активности земље биле су озбиљно угрожене (види табелу III-15Б). Ова мера Андреаса Папандреуа испровоцирала је реакцију светске јавности против Атине и изазвала критике утицајних делова у самом грчком друштву. Уз помоћ САД и УН-а, две земље поново отпочеле преговоре и потписале „Привремени споразум“ у септембру 1995. Атина је укинула санкције док је Скопље уклонио „звезду из Вергине“ са своје заставе (види пог.1, I-18). То је довело до нормализације билатералне сарадње.

А. Споразум Грчке и Бивше југословенске републике Македоније

Привремени споразум (са повезаним писмима и преводима Привременог споразума на језицима уговорних страна). Потписан у Њујорку 13. септембра 1995.

Оригинални текст: енглески.

Ратификован од стране Грчке 13. октобра 1995.

ПРИВРЕМЕНИ СПОРАЗУМ

Министар Каролос Папуљас, који представља Прву страну (Прва страна) и министар Стево Црвенковски, представља Другу страну (Друга страна), изјављују и сагласни су са следећим: [...]

А. ПРИЈАТЕЉСКИ ОДНОСИ И МЕРЕ ЗА ИЗГРАДЊУ ПОВЕРЕЊА

Члан 2. Стране овим потврђују своју заједничку постојећу границу као трајну и непроменљиву међународну границу.

Члан 3. Свака страна се обавезује да ће поштовати суверенитет, територијални интегритет и политичку независност друге стране. Ниједна страна неће подржати активности друге стране усмерене против суверенитета, територијалног интегритета и политичке независности друге стране.

Члан 6.1 Друга страна овим свечано изјављује да се ништа у њеном Уставу, а посебно у Преамбули или члану 3 Устава, не може и не треба тумачити као основа за било какав захтев Друге стране према било којој територији која није у саставу њених постојећих граница.

Члан 7.1. Свака страна ће без одлагања предузети ефикасне мере за забрану непријатељских активности или пропаганде органа под контролом државе или приватних субјеката за које се верује да могу подстицати насиље, мржњу или непријатељство.

Члан 8.1 Стране ће се уздржати од увођења било каквих препрека за кретање људи или робе између њихових територија или преко територије било које стране ка територији друге. Обе стране ће сарађивати како би олакшале таква кретања у складу са међународним правом и обичајима.

2. Стране су сагласне да од Европске уније и Сједињених Држава могу затражити помоћ у вези са развојем практичних мера из става 2 Члана 5 које би странама помогле у примени Члана 8.

http://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/MK_950913_Interim%20Accord%20between%20the%20Hellenic%20Republic%20and%20the%20FYROM.pdf,

приступљено 6. 7. 2016.

Б. Ефекти грчког ембарга

ТРГОВИНСКА РАЗМЕНА ГРЧКЕ И БЈР МАКЕДОНИЈЕ
(1993–1996)

	Грчки извоз у БЈР Македонију (у доларима)	Грчки увоз из БЈР Македоније (у доларима)	Трговински суфицит у Грчкој (у доларима)
1993.	127.473	24.310	103.163
1994.	12.301	4.128	8.173
1995.	10.532	4.729	5.803
1996.	183.589	30.991	152.598
1997.	274.661	53.952	220.709

Народна банка Републике Македоније, према Христос Никас, „Ефекти Привременог споразума о економским односима између Грчке и Македоније“, у Кофос и Власидис, 2005, стр. 92.

1. Зашто су две стране потписале овај прелазни споразум?

2. У чему је био проблем између ове две државе? Да ли је постојала опасност од војног сукоба? Да ли су постојеће границе довођене у питање и ко их је оспоравао? Како је неко и да ли је неко могао да интервенише у унутрашњим питањима друге стране?

3. Прочитај Члан 7. Прокоментариши како државна или приватна пропаганда може да „подстиче међусобно насиље, непријатељство или мржњу“.

III-16. Преговори о Косову у Рамбујеу, 1999.

Савет безбедности УН-а прво је покушао да заустави рат на Косову доношењем Резолуције 1160 у марту 1998. године, која је осудила СРЈ због прекомерне употребе силе и увела Србији економске санкције и ембарго на оружје. Затим су уследиле активности тзв. Контакт групе (САД, Велика Британија, Француска, Немачка, Италија и Русија).

У марту 1999. године, одржани су преговори косовских Албанаца и Владе Савезне Републике Југославије у замку Рамбује недалеко од Париза, уз посредовање представника САД, Русије и Европске уније. Најспорнији елементи у преговорима били су војно присуство НАТО-а у СРЈ и одржавање референдума на Косову три године након потписивања споразума.

→

Југославија је на крају одбацила план и НАТО је то искористио као разлог за ваздушне нападе на Косову и у Србији. Акција НАТО-а на крају је довела до повлачења југословенских снага са Косова и успостављања прелазне управе УН у тој покрајини.

А. Споразум из Рамбујеа. Додатак Б: Статус мултинационалних војних снага за примену споразума

Члан 7. НАТО особље биће изузето од било ког облика хапшења, истраге или притвора од стране власти у СРЈ. НАТО особље које грешком буде ухапшено или притворено одмах ће бити предато властима НАТО-а.

Члан 8. НАТО особље ће уживати, као и њихова возила, бродови, авиони и опрема, слободан и неограничен пролаз и кроз СРЈ, укључујући и одговарајући ваздушни простор и територијалне воде. То ће обухватити али се неће ограничити на право на логоровање, маневре, смештај војника и коришћење земљишта или објеката који су неопходни за подршку, обуку или операције.

Члан 9. НАТО ће бити ослобођен дажбина, пореза и других трошкова и инспекција и царинских прописа, укључујући инвентарисање или предају других рутинских царинских докумената, за своје особље, возила, пловила, летелице, опрему, снабдевање и намирнице које улазе у, излазе из или пролазе кроз територију СРЈ ради подршке операцији.

http://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/990123_RambouilletAccord.pdf, приступљено 14. 6. 2016.

Б. Чланак у српском недељнику Време

Ни Срби ни Албанци нису ништа потписали, ишчезла је сагласност о ваздушним ударима на Југославију, рапоречеђивање НАТО трупа на Косову одложено је до даљег, а за 15. март заказана је конференција о имплементацији споразума – којег нема [...]

АЛБАНСКО „НЕ“: Американци нису показивали никакве дилеме у погледу успеха скупа у Рамбујеу. Све се знало: ако Срби буду затезали, бомбардоваће их у року од неколико сати. Албанци нема шта да затежу јер им је забрањено да ће се САД „потрудити“ да прекину линије снабдевања сепаратистичке Ослободилачке војске Косова ако тако нешто покушају. Нису се очекивала никаква

неслагања западних савезника. Све ће се завршити – нарочито ваздушни удари, ако их буде – до 1. марта, јер тад Кина преузима председавање Саветом безбедности Уједињених нација, а Кина се недвосмислено противи употреби силе НАТО-а на Косову. Трупe ће бити благовремено распоређене да чувају мир и западне интересе, и том победом ће се увеличати велика прослава 50. годишњице НАТО-а у априлу у Вашингтону.

Догодиле су се, међутим, извесне непријатности – од којих је, изгледа, америчке званичнике највише изненадило одбијање Албанаца да прихвате политички споразум који им неће експлицитно гарантовати референдум о независности после три године, колико је предвиђено да привремени споразум буде на снази. Уз то, представници УЧК нису били вољни да пристану да буду разоружани, како то предвиђа војни анекс споразума. [...]

Једино није јасно зашто косовски Албанци, кад су све већ прихватили, нису потписали и споразум у Рамбујеу који ништа друго од њих, колико се зна, није ни тражио?

СРПСКО „НЕ“: Друга делегација, коју је тешко назвати било српском било југословенском, па је зато називају „државном“, са своје стране није хтела да пристане ни на какву формалну назнаку независности Косова у политичком споразуму, а о војном анексу који предвиђа распоређивање НАТО трупа није хтела ни да разговара. [...]

Роксанда Нинчић, „Крах преговора. Немоћ моћних“, *Време* 436, 27. фебруар 1999.

http://www.vreme.com/arhiva_html/436/index.html,
приступљено 22.9.2016.

Овај чланак о преговорима у Рамбујеу објављен је у српском недељнику *Време*. Како оцењујеш ауторкин став – да ли јој је намера да информисе или да заузме страну? Наведи аргументе за свој одговор.

III-17. Резолуција 1244 Савета безбедности УН о Косову, 1999.

У Савету безбедности УН је 10. јуна 1999. усвојена Резолуција 1244 (дан након потписивања кумановског војно-техничког споразума), по којој СРЈ задржава територијални интегритет и суверенитет над Косовом, које је добило „широку аутономију“ у оквиру СРЈ. Косово је имало статус међународног протектората, са цивилном администрацијом УНМИК-а и војном контролом снага КФОР-а. Војска и милиција СРЈ морале су да се повуку. ОУН је овлашћен да покрене политички процес како би се установио будући статус Косова и Метохије, који је почео крајем 2005. У резолуцији исто тако стоји да ће одређеном броју српског особља бити дозвољено да се врати и буде присутан на српским историјским локалитетима и граничним прелазима, али само уз изричиту сагласност команданта КФОР-а. Гарантована су и једнака људска права свим грађанима на Косову и Метохији, као и право свим избеглицама и расељеним лицима на слободан и безбедан повратак.

НАТО мировне снаге на Косову, 1999. године

III.2.3. ОПТУЖНИЦЕ, СУДОВИ, ТРИБУНАЛИ

III-18. Хашки трибунал за бившу Југославију

Међународни кривични суд за бившу Југославију (МКСЈ) подигао је оптужнице против 161 лица оптужених за ратне злочине: оптужено је 104 Срба, 34 Хрвата, 8 Албанаца, 9 Бошњака, 2 Македонца и 2 Црногорца. Остали су непознате националности или су њихове оптужбе повучене.

Међу процесуиранима било је два државна председника, Слободан Милошевић и Милан Милутиновић, потпредседник савезне владе Никола Шаиновић, четири начелника Генералштаба: Драгољуб Ојданић, Небојша Павковић, Момчило Перишић и Ратко Младић, као и неколико генерала.

А. Међународни кривични суд Уједињених нација за бившу Југославију: део процеса

Updated 23/03/2015

Трибунал је подигао оптужнице против 161 лица за тешка кршења међународног хуманитарног права на територији бивше Југославије.

Процеси су окончани за 146 оптужених.

18	Ослобођени	<p>Idriz Balaj, Ljube Boškosi, Ivan Cermak, Zejnil Delalić, Ante Gotovina, Sefer Halilović, Ramush Haradinaj, Zoran Kupreškić, Mirjan Kupreškić, Vlatko Kupreškić, Fatmir Limaj, Mladen Markač, Milan Milutinović, Isak Musliu, Naser Orić, Dragan Papić, Momčilo Perišić, Miroslav Radić.</p>
7	чекају премештај	<p>Ljubiša Beara, Vladimir Lazarević, Sreten Lukić, Radivoje Miletić, Drago Nikolić, Vinko Pandurević and Vujadin Popović</p>
18	премештени	<p>Ljubomir Borovčanin, Miroslav Bralo, Radoslav Brđanin, Vlastimir Đorđević, Stanislav Galić, Goran Jelisić, Radislav Krstić, Dragoljub Kunarac, Milan Lukić, Sredoje Lukić, Milan Martić, Dragomir Milošević, Mile Mrkšić, Momir Nikolić, Nebojša Pavković, Milomir Stakić, Nikola Šainović, Dragan Zelenović.</p>
51	одслужили казну	<p>Zlatko Aleksovski, Haradin Bala, Predrag Banović, Vidoje Blagojević, Tihomir Blaškić, Lahi Brahimaj, Mario Čerkez, Ranko Češić, Hazim Delić, Damir Došen, Dražen Erdemović, Anto Furundžija, Milan Gvero, Enver Hadžihasanović, Dragan Jokić, Miodrag Jokić, Drago Josipović, Dragan Kolundžija, Dario Kordić, Milojica Kos, Radomir Kovač, Momčilo Krajišnik, Milorad Krnojelac, Amir Kubura, Miroslav Kvočka, Esad Landžo, Vinko Martinović, Darko Mrđa, Zdravko Mucić, Mladen Naletilić, Dragan Nikolić, Dragan Obrenović, Dragoljub Ojdanić, Biljana Plavšić, Dragoljub Prcać, Mlado Radić, Ivica Rajić, Vladimir Šantić, Duško Sikirica, Blagoje Simić, Milan Simić, Veselin Šljivančanin, Pavle Strugar, Duško Tadić, Miroslav Tadić, Johan Tarčulovski, Stevan Todorović, Mitar Vasiljević, Zoran Vuković, Simo Zarić, Zoran Žigić.</p>
3	умрли током служења казне	<p>Milan Babić, Rasim Delić, Miroslav Deronjić.</p>
10	умрли пре доласка у трибунал	<p>Stipo Alilović, Janko Bobetko, Goran Borovnica, Simo Drljača, Dragan Gagović, Janko Janjić, Nikica Janjić, Slobodan Miljković, Željko Ražnatović, Vljeko Stojiljković.</p>
6	умрли након доласка у трибунал	<p>Mehmed Alagić, Đorđe Đukić, Slavko Dokmanović, Milan Kovačević, Slobodan Milošević, Momir Talić.</p>

МКСЈ УН, <http://www.icty.org/sections/TheCases/KeyFiguresoftheCases>, приступљено 7. 4. 2015.

Б. Слободан Милошевић у Хашком трибуналу

Током рата на Косову, 27. маја 1999. године, Међународни кривични суд за бившу Југославију подигао је оптужницу против Председника СРЈ Слободана Милошевића за злочине против човечности. Оптужбе за кршење обичаја рата и Женевске конвенције у Хрватској и БиХ и за геноцид у Босни и Херцеговини додате су годину и по дана касније. Након два драматична дана и седмочасовних преговора о предаји, Слободан Милошевић је ухапшен 1. априла 2001. Изручен је 28. јуна Трибуналу у Хагу на основу уредбе Владе Србије, на чијем је челу био премијер Зоран Ђинђић. Суђење у Трибуналу је почело 12. фебруара 2002, а Милошевић се сам бранио, јер није признавао законитост судске јурисдикције. Пронађен је мртав у својој ћелији у Шевенингену, 11. марта 2006. Аутопсијом је утврђено да је умро од срчаног удара.

ПОДАЦИ О ПРЕДМЕТУ (МКСЈ)

СЛОБОДАН МИЛОШЕВИЋ

Оптужен за геноцид; саучесништво у геноциду; депортације; убиство; прогоне на политичкој, расној и верској основи; нехумана дела/присилно премештање; истребљење; заточење; мучење; хотимично лишавање живота; противправно заточење; хотимично наношење велике патње; противправне депортације или премештања; уништавање и одузимање имовине широких размера које није оправдано војном нуждом, а изведено је противправно и безобзирно; окултно поступање; пљачку јавне или приватне имовине; нападе на цивиле; уништавање или хотимично наношење штете историјским споменицима и установама намењеним образовању и религији; противправне нападе на цивилне објекте.

Председник Србије од 26. децембра 1990; председник Савезне Републике Југославије (СРЈ) од 15. јула 1997. до 6. октобра 2000. Као председник СРЈ, такође је био председник Врховног савета одбране СРЈ и врховни командант Југославенске армије.

– Умро 11. марта 2006.

– Поступак окончан 14. марта 2006.

МКСЈ УН, http://www.icty.org/x/cases/slobodan_milosevic/cis/bcs/cis_slobodan_milosevic_bcs.pdf, приступљено 8. 4. 2015.

Проучи списак људи оптужених за ратне злочине и зверства. Шта примећујеш? Који су били разлози за њихово суђење пред Међународним судом у Хагу? Да ли мислиш да ће се тај поступак показати исправним и оправданим за народе бивше Југославије или ће проузроковати још бола? Која је корист за друштво које прође кроз грађански рат када и уколико ратни злочинци буду осуђени? Какву моралну обавезу имају државе и друштва – без обзира на то да ли су добили или изгубили рат – по завршетку рата? Продискутујте о овом питању, користећи аргументе.

III-19. Потернице за Младићем и Караџићем

Радован Караџић, психијатар, оснивач Српске демократске странке у БиХ и председник Републике Српске од 1992. до 1996. Хашки трибунал је у јулу и новембру 1995. подигао оптужнице против Караџића које су га теретиле за геноцид и злочине против човечности, након чега се повукао са функција и из јавног живота. За њим је расписана међународна потерница, а у новембру 1998. године САД су понудиле новчану награду од пет милиона долара лицима која помогну да се пред суд изведу оптужени за ратне злочине. Ухапшен је у Београду 21. јула 2008. и након тога предат суду у Хагу. После хапшења је објављено како је од 1998. живео у Србији под псеудонимом Драган Давид Дабић, користећи идентитет човека који је умро у Сарајеву 1993. Под тим именом се бавио психијатријом и алтернативном медицином, па чак и учествовао на јавним трибинама и предавањима.

Wanted

Legal Status	
Present family name:	MLADIC
Forename:	RATKO
Sex:	MALE
Date of birth:	12 March 1942 (69 years old)

Снимак веб странице Интерпола, приступљено 10. 1. 2010.

Ратко Младић, генерал-пуковник и бивши командант Војске Републике Српске од 1992. до 1996. Након 1995. Хашки трибунал је у неколико наврата подизао оптужнице против њега за ратне злочине, који укључују геноцид, саучесништво у геноциду, злочин против човечности, убиство, кршење ратних закона и обичаја, депортација људи, узимање талаца и др. Младић је новембра 1996. смењен са места команданта Главног

штаба ВРС. Од 1996. до 2011. године није био доступан јавности. Било је више покушаја његовог хапшења, али сви су завршени безуспешно. Званично му се губи траг крајем 2005. Ухапшен је 26. маја 2011. године у селу Лазареву код Зрењанина. Око 10.000 његових присталица протестовало је у Београду 29. маја због хапшења. Пребачен је у затвор Шевенинген 31. маја 2011, а суђење је почело 16. маја 2012.

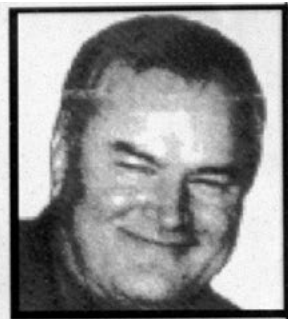
PREZ. i IME: KARADŽIĆ RADOVAN
NADIMAK: Raša, Rašo
DATUM ROĐENJA: 19-jun-1945
NACIONALNOST: Srbin iz BiH
OPIS: 185cm, smeđkastosijeda kosa.
POSLEDNJA: Pale, BiH
ADRESA:

PREZ. i IME: ČEŠIĆ RANKO
DATUM ROĐENJA: 5-sep-1964
NACIONALNOST: Srbin iz BiH
OPIS: 180-190cm, 85-90kg, jake građe, smeđkastocrna kosa, smeđe oči.
POSLEDNJA: KP Dom
ADRESA: Foča (Srbinje), BiH

PREZIME i IME: NIKOLIĆ DRAGAN
NADIMAK: Jenki
DATUM ROĐENJA: 26-april-1957
NACIONALNOST: Srbin iz BiH
OPIS: 190-200cm, mišićav, smeđkastoplava kosa, plave oči.
POSLEDNJA: ul 27 Mart 12,
ADRESA: Vlasenica, BiH

PREZ. i IME: MLADIĆ RATKO
DATUM ROĐENJA: 12-mart-1943
NACIONALNOST: Srbin (iz BiH)
OPIS: 170cm, zdepast, rumena lica, plave oči.
POSLEDNJA: Han Pijesak, BiH
ADRESA: (Viden je u Beogradu)

Ројтерс.

III-20. Пресуда Међународног суда правде у тужби Босне и Херцеговине против Србије за геноцид

У јеку рата, 1993. године, Босна и Херцеговина (БиХ) је оптужила Савезну Републику Југославију (Србију и Црну Гору) за геноцид, тврдећи да СРЈ покушава да истреби муслиманско становништво (Бошњаке) у БиХ. Оптужница је касније допуњавана и централна тема је постао геноцид у Сребреници. У фебруару 2007. године, Међународни суд правде пресудио је да се у Сребреници догодио геноцид који је починила Република Српска. Суд није прогласио Србију директно одговорном за злочине,

али је пресудио да је Србија прекршила Конвенцију о геноциду тиме што га није спречила, као и да није испуњавала своје обавезе према Хашком трибуналу (Међународном кривичном суду за бившу Југославију) привођењем криминалаца, посебно када је реч о Ратку Младићу, који је командовао Војском Републике Српске. Према статуту Суда, БиХ је имала право да поднесе захтев за ревизију пресуде шест месеци након што се и уколико се пронађу нове чињенице везано за предмет, односно десет година по доношењу пресуде.

Босна и Херцеговина против Србије и Црне Горе – Примена Конвенције о спречавању и кажњавању злочина геноцида – Пресуда од 26. фебруара 2007. године – Пресуде [2007] МКСЈ 2 (26. фебруар 2007.)

471. Из наведених разлога СУД, [...]

(2) са тринаест гласова према два,

Константује да Србија није извршила геноцид, преко својих органа или лица чија дела повлаче њену одговорност према међународном

обичајном праву, кршењем обавеза које има према Конвенцији о спречавању и кажњавању злочина геноцида; [...]

(3) са тринаест гласова према два,

Константује да Србија није извршила удруживање ради извршења геноцида, нити је подстицала на извршење геноцида кршењем својих обавеза према Конвенцији о спречавању и кажњавању злочина геноцида; [...]

5) са дванаест гласова према три, Константује да је у вези с геноцидом извршеним у Сребреници у јулу 1995, Србија прекршила обавезу спречавања геноцида према Конвенцији о спречавању и кажњавању злочина геноцида;[...]

(6) са четрнаест гласова према један, Константује да је Србија прекршила своју обавезу према Конвенцији о спречавању и кажњавању злочина геноцида, будући да није изручила Ратка Младића, оптуженог за геноцид и саучесништво у геноциду, ради суђења пред Међународним кривичним судом за бившу Југославију и пошто на тај начин није у потпуности сарађивала с тим Судом;[...]

(8) са четрнаест гласова према један, Одлучује да Србија мора одмах предузети ефикасне кораке у циљу осигуравања пуног поштовања обавезе према Конвенцији о спречавању и кажњавању злочина геноцида у циљу кажњавања дела геноцида, како је дефинисано у члану II Конвенције, или било којих других дела забрањених чланом III Конвенције и предати лица оптужена за геноцид или за било које од осталих дела Међународном кривичном суду за бившу Југославију и у потпуности сарађивати с тим Судом;[...]

Међународни суд правде, <http://www.worldlii.org/int/cases/ICJ/2007/2.html>, приступљено 9. 11. 2015.

III-21. Пресуда команданту Мирку Норцу, Хрватска 1993.

Мирко Норац се придружио антитерористичкој јединици хрватске полиције 1990. године. Учествовао је као командант бригаде у одбрани Госпића. И поред оптужби за злочине почињене над српским цивилима у Госпићу, које су износили неки припадници хрватских јединица под његовом командом, председник Туђман га није сменио. У рату је стекао чин генерала и предводио војску у операцији „Медачки џеп“, када су хрватске снаге повратиле предграђе Госпића звано „Медачки џеп“. Норац је био један од водећих официра у „Олуји“, последњој војној операцији која је окончала рат у Хрватској. Године 2000. председник Стјепан Месић, Туђманов наследник, присилно је пензионисао Норца након што је овај потписао „Отворено писмо“ које је дванаест генерала упутило јавности, и које је протумачено као покушај војног удара. Норац је ухапшен у фебруару 2001. и у јуну 2004. осуђен на дванаест година затвора због ратних злочина над цивилима у Госпићу (сведоци тврде да је лично убио најмање

→

једну жену). Године 2008. Хашки трибунал га је осудио на још седам година. Током издржавања казне користио је слободне викенде, и пуштен је у новембру 2011. године.

Након једногодишњег поступка судско веће загребачког Жупанијског суда пресудило. Адеми ослобођен, Норцу седам година за Медачки џеп.

[...] Суд је утврдио да Норац није наредио почетак акције 9. септембра 1993. али је одговоран за све што се догађало након тога у Сектору 1, јер се први дан акције непосредно уверио да његови подређени чине злочине, а није их спречио да пљачкају имовину, убијају цивиле и ратне заробљенике и пале објекте. [...] Норац је по две тачке оптужнице осуђен на по пет година затвора, односно јединствену затворску казну од седам година. Према оптужници, на подручју Медачког џепа од 9. септембра до 17. септембра, када су се хрватске снаге повукле и подручје предале УН-овим „мировњацима“, убијена су 23 српска цивила и пет заробљених војника, а уништено 300 различитих грађевина.

Слободна Далмација, 30. мај 2008.

III-22. Владимир Трифуновић, генерал коме је суђено у три бивше југословенске републике

Владимир Трифуновић био је генерал-мајор Југословенске народне армије (ЈНА). Током рата у Словенији (десетодневне борбе ЈНА против словеначке полиције и Територијалне одбране) крајем јуна и почетком јула 1991, Трифуновић је добио наређење да чета Вараждинског корпуса, којим је командовао, мора да заштити гранични прелаз између Словеније и Аустрије. Послао је чету под командом пуковника Берислава Попова: ушли су у борбу против словеначке Територијалне одбране, тенкови ЈНА су пуцали на цивиле и гранатирани стамбене зграде и том приликом убили два цивила. У Словенији је 2013. Попов осуђен на 5 година затвора (после жалбе 2015. пресуда је укинута), док је Трифуновић ослобођен. Обојици је суђено и у Хрватској за злочине над цивилима током опсаде вараждинске касарне 1991. године. И тамо су гранате испалене из касарне оштетиле цивилне објекте. У Хрватској су обојица, 1993. године, осуђена на по 40 година затвора због злочина против

→

цивилног становништва, али је касније казна смањена на 15 година. Суђено им је и у Србији. Трифуновић је оптужен за подривање војне и одбрамбене моћи Југославије јер је наредио повлачење 280 војника ЈНА из вараждинске касарне после напада хрватских оружаних снага. Попов је осуђен на 6 година затвора, док је Трифуновић, након две ослобађајуће пресуде, осуђен за велеиздају на 11 година затвора, од чега је две године одлежао у затвору. Тада је изјавио: „Једини сам генерал којег је Хрватска осудила за ратни злочин, а Југославија зато што га нисам починио“. Тадашњи председник СРЈ Зоран Лилић помиловао га је 1996, а Врховни суд Србије га је 2010. године ослободио по свим тачкама оптужнице. У Хрватској није помилован. Умро је 2017. године, у соби хотела Бристол у Београду, где је живео после одслужења затворске казне.

Исповести генерала Владе Трифуновића

Зашто нисам порушио Вараждин, зашто нисам срушио брану да потопим цели Вараждин. То значи моје војнике бих као мишеве подавио, а онда и грађане Вараждина. А ја нисам школе завршио и нисам се родио да правим злочине и уништавам људе. Али, Србији тада нису требали живи људи, него мртви хероји да се њима поноси и да позлати историју. Треба и имати на уму да су код мене остала само деца сиротиње. Сва друга деца, сви други војници који су имали неку имовину, некога свог на положају или неке везе су извучени раније. Побегло, и није дошло у војску у Вараждин.

Ива Мартиновић, „Трифунвић: Србији су требали мртви хероји“, 5. 1. 2010, http://www.slobodnaevropa.org/content/trifunovic_/1921871.html, приступљено 14. 6. 2016.

За шта се оптужује генерал Влада Трифуновић? На који начин се његов случај разликује од претходних? Које је моралне дилеме он имао?

III-23. Србија оптужује Хрватску за геноцид у Операцији Олуја

Хрватска је 1999. године поднела тужбу за геноцид Међународном суду правде против Савезне Републике Југославије (СРЈ). Србија је 2010. године одговорила тужбом против Хрватске. Обе државе захтевале су надокнаду штете проузроковане

током рата. СРЈ је оптужена за почињење геноцида (дефинисаним Конвенцијом УН-а о геноциду 1948. године) будући да се тврдило да је директно контролирала активности своје војске, паравојних јединица и обавештајних служби на хрватској територији (Книн, западна Славонија и Далмација), које су директно повезиване са етничким чишћењем, геноцидом, убиствима, мучењем становништва и уништавањем имовине. Србија је оптужила Хрватску за слична дела која је хрватска војска починила над Србима у Госпићу, Сиску, Пакрацу, Карловцу, Осијеку, посебно током војних операција БЛЕСАК и ОЛУЈА, као и у операцији Медачки џеп. Србија је повезала своју жалбу са етничким чишћењем и злочинима Независне државе Хрватске у Другом светском рату. У фебруару 2014. године Међународни суд правде одбацио је обе тужбе, јер ниједна страна није пружила довољно доказа.

ПРИМЕНА КОНВЕНЦИЈЕ О СПРЕЧАВАЊУ И КАЖЊАВАЊУ ЗЛОЧИНА ГЕНОЦИДА (ХРВАТСКА ПРОТИВ СРБИЈЕ) 3. фебруар 2015.

ПРЕСУДА VI. РАЗМАТРАЊЕ МЕРИТУМА ПРОТИВТУЖБЕ

444. У основи, Србија тражи од Суда да прогласи да је Хрватска прекршила Конвенцију о геноциду тиме што је починила против српске националне и етничке групе која је живела у Хрватској током и након операције „Олуја“ 1995. године, дела забрањена Чланом II Конвенције, са намером потпуног или делимичног уништења те групе (параграф 6 завршних поднесака).

446. Србија тврди да је Хрватска извршила следећа дела дефинисана као геноцид у Члану II Конвенције: убијање припадника националне и етничке групе Срба који живе у Хрватској (II (a)); наношење тешких телесних или душевних повреда члановима исте групе (II (б)); планско наметање овој групи услова живота срачунатих да доведу до њеног потпуног или делимичног физичког уништења (II (ц)), сва ова дела су почињена са намером да се група као таква у потпуности или делимично уништи.

479. У овом случају, Суд констатује да није спорно да је значајан део српског становништва Крајине напустио тај регион и да је то била директна последица војних акција хрватских снага током операције „Олуја“, посебно гранатирања поменута четири града. Суд даље констатује да транскрипт са Брионског састанка, на који ће се касније вратити, јасно показује да су највише хрватске политичке и

војне власти биле свесне да ће Операција „Олуја“ изазвати масовни егзодус српског становништва; у извесној мери, оне су војно планирање и засновале на том егзодусу који су сматрале не само вероватним већ и пожељним.

499. У светлу горе наведеног, Суд је потпуно уверен да су, током и након операције „Олуја“, хрватске оружане снаге и полиција починили дела над српским становништвом у смислу значења тачке а) (убиства чланова групе) и б) (тешке повреде физичког или менталног интегритета чланова групе) члана 2. Конвенције о геноциду, и да та дела конституишу *actus reus* геноцида. Суд сада мора да утврди да ли је постојање посебне намере (*dolus specialis*) које карактерише геноцид утврђено у овом случају [...]

515. Из горе наведеног констатује се да постојање *dolus specialis* није утврђено. Сходно томе, Суд налази да није доказано да је почињен геноцид током и након операције „Олуја“ над српским становништвом Хрватске.

<http://www.icj-cij.org/docket/files/118/18422.pdf>, приступљено 14. 6. 2016.

III-24. Холандски извештај о муслиманским злочинима у Кравици и Братунцу, 1993.

„Сребреница је 'заштићена зона'“ гласио је наслов извештаја сачињеног на захтев холандског парламента, да би се утврдила одговорност холандског батаљона чија је дужност била да, у име УН-а, брани заштићену зону Сребреница током рата у Босни и Херцеговини. Након напада српских снага под вођством генерала Ратка Младића у јулу 1995, холандски батаљон предао је заштићену зону Војсци Републике Српске. После седмогодишње истраге, године 2002. објављен је извештај на 3.400 страна, у којем је потврђена одговорност Холандског батаљона и холандске Врховне команде за пропусте који су довели до пада Сребренице. Закључак је био да мисија није била ни добро испланирана ни добро спроведена и да холандски батаљон и УН нису извршили своју дужност. У извештају је изнета анализа догађаја који су показали да је напад Војске Републике Српске на Сребреницу био изазван злочинима које су бошњачке снаге починиле над српским цивилима у Кравици и Братунцу 1992. и 1993. године. Извештај је, као и сам случај у Сребреници, подигао праšину у холандској јавности и шест дана након његовог објављивања холандски премијер је поднео оставку.

У делу извештаја који говори о периоду пре априла 1993. године, појављује се следећа оцена: „Постало је јасно да ће Срби претрпети још веће губитке јер су Муслимани нападали све већи број српских села и заселака. Више српских официра је убијено или тешко рањено у борбама, на пример у Кравици и Коњевић Пољу. Имајући у виду да су села на том простору најчешће била етнички хомогена и мала, велике групе муслиманских нападача лако су могле да процене која су села српска а која муслиманска. Ако је село било српско, одмах је и без обзирања на људе опљачкано и запаљено. У лето и јесен 1992. године, упади у српску област постајали су све чешћи и бруталнији. [...] Проблем са храном у сребреничкој енклави постајао је све тежи, и деловао је као снажан подстицај за препаде. Муслиманске снаге су константно тражиле начине да учврсте своју стратешку позицију. На крају, и освета је одиграла улогу. [...] После више од пола године препада, тридесет српских села и седамдесет заселака пало је у муслиманске руке, и остало је само неколицина српских места, међу којима и Братунац. Кравица је била једно од последњих које је пало у муслиманске руке, на православни Божић (7. јануара 1993). Укупно је било најмање хиљаду српских цивилних жртава. Имајући то у виду, може се разумети да су Срби видели ситуацију око Сребренице као агресорски напад Муслимана. [...] Већина Срба је желела освету, ако би им се пружио прилика.“ (Холандски извештај, стр. 1277, 1278.) [...]

Примена Конвенције о спречавању и кажњавању злочина геноцида (Босна и Херцеговина против Србије и Црне Горе), <http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=3&case=91&p3=4>, приступљено 14. 6. 2016.

III-25. Српски суд у случају Овчара

После битке за Вуковар, ЈНА и српске паравојне формације су преузеле контролу над градом. Заробљеници су скупљени у градској болници уз обећање да ће бити безбедно евакуисани. Уместо тога одведени су на оближње пољопривредно добро Овчара, где је око 200 углавном хрватских цивила и војника убијено између 18. и 21. новембра 1991. Официри ЈНА Веселин Шљиванчанин и Миле Мрчкић осуђени су пред Хашким трибуналом за предају заробљеника припадницима паравојних снага. Током ексхумације тела из масовне гробнице пронађено је 200 тела. Специјални суд за ратне злочине у Београду осудио је тринаесторо оптужених на укупно 193 године затвора. Неки од процеса су у току.

ДРУГОСТЕПЕНО ОКОНЧАНИ ПРЕДМЕТИ

Предмет	Осуђена лица и ослобођена лица	Године затвора и ослобађајуће пресуде	Жртве
Овчара 1 (Вујовић и остали)	3 осуђених лица 5 ослобођених лица	190 година затвора 5 ослобађајућих пресуда	најмање 193 жртве
Овчара 2 (Булић)	1 осуђено лице	2 године затвора	4 жртве
Овчара 3 (Сирета)	1 осуђено лице	15 година затвора	3 жртве
Ћирић Петар (Овчара)	1 осуђено лице	15 година затвора	193 жртве
Вуковар (Вујановић)	1 осуђено лице (јединствена пресуда из Овчаре 1)	9 година затвора (јединствена пресуда од 20 година затвора из Овчаре 1)	4 жртве

Република Србија, ТУЖИЛАШТВО ЗА РАТНЕ ЗЛОЧИНЕ, http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/predmeti_eng.htm, приступљено 14. 6. 2016.

III-26. Злочини над цивилима током сукоба 2001–2002. у БЈР Македонији

А. Оптужница против министра унутрашњих послова Љубета Бошкоског у Хашком трибуналу

Љубе Бошкоски је био министар унутрашњих послова Бивше Југословенске Републике Македоније (БЈРМ) од маја 2001. до новембра 2002. године. Према Другој измењеној оптужници, Љубе Бошкоски је оптужен на основу командне одговорности за кривична дела својих потчињених. Теретио се да је као министар био надређен припадницима полиције који су починили злочине у албанском селу Љуботен 12. августа 2001. и упркос томе што је знао, или је било разлога да зна шта су они урадили, није предузео мере да починиоци буду кажњени. Бошкоски је оптужен заједно са Јоханом Тарчуловским, на основу индивидуалне кривичне одговорности за кршење закона и обичаја ратовања укључујући убиство, безобзирно пустошење градова

или села и окрутно поступање. Суђење Љубету Бошкоском и Јохану Тарчуловском почело је 16. априла 2007. године, а завршне речи су одржане 6. и 8. маја 2008. Бошкоски се изјаснио да се не осећа кривим ни по једној оптужби. Десетог јула 2008. године Претресно веће II ослободило је Бошкоског свих оптужби. Шестог августа 2008. тужилаштво је уложило жалбу на ту ослобађајућу пресуду. Жалбено веће је 19. маја 2010. године донело пресуду у жалби против Тарчуловског и Бошкоског. Жалбено веће је закључило да није доказано да Бошкоски није предузео неопходне и разумне мере да казни своје подређене. Веће је сматрало да је, у околностима овог предмета, било основа да Претресно веће ослободи Бошкоског за неизвршавање казне, на основу извештаја о догађајима описаним у оптужници коју је Министарство унутрашњих послова доставило надлежним правосудним органима. Жалбено веће је одбацило жалбу тужилаштва на ослобађајућу пресуду Љубету Бошкоском.

The Hague Justice Portal, Љубе Бошкоски, <http://www.haguejusticeportal.net/index.php?id=6001>, приступљено 14. 6. 2016.

Б. Одломак из извештаја Амнести интернешенела о БЈР Македонији у вези са ратним злочинима 2001.

Оружани сукоб у Македонији између етнички албанске Ослободилачке националне армије (ОНА) и македонских снага безбедности ескалирао је почетком јануара 2001. године. У августу 2001. године у Охриду је постигнут споразум између сукобљених страна, којим су постављени темељи за унапређење права Албанаца. Жртвама злочина почињених током оружаног сукоба и њиховим рођацима још увек се ускраћује приступ правди и адекватној и ефикасној репарацији. Једанаест година касније, власти још увек не испуњавају своју дужност да без одлагања покрену независне, непристрасне и темељне истраге за нестанке и отмице током оружаног сукоба. Скупштина Македоније је 19. јула 2011. године одобрила „аутентично тумачење“ Закона о амнестији из 2002. године, којим су одредбе тог закона проширене на четири предмета за ратне злочине које је МКСЈ 2008. године вратио Македонији на кривично процесуирање. Од 2001. године нису предузете адекватне мере за испитивање случајева шесторице Албанаца за које се сматра да их је отела македонска полиција током оружаног сукоба. Нису предузете никакве ефикасне мере да се истраже отмице 12 Македонаца и једног бугарског држављанина. Њихова тела пронађена су у три гробнице у близини села Непроштено-Тетово у новембру 2001. године. Ексхумирало их је Министарство унутрашњих послова и Тужилаштво. Верује се да је све ове људе отела ОНА током оружаног сукоба. Власти нису предузеле никакву даљу истрагу.

„The Right to Know: Families still in the Dark in the Balkans”, август 2012, <http://www.refworld.org/pdfid/50474caf2.pdf>, приступљено 14. 6. 2016.

III-27. Косовски савет за одбрану људских права и слобода апелује на Хашки трибунал поводом злочина српске полиције, 1998.

ПРАВНИ ПОДНЕСАК ЗА РАТНЕ ЗЛОЧИНЕ
– ХАШКОМ ТРИБУНАЛУ
Савет за одбрану људских права и слобода у
Приштини

ПРЕДСЕДНИКУ

МЕЂУНАРОДНОГ КРИВИЧНОГ СУДА ЗА РАТНЕ
ЗЛОЧИНЕ НА ПРОСТОРУ БИВШЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
ХАГ

1. марта 1989. године на Косову, када су политичка и уставна аутономија насилно угушене, проглашено је ванредно стање. Оно је формално укинато након неколико година, али заправо још увек траје. У овом периоду, до 31. децембра 1997. године, полицијске снаге Србије и Југославије убиле су 171 лице, раниле 312 и физички мучиле 10.000 Албанаца различитих старосних доба и оба пола. Убиства, рањавања и физичка мучења ових Албанаца извршена су без икаквог разлога, осим њихове националности [...].

16. За то време, у другим крајевима Косова, посебно општинама Дечане, Ђаковица, Клина, Малишево итд., српска полиција је вршила друге нападе. У тим нападима је директно учествовала и Војска Југославије, и повређене су бројне друге жртве. Савет прикупља податке о овим злочинима војних и полицијских снага и доставиће Тужилаштву Међународног суда посебан законски поднесак са релевантним подацима.

17. Савет верује да злочини описани у овом правном поднеску садрже све елементе злочина геноцида и злочина против човечности, који су наведени у члановима 4 и 5 Статута Међународног суда. Лица именована у овом правном поднеску одговорна су за те злочине као команданти и одговорна лица, имајући у виду да је извршење ових кривичних дела било унапред планирано и спроведено по њиховом налогу.[...].

18. Овај правни поднесак заснива се на доказима у поседу Савета, као што су: сведочења очевидаца, фотографије и видео снимци лешева и срушених кућа, попис жртава, захтеви српских правосудних органа за предузимање истражних радњи итд.

Приштина, 3. мај 1998.

Проф. др Пајазит Нуши, председник

Савет за одбрану људских права и слобода у Приштини,
Досије: Ратни злочини на Косову 1997–1999.

Након читања докумената из различитих држава и региона на подручју бивше Југославије, покушај да се фокусираш на главне оптужбе и пронађеш заједничке елементе. Зашто су се скоро сви обраћали Међународном суду у Хагу? Да ли су државе предузимале икакве мере против својих грађана који су оптужени или осуђени за ратне злочине? Продискутујте на тему моралне обавезе правне државе према својим грађанима и жртвама других националности.

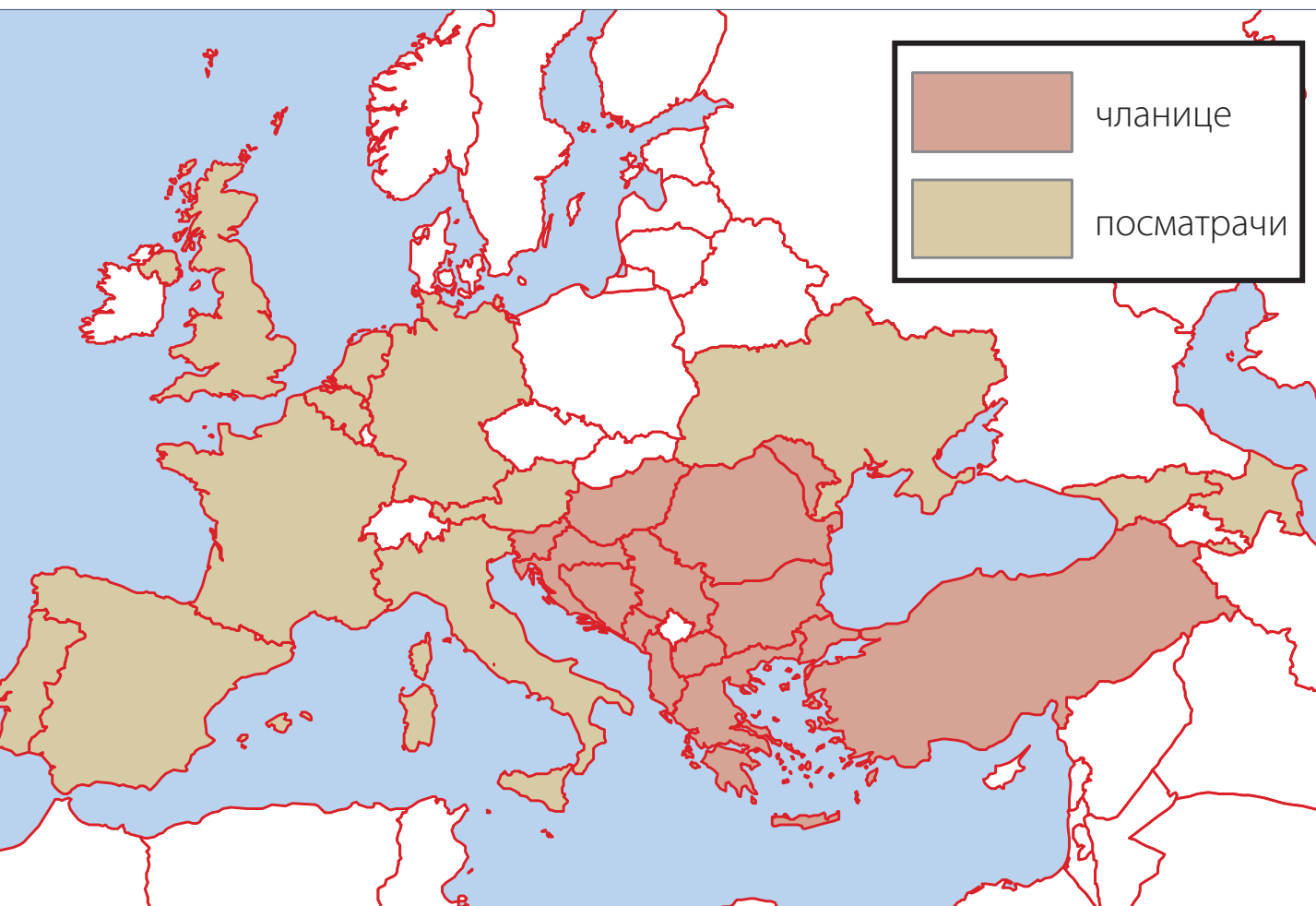
► III.2.4. ИНИЦИЈАТИВА ЗА САРАДЊУ У ЈУГОИСТОЧНОЈ ЕВРОПИ (SECI) И ПАКТ ЗА СТАБИЛНОСТ

Иницијатива за сарадњу у Југоисточној Европи (SECI) основана је након Дејтонског споразума као подршка стабилизацији региона. Међутим, иако је замишљена као нови „Маршалов план“, SECI није требало да буде план финансијске помоћи. Стратегија SECI подразумевала је подстицање сарадње међу државама чланицама у питањима од заједничког интереса и олакшавање њихове интеграције у евроатлантске структуре. Ерхард Бусек, бивши вицеканцелар Аустрије и вођа хришћанско-конзервативне Народне партије (ОБП), именован је за координатора SECI 19. децембра 1996. Пакт за стабилност

југоисточне Европе (1999–2008) створен је након ескалације косовског рата под покровитељством Немачке која је тада председавала Европском унијом. Пакт је први покушај међународне заједнице да уместо политике реактивне кризне интервенције у југоисточној Европи примени дугорочну стратегију спречавања сукоба. Синергија између SECI и Пакта за стабилност учвршћена је кад је Ерхард Бусек постао специјални координатор Пакта за стабилност (2002). Године 2008. Пакт за стабилност замењен је регионално оријентисаним Регионалним саветом за сарадњу (РСС).

Чланови и посматрачи SECI 2006.

III-28. Говор амбасадора Рихарда Шифтера на инаугуралној седници SECI, 5. децембар 1996.

[...] Као што се може видети из назива Иницијативе за сарадњу у југоисточној Европи, SECI почива на географској основи. Њен циљ је окупљање на дискусију и акцију поводом прекограничних и еколошких питања дванаест земаља које имају нека заједничка својства на основу своје географске блискости. Питања копненог и воденог транспорта, енергетских мрежа, комуникацијских система, чисте воде и

чистог ваздуха могу се ефикасно решавати у југоисточној Европи само на регионалној основи. Без обзира на њихову историју, традицију и прошлост, или садашњу политичку перспективу и припадност, управо ће географија логично окупити регионалне државе, ако намеравају да пронађу решења за економске и еколошке проблеме које данас деле. [...]

Бусек, 2006, стр. 28.

► III.3. БАЛКАН У ЕУ И НАТО

После 1989. године, транзиција балканских земаља, некадашњих чланица Источног блока, протицала је мирно и већина њих изразила је жељу да се придружи такозваним евроатлантским интеграцијама (ЕУ и НАТО). Једини изузетак била је Југославија која се распала у рату. Грчка је била прва хладноратовска арена у Европи. Када су грчки комунисти поражени у грађанском рату, Грчка се придружила Турској као јединој некомунистичкој земљи у региону. Оне су заједно ушле у НАТО још 1952. године. Након распада совјетског блока, Бугарска, Румунија и Словенија постале су чланице НАТО-а 2004, а затим је 2009. уследило чланство Албаније и Хрватске. Црна Гора је 2017. године постала чланица НАТО-а.

Године 1981. Грчка је такође била прва регионална земља која је постала чланица тадашње Европске економске заједнице (ЕЕЗ). Словенија и Кипар придружили су се Европској унији 2004, Бугарска и Румунија 2007, а Хрватска 2013. године. Што се тиче кандидатура за чланство у ЕУ, кандидатуру је прва поднела Турска: она се кандидовала за чланство у ЕЕЗ 1987. године. Међутим, управо у погледу кандидатуре Турске, државе ЕУ имају највеће резерве због читавог низа стварних или наводних разлика везаних за политичка и људска права, слободу штампе и

културу, као и спорних питања у вези са Кипром. У претприступним преговорима са балканским земљама, ЕУ је користила разне инструменте, првенствено Споразуме о стабилизацији и придруживању, који су захтевали испуњавање одређених услова у различитим областима (законодавство, привреда, људска права итд). Македонија је кандидат од 2000. године, али њен напредак је блокирала Грчка због спора око имена. Црна Гора је 2007. потписала Споразум о стабилизацији и придруживању, а преговори о приступању започели су 2012. Албанија је потписала Споразум о стабилизацији и придруживању 2006. и започела преговоре о придруживању 2014. Србија је потписала Споразум о стабилизацији и придруживању 2008. (након што је то одобрила главна тужитељка МКСЈ Карла дел Понте, будући да је Србија испунила услове сарадње с Хашким трибуналом), а преговори о приступању започели су 2014. године. Босни и Херцеговини је због њене сложене унутрашње ситуације и блокирања уставних реформи требало седам година да би Споразум о стабилизацији и придруживању ступио на снагу (потписан је 2008. године, ратификован 2010. и ступио на снагу 2015. године). Економски односи са ЕУ регулисани су тзв. Привременим споразумом о трговини.

► III.3.1. ПРИДРУЖИВАЊЕ ЕУ

Придруживање држава југоисточне Европе Европској унији

III-29. Хелсиншки самит, 1999. Турска као кандидат за чланство у ЕУ

У децембру 1999. Европски савет у Хелсинкију приметио је „са задовољством значајан обављени рад и постигнути напредак“ у преговорима о придруживању са Кипром, Мађарском, Пољском, Естонијом, Чешком Републиком и Словенијом, и одлучио да започне преговоре у фебруару 2000. са Румунијом, Словачком, Летонијом, Литванијом, Бугарском и Малтом око њиховог уласка у унију. Такође је поздравио „скорашње остварене резултате у Турској, [и] њену намеру да настави реформе на путу ка испуњавању критеријума из Копенхагена“, званично признајући ову земљу као кандидата за пуноправно чланство. Односи између Турске и европских институција имају дугу историју: године 1959, тј. само годину дана након оснивања ЕЕЗ-а, Турска је аплицирала за чланство. Тај статус је добила 1963. године у оквиру тзв. Споразума из Анкаре. Године 1997. статус кандидата јој је одузет због кршења људских права, али је обновљен две године касније на самиту у Хелсинкију. Преговори су започети 3. октобра 2005. Међутим, чланство Турске у ЕУ и даље је најспорнија тачка процеса проширења ЕУ.

Турска кандидатура, <http://citizensmedia.eu/dialogue/tr-eu/>, приступљено 14.7.2016.

III-30. Споразум из Анкаре између ЕУ и Турске и признање Кипра, 2005.

На Бриселском самиту ЕУ у децембру 2004, све чланице су одобриле почетак формалних преговора о придруживању са Турском. У том циљу, Турска је морала да прошири Споразум из Анкаре из 1963. године и Споразум о царинској унији из 1995. године са ЕУ, како би они обухватили 10 нових чланица које су се придружиле 1. маја 2004. године. Услед неуспеха Анановог плана на референдуму на Кипру у априлу 2004, Кипарска Република постала је чланица ЕУ, али острво је остало подељено. Тако је Турска 29. јула 2005. потписала додатни протокол за проширење Споразума из Анкаре и царинске уније, али је турска Велика народна скупштина (ВНС) истовремено усвојила декларацију да Турска, докле год кипарско питање остане нерешено, неће признати владу међународно признате Кипарске Републике као легитимног и јединог представника Кипра. Као одговор на ову декларацију, ЕУ је 21. септембра 2005. усвојила контрадекларацију којом је осудила турско непризнавање Кипарске Републике и затражила потпуну примену додатног протокола. Турска влада није предложила додатни протокол на ратификацију ВНС, већ уместо тога уредбу бр. 2006/10895 којом су турске поморске и ваздушне луке отворене свим земљама чланицама ЕУ, осим Кипарске Републике.

Турска декларација о Кипру, 29. јул 2005.

1) Турска држава истрајава у својој одлучности да пронађе политичко решење за кипарски проблем и јасно је показала свој став у том погледу. Турска ће наставити да подржава напоре генералног секретара УН да се дође до нове, двостране партнерске државе на Кипру. Правично и трајно решење представљало би значајан допринос миру, стабилности и складним односима у региону.

2) Кипарска Република која се наводи у допунском протоколу није партнерска држава која је првобитно основана 1960. године.

3) Због тога, Турска ће наставити да се односи према властима кипарских Грка у истом облику као и до сада, јер оне само врше власт на терито-

рији јужно од Зелене линије и не представљају народ кипарских Турака.

4) Турска изјављује да потписивање овог протокола не подразумева признање поменуте Кипарске Републике и одустајање од права и обавеза Турске које произилазе из Уговора о гаранцијама, савезништву и оснивању из 1960. године.

5) Турска потврђује да њено потписивање поменутог Протокола не мења њен однос са Турском Републиком Северни Кипар.

6) Док се не нађе свобухватно решење, Турска неће променити политику према Кипру. Турска је изразила спремност да успостави односе са новом партнерском државом на Кипру која ће бити основана као резултат таквог свеобухватног решења.

Бајкал, 2013, стр. 361, 362.

III-31. Прослава придруживања Словеније ЕУ, у Горици/Новој Горици, 30. априла 2004. године

Фотограф Борут Крајнц, Архива *Младине*.

Прослава проширења ЕУ и дочек десет нових чланица одржани су у Горици/Новој Горици, граду који припада двома државама, Италији и Словенији. Горица је постала део Италије 10. фебруара 1947. године, у складу са одредбама мировног споразума између Италије и Југославије у Паризу. Идеја о изградњи читавог новог града родила се непосредно након коначног разграничења, и подржао ју је и ЦК КПЈ (Централни комитет Комунистичке партије Југославије). Нови град, изграђен непосредно уз границу италијанске Горице на мочварном терену, добио је име Нова Горица 1949. године. Прославом 2004. године послата је порука да у Европи више неће постојати границе.

III-32. Подршка уласку у ЕУ у Србији 2003–2008.

Датум	Питање	Да
Децембар 2003.	Треба ли ући у ЕУ?	72%
Септембар 2004.	Треба ли ући у ЕУ?	71%
2005.	Треба ли ући у ЕУ?	64%
2006.	Треба ли ући у ЕУ?	61%
Децембар 2008.	Треба ли ући у ЕУ?	61%

ЕУ интеграције Србије подржава 51% грађана, <http://www.seio.gov.rs/news.101.html?newsid=1121>; Лидија Валтнер, Никада мања подршка уласку Србије у ЕУ, http://www.danas.rs/politika/nikada_manja_podrska_ulasku_srbije_u_eu.56.html?news_id=254980; Галуп: Опада поверење грађана у ЕУ, Танјуг, 25. 11.2010, <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/219802/Galup-Opada-poverenje-gradjana-u-EU>, приступљено 13. 7. 2016.

III-33. Придруживање Кипра Европској унији имало је непосредне ефекте. Европски производи по повољним ценама почели су да круже кипарским тржиштем.

Придруживање Кипра Европској унији 2004. године и укидање царина брзо се одразило на кипарску економију. Кипар је ушао на јединствено европско тржиште.

Јефтине европски производи већ преплављују тржиште

Виски	јефтинеји за	£6,00
Воће	јефтинеји за	£1,00
Сир	јефтинеји за	£1,00
Месо	јефтинеји за	50 центи
Храна за псе	јефтинеји за	40 центи
Безалкохолна пића	јефтинеји за	15 центи

Φιλέλευθερος [Филелефтерос] новине, 7. мај 2004.

III-34. Албанија и ЕУ: процена Европске комисије, март 2008.

Од 1991. до 1999. године Албанија је добила око милијарду евра бесповратне помоћи из буџета Европске уније. То је процентуално, у односу на БДП, био један од највећих износа помоћи, и обухватао је 256 милиона евра хуманитарне помоћи. У јуну 2006. године, Албанија је потписала споразум о стабилизацији и придруживању са ЕУ, као први корак ка чланству у ЕУ. У документу објављеном у марту 2008. године Европска комисија је констатовала напредак у Албанији.

Албанија наставља да напредује у реформама и приближавању стандардима ЕУ. Она спроводи Привремени споразум о стабилизацији и придруживању и показује добре резултате.

Албанија држи уједначен став по питању Косова, чиме доприноси регионалној стабилности.

Политички лидери у Албанији обавезали су се да ће се ангажовати у конструктивном раду на кључним реформама. Изборна реформа, посебно имајући у виду парламентарне изборе 2009, јачање владавине права, реформу правосудног система и борбу против корупције и организованог криминала – јесу суштински проблеми. Побољшана клима у парламенту допринеће даљем раду на овим питањима.

Communication Western Balkans: enhancing the European perspective, http://europa.eu/rapid/press-release_IP-08-378_en.htm?locale=en, приступљено 29. 9. 2016.

Помоћу извора у овом поглављу, истражи различите ставове према прикључењу ЕУ међу земљама југоисточне Европе. Пронађи сличности и разлике, истражи трендове и процесе. Напиши есеј на основу резултата свог истраживања.

► III.3.2. ПРИДРУЖИВАЊЕ СЕВЕРНОАТЛАНТСКОМ САВЕЗУ (НАТО)

Земље ЈИ Европе постају чланице НАТО-а

Бугарска	29. март 2004.	5. проширење
Румунија	29. март 2004.	5. проширење
Словенија	29. март 2004.	5. проширење
Албанија	1. април 2009.	6. проширење
Хрватска	1. април 2009.	6. проширење
Црна Гора	5. јун 2017.	7. проширење

III-35. Референдум у Словенији о интеграцији у НАТО

Лист Дело.

 Након стицања независности, Словенија је почела да се укључује у међународне организације. У новембру 2002. године добила је позив за придруживање НАТО-у, заједно са шест других нових чланица: Бугарском, Естонијом, Летонијом, Литванијом, Румунијом и Словачком. У марту 2003. Словенија је организовала двоструки референдум о уласку у ЕУ и НАТО. Улазак у ЕУ подржало је 89,64% бирача, док је улазак у НАТО подржало само 66,08%. На карикатури је приказана „трудна“ (дакле ужурбана) Словенија обучена у своју народну ношњу, узбуђена („ДА!“) јер се удаје за НАТО. У марту 2003. године, словеначки војници придружили су се мировној мисији (ИСАФ) у Авганистану. Пре референдума, присталице НАТО-а промовисале су слоган: „Код куће у Европи, сигурни у НАТО-у“.

Опиши карикатуру. Зашто је Словенија приказана као трудна невеста? Можеш ли да уочиш неке стереотипе? Шта то говори о односу у који она треба да ступи? Продискутујте.

III-36. Посета председника САД Џорџа В. Буша Албанији, 2007.

Фотограф Роланд Ташо.

Председник САД Џорџ Буш посетио је Албанију 10. јуна 2007. године. Он је био први амерички председник који је дошао у ову земљу и албанске власти су описивале тај догађај као „историјску посету великог пријатеља“. Албанци сматрају САД „својим великим историјским савезником“, најчешће мислећи на подршку коју су САД давале новој независној албанској држави након Првог светског рата. Међутим, везе између ове две земље биле су прекинуте за време комунистичке власти у Албанији (1944–1990). Тадашњи албански комунистички режим сматрао је „амерички империјализам највећом претњом по слободу народа“ и 1946. године је потпуно прекинуо дипломатске односе са САД. Односи између две земље обновљени су у марту 1991. и од тада су САД имале важан утицај на унутрашњу и спољну политику Албаније, посебно на „евроатлантске“ интеграције те државе. У том контексту, посета америчког председника Буша Албанији у јуну 2007. године представљала је наставак

→

подршке албанским реформама у области одбране, са перспективом прикључења НАТО пакту. Албанија је званично постала чланица НАТО-а на самиту у Букурешту у априлу 2009. На слици су амерички

председник Џорџ Буш и албански председник Афред Мојсију у Тирани 10. јуна 2007. године. Председник Мојсију је изабран 2002. године и остао је на власти до краја мандата 2007.

► III.4. ПОЛИТИЧКЕ ТРАНЗИЦИЈЕ И ТРАДИЦИЈЕ

III-37. Сукоби између Румуна и Мађара у граду Таргу Муреш (претежно насељеном Мађарима), 19. и 20. март 1990.

Немирима у Таргу Мурешу у марту 1990. године претходили су гласни захтеви етничких Мађара у Румунији; ти захтеви су се посебно односили на образовне институције на матерњем језику, које су готово укинуте у последњим годинама Чаушескуовог режима. Међутим, основни захтев мађарске заједнице био је враћање оног облика политичке аутономије какав су уживали под комунистичким режимом, од 1952. до 1968. године, када је постојала посебна административна подела, са већинском мађарском популацијом, тј. „Аутономна покрајина Муреш“. Такав захтев се сматрао претњом по јединство румунске државе, поготово у контексту државних тензија и распада након рушења других комунистичких режима (попут Совјетског Савеза или Југославије). Румунско већинско

становништво било је непријатно изненађено жестином мађарских захтева, и показало се да су руководиоци локалних и централних институција неспособни да пронађу задовољавајућа политичка решења. Све се то одвијало за време организовања првих слободних мађарских парламентарних избора и дошло је до ескалације тензија у румунско-мађарским односима, које су расле и током претходних година. Румунска држава је реаговала масовном војном интервенцијом у којој је живот изгубило више десетина људи. Карактеристика овог периода било је мобилисање импресивне масе људи и позиви да се употреби физичко насиље. Непосредно након ових догађаја, разочарано мађарско становништво почело је у великом броју да напушта Румунију, углавном одлазећи у Мађарску.

А. Догађаји од 19. марта 1990. године: фрагмент из једне мађарске хронике

Деветнаестог марта 1990, око подне, два или три аутобуса и два ДАК камиона довели су у Марошвашархели румунске сељаке из долине горгенских села Горгениходак и Марошорож. Били су наоружани палицама и срповима. Возила су се паркирала на главном тргу, поред споменика Херојском румунском војнику, путници су изашли и придружили се румунској публици која се већ окупила на тргу. Из штаба Ватра Романеаске, десетак метара даље, пристигло је још 50-60 људи и повели су масу према улици Бољаји. Демонстранти су успут разбијали табле са мађарским натписима и вређали људе мађарске националности.

Око 16 сати, маса је окружила зграду у којој су биле канцеларије политичких партија [...] и започела опсаду, покушавајући да провали унутра секирама, гађајући прозоре каменицама. Људи из зграде су покушали да их зауставе, па је на улазу

избила велика туча, а затим и у свим просторијама унутра. Тако су многи демонстранти и Мађари повређени. [...]

Мартон и Золтан, 2012, стр. 327, 328.

Ватра Романеаска (Румунски савез „Ватра“) била је организација основана да пружа отпор УДМР-у (Унији демократских Мађара из Румуније). Њени оснивачи били су припадници локалне румунске елите (официри, судије, интелектуалци, бивши партијски функционери итд), који су сматрали да им је политичка и економска позиција угрожена у транзицији после пада Чаушескуовог режима. Употребљавала је екстремно националистички дискурс, углавном усмерен на мађарску „претњу“.

Б. Догађаји од 19. марта 1990. године: румунска перспектива

[...] Поводом 143. годишњице револуције из 1848. у Будимпешти, власти Републике Мађарске затражиле су од својих румунских колега дозволу да амбасадор Мађарске у Букурешту и његов заменик положи венце у Мирјекуреја Чуку, Кристур Секујеску, Таргу Мурешу и Албештију, на споменике Николају Балческуу и Шандору Петефију, истакнутим личностима тог догађаја. Румунске власти су обезбедиле неопходне услове да се то уради. [...]

Наредних дана у Таргу Мурешу дошло је до ескалације напетости и насиља, услед деловања националистичко-шовинистичких и ревизионистичких елемената у Румунији.

Румунска влада предузела је неопходне мере да успостави ред и мир у свим деловима ове области. Нажалост, спровођење ових мера подривали су својим поступцима званичници Републике Мађарске. То је кулминирало 18. марта 1990. апелом који је привремено председник Мађаш Сирош преко штампе упутио Мађарима у Румунију, позивајући их да интензивирају своје активности и организују се око идеје да ће Трансилванија бити „стара мађарска земља“ [...].

Тако је увече 19. марта у Таргу Мурешу дошло до низа насилних сукоба, који су довели до повреда и Румуна и Мађара, укључујући и значајну културну личност, писца Андраша Шитеа. [...] Ујутро 20. марта дошло је до нових сукоба са још више жртава са обе стране.

Како је ово почело: [...] Прво, Мађари су се изоловали од Румуна. Ако су дотад живели складно, или је барем тако изгледало, сада је дошао тренутак да постану непријатељи. Пре свега, школе. Одвојене школе. Средња школа Бољаји. Затим факултети. Мађарски студенти више нису желели да студирају са Румунима. [...] Промењен је знак на улазу у град. Уместо Таргу Муреш освануло је – Marosvásárhely. Радници Азомуреша вратили су стари знак. Исто се десило и сутрадан. И прекосутра. [...] Затим, недостатак тачних и потпуних информација, као и потпиривање нетрпељивости из сенке. Одакле? Не знамо. Зашто? То је јасно. Затим је дошао понедељак, 19. март, када се већина житеља града окупила у два табора. Дан се завршио са жртвама. Исти низ догађаја поновио се и наредних дана. [...]

România liberă, XLVIII / 76, 22. март 1990, стр. 1, 3.

III-38. „Живков је умро, мења се новац“: нови медијски дискурс након 1989.

Социјалистичка држава имала је монополску контролу над медијима, укључујући и језик и садржај најчитанијих дневника који су строго пратили партијску линију и директиве званичне комунистичке идеологије. Та се ситуација радикално променила падом режима 1989. Појавили су се многи нови приватни дневни листови и часописи, који више нису поштовали никакве утврђене стандарде, већ су у складу са захтевима тржишта и нових очекивања читалаца доносили разноврсне, узбудљиве и забавне вести. Дobar пример су биле новине 24 часа, које су себе дефинисале као „новости онакве какве јесу“, комбинујући озбиљно новинарство са таблоидним причама и сензационализмом. Њихови наслови су били, и још увек су, скандалозни и провокативни. Оне праве неочекиване везе између сасвим различитих догађаја – политичких, економских, културних – лавирајући на граници између озбиљног и фриволног. Тако се у лето 1998. године вест о смрти Тодора Живкова, бившег дугогодишњег комунистичког вође Бугарске, појавила у истом наслову са одлуком Савета министара Бугарске народне банке да се бугарски лев веже за немачку марку.

Насловна страна листа 24 часа, „Живков је умро, мења се новац“, 211, 7. август 1998.

III-39. Узбуна! Узбуна!: чланак у једној од првих националистичких новина (Зора, 17. јул 1990)

Зора је била дневник Бугарске националне демократске партије (БНДП), релативно маргиналне политичке странке у првим годинама демократске транзиције, која је била у отвореном сукобу са Покретом за права и слободе (ППС). Изборни успех ППС-а узнемирио је тадашње новонастале националистичке партије, који су одржале низ протеста непосредно пре првих седница Велике народне скупштине под паролом: „Без Турака у скупштини!“ и „Скупштина [мора бити] бугарска“. Зора је објавила низ репортажа и чланака упозоравајући на опасност од „турске асимилације“ Бугара у мешовитим заједницама.

Узбуна! Узбуна!

Прошле недеље је дошло до опасне ескалације догађаја на које су БНДП [Бугарска национална демократска партија] и Зора много пута упозоравали, откривајући пантуркистичку и дестабилизаторску улогу такозваног Покрета за права и слободе, који је заправо турска пета колона у Бугарској. Чињенице су врло алармантне. У многим селима у области Разграда, Карџалија и Џебела, оно мало Бугара што још увек тамо живи добија ултиматуме да се одсели, а њих прате претње физичким насиљем. Истовремено, Догановови емисари и полулегални командоси потпуно су блокирали родопско село Припек у којем живе муслимански Бугари чији је матерњи језик бугарски. У знак протеста, они су најавили штрајк глађу и апеловали на Велику народну скупштину да их заштити од асимилаторских визија потурица. Бугарска национална демократска партија изражава одлучну подршку патриотима из Припека и поручује им да ће учинити све што може у складу са Уставом и законом како би заштитили своја права.

Зора, бр. 7, 17. јул 1990.

III-40. Жељу Желев, први демократски изабрани председник Бугарске

Жељу Митев Желев (3. март 1935 – 30. јануар 2015), познати бугарски дисидент, оснивач и вођа Савеза демократских снага (СДС), био је први демократски изабрани председник

Бугарске од 1990. до 1997. Његов први покушај одбране докторске дисертације био је неуспешан, пошто је оптужен за пропагирање антимајоритарних ставова. Из истог разлога 1965. године је избачен из Бугарске комунистичке партије и остао је незапослен из политичких и идеолошких разлога до 1972. Године 1974. успео је да одбрани докторску дисертацију и постављен је за научног сарадника у Институту за културу. Његова научна књига *Фашизам*, објављена 1982, постала је позната по недвосмисленим аналогијама између нацистичког и комунистичког режима. Иако је књига забрањена и повучена из књижара и библиотека само три недеље након изласка из штампе, преведена је на десет језика. Године 1988. формирао је Клуб за подршку гласности и перестројки, једну од првих дисидентских организација у Бугарској. После 10. новембра 1989. ушао је у политику и постао један од оснивача коалиције Савез демократских снага, прве бугарске политичке формације која се званично представљала као антикомунистичка опозиција. У јуну 1990. Желев је освојио мандат у седмом сазиву Велике народне скупштине (ВНС). Првог августа 1990. ВНС га је изабрала за председника Републике Бугарске, док је у јануару 1992. постао први председник у историји Бугарске кога је непосредно изабрао народ. Каснији догађаји довели су до цепања и коначног распада десничарских политичких формација, а самим тим и сукоба између различитих странака и група унутар СДС-а. И Жељу Желев је био део ове тенденције: до краја активне политичке каријере приписиван му је умерен, понекад и конформистички став према политичком учешћу бивше комунистичке партије. По истеку председничког мандата у јануару 1997. године, основао је Фондацију др Жељу Желев која се бавила едукацијом младих у демократском духу.

<http://25freebg.com/2015/video-jelio-jelev-na-miting-na-sds-ot-1990-godina/>, приступљено 14. 6. 2016.

III-41. Транзиција без промене власти у Црној Гори: Мило Ђукановић

Мило Ђукановић има најдужу државничку каријеру на простору бивше Југославије. Са само 17 година постао је члан Савеза комуниста Југославије и брзо напредовао у партијским структурама, посебно после заслуга за рушење црногорске власти 1989. године и уласка у савезништво са Слободаном Милошевићем. Као председник Владе Црне Горе (од 1991) подржао је напад ЈНА на Дубровник. До преокрета је дошло када је 1996. године изјавио да је Милошевић превазиђен политичар, након чега је успео да победи противнике у својој странци и да добије парламентарне и председничке изборе (1998). За своју нову политику добио је подршку западноевропских држава и САД. За учешће Црногораца у агресији на Дубровник 1991–1992. године извинио се у јуну 2000. године хрватском председнику Стјепану Месићу. Након пада Милошевића 2000. године направио је нови преокрет и повео је политичку борбу за независност Црне Горе. Након стицања независности (2006), покренуо је процес интеграција Црне Горе у Европску унију и НАТО.

<http://www.predsjednik.gov.me/predsjednik/biografija>, приступљено 9. 6. 2015.

III-42. Тетовски универзитет у БЈР Македонији

Универзитет у Тетову основан је 17. децембра 1994, али га влада БЈР Македоније није званично признала до јануара 2004. године. Држава је на покушај оснивања Универзитета у Тетову реаговала присилним затварањем. Етничка већина доживљавала је тај „албански универзитет“ као „подвајање државе“ и доказ намере Албанаца да постигну своје коначне политичке циљеве. Међународна заједница је неколико година покушавала да пронађе друго решење за ово раздорно политичко питање. На крају, уз финансијску подршку ОЕБС-а, USAID-а итд, приватни међународни тројезични универзитет СЕЕУ отворен је у октобру 2001. године у Тетову (предавања се изводе и на македонском и енглеском) да би се одговорило на посебне потребе албанског становништва за високим образовањем. Владајућа коалиција је 2004. године постигла компромис о легализацији Државног универзитета у Тетову (ДУТ). Данас, ДУТ има 11 факултета, 35 студијских програма, 93 студијске области и 3 научно-истраживачка института.

Са шездесет гласова за и два гласа против, Скупштина је јуче усвојила амандмане на Закон о високом образовању, обезбедивши законски оквир за легализацију Универзитета у Тетову, који је илегално радио од 1994. године. Предлог закона подржали су посланици владајуће странке и два посланика ПДП-а, док су два опозициона посланика гласала против.

СДСМ и ДУИ правдали су предложене измене постојећег Закона из 2000. године потребом да се укључе у процес европских интеграција и превазиђу недостатке самог Закона. ВМРО-ДПМНЕ је негирао потребу усвајања амандмана по хитном поступку, захтевајући јавну расправу и мишљење универзитета.

Ђорђевић, 16. октобар 2016. године, бр. 1222.

Зашто мислиш да је било толико важно да се Албански универзитет у Тетову легализује? Шта то значи у симболичком и практичном погледу? Замисли да си албански студент који тврди да је потребно подржати функционисање универзитета са предавањима на албанском.

III-43. Премијер Албаније Фатос Нано на суђењу за корупцију, 1993.

Фатос Нано је био први шеф Социјалистичке партије након што је у јуну 1991. „Радничка партија Албаније” променила име у „Социјалистичка партија”. Бивша Радничка партија Албаније била је на власти пола века. Нано је у посткомунистичком периоду вршио дужност премијера Албаније три пута, 1991, 1997–1998. и 2003–2005. Након победе Демократске странке на општим изборима 1992, Социјалистичка партија је отишла у опозицију. У јулу 1993. године Нано је ухапшен и оптужен за злоупотребу службеног положаја и финансијске малверзације током свог премијерског мандата 1991. Суђење је завршено 1994. године. Проглашен је кривим и осуђен на 12 година затвора. Пресуду су критиковали активисти за људска права и критичари тадашњег председника Албаније Салија Берише. Они су сматрали да је пресуда политичка и да јој је мотив уништавање Социјалистичке партије као главне опозиционе странке. Али власт, која није успела да организује независно суђење, одбацила је те критике истичући финансијске злоупотребе бившег премијера. Фатос Нано је пуштен из затвора 1997. године, када је у држави избила огромна криза због краха пирамидалних банака. Поново је постао премијер 1997. године, када је његова Социјалистичка партија поразила Демократску странку Салија Берише. Године 1999. суд у Тирани ослободио је Фатоса Наноа кривице за корупцију.

Албанска телеграфска агенција.

III-44. Крај Милошевићевог режима у Србији, 5. октобар 2000.

Слободан Милошевић срушен је 5. октобра 2000. године у Београду. Демократска опозиција Србије (ДОС) позвала је грађане да се тог дана окупе испред зграде Савезне скупштине на протесту против велике крађе гласова коју је, по Милошевићевом наређењу, извршила Савезна изборна комисија.

Блиц, 3. септембар – 1. октобар 2000.

Вечерње новостии, 7. октобар 2000.

III-45. Убиство и сахрана Зорана Ћинђића, 2003.

Фотограф Иван Милутиновић.

Председник Владе Републике Србије, Зоран Ћинђић, убијен је 12. марта 2003. у дворишту зграде Владе Србије у Београду, снајперским хицем. Сахрани Зорана Ћинђића присуствовало је 500.000 грађана Србије. Атентат је довео до увођења ванредног стања у Србији и полицијске акције „Сабља“ током које је ухапшено 11.665 особа. За организацију и извођење убиства осуђени су припадници Јединице за специјалне операције полиције Србије и

припадници криминалног, Земунског клана. Проглашени су кривим маја 2007. и осуђени на укупно 378 година затвора. Командант специјалне јединице Милорад Улемек Легија осуђен је на 40 година затвора, колико је добио и извршилац атентата Звездан Јовановић, такође члан специјалне полицијске јединице. Политичка позадина убиства Зорана Ћинђића остала је неразјашњена.

III-46. Политика Тургута Озала деведесетих година

Турску су деведесетих година водиле слабе коалиције. Тургут Озал (1927–1993) био је под утицајем тадашњих светских економских трендова и политике Роналда Регана у САД и Маргарет Тачер у Великој Британији. Увео је низ фискалних реформи фокусираних на приватизацију и смањење јавне потрошње. Његов премијерски (1983–1989) и председнички (1989–1993) мандат били су обележени спојем економског либерализма и политичког конзервативизма, као и порастом утицаја нове муслиманске елите која је уздрмала хегемонију старих кемалиста. Неочекивана смрт Тургута Озала, који је покушао да реши курдско питање, продубила је политичку кризу у земљи у априлу 1993.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Turgut_ozal_2.jpg
(аутор: Terryboy668), приступљено 21.10.2015.

III-47. Саобраћајна несрећа у близини Сусурлука у Турској, 1996: извештај истражне комисије Народне скупштине

У овој несрећи страдали су високи полицијски службеник, победница такмичења „Мис Турске“ и Абдулах Чатли, познати вођа Сивих вукова, који су били умешани у многа убиства левицарских активиста и покушај атентата на папу Јована Павла II 1982. године. Једини преживели, Седат Буцак, био је познати курдски племенски вођа и вођа паравојне јединице, тада већ заменик владајуће странке ДИП (Партија правог пута) Тансу Чилер. У истражном поступку откривене су снажне везе између мафије, радикалне деснице, безбедносне службе и политике.

Извештај Сусурлук: „Државна тајна“

Обелодањени су делови Извештаја Сусурлук који су били под статусом „државне тајне“. Цензурисани део извештаја од 12 страна укључен је у анекс оптужнице против организације Ергенекон. У извештају је документована спрега бирократа, полицајца, војника и људи који су признали многа кривична дела, од припреме државног удара у Азербејџану до убиства која је починила држава. Цитат из извештаја: „Беџета Кантурка је убила полиција, многи Курди су убијени, праведно су кажњени. Међутим, ефекат неких убиства је погрешно процењен...“ „Абдулах Чатлија је против АСАЛА-е ангажовао Хирам Абас у име МИТ-а, уз дозволу Кенана Еврена. По повратку га је заштитила Генерална дирекција за безбедност“. „Користио је истражнике ЈИТЕМ-а заједно са Вели Кучуком, именован је за командира групе, а касније су лично учествовали у убиствима“. [...]

<http://www.nasname.com/a/susurluk-raporu-devlet-sirri>,
приступљено 14. 6. 2016.

III-48. Фебруарски процес (1997) у Турској

На изборима 1995. године, када се велики број партија надметао после смрти Тургута Озала 1993, Исламска партија благостања (*Refah Partisi*) Неџметина Ербакана постала је водећа политичка странка у земљи са само 21,32% гласова. Савет за националну безбедност, под контролом војске, увео је 28. фебруара 1997. низ оштрих антиисламистичких мера које су на крају довеле до пада Ербаканове коалиционе владе. Пуч из 1997. године назван је „постмодерним“ јер је демонстрирао нову врсту политичког инжењеринга који не зависи од директне интервенције војске. Међутим, након 1997. године, војска је преузела већу политичку улогу, штитећи кемалистичку државу од претњи исламског активизма и курдског сепаратизма.

А. Зашто се државни удар од 28. фебруара назива „Процес“: изјава генерала у пензији Хусеина Киврикоглуа

Двадесет осми фебруар представља један процес. Он је почео 1923. године и од тада до данас он обуздава претњу *ирџике* [реакционарног ислама]... Ако буде морало, 28. фебруар ће трајати

још десет година. Ако буде морало, још сто година. Ако буде морало, још хиљаду година.

Ергин, у Касаба (ур.), 2008, стр.312.

Б. Чевик Бир, други човек војске и главни творац „Процеса“ од 28. фебруара, описује улогу турских оружаних снага у функционисању државе

У Турској имамо спој ислама и демократије. [...] Секуларизам је резултат овог брака. Знате, понекад се то дете разболи. Турске оружане снаге су као лекар који спасава дете. Зависно од тога колико је дете болесно, ми прописујемо неопходни лек како би се дете опоравило.

Кизилирек, 2006, стр. 150, 151.

В. Одлука Савета за националну безбедност од 28. фебруара 1997. године о мерама које се морају предузети против реакционарних антидржавних дела

1– Принцип световне државе који је једна од основних карактеристика републике у нашем Уставу и који је гарантован чланом 4 Устава мора се строго и пажљиво штитити; законе који постоје ради његове заштите треба спроводити без икаквих разлика, а ако се постојећи закони чине недовољним, треба донети нове прописе.

3– Што се тиче освешћивања младе генерације у погледу циљева и идеала уздизања турске нације на ниво савремене цивилизације, треба радити, пре свега, на јачању њене љубави према републици, Ататурку, домовини и народу, а онда и на њеној заштити од деловања различитих центара:

а– Непрекидно осмогодишње образовање треба заштитити широм земље.

б– Неопходни административни и правни акти морају се донети да би функционисали курсеви о Курану под надзором и надлежношћу Министарства просвете, где деца после завршеног основног образовања могу наставити школовање у складу са жељама породице.

7– Публикације против оружаних снага и њихових припадника у издању одређених медијских група које покушавају да представе Турске оружане снаге (ТСК) као противнике религије, користећи неке кадрове који су због реакционарних активности прекинули односе са ТСК, по одлуци Врховног војног савета треба ставити под контролу.

9– Мере које се у оквиру постојећих закона предузимају за спречавање инфилтрације екстремистичких верских елемената у ТСК требало би примењивати у другим јавним институцијама и организацијама, нарочито универзитетима и другим образовним институцијама, и на сваком нивоу државне службе и правосуђа.

13– Праксе које се јављају против закона о правилима облачења стварају слику Турске као заостале државе и треба их спречити: наше законе и одлуке Врховног суда о том питању треба строго примењивати, пре свега у јавним институцијама.

17– Иницијативе које за проблеме у земљи предлажу решења заснована на „концепту *умеша* уместо *милеша*“ [тј. религије уместо народа] и подстичу сепаратистичке терористичке организације треба спречавати правним и административним мерама.

Анекс-А Одлуке Савета за националну безбедност од 28. фебруара 1997, број 406.

Обрати пажњу на став и реторику Чевика Бира о улози оружаних снага у Турској у то доба. Метафора о „болесној земљи“ и војсци као лекару користио је грчки диктатор Јоргос Пападопулос (такође војник) двадесетак година раније. Шта је војска имала право да уради, према извору?

III-49. Правне реформе у Турској за усклађивање закона са нормама ЕУ

Након што јој је одобрена кандидатура за чланство у ЕУ на Хелсиншком самиту у децембру 1999, Турска је усвојила низ правних реформи у складу са нормама ЕУ. Први велики корак биле су уставне реформе у октобру 2001. Трећег октобра 2001. Велика народна скупштина (ВНС) усвојила је измене Устава из 1982. године, најшире од свог оснивања. Те промене су довеле до усклађивања индивидуалних слобода и права удруживања са одговарајућим одлукама Европског суда за људска права. Од фебруара 2002. до јула 2004. године, усвојено је још осам пакета мера како би се испунили Критеријуми из Копенхагена. Укупно је промењено 218 чланова у 53 закона, укључујући и злогласни закон о борби против тероризма (*Terörle Mücadele Kanunu* – ТМК) и

→

Закон бр. 301 Кривичног закона који је довео до неколико оптужница због „вређања турске нације, републике и ВНС“. Променама је укинута и смртна казна (што је било пресудно за ухапшеног вођу ПКК Абдулаха Оџлана) и проширена су „културна права“ појединаца и група (још једно важно питање за употребу курдског језика и очување курдске и мањинске културе). Седми пакет мера из јула 2003. године ограничио је овлашћења Савета за националну безбедност. Моћни Генерални секретаријат СНБ-а сведен је на функцију координатора и убрзо препуштен цивилној управи. Овлашћење да контролише спровођење одлука СНБ-а такође му је укинута, чиме су стратешки важне функције контроле и спровођења одлука пренете на изабрану владу.

Промене уведене Законом бр. 4903 „Закон о изменама и допунама различитих закона“

Члан 12: „Члан 9 Закона бр. 3257 [о филмској, видео и ТВ продукцији] измењен је и додаје се следећи параграф:

У случајевима када производ угрожава основне принципе Републике, утврђене Уставом, опште јавно здравље, ред и јавни морал, након контроле овлашћених органа или министарства, производ може бити забрањен судским налогом или, у случајевима када се одлагање сматра ризичним, министарском или јавном уредбом. Свака уредба у тој области мора се поднети на одобрење окружном кривичном суду у року од 24 сата. Председавајући судија мора донети одлуку у наредних 48 сати, или се уредба аутоматски поништава.“

Члан 14: допуна члана 4 Закона бр. 3984 о оснивању и емитовању радио и ТВ канала:

„Турски грађани могу емитовати програм на различитим језицима и дијалектима које користе у свакодневном животу“.

Члан 20: Измена Закона бр. 3713, Закон о борби против тероризма, тачка 1, о дефиницији „терора и терористичких организација“:

„Тероризам подразумева кривична дела која обухватају насиље, застрашивање и претње, од стране појединаца или организације са циљем промене основних принципа Републике, дефинисаних Уставом, или политичког, правног, друштвеног, секуларног, економског поретка; подривање недељивог јединства државе и друштва;

угрожавање постојања Турске Републике и државе; угрожавање, укидање или преузимање државне власти; укидање основних права и слобода; нарушавање унутрашње и спољне безбедности државе, јавног реда или јавног здравља.“

Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun
[Закон о изменама и допунама различитих закона]

Бр. 4903, Велика народна скупштина,
<http://www.tbmm.gov.tr/d22/1/1-0633.pdf>,
приступљено 31. 5. 2016.

III-50. Парламентарни избори у Турској, новембар 2002. и јул 2007.

Класични турски политички систем срушио се после парламентарних избора 2. новембра 2002. Партија правде и развоја (АКП), издана класичног турског исламизма, коју је водио бивши градоначелник Истанбула, Реџеп Тајип Ердоган, освојила је апсолутну већину у парламенту са 34% гласова. Подршка јој је порасла (46% године 2007, и готово 50% године 2011) пре него што је 2015. пала на 41%, а затим поново победила са скоро 50% на поновљеним изборима 1. новембра 2015. године. Десница је тумачила изборни резултат као „протестну победу нације“ и демонстрацију народног беса против других партија као што су МХП (партија Девлета Бахчелија), АНАП (Озалова партија), ДИП (Демирелова партија) и ДСП (Еџевитова партија), које су све остале испод цензуса од 10% потребног за улазак у парламент. Кемалистичке новине биле су врло скептичне у погледу резултата. Петог новембра 2002, лист *Цумхуријет* употребио је наслов „исламистичка власт“. Позивајући се на европску штампу, те новине су индиректно тврдили да победа АКП представља претњу за чланство Турске у ЕУ. Због Ердогановог происламског става и изјава које је давао као градоначелник, секуларисти и војска били су забринути да би АКП могао да подржи политички ислам у Турској. *Сабах*, један од највећих и најутицајнијих дневних листова, назвао је 2002. године ову драматичну политичку промену „анадолијском револуцијом“.

Опши избори у новембру 2002.

https://tr.wikipedia.org/wiki/2002_T%C3%BCrkiye_genel_se%C3%A7imleri#/media/File:2002_T%C3%BCrkiye_genel_se%C3%A7im_sonu%C3%A7lar%C4%B1.svg, приступљено 14. 6. 2016.

Опши избори у јулу 2007.

https://tr.wikipedia.org/wiki/2007_T%C3%BCrkiye_genel_se%C3%A7imleri#/media/File:2007_T%C3%BCrkiye_genel_se%C3%A7im_sonu%C3%A7lar%C4%B1.svg, приступљено 14. 6. 2016.

Активан у омладинским удружењима Партије народног спаса Неџметина Ербакана од 1970-их, Реџеп Тајип Ердоган постао је вођа истамбулског огранка Партије благостања 1985. године. Успешно је развијао партијску базу, што је довело до његовог избора за градоначелника Истанбула 1994. године. Након рецитовања песме која је окарактерисана као „подстицање верске нетолеранције“, приморан је да се повуче. Године 1999. осуђен на десет месеци затвора, од чега је одслужио четири. Године 2001. разишао се са Ербаканом, и са Абдулахом Гулом основао Партију правде и развоја (АКП). Иако као осуђиван није могао да постане премијер после изборне победе АКП-а 2002. године, то му је омогућено после

победе на накнадним изборима у марту 2003. Ердоган је покренуо реформе које су темељно промениле Турску, истовремено одржавајући брз економски раст и висок ниво страних улагања. Константне напетости у односима са војском кулминирале су војним меморандумом у мају 2007, који је упозоравао на исламизацију. На наредним изборима АКП је однео победу. Абдулах Гул је изабран за председника. Ердоган је учврстио свој доминантни положај када је АКП за длаку избегао судско распуштање у јулу 2008. Контранапад, у којем су учествовале присталице Фетулаха Гулена, почео је 2007. године са судским процесом „Ергенекон“ вођеним против истакнутих војних личности. Многе пресуде из тог процеса биле су очигледно неправедне.

ПОГЛАВЉЕ IV: ЕКОНОМИЈА И ДРУШТВО

Увод	151
IV.1. Приватизација и деиндустријализација	153
IV.2. Уништавање и очување животне средине	158
IV.3. Финансије	161
IV.4. Демографија и миграције	170
IV.5. Друштвене неједнакости и мањине	175

► УВОД

Економија и друштво у југоисточној Европи прошли су кроз драматичне промене после 1990. године. Те промене су везане за политичка дешавања обрађена у трећем поглављу: отварање граница држава иза тзв. гвоздене завесе након пада комунистичког режима и уједињења Европе, што је довело до трговинског и привредног раста; али и структурне промене повезане са међународним збивањима, као што је слабљење старих сектора, појава нових технологија и глобализација светске економије. Поред тога, велике промене пратиле су „револуцију услуга“ која се одвијала на тржишту рада западних друштава и обухватала драматичан пораст запошљавања у услужном сектору.

Земље југоисточне Европе кренуле су различитим путевима. Транзиција на Кипру, Грчкој и Турској почела је раније, у Грчкој и на Кипру са кризом 1974, а у Турској са војном диктатуром 1983. године (види књ.1, пог.VIII). Грчка је била прва земља у региону која се придружила еврозони 2001. године. Исте године, у Турској је избила тешка економска криза која је довела до огромне девалвације турске лире за 40 процената. Међутим, успешна примена „Програма снажне привреде“ омогућила је Турској стабилан и снажан раст двехиљадитих година. Кипар је, са својим бројним банкама, постао велико пореско уточиште (постоје докази да је коришћен за „прање“ новца са Балкана). И Грчку и Турску потресали су корупционашки скандали и везе између политичких елита и разних интересних група (нпр. Сусурлук скандал у Турској 1996. године).

Деведесетих година бивше социјалистичке државе покренуле су процес денационализације и приватизације, истовремено и деиндустријализације, будући да се њихова индустрија показала неконкурентном. Већина земаља суочила се са озбиљним еколошким проблемима. Југославија је била привредно најразвијенија и највише западно оријентисана међу балканским земљама социјалистичког блока, са мешовитим тржиштем и социјалистичком привредом. Економска криза и хиперинфлација јавиле су се осамдесетих година, пре распада државе. Словенија, најразвијенија република бивше Југославије, само је у ограниченој мери била погођена ратом, и то накратко. Она је најуспешније прошла кроз процес транзиције и придружила се еврозони 2007.

године. Међутим, 2008. године погођена је светском економском кризом. Друге бивше републике економски су осиромашиле, услед рата, међународних економских санкција или комбинације оба ова фактора. Србија је доживела дуготрајну хиперинфлацију, док је БЈР Македонија била погођена економском блокадом од стране Грчке.

Друге социјалистичке земље су са тржишним привредама имале више среће, али су кренуле из много слабије економске позиције. То посебно важи за Албанију, која је била и политички и економски најзатворенија. Све земље су прошле кроз период економске нестабилности и различите економске кризе током 1990-их. У заједничке карактеристике постсоцијалистичких држава југоисточне Европе спадају нестабилан финансијски систем, либерализација цена и спољне трговине, пад БДП-а, драматичан пораст незапослености и драстично погоршање животног стандарда за већину становништва. У појединим земљама људи су додатно страдали од пирамидалних банака – Албанија је била најтеже погођена, али сличне појаве јављале су се и у другим земљама – због чега је велики део становништва остао без уштеђевине. Због рата у региону, значајније стране инвестиције дошле су тек после 2000. године, за разлику од других земаља источне и средње Европе, где су започеле 1990.

Денационализација и приватизација изведене су на различите начине у земљама југоисточне Европе. Све бивше социјалистичке земље у региону покушале су да избегну такозвану „шок терапију“, која се састојала у брзој приватизацији и распродаји највећег дела државне имовине: определиле су се за постепене реформске програме. Приватизација је вршена комбинацијом различитих метода: реституцијом (враћањем државне имовине бившим власницима); приватизацијом кроз масовну бесплатну поделу акција или помоћу ваучерског система (држава је давала становништву, или продавала по симболичној цени, ваучере који су се могли искористити за куповину акција у предузећима); директном продајом предузећа; оснивањем државних акционарских друштава; продајом акција предузећа управи или запосленима. Приватизација мањег обима, нпр. мањих продавница, обично се обављала релативно лако, продајом запосленима, али је код

приватизације великих предузећа било највише контроверзи и злоупотреба.

Процес нетранспарентне акумулације капитала кроз приватизацију, коју су политичари омогућили или су у њој директно учествовали, довео је до великог раслојавања у друштвима која су раније била врло уједначена, ако се изузме партијска елита. Формиран је веома узак слој богатих. Испод њега се развила мала средња класа, а затим већина која живи врло скромно, на ивици или испод границе сиромаштва. Као последица тога, приватни капитал данас чини између 60% и 75% БДП-а бивших социјалистичких земаља (највише у Албанији, 75%). Банке су највећим делом такође приватизоване – у неким земљама, као што је Словенија, тај процес још увек траје. Регион у целини данас заостаје за бившим социјалистичким државама које су се прикључиле ЕУ, али постоје велике разлике међу земљама. Неке државе трпе последице промене става ЕУ према проширењу у време „замора“ од тог процеса и унутрашње европске кризе, због чега европске интеграције каскају. Додатни фактори су лоше економске политике појединих земаља и њихови унутрашњи политички сукоби.

После 1990. године демографски трендови и положај мањина темељно су се изменили. У социјализму, миграције из социјалистичких земаља (са изузетком Југославије) биле су ретке због затворених граница. У неким случајевима власти су допуштале емигрирање у замену за новац – на пример у Румунији – или су саме протеривале одређене мањине, као на пример Бугарска са такозваном „Великом екскурзијом“ бугарских Турака. Пре 1990. године људи из Грчке, Турске и Југославије масовно су одлазили у западно-европске земље, где су емигранти постајали *тасџар-бајџери* – радници имигранати. После 1990. године, и након уласка неких држава југоисточне Европе у

ЕУ (Словенија и Кипар 2004. године, Бугарска и Румунија 2007. и Хрватска 2008. године), миграцијски токови драматично су се увећали. За то је у првом реду заслужан рат у Југославији и његове избеглице, жртве етничког чишћења и протеривања мањина, али добар део миграната чине и класични економски мигранти који траже „бољи живот на Западу“. Последњи таласи емиграната из југоисточне Европе нису ограничени на мање-више квалификоване раднике: сада драматично расте такозвани „одлив мозга“, тј. исељавање најобразованијег дела радне снаге, људи који траже посао у научној и технолошкој индустрији западне Европе, што додатно осиромашује њихове матичне државе.

„Нова“ миграција изменила је односе међу земљама у региону. Оне које су традиционално извозиле мигранте, попут Грчке и Турске, прерасле су у земље домаћине. Масовни прилив економских миграната, у првом реду из Албаније, променио је демографски састав Грчке и створио нове мањине. Истовремено, положај старих мањина такође се изменио катаклизмичким променама 1990. године и оживљавањем старих националиста. У већини земаља положај мањина није се поправио, док су на територији бивше Југославије многе од њих нестале или су сведене на минимум услед етничког чишћења.

Као што је истакао Марк Мазовер, од краја Хладног рата југоисточна Европа се суочавала са дилемом које су познате већини европских земаља: „како помирити старије моделе привређивања са конкурентским притиском глобалног капитализма; како обезбедити приступачну енергију, истовремено чувајући животну средину од загађења; како спречити потпуни нестанак сеоског начина живота и изградити успешне економије које ће саме по себи смањити привлачност организованог криминала и допустити развој демократије.“*

* М. Мазовер, Балкан, Лондон Вајденфелд & Николсон, 2000, стр. 135.

► IV.1. ПРИВАТИЗАЦИЈА И ДЕИНДУСТРИЈАЛИЗАЦИЈА

IV-1. Законска уредба од 7. фебруара 1990. о промени имовине у Румунији

Непосредно након антикомунистичке револуције 1989. године, румунско друштво није било спремно да директно ступи у „капиталистички свет” потпуних имовинских права, нерегулисаних цена и стварних трошкова. Поседовање више некретнина и имовинска права за странце још увек су се сматрали сумњивим или опасним. Поред тога, у првом посткомунистичком уставу, приватна имовина није била „загарантована”, већ само „заштићена”, док је странцима било ускраћено право на земљишне поседе. Законска уредба бр. 61 од 7. фебруара 1990. године односила се на продају државних станова грађанима и омогућила је милионима људи који су били државни станари да постану пуноправни власници станова, плативши износ који је, због инфлације, покрио само део трошкова изградње.

Савет Фронта националног спаса доноси уредбу

Чл. 1. Предузећа које се баве продајом стамбеног и пословног простора, према овој законској уредби могу грађанима продавати станове изграђене државним средствима.

Чл. 2. Станом се, у смислу овог закона, схвата стамбени простор који обухвата једну или више соба, купатило, кухињу и друге помоћне просторије, које чине независну јединицу.

Чл. 3. Станови из чл. 1 продају се румунским држављанима са сталним боравком у земљи, након уплате укупне цене по закључењу купопродајног уговора или достављања доказа о одобреном кредиту од Штедне банке, без ограничења у погледу поседовања другог стана. Купац такође стиче посед над припадајућем земљишту током постојања зграде.

Чл. 4. Забрањена је куповина станова у циљу препродаје или изнајмљивања.

Чл. 5. [...] Станови у којима живе станари могу се продати само истима, након предаје захтева за продају.

Чл. 6. Продајне цене станова изграђених државним средствима и добијених до 31. децембра 1989. утврђују се у складу са анексима бр. 1 и 2 [...]”.

Законска уредба бр. 61/7. фебруар 1990, објављена у Службеном гласнику, део I, бр. 22, 8. фебруар 1990, стр. 1.

IV-2. Закон о реституцији национализованих некретнина у Бугарској, 1992.

Члан 1. (1) Обновља се власништво над било којом непокретном имовином, експроприсаном у складу са Законом о експропријацији великих градских некретнина (објављеним у Службеном гласнику бр. 87 од 1948, исправљеним у бр. 91 од 1948. године), која је у власништву државе, општине, друштвене организације или њеног предузећа или било ког акционара из члана 61. Закона о трговини, и која физички постоји у величини у којој је експроприсана.

(2) Свака трансакција извршена у супротности са одлуком Велике народне скупштине од 6. децембра 1990. године о делимичном укидању забране располагања државном и општинском имовином (Службени гласник бр. 101 од 1990.) проглашава се неважећом, а власништво над имовинама која је предмет преноса овим путем се обнавља. [...]

Члан 9. Лица чије се власништво обнавља на основу овог закона могу добити документе о власништву након детаљне провере, ако докажу да су она или њихови преци имали право власништва до дана конфисковања имовине. За проверу околности не наплаћује се државна такса.

Државен весџник [Службени гласник], бр. 15, 21. фебруар 1992. <http://www.pravoto.com/site/zakonodatelstvo/zakoni/13209-zakon-za-vazstanovyavane-sobstvenostta-varhudarzhaveninedvizhimi-imoti>, приступљено 21. 10. 2015.

Зашто мислиш да је важно што су грађани бивших комунистичких земаља поново добили право на имовину? Имај у виду чињеницу да је право на имовину основно људско право признато Универзалном декларацијом о људским правима (1948, члан 17).

IV-3. Закон о земљишном фонду (број 18/1991), који одражава пропаст колективизоване пољопривреде, пољопривредних газдинстава и драматичан пад производње у Румунији

Показало се да је тешко спровести одредбе овог закона услед недостатка доказа, недовољне површине земљишта у поређењу са захтевима бивших власника, као и честих злоупотреба, лоше имплементације итд. Непосредна последица било је пропадање колективних газдинстава и пољопривредне опреме (нпр. система за наводњавање), значајан пад продуктивности и масовни повратак на производњу за сопствене потребе.

Чл. 1 Земљиште било које врсте, без обзира на локацију, земљишне књиге, или јавни или приватни посед чији су део, представља део румунског земљишног фонда. [...]

Чл. 3 У смислу овог закона, сопственицима се сматрају власници власничког листа, других правних доказа о власништву или они који, према грађанском праву, имају статус привремених власника. [...]

Чл. 8 Успостављање права приватне својине над земљиштем које је део имовине колективних пољопривредних газдинстава врши се овим законом, враћањем имовинског права или успостављањем тог права.

Одредбе закона односе се на чланове породичне задруге, односно лица која су својим парцелама допринела земљишном фонду пољопривредних колективних газдинстава или од којих је земља одузета на било који начин, као и, према грађанском праву, на правне наследнике чланова колективних газдинстава која нису допринела својим парцелама и друга посебно именована лица.

Успостављање имовинског права врши се на захтев, издавањем власничког листа за површине од најмање 0,5 ха по подносиоцу захтева, и не преко 10 ха по породици. Под породицом се подразумевају супружници и њихова нежењена и неуда та деца, уколико са родитељима живе у истом домаћинству. [...]

Чл. 11 Земљиште које је допринело колективном газдинству јесте оно које се налази у: власничком листу, изводима из земљишних књига, катастру непокретности, захтевима за придруживање колективном газдинству, колективним документима о

газдинству или, уколико ови не постоје, било којем другом доказу, укључујући изјаве сведока.

Одредбе из претходног става примењиваће се и на парцеле које су преузела колективна газдинства на основу посебних закона, без власничког листа, или на било који други начин.

Овера власничког листа врши се на захтев, на основу стања пољопривредног поседа у власништву колективног газдинства 1. јануара 1990. године, евидентираног у систему Геодетског завода или Агенције за пољопривредно земљиште. [...]

Закон бр. 18/1991, објављен у Службеном листу, I део, бр. 37, 20. фебруар 1991, стр. 1, 2.

IV-4. Промене запосленог становништва у Румунији 1989–2006.

А. Запослено становништво, по привредним гранама, 1989.

Индустрија	38,1%
Пољопривреда и шумарство	27,9%
Грађевинарство	7,0%
Транспорт	6,2%
Робни промет	5,9%
Заједничко становање и друге непроизводне услуге	4,9%
Образовање, култура и уметност	3,4%
Здравље, социјална помоћ и физичка култура	2,7%
Наука и научне услуге	1,3%
Телекомуникације	0,7%
Администрација	0,5%
Остале гране	1,4%

Б. Запослено становништво, по привредним гранама, 2006.

Услуге	41%
Пољопривреда, лов и шумарство	29,7%
Индустрија	23,2%
Грађевинарство	6,1%

Статистички годишњак Румуније, 1990, стр. 51, 102-105, 126-127;

Статистички годишњак Румуније, 2000, стр. 52-54, 96, 99, 165;

Статистички годишњак Румуније, 2007,

стр. 40, 117-119, 234, 306.

IV-5. „Воће за свако дете“: напуштени задружни воћњак на североистоку Бугарске

Фотографија Алексеј Калионски, 2012.

IV-6. Мирон Козма, вођа рудара из области Валеа Жиулуи на маршу рудара на Букурешт, 1991.

Мирон Козма држи говор рударима. <http://stirileprotv.ro/stiri/actualitate/miron-cozma-nu-am-remuscari-pentru-mortii-de-la-mineriade.html>, приступљено 30. 5. 2015.

Мирон Козма је био најпознатији синдикални вођа рудара у области Валеа Жиулуи током прве посткомунистичке деценије. Одиграо је важну улогу у организацији марша на Букурешт 1991. године, који је изазвао низ насилних сукоба и пад реформистичке владе Петре Романа. Након одлуке владе Раду Василеа 1999. године да затвори руднике у области Валеа Жиулуи, рудари су организовали још један протестни марш на Букурешт (у јануару), који је прерастао у крвави сукоб с полицијом (такозвана „битка у Контештију“), али је окончан преговорима између премијера и рударског вође „Козмин мир“.

Међутим, убрзо (у фебруару 1999) Мирон Козма је ухапшен и осуђен на 18 месеци затвора због дела почињених током првог марша 1991. године. Његова осуда изазвала је додатне демонстрације рудара. Пошто је сматран једним од штићеника председника Јона Илијескуа, Козма је помилован 15. децембра 2004. године, у последњим данима Илијескуовог мандата. Одлука о помиловању изазвала је низ протеста организација цивилног друштва и западних политичара, па је повучена. После новог суђења и пресуде 2005. за марш из 1999. године, Мирон Козма је коначно изашао из затвора крајем 2007. године.

IV-7. Бугарски индустријски радник описује грешке транзиције

Радио сам у електроиндустрији. Али сам имао повреду на раду и пензионисан сам. Рођен сам 1960. године. Почео сам да радим у време социјализма. По мом мишљењу, то време није било тако лоше, мислим, барем за мене. Имали смо среће да живимо у најбољим годинама социјализма и демократије, јер су то биле године када сам имао посао. [...] Било је пуно ентузијазма [10. новембра 1989], сви су се радовали. Био сам у викендици у Казанлуку, ујутру смо устали и неко је јавио да је срушен Тодор Живков. И сви су се веселили, надајући се да ће се нешто променити на боље, да ће кренути у позитивном правцу. Пре свега, за људске слободе. Јер, пре промена људи нису имали ту слободу. Ниси могао слободно да кажеш шта мислиш, морао си да водиш рачуна. Било је доушника на све стране, и све су пријављивали властима. Из ове перспективе, било је стресно. Али кад је у питању посао, било је добро јер су сви имали посао. Дакле, у Бугарској је постојала средња класа. Током транзиције, све се изокренуло. Сви смо се надали да ће се ствари променити набоље, али нису. У почетку смо подржавали опозицију, СДС. Али онда је постало јасно да нема опозиције, да се сви боре за власт, нико не мисли на народ. На крају, око 2000. године, постало је јасно да је све у транзицији било потпуно погрешно. Сви су обећавали да ће ствари кренути набоље, али свако је гледао само себе. [...] Фабрика полиестера [у Димитровграду] била је једна од највећих фабрика текстила у то доба. Ми смо лично одлазили, све је било договорено да је купе Италијани, али се у последњем тренутку појавио неки Турчин и [градоначелник] ју је продао. Он је обећао да ће фабрика полиестера поново да проради. [...] Град је био један од највећих индустријских центара, али све је распродато у бесцење. [Хемијска фабрика] Неохим продата је на исти начин, али се тамо бар одржала производња. Али тамо је велика разлика у платама радника и администрације. Зато што је Неохим подељен на две фирме, и фирма која је задужена за продају убире профит, док радници добијају, у најбољем случају, неку осредњу плату, ако не и минималац. Они који привређују [за Неохим] плаћени су много мање него они који продају. Постоје две фирме, једна се бави продајом ђубрива, а друга производњом ђубрива.

Хемијска фабрика ради, истина, али сада са само трећином некадашњег капацитета. Ради по [правилима] тржишне економије, па су затворили

радионице које им више не требају. Ако затворе и читаву хемијску фабрику, град ће постати велико село. [...] Тржиште није онакво какво је некад било, криза се осећа свуда. Свако се одриче нечега што воли. И раније је било [криза], сећам се кризе 1992–1994, али људи су ипак живели много боље него сада. У читавој Европи је криза, али у Бугарској је криза константна. Тада је [1996–1997] криза била шок. Она је намерно произведена, да се од народа отму паре. Пошто су људи имали велике уштеђевине, у социјализму су штедели, и то је урађено намерно – подигли су долар [девизни курс] и отели људима паре. Вештачка инфлација и људи који су штедели читавог живота [изгубили су новац] – то је био највећи гаф. Прво сам радио у ТКЗС-у. Све у свему, у време социјализма, ствари су биле мање-више добре, иако расподела зарада није била поштена, јер су људи у пољу и у производњи радили за сићу, док је већи део новца одлазио управи. У транзицији су вратили земљу бившим власницима, распустили све радничке задруге, а онда су се појавили некакви закупци који су изнајмљивали земљу а нису ништа улагали – интересовао их је само профит, опет на штету народа, јер су гајили само усеве који не морају да се наводњавају и једино их је било брига за профит. Ништа нису улагали у пољопривреду. Људи јесу добили своју земљу, али је врло мали број покушао да обрађује земљу. Кад ти држава не обезбеди тржиште и кад нигде не можеш да продаш своје производе, једноставно одустанеш. Појавили су се ти закупци који су произвели више жита рица по нижој цени за већи профит. И од самог почетка су акумулирали некакав капитал. Сада је држава почела да даје субвенције [...] али још увек не онакве као у ЕУ. [...] Распродали су апсолутно све и поделили стоку људима у зависности од удела у ТКЗС-у. Просто, онај ко је на власти увек зарађује на тој продаји. Распродали су машине, све. Веома мали број ТКЗС-ова је сачуван, врло мали – од неких није остао ни камен на камену, а неки су потпуно опљачкани. [...] На почетку сви су били одушевљени демократијом, али ствари су потпуно погрешне, јер се Запад претворио у варијанту нашег система, какав смо одавно имали – то јест, укрупњавање земљишта – док смо ми радили потпуно супротно. Да, то је грешка транзиције.

Разговор са Василом Валеовом, Димитровград, 11. октобар 2012; <http://prehodbg.com/?q=node/1760>, приступљено 21. 7. 2016.

▶ IV.2. УНИШТАВАЊЕ И ОЧУВАЊЕ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

IV-8. Венецијанска декларација о еколошкој етици коју су потписали папа Јован Павле II и васељенски патријарх Вартоломеј, 10. јун 2002.

Проблем није само економски и технолошки; он је и морални и духовни. Решење на економском и технолошком нивоу може се пронаћи само ако на најрадикалнији начин променимо своје срце, што може довести до промене начина живота и неодрживих обрасаца потрошње и производње. [...]

Потребни су нови приступ и нова култура, засновани на централном месту човека и надахнути еколошким етичким понашањем које произилази из нашег троструког односа према Богу, себи и стварању. [...]

Ми, и још важније, наша деца и будуће генерације, имамо право на бољи свет, свет без понижавања, насиља и крвопролића, свет дарежљивости и љубави. [...]

Није прекасно. Божји свет има чудесну способност да зацели. Током само једне генерације, можемо преокренути свет у смеру будућности наше деце. Нека та генерација крене одмах, уз Божју помоћ и благослов.

Крисавгис, 2012, стр. 336–338.

Низ скупова 1988, 1989. и 1991. инспирисао је Вартоломеја, изабраног цариградског патријарха, да 1991. године као централну тему своје мисије црквене обнове постави еколошку кризу. Године 1992. све аутокефалне православне цркве издале су заједничко саопштење на ту тему, док је сам патријарх Вартоломеј кренуо на низ путовања морима и рекама, истичући да уништавање животне средине представља велики грех. На путовању Јадранским морем сусрео се са папом Јованом Павлом II и заједно су објавили историјски значајну заједничку изјаву, која представља добар пример све ближе сарадње хришћанског Запада и Истока током последњих деценија.

IV-9. „Сачувајмо природу у Бугарској”: петиција коалиције бугарских еколошких невладиних организација, 2006.

„За природу у Бугарској”, коалиција 30 бугарских еколошких организација, која обухвата и Светску фондацију за природу, организовала је низ демонстрација у Софији, Варни и другим градовима, мобилишући хиљаде људи. На акцији 7. октобра под називом „Дигнимо глас, спасимо природу”, хиљаде грађана је прошетало кроз Софију и Варну, свирајући инструменте, ударајући у шерпе и лонце и звонећи будилницима како би „пробудили” своје суграђане да нешто предузму. Коалиција „За природу” већ је поднела неколико жалби Европској комисији у вези са заштићеним природним добрима. Комисија је снажно реаговала на притужбе поводом локација за пројекат Натура 2000, вршећи притисак на бугарску владу да уведе сва релевантна подручја у ту мрежу, али она још није предузела озбиљне мере да спречи уништавање заштићених подручја.

Поштоване даме и господо,

Наш Устав наводи да ће Република Бугарска гарантовати заштиту животне средине и очување биолошке разноврсности. Као грађанин Републике Бугарске, позивам вас – представнике законодавне, извршне и судске власти – да предузмете све акције и одлуке у својој надлежности како бисмо заштитили бугарску природу и гарантовали поштовање нашег Устава.

Забрињава ме чињеница да се у последњих неколико година у Бугарској највреднија природна подручја – заштићена подручја и предложена подручја посебне намене – деградирају градњом, сечом или исушивањем. Посебно сам забринут због прекомерне градње и „бетонизације” црноморске обале, изградње све већег броја скијалишта у планинама и подизања десетина ветрогенератора на неодговарајућим локацијама, који убијају птице и угрожавају људско здравље. Не слажем се са покушајима неких инвеститора и државних органа да наставе експлоатацију уранијума у нашој земљи и уведу цијанидну технологију у рударству.

Желим економски раст и развој у Бугарској, али не на рачун природе и народног интереса.

Зато подржавам иницијативу кампање „Сачувајмо природу у Бугарској” и инсистирам на томе да предузмете макар следеће:

Усвојите амандмане на Закон о заштићеним подручјима, Закон о просторном уређењу и Закон о државној својини, Закон о шумарству и Закон о развоју Црног мора, који ће гарантовати заустављање нелегалне градње у заштићеним подручјима и подручјима посебне намене. Еколошке невладине организације имају добре предлоге у том смислу. [...]

http://old.bluelink.net/zaprirodata/send_appeal.php,
приступљено 21. 7. 2016.

IV-10. Рударски пројекат Рошја Монтана у Румунији: уништавање животне средине и културне баштине

Године 1997. једна канадска рударска компанија покренула је 17-годишњи пројекат експлоатације рудника злата у Рошји Монтани, најстаријој рударској области Румуније, која је први пут забележена у римским списима из 131 н.е. и садржи најочуваније римске подземне галерије на свету. Опасност од уништења културне баштине и животне средине изазвала је међународну и домаћу реакцију која је трајала до 2015. године, када је румунска влада отказала тај пројекат. Кампања против експлоатације руде у Рошји Монтани била је заправо једна од највећих неполитичких кампања у последњих 20 година у Румунији, показујући ефикасност отпора цивилног друштва снажном политичком и економском притиску.

А. Чланак Јонела Хајдука, председника огранка Румунска академије у Клужу, о ризицима рударског пројекта Рошја Монтана, 2003.

Економски и социјални аспекти: Предвиђа се да ће експлоатација злата и сребра у области Рошје Монтане трајати 17 година. То значи да ће на крају операције тај крај остати без посла, са већим бројем незапослених (и озбиљно угроженом животном средином – види ниже) јер тај социјални проблем нема дугорочно, одрживо решење. [...]

Технолошки аспекти: Технологија која се користи у овом рударском пројекту заснива се на издвајању злата из фино мленене руде помоћу

раствора натријум цијанида. Употреба технологије засноване на испуштању цијанида озбиљно угрожава животну средину. [...]

Еколошки аспекти и заштићена животиње средине: експлоатација површинских копова озбиљно угрожава природну средину, и заправо представља право сакаћење околине, јер иза себе оставља четири огромна кратера и огромне наслаге јаловог материјала [...]

Научни археолошко-историјски аспекти: На подручју обухваћеном овим пројектом налазе се археолошки остаци од великог научног интереса, који су јединствени у Европи, а можда и у свету, [...]. Експлоатација резерви злата непоправљиво би уништила највећи део археолошког локалитета, што би представљало ненадокнадив губитак и уништило сваку шансу да се успостави област културног туризма, што је дугорочно економско решење. [...] Уништавање тако вредног археолошког локалитета представљало би културни злочин. [...]

Алтернативна решења: Потребна је алтернатива за дугорочно решење проблема незапослености и сиромаштва у том крају. Такво решење треба да се заснива на обновљивим ресурсима, нпр. на културном туризму у којем би археолошко богатство тог краја могло бити права атракција. Проглашавање ове области за археолошки парк на листи светске баштине под заштитом Унеска (што је изводљиво) повећало би туристичко интересовање и могло би из ЕУ привући средства за наставак археолошких истраживања. [...]

Academica, бр. 13-14, април-мај 2003, стр. 77-80.

Б. Пројекат Рошја Монтана у бројкама

1.346 хектара за експлоатацију, 2.388 хектара круга деловања, 300 хектара покривених јаловиним тешких метала и цијанида, што ће представљати трајни здравствени ризик за више од 6.000 особа које живе у оближњим крајевима, 4 планинска врха која ће бити разнета експлозивом, 2.064 приватна поседа која треба изместити, 975 уништених кућа, међу којима је 47 заштићених објеката, 7 цркава које ће бити срушене, дигнуте у ваздух или потопљене језером цијанида, 11 гробаља која ће бити премештена, 12.000 тона цијанида годишње (укупно 204.000 тона) и само 634 радна места која ће бити отворена за 17 година [...]

<http://www.rosiamontana.org/ro/pe-scurt-despre-proiectul-minier>, приступљено 28. 3. 2015.

В. Графит „Salvați Roșia Montană” у Клуж-Напоки, Румунија

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Salvati_Rosia_Montana.jpg, приступљено 21. 6. 2016.

IV-11. Нуклеарна електрана Кршко, Словенија

Осамдесетих година, Словенија је са Хрватском изградила нуклеарну електрану у Кршком. Поред овог реактора, институт Јожеф Штеван код Љубљане поседује приватни реактор који се користи у истраживачке сврхе. Зато

се често поставља питање нуклеарног отпада. Словенија је пронашла решење изградивши складиште нуклеарног отпада Бриње, опремљено по најновијим међународним стандардима. Рад у овом складишту и околини сматра се потпуно безбедним.

Складиште нуклеарног отпада – Бриње. АРАО – словеначка агенција за радиоактивни отпад.

1. На основу румунских и бугарских примера, покушај да уочиш велике промене преласка са планске привреде под контролом државе на слободну тржишну економију.
2. Две групе ученика дебатују о нужности градње као начина за побољшање живота, пораст запослености и благостања за грађане Бугарске и Румуније. Једна група брани мере које подстичу градњу, а друга брани заштиту животне средине. Које су опасности за живот људи и животну и културну средину? Покушај да прокоментаришеш како би изгледало право решење за оба циља: шта је држави потребно за одрживи развој? (Пажљиво проучи кључеве и изворе.) Зашто мислиш да су транзиционе државе попут Бугарске или Румуније подложне ризицима у овој области? Шта је урадила Словенија?
3. Напиши састав о цивилном друштву и његовим покретима за заштиту животне средине у југоисточној Европи.

► IV.3. ФИНАНСИЈЕ

IV-12. Власнички сертификати у Словенији, 1993.

Власнички сертификати уведени су у Словенији 1993. године, у време преласка из социјализма у капитализам, и издати су у укупној вредности од 567 милијарди толара. Највећим делом (58%) уложени су у овлашћена инвестициона друштва, 32% у предузећа, док је 67 милијарди остало неискоришћено. Сваки држављанин добио је обавештење о отварању рачуна власничког сертификата са додељеним износом. Тај сертификат се затим могао уновчити на банкарском шалтеру и на тај начин су сви Словенци стекли власништво у словеначким компанијама. Многе познате компаније и непознати инвестициони фондови борили су се за сертификате грађана, а рекламне кампање привлачиле су инвеститоре помоћу познатих Словенаца, као што је био скијаш Јуре Кошир, освајач олимпијске бронзане медаље и једна од највећих звезда прве половине деведесетих.

IV-13. Маштање о богатству преко ноћи и велике преваре деведесетих: пирамидална банка „Каритас“ и Фонд за националне инвестиције (ФНИ на румунском)

А. „Каритас“ – прва румунска превара

[...] Једна од финансијских легенди Клужа свакако је пирамидална банка Каритас. Организовала ју је компанија „Каритас“ из Клуж-Напоке, коју је 1991. основао Јон Стојка. Каритас је за шест месеци обећавао осам пута већу камату од уложеног износа. По званичним подацима, Каритас је привукао више од 400.000 депонената из читаве земље, који су уложили 1.257 милијарди леја (готово милијарду долара) пре него што је банка банкротирала 14. августа 1994. године, оставши дужна 450 милиона долара. Новац је отишао право у џепове тадашњих руководиоца, полицајаца, службеника Секуритатее и безбедносних служби. Неки политичари су тим новцем покренули приватне фирме, и данас су на важним позицијама или су власници богатих компанија. Штавише, општина је компанији обезбедила зграду за централу а „оцу“ Каритаса кућу. Како би дао легитимитет овој банци, Георге Фунар (познати националистички политичар, градоначелник Клужа од 1992. до 2004. године), заједно са другим локалним личностима, јавно је стао уз Стојку како би га представио као спасиоца румунских џепова. Кад се све срушило, а они који су уложили новац у „пирамиду“ остали без ичега, откривено је да је игра заправо функционисала без рачуноводствене и финансијске евиденције, да није поштовала радне прописе и да Стојка није евидентирао ни сопствену плату. Подаци су чувани на дискетама које су нестале након полицијског претреса.

[...] Суђење Каритасовом „оцу“ Јону Стојки имало је срећан крај за тог преваранта. Године 2004. искористио је усвајање посебног члана кривичног закона – о застарелости гоњења [...]. Правни стручњаци сматрају да је Каритасов досије најобимнији досије у Румунији (постоји најмање пет тона документације). Ипак, пирамидална „бирографија“ коштала је Стојку само неколико месеци у затвору, које је одслужио од 1994. до 1995. године [...]

<http://gazetadecluj.ro/stiri-cluj-investigatii/caritas-primarescrocherie-romaneasca/>, приступљено 28. 3. 2015.

Превод: Свој сертификат поверићу Атени. Атена, мудрост која се исплати.

Новине *Горењски глас*.

Б. „Афера НИФ” – уметност похлепе

Национални инвестициони фонд [на румунском ФНИ] представља најдраматичнији крах пирамидалне организације, са више од 300.000 оштећених људи и безмало 400 милиона проневерених евра. [...]

Да је у питању био строго приватни подухват, било би добро. Али у последњим годинама свог постојања, НИФ је у посао увукао и државу – како у финансијском тако и у правном смислу, повезујући се са ЦЕЦ банком (дословно, Штедна и поштанска кућа). Држава није строго контролисала предузеће са којим је пословала, тако да је средином 2000-их, када се фонд срушио, сва штета која је тамо почињена пренета на јавни дуг. [...]

Када је уговор закључен, НИФ је такође добио право да користи логотип ЦЕЦ-а. Таква гаранција државе учинила је НИФ много атрактивнијим за грађане, који су масовно почели да улажу уштећевину у овај фонд. [...]

Након што је НИФ банкротирао, покренуто је неколико судских поступака да би се утврдило да ли је незаконито закључени уговор ЦЕЦ-а и НИФ-а валидан, и ако јесте, колика је штета коју ЦЕЦ мора да плати [...]. Суд је одлучио да компензације морају одговарати износу последње објављене вредности, што је довело до коначног рачуна од 7.480 милијарди леја – приближно 350 милиона долара. Та огромна сума пренета је у јавни дуг како ЦЕЦ не би банкротирао, и од тада су сваке године, од 2004. до 2012, из јавног буџета издвајана значајна средства за АВАС – *Autoritatea pentru Valorificarea Activelor Statului* [Агенција за обнову државне имовине] – како би дуг био исплаћен у ратама. [...]

http://adevarul.ro/news/societate/afacerea-fniarta-lacomiei-1_50ada9b87c42d5a66398e077/index.html,
приступљено 28. 3. 2015.

IV-14. Народни протести у Румунији против банкрота Националног инвестиционог фонда (ФНИ), када је више од 300.000 инвеститора изгубило новац (мај 2000)

Јоана Марија Влас, *Amintiri din pușcărie. Episodul 1* [Успомене из затвора, епизода 1], приступљено 21. 11. 2015.

IV-15. Пирамидални скандал у Албанији, 1997.

У периоду 1996–97. Албанију су потресали драматични успони и падови неколико огромних финансијских пирамидних банака. У јануару 1997. године, две пирамидалне банке, Судја и Гјалика, прогласиле су банкрот, што је изазвало немире. Друге банке су убрзо затим обуставиле исплату. До марта 1997. Албанија је била у хаосу.

Многи војници и полицајци су дезертирели и из складишта је украдено око милион комада оружја. Држава је пала у безвлашће и сукобе налик на грађански рат, у којима је 2.000 људи изгубило живот. У априлу је међународна војна хуманитарна мисија

„Алба“ (око 7.000 војника под командом Италије) дошла у Албанију да помогне државним властима да успоставе ред. Почела је евакуација страних држављана и масовна емиграција Албанаца. Влада је била приморана да поднесе оставку. Пирамидалне преваре биле су знак да се посткомунистичка транзиција у Албанији одвија на две паралелне траке: а) дубоке економске реформе, након пола века радикалног комунизма, и б) процват илегалног економског сектора који је достигао врхунац у пирамидалним преварама у читавој држави. ВЕФА је била највећи симбол тих превара.

А. Протести против пирамидалне банке Вефа у фебруару 1997.

Фотограф Роланд Ташо.

Б. „Где су наше паре?“ новински чланак, 22. јануар 1997.

ЏАФЕРИ ЗАТВАРА ШАЛТЕРЕ

Проштивречне вести о „Гјалики“. Полиција: „Ухај-сили смо ја“. Њејов оџац: „Он је код куће“. Мисџерија сџискова. Повериоци: „Генерале, реци где су наше џаре?“

Од Судје и њених милиона, сада су остали само спискови. Банкарка је ухапшена, и заједно са

готово свим особљем, које је пет година руковало десетинама милиона долара, завршила иза решетака. Од Судјине канцеларије сада су остале само рушевине и дуги спискови клијената који никад нису исплаћени. Неуредна архива, која подсећа на тапије и обвезнице које је комунистички режим пронашао после Другог светског рата, то је све што је остало.

Судју чека затвор, али шта чека хиљаде људи који су јој поверили свој новац? Атмосфера не делује

нимало оптимистично. Међутим, штедише не могу ништа осим да се надају и теше изјавама које је Рапуш Џафери дао да помогне Судји. Али нико не може да се игра новцем и документима грађана. Чак се ни Енвер Хоџа није тако понашао према жртвама експропријације, тако да сада нема наде за албанске грађане који су изгубили последњу уштеђевину у Суджиној пирамидалној банци. [...]

„Генерал” Џафери јуче претучен

Јуче је око 14 часова надомак филијале фондације „Џафери” (у близини поликлинике „Гјалика”) група штедиша опколила аутомобил председника фондације „Џафери” г. Рапуша Џаферија и покушала да га преврне, јер им није вратио новац. У том тренутку су интервенисали полиција и његови телохранитељи и спасили га од удараца људи који су чекали свој новац. Бес штедиша достигао је врхунац када им је речено да је фондација „Џафери” такође банкротирала и да је затворила све шалтере широм земље, па су хиљаде људи изгубиле сваку наду. „Генерал” се вратио кући без генералских еполета. [...]

„Xhaferrri mbyll sportelet”, редакцијски коментар, лист *Koha jonë*, 22. јануар 1997.

Тапија је потврда о власничком праву на некретнину. Рапуш Џафери био је официр албанске комунистичке армије пре 1990. године. Након 1990. године „обогатио” се на пирамидалним преварама, а затим га је народ иронично прозвао „генерал”.

ВЕФА је била банка коју је основао Вехби Алимукa, бивши официр албанске комунистичке армије. Ухапшен је 1998. године, након затварања пирамидалних банака 1997. године.

IV-16. Кипар је био једна од дестинација Милошевићевог „црног” новца

[...] Грчка, Кипар и Швајцарска су три земље у које је бивши југословенски председник Слободан Милошевић илегално изнео огроман новац, наводи се на насловној страни недељног издања *Вашингтон Њосџа*. У дугом чланку говори се о покушајима југословенских власти да уђу у траг новцу, процењеном на између 200 милиона и милијарду долара, које су италијанске и грчке телефонске компаније платиле српском државном мобилном оператеру. [...] Овај лист тврди да су златне полуге илегално преношене и да је у последње три године пренето

700 килограма злата, за шта је била задужена кипарска компанија МЦЦ. Западни и југословенски званичници кажу да је кључно одредиште читавог подухвата био Кипар, док тужитељка Међународног кривичног суда Карла Дел Понте сумња на умешаност једне кипарске адвокатске фирме и једну политичку личност. Иако грчке и кипарске власти, како тврди *Вашингтон Њосџа*, нису пружиле помоћ у истрази за откривање новца, наводи се да је кипарска влада под притиском институција ЕУ почела да сарађује и пристала да затвори рачуне девет предузећа које је Међународни кривични суд повезао са прањем новца, укључујући и рачун са 56 милиона долара, у власништву троје блиских Милошевићевих сарадника.

Φιλέλεψθερος [Филелефтерос] новине, 12. март 2001.

IV-17. Пијаца Аризона у Босни и Херцеговини

Ослобођење, архива Ослобођења.

Пијаца Аризона, популарног локалног назива „Коридор”, удаљена је петнаест километара од града Брчко и највећа је пијаца на подручју бивше Југославије. Историја Аризоне почиње након завршетка рата у Босни и Херцеговини и потписивања Дејтонског мировног споразума у новембру 1995. године. Одлуком међународних мировних снага ИФОР-а на подручју тадашње линије разграничења недалеко од Брчког одређена је ледина као демилитаризовано место састајања. Убрзо након што је простор очишћен од мина, једна за другом почеле су да ничу бараке у којима се одвијала трговина међу донедавно зарађеним странама. За пијацу Аризона везују се многе приче о шверцу, проституцији и другим криминалним активностима, и важи за место „сиве економије”. Године 2001. Влада Дистрикта Брчко одлучила је да уреди ову пијацу те је расписала међународни јавни конкурс за изградњу нове пијаце Аризона. Радови су били вредни 50 милиона евра, а нова пијаца је отворена 2004. године.

IV-18. Економска криза из фебруара 2001. и прелазак Турске на „Програм снажне економије“

Превод: Нико неће дозволити ММФ-у да се меша у наша унутрашња питања ... Јер нас неће ни питати.

Оран, књ. 2, стр 217.

Трочлана коалициона влада на челу с премијером Булентом Ечевитом, коју су чиниле Демократска левица (*Demokratik Sol Parti* – ДСП) Булента Ечевита, Партија националног покрета (*Milliyetçi Hareket Partisi* – МХЕ) Девлета Бахчелија и Отаџбинска партија (*Anavatan Partisi* – АНАП) Месута Јилмаза, била је принуђена да се суочи са негативним последицама азијске кризе из 1998. године, коју је додатно погоршала и материјална штета услед земљотреса у Мармари из августа 1999. (по неким проценама, 11–20 милијарди долара). Тако је у новембру 1999. Турска потписала стенд-бај аранжман са ММФ-ом и успоставила режим везаног курса уз програм структурних реформи. Међутим, популизам и корупција политичке класе омели су многе

структурне реформе обећане ММФ-у. Од зиме 2000–2001, турска централна банка очајнички је покушавала да одржи стабилан курс, будући да су се девизне резерве долара стањиле. У фебруару 2001. оштра расправа председника Ахмета Неџдета Сезера и премијера Булента Ечевита изазвала је политичку кризу и пад турске лире, што је довело до огромне девалвације од 40%. Да би се суочила са кризом, влада је позвала Кемала Дервиша, истакнутог турског економисту и потпредседника Светске банке задуженог за Блиски исток и Северну Африку, да се врати у Турску и преузме дужност министра економије са широким овлашћењима за програм реформи. Дервиш је прихватио понуду и током свог мандата покренуо је „Програм снажне економије“. Заснован на мерама штедње, изменама закона и самосталним телима за регулисање привреде, програм се сматрао потпуно успешним. Међутим, спровођењем тешких структурних реформи, владајуће коалиционе партије потрошиле су сав политички капитал. На изборима у новембру 2002. године, уз цензус од 10% за улазак у парламент, АКП је почистила са власти партије левог и десног центра и успоставила хегемонију над турском политиком. Захваљујући резултатима овог програма и повољном сплету околности – кандидатури за чланство у ЕУ и новчаним токовима након 11. септембра почетком 2000-их – Турска је бележила константан и снажан раст који је одолео негативним ефектима финансијске кризе 2008. и каснијој регионалној нестабилности након Арапског пролећа. И данас се воде расправе о томе ко је заслужан за економски успех државе: док провладини аналитичари тврде да би АКП и Ердогана требало похвалити за економски учинак, опозиција указује на то да су АКП и Ердоган само искористили програм структурних реформи, чије је политички најопасније делове спровела претходна влада.

Како карикатуриста доживљава улогу ММФ-а у државној привреди? Можеш ли да пронађеш друге примере? Продискутујте о томе како лоша финансијска ситуација може да угрози суверенитет неке државе.

IV-19. Грчка улази у еврозону 2001. године. Премијер Симитис показује прве евро новчанице.

Грчка је увела евро 2001. године. На фотографији премијер Симитис показује прве евро новчанице. Током првог мандата (1996–2000) премијер Костас Симитис, који је наследио Андреаса Папандреуа на месту лидера ПАСОК-а, поставио је као свој главни циљ придруживање Грчке економској и монетарној унији (ЕМУ) Европске уније. То се сматрало кључним предусловом за осигурање боље позиције Грчке у Европи и свету. Имајући то у виду, под централним слоганом модернизације, Симитисова влада покренула је низ мера за развој и стабилизацију економије.

ЕРА/АПЕ-МПЕ/Милош Бичански.

IV-20. Пут до грчке економске кризе

Почетком новог миленијума, Грчка привреда показивала је знаке све већих финансијских дебаланса који су, уз светску финансијску кризу, довели до економске кризе 2009-2010. Иако је до 2007. године Грчка бележила вишу просечну стопу раста од својих партнера у ЕУ-15, показивала је и алармантно висок раст дефицита текућег платног биланса, који је драматично скочио 2007. и 2008. године. Поред тога, попуштање фискалне дисциплине било је уочљиво и почетком 2000-их. Примарни суфицит остварен деведесетих година смањивао се и убрзо претворио у дефицит. Конкретно, дошло је до значајног пада пореских прихода. На крају, пропао је покушај министра за рад да реформише национални систем осигурања 2001. године, као и напори да се реформише национална здравствена служба годину дана касније. После 2006. године стање државних финансија било је све горе, и до 2009. дефицит јавног сектора измакао је контроли. Истовремено, инфлација и номинални јединични трошкови рада показивали су мала али системска одступања од оних у другим земљама еврозоне, што је подривало конкурентност грчких производа. У следећим изворима приказани су подаци о инфлацији, јавном дефициту и дефициту текућег платног биланса.

А. Инфлација у Грчкој и ЕУ-17. Годишње промене индекса потрошачких цена

Графикон показује одступање стопе инфлације у Грчкој од стопа њених партнера у ЕУ-17 у годинама пред финансијску кризу. За то су претежно заслужни унутрашњи инфлаторни фактори: прекомерна потрошња и инвестициона потражња, пораст номиналних јединичних трошкова рада (кад зараде расту брже од продуктивности) и опортунистичко подизање профитних маржи. До 2007-2008. године, грчка економија је била озбиљно „прегрејана“: производња и понуда нису могле да прате потражњу.

Подаци Еуростата у Ц. Јорганоглу "Μετεμφυλιακή οικονομική ιστορία της Ελλάδας"
[Економска историја Грчке после грађанског рата],
необјављени рукопис, Атина.

Индекс потрошачких цена (ИПЦ) показује како се тренутна цена роба и услуга променила у односу на цену истих роба и услуга у датум тренутку у прошлости.

Он одражава промене трошкова живота.

(<http://www.businessdictionary.com/definition/consumer-price-index-CPI.html>, приступљено 21. 6. 2016).

Б. Укупни јавни и примарни суфицит или дефицит у процентима БДП-а, 1999–2009.

Година	Укупни јавни дефицит у % БДП-а	Примарни јавни суфицит (+) или дефицит (-) у % БДП-а
1999.	-3,1	+ 4,3
2000.	-3,7	+ 3,7
2001.	-4,5	+ 2,0
2002.	-4,9	+ 0,7
2003.	-5,7	-0,7
2004.	-7,6	-2,6
2005.	-5,5	-1,0
2006.	-5,9	-1,5
2007.	-6,7	-2,2
2008.	-10,2	-5,4
2009.	-15,2	-10,1

Европска економија, Статистички анекс, пролеће 2014. и јесен 2015.

Укупни јавни дефицит (суфицит) је разлика између прихода државе и њених укупних расхода. Примарни дефицит (суфицит)

представља разлику између укупних јавних прихода и укупних јавних расхода из којих су искључени расходи за камате.

В. Дефицит текућег платног биланса у процентима БДП-а, 1999–2009.

Година	Дефицит текућег платног биланса у процентима БДП-а	Година	Дефицит текућег платног биланса у процентима БДП-а
1999.	-5,6 %	2005.	-7,6 %
2000.	-7,8 %	2006.	-11,4 %
2001.	-7,2 %	2007.	-14,6 %
2002.	-6,5 %	2008.	-14,9 %
2003.	-6,5 %	2009.	-11,2 %
2004.	-5,8 %		

Банка Грчке и OECD.

Текући платни биланс је крајњи резултат свих текућих трансакција једне земље са остатком света. Он представља разлику између текућих прихода земље (из свих извора) који долазе из иностранства, и свих текућих расхода које та земља плаћа спољном свету. Ако су расходи већи од прихода, земља има дефицит текућег

платног биланса. Дефицит се мора финансирати неким обликом спољњег задуживања: било путем прилива страног капитала (као што су директне стране инвестиције, приливи од куповине домаћих обвезница, акција и некретнина) или путем кредита од страних институција.

IV-21. Увођење евра у Црној Гори

Једина црногорска национална валута био је перпер који је био у употреби од 1906. до 1918. године. Након тога Црна Гора је, као део Југославије, користила југословенски динар, а у новембру 1999. године као валуту је увела немачку марку. Немачка марка је 2002. године замењена евром, иако Црна Гора није била ни независна држава ни чланица Европске уније. Европска централна банка није имала примедба на једнострано увођење евра у Црној Гори, али је Европска

комисија због тога неколико пута изразила незадовољство. У Споразуму о стабилизацији и придруживању са ЕУ наведено је да једнострано увођење евра није прихватљиво. Ипак, Европска комисија није оспорила употребу евра у Црној Гори, јер је црногорска економија малог обима у односу на еврозону и не представља опасност за стабилност валуте. Црна Гора је у децембру 2010. године добила статус кандидата за чланство у ЕУ, а коначно питање употребе евра биће решено кроз приступне преговоре.

А. Закон о Централној банци Црне Горе, 2. новембар 2000. године

Члан 1

Централна банка је самостална организација Републике Црне Горе и једино је она одговорна за монетарну политику, успостављање и одржавање здравог банкарског система и ефикасног платног промета у Републици.

Монетарна политика Централне банке заснива се на ДЕМ /немачкој марки/ као монетарној јединици, као средству плаћања и као валути резерве, до увођења евра.

„Службени лист Републике Црне Горе“, број 52/2000,
3.11.2000, стр. 497.

Б. Савет Централне банке Црне Горе на седници 27. децембра 2001. доноси одлуку о конверзији у евро

[...] 3. Физичка и правна лица могу извршити конверзију ДЕМ и других валута у ЕУР код банака које

имају одобрење за рад од Централне банке Црне Горе и код Централне банке Црне Горе, и то:

– грађани Републике Црне Горе могу извршити конверзију код банака и Централне банке,

– лица која нису грађани Републике Црне Горе конверзију могу вршити код банака.

4. Једно лице може, без отварања рачуна, конвертовати највише до 10.000 ДЕМ односно друге валуте у тој противвредности.

5. Рачуни исказани у ДЕМ и другим валутама се аутоматски конвертују 01.01.2002. године, без провизије.

6. Конверзија се врши по курсевима фиксираним од стране Европске централне банке.

7. Централна банка врши конверзију ДЕМ у периоду од 01.01. 2002. до 30.06.2002. године.

„Службени лист Републике Црне Горе“, број 64/2001“,
29.12.2001, стр. 659.

IV-22. Евро у Словенији, 2007.

Превод: Још само мало назад!

Архива листа Дело.

Словенија је ушла у еврозону 1. јануара 2007. године, као прва земља из бившег источног блока. Међутим, нису сви подржавали увођење евра. Уводећи евро, Словенија је имала право да на своје кованице стави словеначке националне симболе. Као са вредносним боновима 1991. године, Словенија је поново изазвала спор са Аустријом стављајући Кнежев камен на кованицу од два евроцента.

1. Да ли је аутор карикатуре присталица или противник увођења евра? Наведи аргументе за свој одговор.

2. Упореди са док. I-21. Зашто је Словенија, по твом мишљењу, два пута одлучила да уведе симбол који Аустрија оспорава?

► IV.4. ДЕМОГРАФИЈА И МИГРАЦИЈЕ

IV-23. Стопа укупног фертилитета по државама у 2000–2009.

Држава	Година									
	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.
Бугарска	1,27	1,24	1,21	1,23	1,29	1,31	1,38	1,42	1,48	1,57
Чешка Република	1,14	1,15	1,17	1,18	1,23	1,28	1,33	1,44	1,50	1,49
Немачка	1,38	:	:	1,30	1,40	1,30	1,34	1,37	1,38	1,35
Ирска	1,90	1,96	1,98	1,98	1,95	1,88	1,91	2,03	2,10	2,00
Грчка	1,27	1,25	1,27	1,29	1,31	:	1,38	1,42	1,51	1,52
Шпанија	1,23	1,24	1,26	1,31	1,33	1,35	1,36	1,39	1,46	1,39
Француска	1,89	1,90	1,88	1,89	1,92	1,94	2,01	1,98	2,01	1,99
Италија	1,26	1,25	1,27	1,29	1,33	1,32	1,35	1,37	1,42	1,41
Кипар	1,60	1,60	1,50	1,50	1,49	1,40	:	1,39	1,46	1,51
Мађарска	1,33	1,31	1,31	1,28	1,29	1,32	1,35	1,32	1,35	1,33
Аустрија	1,36	1,33	1,40	1,38	1,42	1,41	1,41	1,38	1,41	1,39
Пољска	1,37	1,32	1,25	1,22	1,23	1,24	1,27	1,31	1,39	1,40
Португалија	1,56	1,46	1,47	1,44	1,40	1,41	1,36	1,34	1,37	1,32
Румунија	1,30	1,20	1,30	1,30	1,30	1,30	1,31	1,29	1,35	1,37
Словенија	1,26	1,21	1,21	1,20	1,25	1,26	1,32	1,38	1,53	1,53
Велика Британија	1,84	1,63	:	:	1,77	1,79	1,85	1,90	1,96	1,94
Норвешка	1,85	1,78	1,75	1,80	1,83	1,84	1,90	1,90	1,96	1,98
Турска	2,27	2,25	2,24	2,22	2,21	2,19	2,18	2,15	2,14	2,12
Русија	1,21	1,25	1,30	1,31	1,33	1,29	1,30	1,41	1,49	1,54

<http://alternativi.unwe.bg/alternativi/br49/03.pdf>, приступљено 21. 6. 2016.

Објасни шта је стопа укупног фертилитета. Упореди статистичке податке за сваку

земљу на табели и пронађи трендове, сличности и разлике.

IV-24. Пад стопе наталитета у Румунији (1989–2006)

Година	Стопа природног прираштаја (на 1000 становника)
1989.	5,5
1992.	-0,2
1999.	-1,4
2002.	-2,5
2006.	-1,8

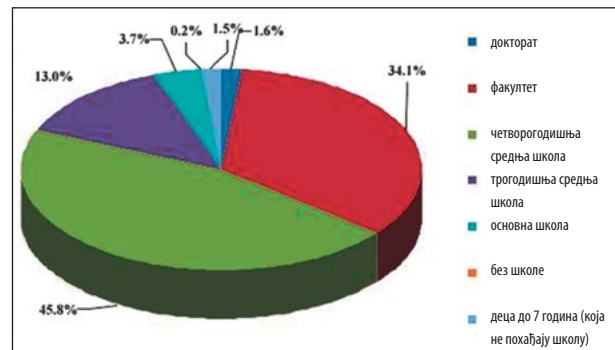
Статистички годишњак Румуније, 1990, стр. 51; Статистички годишњак Румуније, 2000, стр. 52–54, 64, 65; Статистички годишњак Румуније, 2007, стр. 40, 52, 53.

IV-25. Међународне миграције Бугара

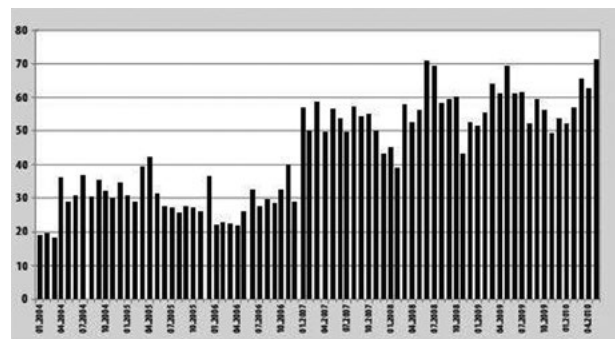
Исељавање Бугара у иностранство пре и после 1989. године, под утицајем економских, политичких или других фактора, може се илустровати не само проценама броја емиграната (види књ. 1, пог. VI-2), већ и подацима о појединцима или групама које се враћају кући (види и књ. 1, VI-3, VI-5). Према званичним статистичким подацима, од 1980. до 2011. године 233.463 лица заменило је своју адресу у иностранству адресом у Бугарској. Од тог броја 91,9% њих су држављани Бугарске који су се вратили у Бугарску након боравка у иностранству. Скоро 73% њих боравило је у иностранству између годину дана и пет година, 17,1% – шест до десет година и 7,2% – више од 11 година. Од укупног броја, 57,5% је мушкараца. Највише је бугарских грађана који су боравили у Руској Федерацији (16,1%), затим следе повратници из Шпаније (9,3%), Немачке (9,2%), Грчке (9,1%) итд. Пре 1989. године било је великих сезонских миграција бугарских радника у СССР. Након радикалних економских и друштвених промена, уследила је масовна емиграција у западну Европу, САД и Канаду. Сезонске економске миграције су се наставиле, овог пута у западну Европу, Турску и Грчку. Процене су да се око два милиона бугарских грађана (углавном образованих и активних, како што се може видети у документу IV-26) привремено или трајно настанило у иностранству после 1989. године. Као и у већини источноевропских земаља, ова емиграција допринела је општем негативном демографском тренду. Године 1989. Бугарска је бројало скоро девет милиона становника, 2001. године било их је 7.973.671, док је 2011. године тај број пао на 7.364.570. Графикон III-26 приказује званичне податке о финансијској помоћи емиграната њиховим породицама или рођацима који су остали у Бугарској, и инвестицијама у домаћу привреду.

IV-26. Образовна структура бугарских грађана који су остали у иностранству (2011)

http://www.nsi.bg/census2011/PDOCS2/Census2011final_en.pdf, приступљено 21. 6. 2016.

IV-27. Новчани трансфери Бугарској од Бугара трајно настањених у иностранству, у милионима евра месечно

Бугарска народна банка, www.nsi.bg/sites/default/files/files/pressreleases/Census2011final.pdf, приступљено 21. 6. 2016.

IV-28. Прилив миграната и избеглица у Грчку, 1998.

Почетком новог миленијума, Грчка се све више мењала од државе која „извози“ људе у државу која је домаћин хиљадама економских миграната из бивших комунистичких земаља Европе (види табелу IV-28A), као и избеглицама са Блиског истока и из Северне Африке. Говорећи о историји самих Грка као избеглица и миграната, графит на атинском зиду одражава амбивалентан став друштва домаћина према придошлицама.

А. Националност миграната који су добили грчку „белу карту“

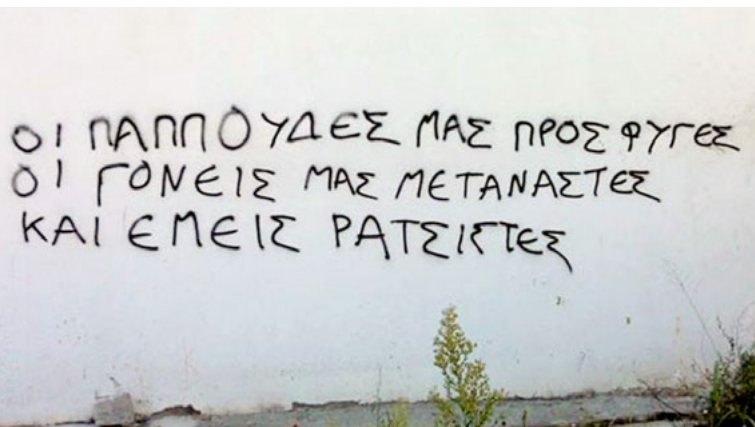
Земља порекла	% од укупног
Албанија	65,00
Бугарска	6,80
Румунија	4,60
Пакистан	2,90
Грузија	2,00
Индија	1,70
Египат	1,70
Филипини	1,40
Молдавија	1,20
остале земље (са уделом мањим од 1%)	7,80

(Укупно: 371.641) *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770–2000*
[Историја савременог хеленства], 2003, књ. 10, стр. 329.

Б. Графит у Атини осуђује расизам према мигрантима

Овај графит говори о грчким избеглицама које су побегле из Турске 1923. и грчким миграцијама на индустријализовани Запад у послератном периоду.

Превод: Дедови су нам били избеглице, родитељи мигранти, а ми смо расисти.

http://www.logiosermis.net/2012/03/blog-post_5655.html#_VRkWtl6wccQ, приступљено 21. 6. 2016.

1. Прочитај кључ и извор IV-28: како тумачиш овај графит? Зашто је важно да се Грци (и људи свих земаља) подсећају и разумеју историју претходних генерација како би се борили против расизма и ксенофобије?

2. Припреми пројекат о уметничким приказима (у књижевности, филму, фотографијама, графитима, музици) миграције и избеглица у својој земљи и земљама југоисточне Европе.

IV-29. Извод из биографског разговора са бугарским емигрантом о интеграцији у иностранству

Почнеш, дођеш до неке тачке, а онда поново почињеш...

Разговор са Шукраном, рођеним 1975, ајентом за некрећнине из Разирага

Изгледа да наши људи, баш као и сви Бугари, увек морају да почињу испочетка, где год да оду. Било да су Бугари, Турци или Роми. Неки оду у Белгију, други у Шпанију, трећи у Холандију – али сви морају поново да почну. Враћају се кад им тамо постане могућности, а онда одлазе у Турску где почињу опет; онда се врате из Турске и одлазе у другу земљу, непрестано прелазе из земље у земљу тражећи бољи живот. На пример, у Шпанији имамо пуно пријатеља који одлазе тамо да беру поморанџе, остају до краја сезоне, и онда почињу поново – одлазе у Француску да беру грожђе или нешто слично. У последње време многи одлазе на Кипар да раде као кувари или помоћно особље, спремачице у хотелима и слично. И поново почињу. Почнеш, дођеш до неке тачке, а онда поново почињеш. Али многи људи из Бугарске, наши пријатељи и познаници, сада су остали у Белгији – чврсто су решили су да живе у Белгији и добили су папире. Најмање 40-50% оних који су отишли купили су станове и куће на кредит и решили да тамо школују децу. [...] У Белгији се деци омогућава да лепо проживе детињство и стало им је до деце. Живот је лакши и деци се тамо свиђа. Па онда, имају могућност да науче два или три језика, и многе друге предности. Све је веома добро организовано – социјалне услуге, тржишта рада, здравствена заштита. Превише плаћамо лекове

у Бугарској – живео сам у Белгији десет година и никада нисам морао да плаћам толико за здравствену заштиту свог детета, јер је моје дете имало здравствено осигурање.

Разговор је вођен 2008. године у оквиру истраживачког програма МИКРОКОН [Анализа насилног сукоба на микро нивоу].

IV-30. Румунски имигранти у Паризу

„Било нас је 70 из села, отишли смо у зиму '97“, каже Поп Тоадер из села Таршолт, на североистоку Румуније, који већ 15 година ради као молер у Паризу. „Једне ноћи смо прешли границу комбијем, стајали смо усправно као у кланици да бисмо имали довољно простора, био је јануар и бојали смо се да ћемо промрзнути, али нестало је ваздуха. Хтели смо да запалимо цигарету, а упаљач није могао да упали јер није било ваздуха. Замамо нисмо умрли. Подигао сам једног комшију на рамена, друга двојица су га држала, а он је ножем пробијао кров док није направио рупу. Имали смо среће. Иначе не бисмо стигли у Париз живи. Мислите да је било лако отићи тамо? То је било теже од бежања. Донде нас је барем неко водио, али тамо? Излази и иди! Где да идем? Куда? Не знаш ни језик, нико те не чека. Немаш никакав план. Тако је било на почетку.“ [...]

Котрош не говори добро француски, чак ни после 17 година у Паризу. Њему то није проблем. Чак прича и смеје се како је једном отишао код лекара који му је преписао неке капи за очи; овај га није добро разумео па их је попио. Али шта ће њему француски? Ради код свог млађег сина, који је управо напунио 23 године и има малу грађевинску фирму која добро послује. Ради 10 сати дневно са екипом људи из нашег краја. Недељу проведе са породицом или код комшија из села, који су се као и он доселили у Париз. За њега је авантура већ готова. Котрош припада првој генерацији румунских радника у Паризу. После пада комунизма, када се систем централизоване производње у Румунији срушио и кад више није могло да се ради у земљи, први исељеници из села Кетезе пробили су се преко границе у потрази за послом. Котрош је био један од њих. После њих, кроз само неколико година, огроман део активног становништва из Таре Оашулуј илегално је прешао границу. После неколико покушаја да пронађу посао у разним европским земљама, већина њих се почетком деведесетих окупиле у Француској, у Паризу. [...] Једино

што Котрош жели јесте да се врати кући. Каже да ће остати још неколико година „док накупи године за пензију“, те да ће се вратити у Кетезе, где машта да ће отворити фарму фазана. [...]

Фрагменти из прича сакупљених у оквиру пројекта „Мандриешибетон“ [Понос и бетон]; <http://www.mandriesibeton.ro/povestea.php>, приступљено 28. 3. 2014.

IV-31. Северноепирци (припадници грчке мањине) одлазе из Јужне Албаније у Грчку

Овај роман описује историју грчке породице из северног Епира/јужне Албаније од 1943. до почетка деведесетих. У кратком одломку који следи, један члан породице говори о својим првим данима у Грчкој након отварања граница.

Два брата из села кренула су да пронађу оца, који је живео у Филијатесу. Били су мали кад је граница затворена. Отац им је био ситни трговац и остао је с друге стране. Ми смо кренули с њима, мислили смо да је то страшна ствар, да упознаш неког оданде. Он је сада имао радњу, њихов отац – одвели смо прво једног па другог. Какав је то био приказ. Имали су све што човек може да пожели. Електричне уређаје, одећу, разно воће и поврће. Ниси могао да се нагледаш. Момци су пронашли оца, кад су се загрлили ниси могао да их раздвојиш. Пролазници су плакали, и камење је плакало.

Мало смо обилазили радње, нису хтели да приме леке. Увече смо се опет окупиле на пољани. Било нас је на хиљаде, ниси могао да се помериш. Поставили су казане. Стали смо у ред, али један би добио дуплу порцију, за другог није било довољно, многи нису добили ништа. Почели смо да вичемо, али су довели полицију, с пендрецима и штитовима. Лупали су пендрецима о ограду. Умокрили смо се.

Кренули смо да пробамо нешто да зарадимо. Неки човек нас је одвео у поље, потпуно зарасло у шикару. Поштено смо се потрудили и раскрчили га. Човек нам је дао нешто пара, то нам је био први новац. Купили смо чоколаде, нисам могао да се наједем. Дали смо једну оном дечаку, он је само стајао и гледао.

Димитриоу, 2000, стр. 68, 69.

Пажљиво прочитај документе IV-27, IV-28, IV-29 и IV-30. Поређајте столице у круг. На столици у средини круга, један представник групе ученика има три минута да исприча своју личну причу из перспективе имигранта: зашто је одлучио/одлучила да напусти своју земљу, које му/јој је било одредиште

и план, какве је страхове и очекивања имао/имала, на шта је наишао/наишла, какве планове има за будућност. Покушајте да саосећате са наведеним причама и донесите још неке приче на час. Повежи овај задатак са данашњом избегличком кризом (Блиски Исток, Европа) и финансијском кризом на југу (Грчка).

IV-32. Албански имигранти у грчком биоскопу

Филм *Вугимо се* (оригинални наслов *Mirrafshim/Καλή Αντάμωση*, 1997, реж. Христос Вупурас и Јоргос Корас) говори о вези између левичарског грчког професора и тројице илегалних економских мигранта из Албаније који станују код њега. Због зближавања с њима, професор улази у сукоб са породицом и пријатељима који немају

поверења у мигранте и показују знаке расизма. Како би боље схватио како живе, одлази у Албанију, али ће се тамо ускоро разочарати. Овај филм представља причу о покушају главног јунака да разуме мигранте, док полако постаје свестан њихове „другости“ у окружењу заинтересованом једино за њихову економску експлоатацију.

Приватна колекција редитеља Х. Вупураса.

1. Подели разред у пет група. Свака група треба да обради приказ проблема емиграната у уметности и медијима (књижевност, визуелна уметност, позориште, биоскоп, ТВ).

2. Припреми пројекат истраживања узрока и

последича миграција, како за земље порекла тако и за одредишне земље, са фокусом на југоисточну Европу. Реци нешто о идентитетима, границама и пасошима свих врста. Почни од извора у поглављу IV.3.

► IV.5. ДРУШТВЕНЕ НЕЈЕДНАКОСТИ И МАЊИНЕ

IV-33. Турски ставови према мањинама

А. Карикатура о различитим реакцијама на исте вести

Превод: Турци у Бугарској улазе у парламент; Курдски посланици улазе у турски парламент

Оран, 2008, стр. 14.

Б. Курдска популација у Турској и спаљивање курдских села

Године 1998. истражна комисија турске Велике народне скупштине којом је председавао Сејит Хашим Хашими (посланик Ербаканове Партије врлине из Дијарбакира) доставила је свој извештај парламенту. У том извештају, под називом Извештај скупштинске истражне комисије 10/25 о проблемима грађана који су морали да мигрирају због евакуације насељених места у источној и југоисточној Турској, наводи се како је држава до јуна 1995. године присилно евакуисала најмање 3.000 села из безбедносних разлога током борби са ПКК.

Те евакуације погодиле су више од 311.000 људи до јула 1995. године, док су напори државе за повратак људи у своје домове под називом „Иницијатива за повратак у село“ били без успеха.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Boşaltılan Yerleşim Birimleri Nedeniyle Göç Eden Yurttaşlarımızın Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Tedbirlerin Tespit Edilmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu (10/25), Dönem 20 Yasama Yılı 3 (1998). [Извештај истражне скупштинске комисије о установљавању питања и предлозима правних лекова за проблеме наших грађана који су морали да мигрирају услед евакуација насељених места у источној и југоисточној Анадолији] <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem20/yil01/ss532.pdf>, приступљено 28. 5. 2016.

Осамдесете године прошлог века представљале су преломни тренутак и за бугарске Турке и за турске Курде. Анкара је била забринута због стварања курдског „троугла“ између Ирака, Ирана и Турске, док је курдски национални покрет радикализован (види књ.1, III-23). Зато је Турска почела да спроводи репресивну политику која је обухватала присилно расељавање курдског руралног становништва. С друге стране, репресивна политика Софије довела је до „Велике екскурзије“ бугарских Турака (књ. 1, VI-3). Међутим, Покрет за права и слободе (ППС), који је представљао Турке у Бугарској (основан 1990), освојио је 7,6% гласова и 24 од укупно 240 посланичких места на парламентарним изборима 1991, што је изазвало бурну реакцију бугарских националистичких партија. У Турској, упоредо са герилским ратом који је водила Курдистанска радничка партија (*Partiya Karkerên Kurdistanê*, ПКК), појавио се курдски политички покрет; захваљујући савезу са партијом Ердала Инонуа (СХП), велики број курдских посланика ушао је у турски парламент након избора 1991.

Погледај карикатуру и опиши турске реакције у ове две ситуације. Прочитај кључ и упореди га са кључем извора III-39. Зашто се, по твом мишљењу, турске реакције разликују када се ради о Курдима, и с друге стране о бугарским Турцима? Упореди турску реакцију на улазак турских посланика у бугарски парламент и

бугарску националистичку реакцију изражену паролем „Без Турака у парламенту“

2. Прокоментариши политичко учешће мањина у националним парламентима. Да ли у твојој земљи постоје мањинске странке? Да ли су оне заступљене у парламенту?

IV-34. Стратегија развоја социјалних служби за децу и породице у ромској општини Сливен, 2001–2003.

У општини Сливен живи једна од највећих ромских заједница у Бугарској. Према подацима сливенског завода за статистику, до 1. марта 2001. године ромска популација ове општине бројала је 29.698 лица. Од тог броја, 6.206 лица пријављено је Заводу за запошљавање у Сливену. Другим речима, око 45% свих незапослених чине Роми. Њихов стварни број је, међутим, много већи.

Због озбиљних материјалних потешкоћа, социјално-психолошка клима у многим од тих угрожених породица такође је лоша. Болесни, самохрани и незапослени родитељи теже излазе на крај с кризом. Жртве ове ситуације најчешће су деца – не могу да иду у обданиште; немају мотивацију за учење и образовање. Ниска социјална компетентност Рома и немогућност да расподеле свој буџет онемогућавају им планирање будућности за своју децу. Породичне финансијске потешкоће често доводе до напуштања или институционализовања деце.

Већина Рома на територији општине Сливен има и друге карактеристичне проблеме. Рано материнство нарочито је честа појава међу ромском популацијом. Управа за административне послове општине Сливен пријавила је случај 12-годишње девојчице која је родила дете. Нешто више од половине свих беба рођених у првој половини 2001. није имало оца; већину њих су родиле мајке са ромским етно-културним идентитетом. Будући да постоји велики ризик да та деца буду напуштена, неопходно је увести сексуално образовање и планирање породице међу Ромима.

Према подацима Министарства просвете и просветне инспекције у Сливену, број деце која напуштају школу је врло мали – укупно тридесеторо деце. Међутим, укупан број ромске деце школског узраста који не похађају школу алармантно је висок – 641.

Пружање помоћи овој високоризичној групи уређено је Правилником о примени Закона о социјалној помоћи (ППЗСП). У зависности од пројектних грантова и расположивих финансијских средстава, бугарски Црвени крст радним данима обезбеђује бесплатну школску ужину за децу из социјално-угрожених породица. Током различитих школских година, број деце која су користила ову услугу ретко је премашивао 100 на подручју читавог града.

www.mlsp.government.bg, приступљено 21. 10. 2015.

IV-35. Ромска општина Шуто Оризари у Скопљу

А. Грб ромске општине Шуто Оризари

Општина Шуто Оризари (Шутка), где већину становништва чине Роми, прва је општина у Европи у којој Роми имају локалну самоуправу, тј. где су градоначелник и општинска управа Роми. Налази се у северном делу Скопља и основана је 1996. године као једна од 10 градских општина.

Б. Улица у Шуто Оризарију

Фотограф Ванчо Џамбаски.

IV-36. Релативно богатство и сиромаштво у југоисточној Европи

БДП по глави становника
(Паритет куповне моћи, у америчким
доларима), 2005.

Швајцарска	35.600
Француска	30.400
Грчка	23.400
Словенија	22.300
Пољска	13.800
Хрватска	13.000
Бугарска	9.000
Босна и Херцеговина	7.000
Албанија	5.300
Филипини	5.100
Јерменија	5.000

ESI (Европска иницијатива за стабилност); http://www.esiweb.org/index.php?lang=en&id=311&film_ID=3&slide_ID=30, приступљено 14. 7. 2016.

IV-37. „Царство малолетних просјака“ у Тирани. Око 200 деце поделило је међу собом зоне просјачења: семафоре, раскрснице и хотеле

Сиромаштво и милиони у „царству просјака“. Живот који пролази на тротоарима и семафорима слива се у прашину и прљавштину улице, али тамо има и уобичајених и необичних чињеница. Иако се игра и рад, трикови, преваре, ручак, коцка, дрога, крађа и слично, у извесној мери разликују од истих ствари код обичних људи, то су свакодневне појаве и код уличне деце. Рад на семафорима за туђи рачун дуг је и заморан. Али нешто се и заради. Занат пружања длана сличан је послу великих дилера. Понекад успешан, понекад не, али увек нешто остане. Нека добра душа, или неко са другачијим побудама, даће макар за једну жваку. Међу стотинама деце која просјаче на улици увек се налази и неко старији, вероватно родитељ, брат или неко трећи који свакодневно на различите начине убира профит. Зоне утицаја већ су подељене међу просјацима. Најјачи просјаци

узели су „лавовски део“, односно центар Тиране. Остали раде на раскрсницама и главним улицама поред њих. Завист је велика међу просјацима, али они ипак знају да поштују границе које одређују њихове газде. За једну газдарицу просјаци тврде да је милионерка и да чак помаже сиромашнијим породицама у свом крају. Тако згужване новчанице од 100 лека и милиони сакривени под прљавом одећом круже међу децом, да би на крају завршили у туђим рукама.

Подела зона

Више од две стотине деце која раде просјачки „посао“ у Тирани знају да је њихов рад – ако се то тако може назвати – дозвољен само у претходно утврђеним зонама. Луксузни хотели у главном граду, „Тирана интернешенел“, „Дајти“ и „Рогнер“ семафори око „Скендербега“ бројни киосци у некадашњем парку „Ринија“, као и аутобуске станице у том крају, неке су од тачака где деца просјаче по цео дан. Истовремено, други делови шире Тиране нису толико занимљиви овој деци. Границе у Тирани одређују газде или газдарице, често старије жене које користе своју децу као „мамце“ за новац у најисплативијим деловима градског центра. Две зоне се сматрају највећим, и ту су линије разграничења строго дефинисане. Главна зона је улица иза Министарства одбране. Крај изнад ње, све до железничке станице, представља најнасељенију зону која припада једној жени. Доњи део, све до зграде Председништва, припада углавном тинејџерским просјацима и њиховим родитељима. На семафорима мали просјаци користе црвено светло и перу ветробране. Људи често спусте прозор и пруже им новчаницу, али како просјаци признају, има случајева и кад их људи из аутомобила плују и псују. За то време, у хотелима, странци чине најпожељнији „плен“. Кафићи и углови улица обично су места где просјаци чекају да им се неки пролазник смилује. Али у поређењу са поменутиим локацијама, мање су исплативи.

Новине *Коха Јоне*, 17. јануар 1997.

Који задатак улична деца треба да обаве? Ко дефинише границе њихове зоне деловања? Зашто је толико деце препуштено самима себи да би на крају постали просјаци? Шта држава ради да се избори са тим проблемом? Како је то повезано са сиромаштвом државе?

IV-38. Трговина женама у Бугарској

18 ОКТОМВРИ - Европeйски ден за борба срещу

ТРАФИКА НА ХОРА

СОНИК СТАРТ

Център за обществена подкрепа - Дупница

www.dupnitsa1.sonikstart.eu

Регионален Бизнес Инкубатор "Рила"

Превод: 18. октобар – Европски дан против трговине људима. Постер кампање против трговине људима Центра за подршку заједници – Дупница (југоисточна Бугарска).

http://dupnitsa1.sonikstart.eu/public_html/%D0%BA%D0%B0%D0%BC%D0%BF%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%8F-3-D1%82%D1%80%D0%B0%D1%84%D0%B8%D0%BA-%D0%BD%D0%B0-%D1%85%D0%BE%D1%80%D0%B0/, приступљено 21. 6. 2016.

Трговина људима је велики проблем који се у шокантним размерама појавио након пада комунистичких влада. Зашто је толико много девојака незаштићено и експлоатисано од стране мафијашких мрежа? Шта држава чини да се избори с овим проблемом? Како је то повезано са сиромаштвом матичних држава? Какву дужност имају богатије земље на Западу?

IV-39. Намус (убиство из части) жена у Турској

У Турској женска чедност још увек је најважнији механизам контроле над женском слободом. Друштвене институције као што су породица, судови и културна традиција чине окосницу тог механизма контроле. Женска чедност у савременом турском друштву огледа се у концепту *намуса*, породичне части која у различитој мери постоји и у другим медитеранским друштвима. *Намус* се може грубо превести као врлина или сексуална чистота. [...]

Један аспект сексуалне чистоте жена јесте да је предбрачни или ванбрачни однос строго забрањен. Основна разлика између турског друштва и европских друштава јесте у томе што те активности у Турској нису приватне, већ су предмет занимања и државне власти. Држава је заинтересована страна у погледу сексуалних активности жене, што је одраз друштвених ставова у односу на женску сексуалну чистоту. На пример, удате жене ухваћене у неверству добијају затворске казне; неудате жене ухваћене са ожењеним мушкарцем могу бити подвргнуте тестовима невиности како би се утврдило да ли је било сексуалног односа; од девојака у државним институцијама као што су државне школе, сиротишта и менталне болнице, може се тражити да раде тестове невиности. [...]

Намус се може опрати – пошто га је укаљала жена – само крвљу; тако да жену мора убити неки мушки члан породице. Убиства из *намуса* уобичајена су у Турској, посебно међу групама нижег социо-економског статуса. Та убиства су сасвим одвојена и различита од злочина из страсти. Упечатљив пример оваквог „процеса чишћења“ догодио се у југоисточној Турској у априлу 1996. године, када је 13-годишња девојчица побегла од куће, а њена породица наложила њеном 14-годишњем рођаку да спере љагу са породичног имена тако што ће је

убити. Суд је рођаку убици изрекао казну од само две и по године затвора, због традиције у региону где је злочин извршен.

Муфтулер-Бак, 1999, стр. 303–315.

1. Упореди док. IV-38 и IV-39 и продискутуј о положају жена у друштвима југоисточне Европе. Пронађи примере жена у својој земљи које заузимају истакнута места у политици, уметности или медијима у последњих двадесет година.

2. Подели учионицу у две групе и разговарајте о еманципацији жена: једна група ће изложити аргументе у прилог сексуалне еманципације жена и самоопредељења које се заснивају на људским правима западног модела; друга група ће бранити традиционалне праксе које захтевају „морално“ сексуално понашање.

IV-40. „Божји поклони власти“, 2005.

У наредном чланку наводе се „божићи поклони“ тадашње „социјалистичке“ коалиционе владе у Бугарској: поскупљење роба и услуга, сиромашне и прљаве болнице, мале пензије. Истовремено, посланици добијају нове аутомобиле и намештај за своје куће, купљене новцем пореских обвезника.

Занимљиво је да увек кад социјалисти дођу на власт у Бугарској, точак историје крене уназад. Влада Жана Виденова гурнула нас је низ брдо уз које смо се пењали, и опет смо се нашли на првом кораку – на почетку транзиције, али смо сада сиромашни и депримирани. Пре тога, Лукановљева зима освежила је сећања наших старијих суграђана на бонове за храну и гладне године Другог светског рата. [...]

Недељу дана пред Божић навршава се тачно четири месеца откад су [вођа Бугарске социјалистичке партије Сергеј] Станишев и његови страначки другови преузели кормило владе. За та четири месеца успели су да сакупе довољно гадних божићних поклона за грађане, па није изненађујуће што је атмосфера у земљи суморна и што се можда нико, да није календара, не би ни сетио да је ово време за славље. С друге стране, властодршци ће се веселити и забављати на

божићним прославама. И уживаће у издашним поклонима које су сами себи доделили. [...]

Поскупљење горива је већ у септембру подигло цене свих роба и услуга. Ако се оствари прогноза да ће килограм свињетине коштати 15 лева око Божића, онда ће крменадле постати прави луксуз.

Специјални божићни дар бирачи су добили од министра здравља Радослава Гајдарског. [...] У типичном бирократском маниру, Гајдарски је себи доделио право да лично одобрава скупље хируршке захвате, чиме је практично зауставио операције. Де факто, одузео је стручњацима право да процене и одлуче како ће лечити своје пацијенте.

Један скроман поклон даће и министарка социјалне политике Емилија Масларова. [...] Пензије за наше најстарије суграђане порашће за само 5% од јануара. За Божић ће они, међутим, добити додатак од педесетак лева, тако да могу да се придруже слављу. Истовремено, зараде запослених у јавном сектору биће повећане за невероватних 6% – што је мали, али искрени поклон од Масларове. Младе мајке такође треба да буду срећне, с обзиром на то да је дечији додатак „порастао“ за два лева месечно. [...]

Толико о божићним поклонима за народ, законским под великом државном божићном јелком. [...] С друге стране, сви ми порески обвезници, пре двадесетак дана смо поклонили 25 нових блендираних лимузина властодршцима. Национална служба за заштиту купила је 15 мерцедеса С класе и 10 Бе-Ем-Веа за 2.170.000 лева. Они ће бити испоручени око 20. децембра.

Дафинова, *Монитор*, 19. децембар 2005.

1. Које се мере овде дефинишу као „поклони“?
2. Идентификуј алузије на историју и објасни како су употребљене.

IV-41. Сиромаштво у Румунији

А. Подаци истраживања о сиромаштву

[...] Применом тростепеног прага сиромаштва за породице према пријављеним нето приходима, долазимо до закључка да се од укупног становништва сиромашнима могу сматрати:

- 9,9 милиона лица (42%) у категорији „минимални ниво пристојног живота“
- 7,1 милиона лица (30%) у категорији „минимални ниво за транзициони период“

– 3,1 милиона лица (13%) у категорији „ниво одржавања у животу“

Од укупног броја породица, 42% живи у условима који не испуњавају критеријуме за минимални ниво пристојног живота.

Од укупног броја породица, 31% није у стању да задовољи основне животне потребе утврђене за период транзиције.

Од укупног броја породица, 16% живи у тешком сиромаштву, јер не може да обезбеди минималне услове за издржавање. [...]

У случају пензионера са државним социјалним осигурањем, половина њих живи у тешком сиромаштву, не задовољавајући ни минималне услове за своје издржавање.

Пензионерски брачни парови, у поређењу са самцима, бележе нешто нижу стопу сиромаштва (27% у категорији минималног нивоа одржавања у животу и 38% у категорији минималног нивоа за транзициони период).

Стопа сиромаштва у руралним областима нижа је у истом типу породица, имајући у виду да се велики део хране покрива сопственом производњом. [...]

Пувак, 1992, стр. 267, 268.

Б. Субјективна процена стања сиромаштва

[...] према субјективном прагу сиромаштва, више од 85% породица са запосленим члановима живи у сиромаштву, док према минималном нивоу пристојног живота тај удео износи 42,5%. [...]

Поред процене броја сиромашних по дефинисаним праговима сиромаштва, нарочито је важно знати проценат оних који себе сматрају сиромашним (без обзира на њихов стварни положај испод или изнад одређене границе сиромаштва).

Резултати истраживања показују да 48,8% испитаника сматра да живи у сиромаштву.

Упоредјујући ову „субјективну стопу сиромаштва“ са резултатом добијеним применом категорије „минималног нивоа пристојног живота“, која је износила 42%, видимо да, иако је прва категорија очекивано виша, разлика није толико велика да би довела у питање закључке. Субјективна процена сиромаштва истакнутија је међу самцима (60,6%) и породицама са троје или четворо деце (60–70%). Разлике у самопроцени сиромаштва уочавају се и у зависности од друштвено-професионалне категорије. Тако је та процена чешћа, како се може и очекивати, међу породицама са

незапосленим особама (62,5%) и пензионерима (56,7%).

Према типу становања, око 60% породица које живе у државним становима себе сматрају сиромашним, као и 63% породица које живе у државним кућама. Осим тога, удовци/удовице (68%) и разведене особе (70%) чешће себе оцењују као сиромашне, док је међу неудатим/неожењеним лицима таква процена мање учестала (38%) [...]

Виорел, 1992, стр. 292, 293.

IV-42. Први тржни центар у посткомунистичкој Румунији, 1999.

Кристина Михај, *Cum arăta o deschidere de mall la finalul anilor '90, povești și fotografii de la prima deschidere a unicentru comercial modern* [Како је изгледало отварање тржног центра крајем деведесетих]; приче и фотографије са отварања првог модерног тржног центра, <http://www.wall-street.ro/articol/Real-Estate/176395/cum-arata-un-mall-acum-15-ani-povesti-sifotografii-de-la-prima-deschidere-de-centru-comercial-de-lanoi.html>, приступљено 22. 11. 2015.

Турска инвестициона група уложила је 45 милиона долара у опремање овог тржног центра (септембар 1999, Bucharest Mall).

IV-43. БТЦ Сити у Љубљани

У Словенији се услед политичких околности потрошачко друштво развило нешто касније него у западној Европи. До највећег раста масовног конзумеризма дошло је деведесетих година, када су у Словенију почеле да долазе светске робне марке. Оне су се појавиле у новим и растућим тржним центрима који су нудили не само потрошачки избор, већ и алтернативне начине трошења слободног времена. Први тржни центри у Словенији појавили су се 1993. године као тзв. јавна складишта. На том простору је настала највећа потрошачка област у Словенији, познатија као БТЦ Сити. Године 2003. 18 милиона људи посетило је то место. Међутим, услед ширења тржних центара у Словенији, мале радње и пиљаре која су биле изузетно популарне, практично су нестале између 1995. и 2000. године, осим у мањим местима.

Јавна складишта 1960; Архив БТЦ Ситија.

БТЦ Сити 2015. Архив БТЦ Ситија.

- 1.** Упореди стопу сиромаштва из док. IV-41 са подацима о Ромима у својој земљи.
- 2.** Упореди стопе сиромаштва из извора IV-41 са конзумеризмом приказаним у извору IV-42. Продискутујте на тему контрадикције између „субјективног“ сиромаштва и агресивног

конзумеризма који одликује транзициону посткомунистичку фазу.

- 3.** Упореди растући конзумеризам у Словенији и Румунији, који се огледа у тржним центрима, са ситуацијом на државном тржишту пре 1990. године. Користи примере из прве књиге.

ПОГЛАВЉЕ V: КУЛТУРА

Увод	185
V.1. Нове технологије и комуникације	187
V.2. Религија	190
V.3. Филм, позориште и музика	202
V.4. Спорт и олимпијске игре	206

► УВОД

У погледу културе, како у најужем (књижевност, позориште, филм и музика) тако и у најширем смислу (начин живота, етнолошке карактеристике, храна, одећа, култура становања, слободно време и религија) југоисточна Европа једна је од најразноврснијих области у Европи. Модернизација је у највећем броју случајева убрзано уведена у традиционалне, претежно аграрне заједнице кроз социјализам; у несоцијалистичким земљама, модернизација је била другачијег облика (на пример, успостављање модерне Турске у доба Ататурка) и имала је другачију хронологију. Процеси одвајања цркве од државе, еманципације жена, електрификације и индустријализације, као и начин живота оријентисаног на потрошњу западног стила, променили су друштвену слику региона – наравно, у свакој земљи на различит начин. Тај процес је најчешће био само површан, а не дубок. У отворенијим друштвима, важну улогу одиграли су медији, а пресудна је била телевизија. Иако је у Југославији било и оних који су негирали постојање заједничке културе, из ове перспективе рекло би се да је она постојала, барем у музици (тзв. „ЈУ-рок“ и „турбо-фолк“ били су популарни широм земље), али и у филмској уметности, делимично у позоришту и књижевности, а пре свега у спорту (нпр. кошарка и фудбал).

То се јасно видело после ратова 1990-тих, када је популарност југословенске музике доживела препород и кад су југословенске естрадне звезде почеле да наступају у свим деловима бивше Југославије. У периоду пре избијања рата и током читавог рата, југословенска популарна култура стекла је очигледно националне (тј. националистичке) карактеристике, медији су хушкали један народ на други, а навијачи, нарочито фудбалски, играли су још негативнију улогу у ширењу мржње. Те групе још увек подстичу национализам и фашистичке идеје (на пример, о усташама и четницима).

После 1990. године, примећују се неке заједничке карактеристике у посткомунистичким и осталим земљама југоисточне Европе, од којих су две најистакнутије. Једна је нагли пораст религиозности и верског утицаја у јавном животу, посебно у образовању, јавном моралу и култури. То се посебно односи на три највеће религије: муслиманску, православну и католичку. У посткомунистичким земљама, верске

установе поново се јављају као важни друштвени и политички актери. Верски празници, који су раније били забрањени, заузели су истакнуту улогу у јавном животу. У посткомунистичким земљама то је била реакција на раније наметани атеизам. У Југославији, религија је играла важну улогу у ратовима деведесетих, док је касније утицај религије растао у свим новим државама. У Грчкој и на Кипру, православна црква је традиционално имала велику улогу, доминантну у неким сферама друштвеног живота, док је у Турској верски фактор интензивирао јачањем политички конзервативног ислама. Турска је приметно употребљавала верске институције за јачање свог утицаја међу становништвом Балкана.

Друга заједничка карактеристика јесте ширење глобализације. Оно се одвијало путем електронских медија, посебно телевизије (сателитске и кабловске), као и рачунара и мобилних телефона. Глобализација је довела до стварања необичних културних мешавина, с једне стране утемељених у глобализованим обрасцима понашања, нарочито у моди, животном стилу, храни, музици и начинима трошења слободног времена, а с друге стране, у обнови традиционализма, верских и националних обичаја, заједно са предрасудама о свему што је другачије. Западни (углавном амерички) обичаји (Дан заљубљених, Ноћ вештица) додати су традиционалним празницима и прославама, под утицајем медија који су промовисали потрошачко друштво под доминацијом трговинских ланаца и рекламне индустрије.

Неке заједничке карактеристике региона могу се приметити у музици и плесу, који се заснивају на традицији (балканске земље увеле су регионалне мелодије у раније искључиво западно такмичење за Песму Евровизије). У спорту су организована нека регионална такмичења. После 2001. године, на пример, основана је Јадранска кошаркашка лига, која углавном обухвата земље бивше Југославије. Две земље у региону – Југославија у социјалистичко доба 1984. и Грчка 2004. године – биле су домаћини олимпијских игара (Зимске олимпијске игре у Југославији и Летње олимпијске игре у Грчкој). У оба случаја, њихово организовање пратиле су бројне контроверзе.

У најужем културном смислу, неки филмски редители из региона стекли су европско и међународно

признање (деведесетих година југословенски ратови били су врло популарна тема, а пре тога су то биле турска и грчка диктатура), док су неки композитори и певачи стекли светску славу. У књижевности, турски аутор Орхан Памук био је четврти писац из региона који је добио Нобелову награду. Поред тога, крај Хладног рата отворио је границе за интензивније културне контакте суседних земаља: романи балканских аутора превођени су на регионалне језике, а покренуте су и заједничке књижевне манифестације и награде (попут књижевне награде Балканика).

Пето поглавље састоји се од извора који одражавају разноврсност и контроверзе савременог културног живота у доба глобализације. Више него икада

раније у историји човечанства људи комуницирају преко граница и информишу се о догађајима у најудаљенијим крајевима света. Културни обрасци брзо круже од земље до земље, мода и укуси се брзо мењају, технолошки развој утиче на то како живимо, како радимо и како се забављамо – поготово код млађих генерација. Брзина промена, међутим, изазива реакције, страхове и обнову традиционалистичких образаца. Од ученика ће се тражити да размисле о варљивој контрадикцији, забележеној у југоисточној Европи, између западно оријентисаног масовног конзумеризма и технолошких иновација с једне стране, и религиозних ставова и традиционалне музике с друге стране.

► V.1. НОВЕ ТЕХНОЛОГИЈЕ И КОМУНИКАЦИЈЕ

V-1. Међугенерациско учење у Словенији

У другој половини деведесетих дошло је до брзог развоја мобилне телефоније. До 2000. године у Словенији је било више од милион корисника мобилних телефона, а тај број и даље расте. Нове технологије су нарочито значајне за старију генерацију, која треба да научи како да их користи. Због тога се у Словенији појавило неколико иницијатива које подстичу међугенерациско учење. Једна од таквих је пројекат Симбиоза, у којем средњошколци уче старије особе како да користе мобилне телефоне и интернет.

Фотограф Алеш Черницеv, архива листа *Дело*.

V-2. Ставови младих информатичких професионалаца о њиховој генерацији у Бугарској

У наставку следи одломак из рада Орлина Спасова, написаног на основу антрополошког проучавања младих (старости од 18 до 30 година) из Софије на интернету. У овом одломку описује се самопоимање ове нове ИТ генерације. Испитаници себе описују као добро информисане, аполитичне и фокусиране на будућност.

Важан елемент самопоимања младих информатичких професионалаца у Бугарској јесте уверење да су постали стручњаци без ичије помоћи. То

важи чак и за оне који имају факултетску диплому из информатичких технологија и сродних области. Сви сматрају да се савремене технологије на бугарским универзитетима не предају на одговарајући начин, као и да постоји драстична разлика између онога што се предаје и онога што се тражи на радном месту. После запошљавања, а често и док још студирају, од запослених или заинтересованих за посао у ИТ сектору обично се захтева вишемесечна додатна практична обука.

Тако универзитетско образовање у ИТ сектору постепено уступа место самообразовању. [...]

Млади ИТ стручњаци очигледно знају да су у повлашћеном положају у односу на своје вршњаке. Из тог разлога, у разговорима о својој генерацији понекад говоре са нешто супериорније позиције. Своју генерацију дефинишу као транзициону – то је био период њихових тинејџерских година. Преовлађује мишљење да је та генерација страдала у транзицији. Према речима младих ИТ стручњака, то је објашњење зашто многи њихови вршњаци гласају „против“ и зашто је ретко ко међу њима политички активан. Многи од њих су еколошки оријентисани, али су фокусирани на животну средину, а не на политику очување животне средине; зато се само спонтано придружују кампањама за заштиту животне средине и не пружају систематску подршку. Иако нису чланови ниједне организације, претпоставља се да имају социјалне и политичке ставове који, међутим, нису систематични. Млади ИТ стручњаци сматрају да је њихова генерација сувише интровертна и неспособна да се политички искаже. Млади су добро информисани, али недовољно комуникативни и не могу да упознају јавност са својим проблемима.

Уопште узев, претпоставља се да је данашња млада генерација у Бугарској прагматична и потрошачки оријентисана. Истовремено, не сматра се снажно мотивисаном за промене. Млади су задовољни статусом кво и нису за радикалне промене; дефинитивно су пасивни. Ипак, врло су свесни промена након уласка Бугарске у Европску унију. Све више младих људи има све веће могућности за покретљивост и приступ ЕУ фондовима.

Млади ИТ стручњаци сматрају да њихову генерацију не чине идеалисти. Сматрају да су њихови родитељи били више идеалистички и интелектуално усмерени од данашње омладине. Новац и роба су нови идоли младе генерације. Животни стил је пресудан и замењује старе идеале. Спорт је

важан чак и за оне који конзумирају дрогу и алкохол. Дрога је јефтина и лако доступна, док је употреба марихуане уобичајена. Слободне активности су важније од посла. Имајући то у виду, многи млади нису задовољни својим занимањем, сматрајући га недовољно креативним.

Спасов 2009, стр. 46, 56.

1. Продискутуј о томе како се новим комуникационим технологијама приступа у случају Словеније и Бугарске, према претходним изворима. Како употреба тих технологија утиче на ставове младих према себи, општем добру и односу према друштву у оба случаја? Шта се дешава у твојој земљи?

2. Шта, по твом мишљењу, значе следеће реченице: „Млади ИТ стручњаци сматрају да њихову генерацију не чине идеалисти. Сматрају да су њихови родитељи били више идеалистички и интелектуално усмерени од данашње омладине. Новац и роба су нови идоли младе генерације. Животни стил је пресудан и замењује старе идеале?” У каквој је то вези са процесом транзиције земље из једног политичког система у други?

V-3. Кабловска телевизија у Словенији

Први кабловски системи у Југославији развијени су 1983. године у припремама за Олимпијске игре у Сарајеву 1984. У Словенији су прве мреже за кабловску телевизију средином осамдесетих поставили аматерски електротехничари. Прва комерцијална мрежа постављена је 1985. године у Рушаме (на североистоку Словеније), када је повезано 3.000 домаћинстава, након чега су уследила друга насељена места. До 1988. године око 50.000 претплатника било је прикључено на кабловску мрежу. Број прикључака је почео брзо да расте после 1991. године да би, на крају миленијума, на мрежу било повезано приближно 250 хиљада домаћинстава, односно 40% свих домаћинстава. Словенија се тако уврстила у горњих 50 одсто европских земаља према броју кабловских прикључака. Прве сателитске антене појавиле су се почетком осамдесетих година; а стамбене зграде које су их поставиле постале су мали кабловски оператери. Са појавом кабловских оператера, проценат приватних сателитских антена постао је занемарљив.

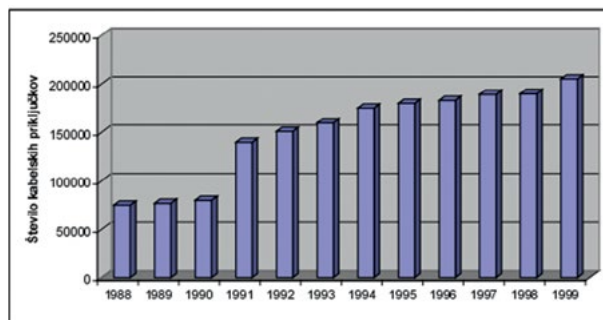

Tabela 1: Kablovski priključki v Sloveniji v obdobju 1988 – 1999

Превод: Кабловски прикључци у Словенији у периоду 1988–1999.

Табела: Милан Перко и др Матјаш Дебевц, Перко и Дебевц, 2001, стр 2.

V-4. Демонстрације за Радио 101, 21. новембар 1996. на главном тргу у Загребу

Радио 101 у Хрватској почео је емитовање 1984. године као прва алтернативна радио станица у Хрватској, званично под окриљем Савеза социјалистичке омладине. Био је критички настројен према комунистичком режиму. Деведесетих година радио 101 постао је критичан према Туђмановом режиму, који је 1996. покушао да га угаси одузимајући му дозволу за емитовање у корист нове радио станице. То је изазвало масовне демонстрације у Загребу, које су биле један од највећих протеста против Туђмановог режима. Транспарент са логотипом Радио 101 може се видети како виси са балкона у позадини. Демонстранти држе упалене свеће. Туђман је почео да оптужује „југокомунистичке остатке“, повезане са „црним, зеленим и жутиим враговима“ који се боре против „хрватске слободе и независности“. Након пада комунистичког режима, Радио 101 су неки његови новинари откупили од Савеза социјалистичке омладине.

MY POWER STATION

Логотип Радија 101.

Архива Радија 101.

V-5. V-5. Радио Б92 (Србија)

Логотип Радија Б92.

Београдска радио станица Б92 почела је емитовање програма 1989. године. Током ратова 1990-их, Б92 је био један од ретких извора вести који није био под контролом Милошевићевог режима. Б92 је затваран четири пута. Држава је преузела станицу 1999. године током НАТО бомбардовања, али је екипа Б92 наставила емитовање из изнајмљених студија, радећи под називом Б2-92. У мају 2000, рано ујутру, полиција је извршила рацију и запленила сву опрему, али се програм на интернету наставио из тајних студија све до пада Милошевића у октобру 2000, када су две станице уједињене. Од тада је радио наставио да функционише комбинујући музику и вести. ТВ Б92 почела је са радом у октобру 2000. године.

V-6. Сателитске антене на Косову 1992–1999.

Радио Приштина настао је непосредно после Другог светског рата, 1945. године у Призрену, да би се затим преселио у Приштину. Телевизија Приштина (ТВП) почела је да емитује програм →

1974. као прва косовска телевизијска станица на албанском језику. Србија је затворила Радио-телевизију Приштина 1990. године под оптужбом да се претворила у гласноговорника „албанског национализма и сепаратизма“. На основу Уставне декларације из јула 1991. године, косовски Албанци успоставили су своје независне политичке институције које је Србија називала „паралелним институцијама“. Представници тих институција склопили су споразум са Радио-Загребом да преко његове сателитске мреже емитују вести на албанском у трајању од 7 минута. Године 1992. косовска влада у избеглиштву постигла је споразум са Албанском радио-телевизијом РТСХ и формирала Информативно одељење Косова, емитујући вести на албанском језику путем сателита. Због тога су Албанци на Косову почели да купују сателитске антене да би могли да прате информативни програм. Убрзо је готово свака кућа у Приштини и другим градовима и селима на Косову поставила сателитску антену на тераси, крову или неком другом делу куће.

Agjencioni Shtetëror i Arkivave të Kosovës, Fondi Fotografitë.
[Државни архив Косова].

1. Проучи изворе (текстове, фотографије и графиконе). Затим покушај да објасниш:

Став грађана према слободним и алтернативним видовима комуникације (сателитска телевизија, радио, кабловска телевизија), имајући у виду да ауторитарни режими желе да контролишу информације и комуникације.

2. Продискутујте о томе у којим се деловима ваше земље и у којим крајевима вашег града могу видети сателитске антене. Ко их поседује? Због чега?

► V.2. РЕЛИГИЈА

V-7. Обнова религије у Србији

Према истраживању социолога религије, профил и број верника у Србији променио се између осамдесетих и касних деведесетих година. Од 1999. до 2010. године тај тренд се није само потврдио, већ је религиозност наставила да расте. Уз политичке промене у октобру 2000, Српска православна црква, као доминантна верска институција у Србији, није само задржала, већ и учврстила своју позицију у друштву. У јулу 2001. године у основне и средње школе уведена је веронаука. Теолошки факултет поново је постао део Универзитета у Београду а свештеници су враћени у професионалну војску. Црквена имовина која је национализована после Другог светског рата враћена је цркви или је за њу плаћена надокнада. Медији су давали простор свештеним лицима на јавним догађајима, као и присуству политичке елите на верским скуповима. Не само што је тенденција верске самоидентификације расла од 1999. до 2010. године, већ се повећавало и поштовање традиционалних обичаја везаних за цркву и религију, иако у далеко мањој мери.

Какав је ваш однос према религији? Да ли сте лично (у %)

	1999.	2010.
Религиозни	59	78
Неопредељени и равнодушни	21	4
Нерелигиозни	19	14

Традиционална везаност за цркву и религију (%)

	1999.	2010.
Крштење деце	84	87
Слављење верских празника	87	92
Црквено сахрањивање	86	87

Радисављевић-Ћипаризовић, 2011, стр. 25–43.

V-8. Први посткомунистички Закон о образовању у Румунији, 1995: веронаука као обавезни предмет

Овај закон је потврдио постојање посткомунистичке праксе која је већ била на делу: спуштање границе обавезног образовања на осам година, деполитизација образовања, увођење веронауке, приватне образовне установе, наплата пореза чак и унутар система јавног образовања (које је теоретски било бесплатно), изградња образовних институција за националне мањине итд.

Чл. 3. (1) Циљ школовања јесте постизање образовног идеала утемељеног у [...] демократским вредностима [...] који доприноси очувању националног идентитета. [...]

Чл. 4. (2) Образовање ће гарантовати неговање љубави према држави, историјској прошлости и традицији румунског народа. [...]

Чл. 6. Обавезно опште образовање траје 8 година. Обавеза општег образовања престаје са навршених 16 година.

Чл. 7. (1) Јавно образовање је бесплатно.

Чл. 9. (1) Наставни планови за основне, средње и струковне школе обухватају веронауку као школски предмет. За време трајања основног образовања веронаука је обавезан предмет, у средњим школама је изборни, док у струковним школама није обавезна. Ученик, уз сагласност родитеља или старатеља, бира коју ће религију и деноминацију проучавати. [...]

Чл. 11. (1) Образовање не подлеже циљевима и доктринама које промовишу партије или друге политичке групе.

Чл. 14. Образовне алтернативе могу се организовати у оквиру јавног и приватног образовног система, након процене и провере Министарства просвете.

Чл. 15. (3) Приватизација образовних институција и установа је забрањена.

Чл. 103. (1) Приватно образовање представља алтернативу или допуну јавном образовању.

Чл. 104. (1) Приватно образовање је у складу са законом ако је:

а) Организовано и функционише на непрофитном принципу.

б) Организовано на недискриминаторским принципима и одбацује недемократске, ксенофобичне, шовинистичке и расистичке идеје, тенденције и ставове.

в) У складу са државним стандардима.

Чл. 120. (3) У наставним програмима и уџбеницима опште историје и историје Румуна, биће обрађена традиција националних мањина Румуније.

(4) У средњим школама, на посебан захтев, настава историје и традиције националних мањина изводиће се као школски предмет на матерњем језику. Програм и уџбенике за тај предмет одобрава Министарство образовања.

Закон бр. 84, 24. јула 1995. године, објављен у Службеном листу, бр. 167, 31. јули 1995, стр. 1–17.

1. Шта је по теби обавезно образовање? Наведи неке разлоге зашто државу занима образовање младих.

2. Који су били основни принципи и циљеви образовања у Румунији 1995. године?

3. Упореди чланове 3, 4 и 120. Да ли мислиш да су међусобно противречни?

4. Да ли је веронаука обавезан предмет у твојој земљи?

V-9. Споменик Пресветој Богородици, Хасково, Бугарска, подигнут 2003.

Изграђен на иницијативу градске владе, овај споменик је карактеристичан за бујање верских симбола у читавом региону (огромни крстови на брдима, нови, виши минарети, грандиозни нови верски објекти итд.). Имајући у виду различите начине изражавања вероисповести у друштвима југоисточне Европе, постављање овог конкретног споменика, окренутог ка граници са Турском, било је више

подстакнуто националистичким него верским побудама. Хасково се налази у југоисточној Бугарској, области у којој живи велики број припадника турске националне мањине, а споменик је требало да буде симбол одбијања спољног утицаја. Отворено националистички споменик био би неприхватљив; верски је могао да прође. Споменик је забележен у Гинисовој књизи рекорда као највиши кип Богородице са дететом на свету.

http://www.peika.bg/statia/5_lyubopitni_fakta_za_Haskovo_koito_ne_znaete_la_i.83441.html, приступљено 2.7.2016.

V-10. Римокатолички крст на брду Хум, Мостар

На брду Хум у Мостару налази се велики крст под именом „Миленијски криж“, висок 33 метра, највећи у Босни и Херцеговини. Изграђен је као симбол јубилеја – 2000 година хришћанства. Висина од 33 метра представља број Христових година у време његовог распећа. Крст је видљив из сваког дела Мостара. Крст на брду Хум у Мостару муслимани (Бошњаци) схватају као провокацију, па се с времена на време на порталима покрену иницијативе за његово уклањање.

Приватна колекција Томислава Милићевића, јануар 2014.

1. Монументални верски симболи, као што је споменик Богородице или римокатолички крст у претходним изворима, откривају нове ставове према религији након пада комунистичких режима. Можеш ли да објасниш потребу за таквом врстом слања порука?

2. Прокоментариши тему верског идентитета као дела националног идентитета (користи и документе V-7 и V-8).

V-11. Декларација Бошњачког сабора, Сарајево, 27. септембар 1993.

На врхунцу рата у Босни и Херцеговини, у хотелу Холидеј ин у Сарајеву, 27. септембра 1993. године одржан је први Свебошњачки

сабор. Заседању је присуствовало 377 саборника и 80 посланика из бројних градова Босне и Херцеговине, као и представници дипломатског, војног и културног живота. Након одбијања Овен-Столтенберговог мировног плана, Бошњачки сабор је одлучио да обнови „историјско и национално име Бошњака“. Одбацивањем мировног плана и усвајањем термина Бошњак, као јасног израза политичког суверенитета, послата је порука међународној заједници и припадницима муслиманског народа. За већину муслимана у Босни и Херцеговини то је значило крај писања назива своје нације са великим М (за муслимане) и замена тог назива термином Бошњак.

Бошњаци,

Након стотину и петнаест година, од лета 1878. године када су се Бошњаци састали у харему Бегове џамије да би се договорили о одбрани своје земље, састали смо се наново и у знаку нашег народног имена, наше славне традиције и због интереса наше земље, наше државе и њеног народа.

Свесни историјског значења момента у којем се састајемо као и искушења која нас чекају, одлучни смо да нашем народу вратимо његово историјско и народно име Бошњаци, да се на тај начин чврсто вежемо за нашу земљу Босну и њену државноправну традицију, за наш босански језик и свеукупну духовну традицију наше историје.

У духу тог враћеног имена и потврђеног идентитета, изјављујемо да нашу домовину Босну видимо као слободну и демократску заједницу, која ће чувати и продубљивати вековне засаде толеранције и међусобног поштовања свих људи и свих традиција што у њој живе. Позивамо у томе за сведока целокупну нашу историју.

Да бисмо продужили и продубили започети посао потврђивања властитога народног бића, његовог места и задатка у свету у којем живимо и фирмације његових националних и државних институција, одлучујемо да Бошњачки сабор и убудуће ради. Сабор ће бити место окупљања свих Бошњака на којем ће се у слободи мишљења, поштовању различитих уверења и уз максималну компетенцију и одговорност, разматрати сва најважнија питања живота бошњачког народа и наше државе, и утврђивати правци наше националне акције.

Нека Алах буде сведок наше искрене намере и подржи нас у њој.

Мусић, 1995, стр. 38.

V-12. Верска ходочашћа у Словенији

Након што је Словенија прогласила независност 1991. године, верска ходочашћа почела су да добијају већу пажњу у медијима.

Љубљански надбискуп и словеначки митрополит стекли су много већи ауторитет у јавности. Најпопуларније ходочашће сваке године одвија се на Велику Госпојину, када хиљаде ходочасника долазе у Брезје, где се налази Богородичина црква. Говори надбискупа на овој церемонији одувек су привлачили пажњу јавности, како због односа државе и цркве у периоду пре потписивања конкордата између Свете столице и Словеније 2004. године, тако и због моралних учења црквених достојанственика. Надбискуп Франц Роде, на пример, покренуо је тему пораста либералног атеизма, за који тврди да подрива темеље словеначког друштва.

Кривац је либерални атеизам

Око осам хиљада људи у Брезју – Др Роде: Медији се иживљавају над црквом – Словенци су заговорени у себе, исцрпљени и сломљени

Брезје – На јучерашњем празнику Успења Богородице и годишњици посвећења словеначког народа Богородици у Брезју, надбискуп и митрополит љубљански др Франц Роде рекао је да у нашој земљи влада либерални атеизам, да је губитак вере разлог зашто је све мање деце, а све више абортуса, самоубиства, злоупотребе дроге и необуздане сексуалности. [...] „Наш јавни простор заузела је [...] идеологија атеистичког месијанизма. Уместо некадашњег марксизма, сада влада либерални атеизам. То је најочигледније у медијима, нарочито у штампи. Уместо да критички прати рад владе, штампа напада Цркву како би је морално дисквалификовала и нарушила јој углед у народу. Данас је то можда најмрачнија, најкратковидија и за државу најштетнија појава. И када смо ми верници у том домену у потпуно неравноправном положају, не преостаје нам ништа друго него да будемо врло критични и да не наседамо на лажне информације, злонамерна подметања и пристрасно приказивање догађаја.]

Фелц, *Дело*, 16. август 1999, стр.1.

Зашто мислиш да се атеизам – марксистички или либерални – сматра кривцем за све лоше појаве у Словенији, према љубљанском надбискупу? Како су дефинисани марксистички и либерални атеизам? Која је разлика? Прокоментариши.

V-13. Религија у Албанији

Албанско становништво дели се на три главне верске групе. Највећа, муслиманска заједница, дели се на суните и бекташије, где су ови други иноверна секта. Још увек нема поузданих статистичких података о верској припадности. Подаци пре Другог светског рата говоре о приближно 70% муслимана, 20% православаца и 10% католика. Ту не спадају касније генерације Албанаца, међу којима поједини гаје „изразито атеистичка уверења“, док многа деца из мешовитих бракова немају строго одређену верску припадност. То је последица комунистичке владавине од 1944. до 1990. и затварања свих верских институција 1967. године, када је Албанија претворена у „једину атеистичку државу на свету“. Након пада комунистичког режима 1990. године, верске заједнице су обновљене. У јулу 1991. године, Синод Васељенске патријаршије изабрао је архиепископа Анастасија Јанулатоса, пензионисаног професора теологије Универзитета у Атини, за поглавара аутокефалне православне цркве Албаније. Архиепископ Јанулатос дао је важан допринос обнови православних црквених установа и Црква данас учествује у друштвеним и културним активностима. Поједини сегменти албанске православне заједнице у прво време су се противили Јанулатосовом именовању, тврдећи да грчки држављанин не треба да води албанско свештенство, а против њега су били и неки Албанци из других верских заједница.

А. Саопштење албанске православне цркве

АУТОКЕФАЛНА ПРАВОСЛАВНА ЦРКВА
АЛБАНИЈЕ
Улица Каваја бр. 151, Тирана. Тел 234117
САОПШТЕЊЕ

Са радошћу и надом поздрављамо Споразум о стабилизацији и придруживању који су ових дана потписале Албанија и Европска унија и желимо да честитамо његовим заговорницима.

Међутим, за разлику од ових догађаја, протеклих недеља могли су се чути екстремистички и националистички гласови који неоснованим оптужбама и подмуклим гласинама покушавају да наруше углед православних свештеника и православне цркве уопште, а нарочито њеног архиепископа. Говорећи о црквеном обреду који је служио православно свештеник у Пермету приликом ексхумације грчких војника, неки политичари су упорно тражили (без икакве логике) удаљавање православног архиепископа. Нестручна лица, позната или непозната, која припадају другим верским заједницама или не припадају ниједној вери, редовно се мешају у унутрашња питања Православне цркве, претварајући се чак и да су компетентна да одређују ко ће је водити. Такво уплитање у унутрашње послове Цркве угрожава мирољубиву коегзистенцију међу верским заједницама, која је досад подизала углед Албаније на међународном плану; и то је био један од носећих стубова процеса потписивања Споразума о придруживању и стабилизацији.

Верници и свештена лица оштро протестују против неправедне и вештачки произведене буке коју одређени кругови користе покушавајући да нанесу штету православлу и његовом вођству. Током свих ових година, надбискуп Анастасије, након потпуне обнове и препорода Цркве, својим присуством и активностима, порукама љубави, наде и честитости, помирења и мира, својим међуверским активностима и социјалним програмима које је покренуо (у домену социјалне помоћи, здравства, образовања, развоја пољопривреде, културе итд.) отворио је хиљаде нових радних места и помагао људима које год вере били. Ове године дао је велики допринос развоју албанског друштва и његовој интеграцији у породицу европских народа.

Аутокефална православна црква Албаније наставиће своје креативне делатности поштујући сваког, али истовремено захтева од свих да поштују њене институције и независност, како је предвиђено Уставом Републике Албаније.

Тирана, 16. јун 2006.

Свети синод, православно свештенство и Световно-црквени савет

Б. Драч, други по величини град Албаније. Џамија на главном градском тргу знак је обнове религије у посткомунистичкој Албанији

Фотограф Роланд Ташо.

В. Посета Мајке Терезе Албанији

Мајка Тереза је рођена под именом Ање-зе Гонце Бојаџију 26. августа 1910. године у Скопљу, у католичкој албанској породици. Умрла је 5. септембра 1997. у индијском граду Калкути. Била је католички хуманиста и добитница Нобелове награде за мир 1979. године за хуманитарне активности широм света. Године 2003. Ватикан ју је прогласио за светицу. Док је њена религија била забрањена у Албанији, није могла да посети своје рођаке: први пут је посетила Албанију 1989. године, кад је комунистички режим Рамиза Алије почео да спроводи реформе. Након пада режима 1990. године, Мајка Тереза основала је мисионарску мрежу у Албанији. Она и познати писац Исмаил Кадаре постали су носиоци и симболи посткомунистичке Албаније, у време када је некадашња „изолована комунистичка тврђава“ тражила нову потврду свог идентитета, у процесу који се често описује као „повратак у Европу“. Мајка Тереза, као важан симбол идентитета, доспела је у жижу расправа између албанских и македонских националиста, који су јој приписивали „искључиви национални идентитет“, представљајући је или као Албанку или као Македонку.

Фотограф Петрит Куми.

Зашто мислиш да реакције засноване на националистичким ставовима покушавају да одреде или уоквире присуство и активност верских поглавара или вођа, као што су архиепископ Анастасије и Мајка Тереза?

V-14. Муслимани без џамије у Словенији

Бајрамска молитва у спортској дворани Кодељево, Љубљана, означава почетак муслиманског празника Курбан-бајрама, 2008.

Фотографија: Тамино Петелиншек/СТА.

Још је шездесетих година било иницијатива за подизање џамије у Љубљани. Међутим, градска и државна власт избегавале су изградњу, па је питање о одговарајућем месту богослужења за муслимане и данас нерешено, тако да словеначка муслиманска заједница мора да обавља своје ритуале у малим капелама. За време важнијих празника, муслиманска заједница мора да изнајмљује спортску дворану где њени чланови могу да се моле.

Зашто мислиш да неке земље као што су Словенија (или Грчка) још увек одбијају или одлажу издавање дозволе за подизање џамије у својим престоницама, где живи значајна муслиманска популација? Поразговарајте на ту тему.

V-15. Независна црква Црне Горе

Године 1920. црногорска Митрополија ушла је у јединствену црквену организацију Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Идеје о издвајању православне цркве у Црној Гори из оквира Српске православне цркве (СПЦ) појавиле су се одмах после Другог светског рата, али нису реализоване. Деведесетих година, идеју о посебној православној цркви у Црној Гори подржало је црногорско политичко руководство. Црногорска православна црква је формирана или „обновљена“ 31. октобра

1993. Њено седиште је на Цетињу. Године 1996. архимандрит Мираш Дедеић изабран је за поглавара ЦПЦ под именом митрополит Михаило. С друге стране, Митрополија црногорско-приморска (као епархија СПЦ), на челу са митрополитом Амфилохијем Радовићем, поседује велику имовину у Црној Гори и одржава врло добре односе са Руском православном црквом и Цариградском патријаршијом. Црногорска православна црква, коју друге православне цркве не признају, има мало верника и опстаје углавном захваљујући државној помоћи и подршци појединих политичких партија. ЦПЦ и СПЦ већ годинама живе једна поред друге у сталним споровима.

А. Разговор са митрополитом Црногорске православне цркве (ЦПЦ) Михаилом

Најтеже је било на самом почетку када је ЦПЦ обнављана, од 1993. године када је ту био владика Антоније. Постепено су ти притисци спласнули, али смо све то време били анатемисани, били смо „расколници“. Међутим, ми смо радили на томе, па смо 2000. године и званично признати и регистровани од стране државе Црне Горе... Након обнове државности први пут смо ушли у буџет државе Црне Горе, тако да и ми сада добијамо одређену суму новца, као и остале верске заједнице у Црној Гори... Што се тиче аутокефалности Црногорске цркве, она је аутокефална од 1766. године, значи била је скоро 300 година фактички самостална. За то време није била под јурисдикцијом ниједне источноправославне цркве. Црногорска црква је касније највише пропатила од стране Српске православне цркве. [...] Највишим правним актом – Уставом Црне Горе из 1905. године Црногорска православна црква дефинисана је као аутокефална. [...] Ја сам то рекао нашим одговорним људима у власти – ако мислите да се стабилизује Црна Гора као држава, морате решити питање Црногорске православне цркве. Ако мислите да имовину ЦПЦ дате Српској православној цркви, то значи да је Црна Гора друга српска држава, а Црногорци туђи поданици.

Црногорској цркви наклоњени су Мило Ђукановић, Ранко Кривокапић и њихови сарадници. [...] Мој је став да цркве треба отворити за све свештенике који служе верницима. Нека ту долазе и једни и други. Црногорске цркве неће бити затворене за српске свештенике, ни за католичке свештенике. [...] Био сам у Вуковару три пута јер се тамо десио злочин без преседана. Имао сам потребу да

одам пошту тим жртвама, као и због свега што се дешавало око Дубровника. Био сам и у Сребреници, као први православни епископ из Европе.

Лучиндан, број 37, 2010, стр. 2–5.

Б. Митрополит Амфилохије пали бадњак у Црној Гори, 2002.

Фотографија: Саво Прелевић (Вијести – Монтенегро).

Бадњак, бадњачко дрво, је грана дрвета или младо дрво које се полаже на ватру као божићна традиција у многим земљама Европе. Порекло овог народног обичаја није прецизно утврђено. Многи научници су приметили да тај обичај, попут других божићних обичаја (као што је божићни јацац), можда потиче из германског паганизма.

Прати мисли и ставове митрополита Михаила.

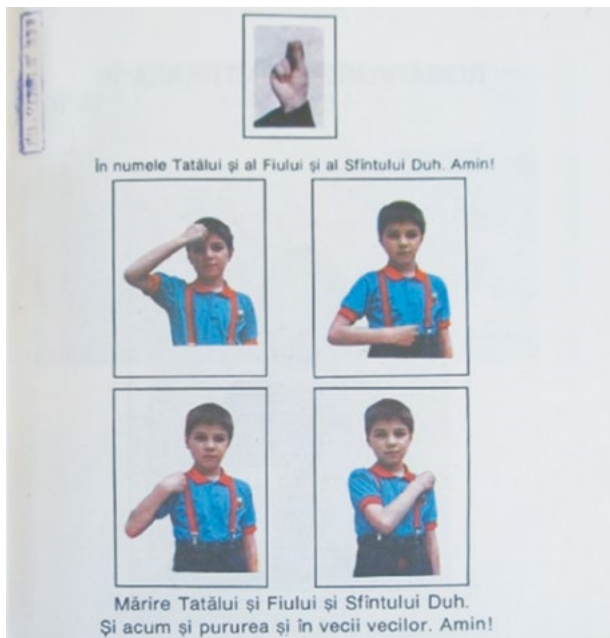
1. Који су основни и најважнији аргументи у одбрану аутокефалне црногорске цркве? Да ли су то верски, историјски или политички аргументи? Која је улога религије и цркве у савременој држави?
2. Шта значи изјава: „Мој је став да цркве треба отворити за све свештенике који служе верницима. Нека ту долазе и једни и други. Црногорске цркве неће бити затворене за српске свештенике, ни за католичке свештенике“? Како ти схваташ ту изјаву?
3. „Био сам у Вуковару три пута јер се тамо десио злочин без преседана. Имао сам потребу да одам пошту тим жртвама, као и због свега што се дешавало око Дубровника. Био сам и у Сребреници, као први православни епископ из Европе.“ Зашто мислиш да митрополит Михаило говори о тим местима? Шта се тамо догодило? Како је ова реченица повезана са претходном (види питање 2)?

V-16. Увођење веронауке у Румунији

У послератном периоду, изражавање верских осећања постало је симбол противљења комунистичком режиму, који је пропагирао атеизам и наметао лаицизацију јавног живота. Чак је и искра револуције децембра 1989. настала из солидарности коју су показали становници Темишвара (различитих националности и вера) против прогона мађарског протестантског свештеника Ласла Текеша. Од самог почетка, нови државни лидери (нпр. Фронт националног спаса) користили су симболе и ритуале румунске православне цркве, подстичући убрзано, спектакуларно поновно легитимисање ове институције која је таворила у комунистичкој диктатури. У контексту растуће народне и политичке подршке, Православна црква је покренула иницијативу за промене образовног програма, у време када се прихватало само брисање (политичко образовање, предвојничка обука, општетехничко образовање итд.), као и повратак на уџбенике националне историје пре 1940-их.

А. Како да се правилно прекрстиш, изговарајући: „У име Оца, Сина и Светог Духа, Амин“

Буквар малој хришћанина, Букурешт Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Orodexe Române, 1992, стр. 9, 37.

Б. Савети за наставу веронауке

Шта се дешавало током 45 година комунистичке, материјалистичко-атеистичке диктатуре? [...] Непостојање смисла људске егзистенције, уз покушаје да се тај недостатак замени различитим хибриднама: идеологијом, политичким идолопоклонством, лажном научном визијом или псеудодуховном праксом (нпр. трансценденталном медитацијом). Морална пропаст у свим сегментима друштва. Али [...] Божанско [...] не може бити уништено. Зато је у данима од 16. до 22. децембра 1989. било толико младих људи који су били подвргнути атеизацији, који су изнели на светлост дана, из дубине свог бића [...], најчистије прихватање божанске жртве.

Îndrumări metodologice..., 1990, стр. 3, 9.

В. Како је Василика кажњен зато што је желео да уништи ластино гнездо

Буди добар према свим створењима. Деца су добра према животињама и птицама. То су Божја створења. Бог их воли. Храни их и брине о њима. Али Василика је неваљали дечак. Он мучи животиње. Једног дана намерио је да уништи ластино гнездо, али се десило нешто лоше. Попео се на мердевине. Хтео је да зграби гнездо, али није успео. Мердевине су склизнуле и Василика је пао. Читаво лето провео је у болничком кревету. Ластавице весело певају! Захваљују Богу што их је сачувао од Василике!

Саука, 1992, стр. 37.

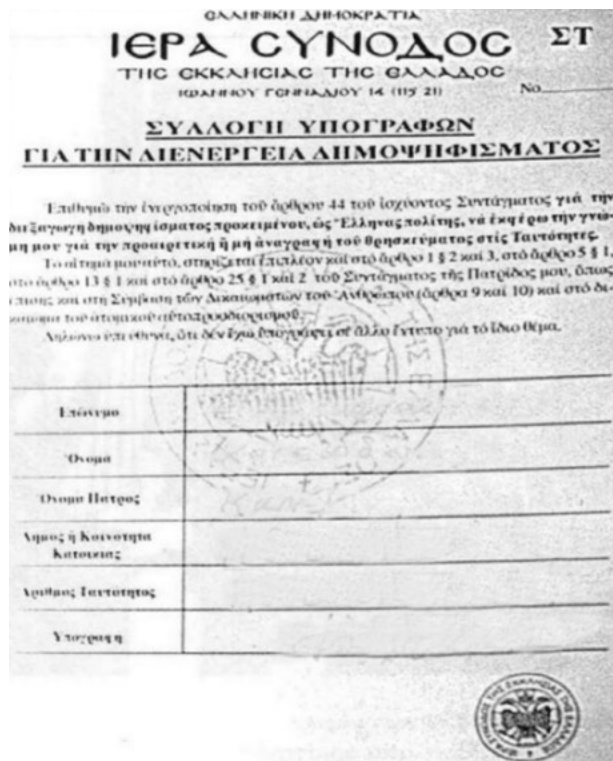
Какав је контекст и стил румунског уџбеника веронауке (документ V-16.A)? Да ли је сврха овог предмета верско образовање уопште или је овде приметно и верско проповедање (прозелитизам)? Разговарајте о томе, имајући у виду документ В.

V-17. Питање личних карата у Грчкој

У мају 2000. године министар правде у социјалистичкој влади Костаса Симитиса најавио да ће, у складу са Законом 2472/1997 о заштити личних података, дотад обавезно навођење вероисповести у личној карти бити укинута. То је наишло на оштре реакције црквене хијерархије и конзервативних кругова у друштву. Харизматични популиста Христодулос, архиепископ атински, предводио је кампању против промене личних карата, организујући масовне скупове и прикупљајући потписе за референдум о том питању. Његови напори остали су безуспешни.

А. Списак потписа

Приватна колекција.

Б. Свети Синод позива на референдум о томе да ли у личним картама треба да буде наведена вероисповест

ХЕЛЕНСКА РЕПУБЛИКА
СВЕТИ СИНОД ГРЧКЕ ЦРКВЕ
САКУПЉАЊЕ ПОТПИСА ЗА ОДРЖАВАЊЕ
РЕФЕРЕНДУМА

Тражим да се активира члан 44 важећег Устава за одржавање референдума како бих, као грчки држављанин, исказао свој став о томе да ли треба да наведем своју вероисповест у личној карти.

Мој захтев се такође заснива на члановима 1/став 2 и 3, 5/став 1, 13/став 1 и члану 25/став 1 и 2 Устава моје државе, као и на Конвенцији о људским правима (члан 9 и 10) и праву на лично самоопредељење.

Свети синод Грчке православне цркве позива се на грчки устав и на Конвенцију о људским правима и право на лично самоопредељење када говори о могућности да грчки грађани одлуче о томе да ли ће им вероисповест бити наведена у личној карти. Зашто је, по твом мишљењу, важно да људи јавно наведу своју вероисповест? Какав је документ лична карта? Да ли вера и вероисповест представљају приватно или јавно питање или и једно и друго? Продискутујте о томе, имајући у виду екстремне видове изражавања вероисповести.

V-18. Вера и идентитет: изводи из румунског закона бр. 489/2006 о верским слободама и општем положају вера

У овом закону не спомиње се изричито ефективна и неспорна свеприсутност Румунске православне цркве у држави, већ је гарантована могућност јавног изражавања било које друге религије или вероисповести која испуњава услове репрезентативности. Међутим, постојала је перцепција дискриминације у случају неких мањинских група које нису могле да мобилишу довољне ресурсе да би испуниле законске услове (на пример Јеховини сведоци), или неких институција којима није враћена одузета имовина (Унијатска црква). Та дискриминација произашла је из преговора између представника „историјских“ религија (православне, католичке, протестантске), који су изјавили да су задовољни

текстом закона. Критике су долазиле из САД и од представника деноминација које је комунистички режим игнорисао или прогонио (неопротестанти, бахаисти), што су касније чинили и званичници посткомунистичке власти.

Чл. 1.– (1) Румунска држава признаје и гарантује основно право на слободу мишљења, савести и вероисповести сваког лица на румунској територији, у складу са Уставом и међународним уговорима које је Румунија потписала. [...]

Чл. 2.– (1) Слобода вероисповести обухвата право сваког лица да верује или прихвати религију, да је изражава индивидуално или колективно, јавно или приватно, вршењем обичаја и обреда, укључујући и верско образовања, као и слободу задржавања или промене вероисповести.

(2) Слобода изражавања вероисповести не може се ограничити, осим применом оних законских прописа о неопходним мерама за одржавање јавне безбедности у демократском друштву, заштиту јавног реда, здравља или морала или за заштиту основних људских права права и слобода. [...]

Чл. 7.– (1) Румунска држава признаје духовну, образовну, социјално-хуманитарну, културну и социјално-партнерску улогу верских заједница, као и њихов статус чинилаца социјалног мира.

(2) Румунска држава признаје истакнуту улогу Румунске православне цркве и осталих цркава и верских заједница које су препознате у националној историји Румуније и животу румунског друштва.

Чл. 8.– (1) Признате верске заједнице су правна лица од јавног значаја. Оне су организоване и делују у складу са одредбама Устава и на основу овог закона, самостално, у складу са својим прописима или канонима. [...]

Чл. 9.– (1) Не постоји државна религија у Румунији; држава је неутрална у односу на било коју вероисповест или атеистичку идеологију.

(2) Верске заједнице су једнаке пред законом и јавним органима. Држава, преко својих органа, неће промовисати, фаворизовати нити дискриминисати ниједну вероисповест. [...]

(4) Румунска држава преко надлежних органа подржава духовно-културне и социјалне активности које у иностранству врше верске заједнице признате у Румунији.

Чл. 10.– (1) Трошкови за одржавање верских заједница и њихових активности покривају се у првом реду из прихода самих верских заједница, остварених у складу са њиховим прописима.

Закон бр. 489/2006, објављен у Службеном листу, део I, бр. 11, 18. јануар 2007, стр. 2, 3.

V-19. Спор око хиџаба у Турској

Спор око хиџаба у школама и јавним установама потиче од једног прописа донетог 1984. године, након војног удара од 12. септембра 1980. Иако је војска пренела власт на цивилну управу након избора 1983, још увек је вршила утицај преко председника, вође пуча из 1980. Кенана Еврена, као и преко моћног Савета за националну безбедност. Уредба која је забрањивала ношење марама на универзитетима и јавним институцијама остала је на снази 30 година, али је најстроже спровођена након војне интервенције 28. фебруара 1998. када је срушена коалиција под вођством Партије благостања, и када је нова власт обећала „борбу против реакционарног исламизма“. У време доласка АКП-а на власт, 2002. године, забрана је још увек важила, а затим је постепено ублажавана, прво уредбом Одбора за високо образовање из 2008. којом је студенткињама са хиџабом омогућен несметани приступ универзитету. Пакет мера за демократизацију из октобра 2013. променио је члан 5 Кодекса облачења државних службеника, укинувши ограничења на ношење мараме у државним институцијама, са изузетком војске, полиције и судова. Први покушај уласка посланице (Мерве Кавакчи) са марамом у Велику народну скупштину 1999. довео је до њеног избацивања из парламента. Међутим, убрзо након укидања забране ношења марама у јавним установама, 31. октобра 2013. године, четири посланице АКП-а ушле су у Велику народну скупштину са хиџабима и нису наишле на негативну реакцију опозиције.

„Хиџаб би требало да буде слободан на универзитетима“

Јуст Лагендејк, копредседавајући заједничке Европско-турске парламентарне комисије, на округлом столу у организацији Турског института у Утрехту под називом „Модернизација и демократизација у Турској“ изјавио је да укидање забране марама није у супротности с принципима ЕУ. Наводећи као примере своју земљу, Холандију, и

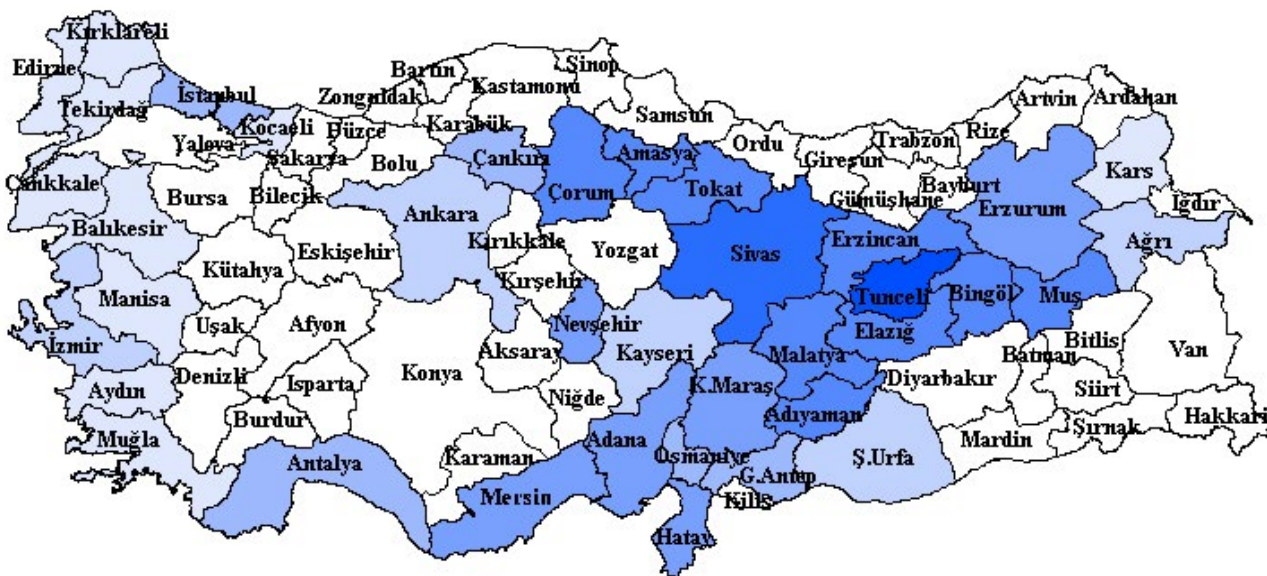
Велику Британију, Лагендијк је рекао:

„Обе стране треба да настоје да нађу заједнички језик о том питању, тако да омогуће либерализацију живота. Теба прихватити чињеницу да су студенти одрасли људи који могу сами да доносе одлуке.“ Лагендијк је изразио подршку за припреме за нови устав у Турској, рекавши „Европски парламент подржава нову уставну дебат у

Турској. Сва та идеолошки обојена питања око којих Турска губи време и енергију биће решена, надамо се, новим уставом.“

„Lagendijk: Türban Üniversitede Serbest Olmalı“ [Легендијк: Хиџаб треба да буде слободан на универзитетима], НТВ, 4. фебруар 2008, <http://arsiv.ntv.com.tr/news/434324.asp>, приступљено 1.7. 2016.

V-20. Демографска карта алевитског становништва у Турској

<https://en.wikipedia.org/wiki/Alevism>,
приступљено 23. 12. 2015.

Алевити у Турској (око 15% укупног становништва) представљају највећу несунитску верску заједницу у земљи. Седамдесетих година, алевитска омладина масовно је прилазила радикално левичарским покретима, док је алевитска заједница била на удару екстремно десничарске националистичке организације Сиви вукови. Један од

најкрвавијих напада на алевитске активисте, познат као „Масакр у Марашу“, одиграо се у граду Караман-мараш у децембру 1978. На овој карти, турске провинције са већим уделом алевита приказане су нијансама плаве боје (у тамнијим, као што су Тунџели и Сивас, има их више од 90%, док бели показују мањи проценат – мање од 10%).

V-21. Строго поверљиво Недка Солакова

Европски савремени уметник Недко Солаков аутор је многобројних цртежа, слика, перформанса и инсталација у којима употребљава хумор и апсурд за критичко преиспитивање уметничких институција и пракси, као и друштвених норми

и очекивања. У својој култној инсталацији и катарзином чину откривања, под називом *Строго поверљиво* (1989), Солаков је испунио кутију картицама које сведоче о његовој сарадњи са бугарском службом државне безбедности, кад је био млађи. Реагујући на

контроверзе које су се појавиле око овог рада и шо-кантног признања садржаног у њему, Солаков је написао: „Само онај ко може да превазиђе своје страхове може бити прави уметник“ (<https://www.artsy.net/artist/nedko-solakov>, приступљено 21.10.2015.). Управо тај рад донео му је највећу популарност. Сада је део колекције Ван абемусеума у Ајндховену.

Разговор са Недком Солаковим

Овај рад [*Камелеон*, фебруар 1990] наручио је Централни комитет градског Комсомола као рад популарне авангардне групе; дали су нам новац за материјал. Прво смо хтели да украсимо неке дрвене даске сада сувишним комсомолским књижицама (Димитровљев савез комунистичке омладине, познатији као Комсомол, трансформисао се у Бугарску демократску омладину), које су споља јарко црвене а унутра плаве, и да их изложимо испред Националне палате културе у Софији. Онда сам дошао на идеју да направим силуету камелеона. Књижице су претворене у црвену крљушт на телу камелеона и, сваки пут кад задува „ветар промена“, отварале су се и откривале своје плаве стране (боја опозиције, Савеза демократских снага).

То је постао прави хепенинг. Људи су почели да доносе своје комсомолске књижице, које су у то време још биле озбиљан лични документ, и прикуцавали смо их на тело камалеона. [...]

Сџироіо ѿоверљиво, рад који је настао од децембра 1989. до фебруара 1990. године, састоји се од регистра испуњеног разним картицама које говоре о младалачкој сарадњи уметника са бугарском државном безбедношћу, коју је он прекинуо 1983. године. У Бугарској, 25 година после смене власти, званични досијеи и даље су затворени и не постоје јавно познати документи о сарадњи овог уметника. Рад је изазвао велике контроверзе када је први пут изложен у пролеће 1990. године, на врхунцу политичких промена и изласка из дугогодишње комунистичке владавине. Тај гест самооткривања као уметнички пројекат још увек је јединствен у посткомунистичкој Европи, а откад се појавио, *Сџироіо ѿоверљиво* је постао икона свог времена. Четрдесетоминутни видео запис који приказује уметника како поново ишчитава картице из регистра, снимљен је у његовом студију у Софији 2007. године.

Василева, стр. 280, 286.

[Аутор текста о *Сџироіо ѿоверљивом* је још један познати бугарски уметник, Лачезар Бојаџиев.]

V-22. Балкански Деда Мраз

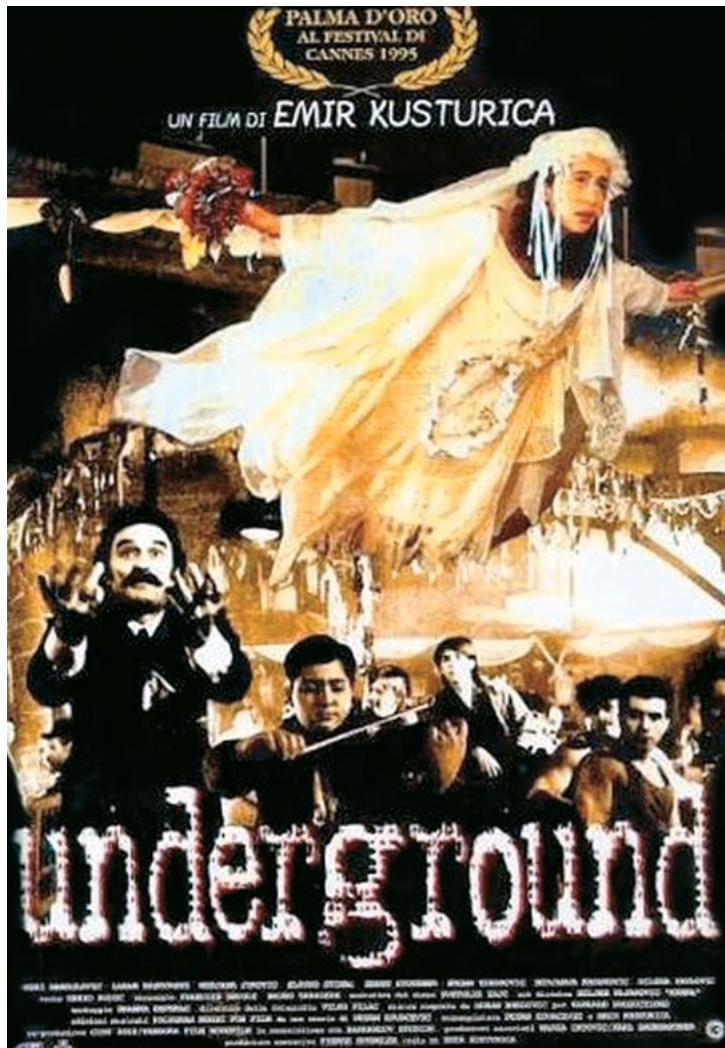

Бугарски Турци на Божић у граду Ардину, Јужни Родопи, 2007.

Фото: Алексеј Калионски.

► V.3. ФИЛМ, ПОЗОРИШТЕ И МУЗИКА

V-23. Златна палма за Кустуричино *Подземље*

<http://www.kustu.com/w2/en:underground>,
приступљено 3. 7. 2016.

 Подземље (познат и као „Била једном једна земља“) Емира Кустурице је филм који је освојио Златну палму на Филмском фестивалу у Кану 1995. године, а номинован је и за Оскара за најбољи страни филм. То је епска прича о два пријатеља и алегирија о историји Југославије од почетка Другог светског рата до почетка југословенских ратова 1990-их. У кратким цртама, прича је следећа: Београд →

1941. године. Комунистички активиста Марко уводи свог пријатеља Црног у Партију. Али, Немачка врши инвазију на Југославију и ова два пријатеља заједно учествују у покрету отпора и у исплативом шверцу. Они деле и лепу Наталију, глумицу која је „штићеница“ нацистичког официра. У време сукоба Марко организује склањање Црног и његових сарадника у подрум једне куће у Београду. Тако му полази за руком да задржи Наталију само за себе. Године 1945. прећутаће да је земља ослобођена. Али једног дана, заточеници ће напустити подрум и затећи своју државу у грађанском рату.

V-24. Босански филм *Ничија земља* Даниса Тановића добио је Оскара за најбољи страни филм 2001.

Ничија земља је филм о два рањена војника, Бошњаку и босанском Србину. Заробљени су између линија фронта на ничијој земљи, у борби за опстанак. Два војника сукобљавају се у рову, где чекају да падне мрак.

Ослобођење, година LIX, бр. 19804,
Сарајево, 6. 4. 2002, стр. 5.

Филм *Ничија земља* говори о рату у Босни и Херцеговини деведесетих година. Тај рат се, међутим, још не изучава на часовима историје. Зашто мислиш да је теже учити о тој теми него говорити о њој у популарној култури?

V-25. Турбо фолк. Концерт Светлане Цеце Ражнатовић (Арканове удовице) у Београду (Ушће) пред око 120.000 људи, 17. јун 2006.

Турбо фолк је музички жанр снажно укоренен у комерцијалном фолку и нео-фолку који су уживали велику популарност у СФРЈ и на читавом Балкану. Певачица Лепа Брена прокрчила је пут за успон турбо-фолка, али је овај жанр своју највећу популарност доживео деведесетих година, у време грађанских ратова и економских санкција против Србије.

Аркан (Жељко Ражнатовић) био је командант паравојне јединице у југословенским ратовима. Оптужен је за злочине против човечности, али је убијен 2000. године, пре него што је могао да буде изведен пред суд.

Торонто новине.

V-26. Грчки композитор Микис Теодоракис у Скопљу

Након потписивања Привременог споразума између Грчке и Бивше Југословенске Републике Македоније 1995, светски познати грчки композитор Микис Теодоракис извео је своју симфонију „Грк Зорба“ у Народном позоришту у Скопљу (1997). Тај догађај се сматрао догађајем године, како у уметничком тако и у политичком погледу. Председник Републике Киро Глигоров и готово читав државни врх, као и многи истакнути интелектуалци, присуствовали су концерту. У Скопље је допутовала и грчка делегација од 200 представника политичких партија, посланика, универзитетских професора, привредника и уметника. Приликом боравка у Скопљу, Теодоракис је посетио гроб Јоргоса Зорбаса (име је написано на гробу) сахрањеног на скопском гробљу 1943. О том догађају грчка телевизија снимила је кратки документарни филм: <https://www.youtube.com/watch?v=RfmL0pTa2pw>, приступљено 3.07.2016.

Документарни филм „У трагању за Зорбом“;
Архива ЕРТ С.А.

V-27. „Орест“ Слободана Унковског у Епидаурису, 2008.

Слободан Унковски рођен је 1948. године у Скопљу. Дипломирао је 1971. године на Академији за позориште, филм, радио и телевизију. Од 1996. до 1998. био је министар културе у Бившој Југословенској Републици Македонији. „Орест“ (2008) је трећа представа Унковског на грчком језику,

после „Четврте сестре“ Јануша Гловацког и Шекспировог „Краља Лира“ (2005), које су обе играле у Народном позоришту у Атини. „Орест“ је изведен у Епидаурису у августу 2008. као и у многим позоришима широм Грчке (представа је имала укупно 27 извођења и више од 23.000 гледалаца).

Приватна колекција (архива Слободана Унковског).

Култура би могла да укаже на другачији пут за односе Грчке и Бивше Југословенске Републике Македоније. Можеш ли да пронађеш друге примере културне размене? Да ли мислиш да

би „културна дипломатија” могла да буде алтернативни приступ заједничким основама за решавање тензија и сукоба међу два државама, или она није важна? Продискутујте о томе.

V-28. Књижевна награда Балканика и „балканска књижевност”

По завршетку Хладног рата, бројне државне и приватне институције почеле су да финансирају превођење балканских књижевних дела на језике југоисточне Европе. Циљ таквих иницијатива био је упознавање читалаца са балканском књижевношћу и промовисање међусобног разумевања, имајући у виду да су током Хладног рата такви преводи били малобројни и ретки. Године 1995. седам издавачких кућа, из Албаније, Бугарске, Грчке, Македоније, Румуније, Србије и Турске, основале су књижевну награду Балканика. Награда се годишње

додељује једном балканском аутору за дело које није старије од две године у тренутку номинације. Осим издавача из добитникове земље, сви остали издавачи имају обавезу да преведу награђено дело на свој језик. Први добитник 1996. године био је Давид Албахари из Србије. Каснији лауреати били су Антон Дончев и Здравка Евтимова из Бугарске, Никос Баколас и Маро Дука из Грчке, Исмаил Кадаре из Албаније, Александар Прокопиев и Венко Андоновски из Македоније, Тахсин Јуџел и Недим Гурсел из Турске.

А. Антон Дончев (Бугарска)

На Балкану постоје дубоке разлике, како у погледу политике, тако и у погледу друштвеног развоја, које нас држе раздвојеним. Конкретно, у бившим социјалистичким земљама самопоуздање њихових грађана је на посебно ниским гранама и они су данас слуђени. Зато не можемо ни дефинисати, чак ни у најкраћем, термин „балканска књижевност“. Оно што треба имати у виду јесте да сви чинимо једну целину. Ми смо као оркестар, где свако од нас мора бити првокласни музичар, тако да и крајњи резултат буде првокласан.

Б. Давид Албахари (Србија)

Можемо концептуализовати балканску књижевност само као географски појам. Постоје разлике и међу народима и међу књижевним жанровима. Скупови попут оног који је [недавно] одржан у Атини не стварају униформну књижевност – то би свакако било поједностављено рећи – али нам помажу да боље разумемо једни друге. Омогућавају сваком књижевном жанру да врши утицај на друге жанрове. У данашњим околностима, интеракције те врсте могу бити нарочито плодносне.

В. Недим Гурсел (Турска)

Постоји много балканских књижевности и мислим да је размишљање о историји добро полазиште за њихову класификацију. Постоје они који посматрају прошлост и обогаћују своје креативно писање историјским материјалом, и постоје они који се баве садашњим тренутком. Идеја књижевне награде Балканика веома је позитивна, јер спаја ауторе, нарочито у време када наш простор потребају сукоби.

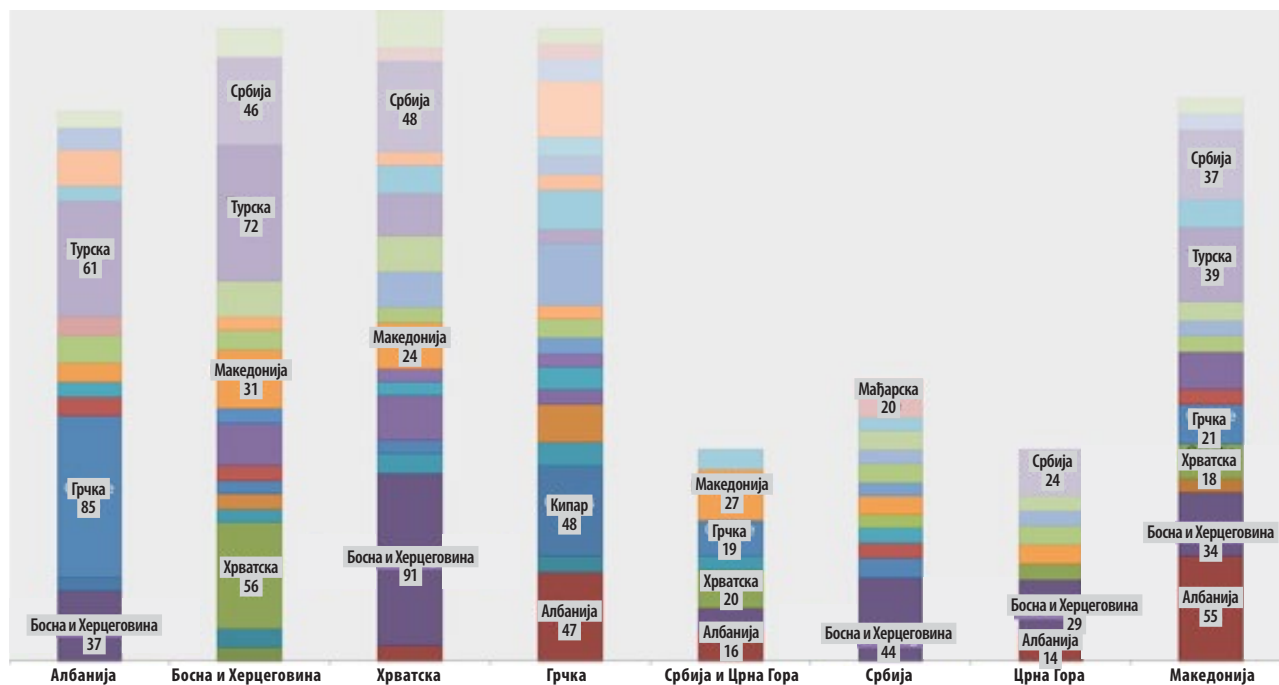
To Vima новине, 6. децембар 1999, стр. 57.

Поделите разред на групе, где свака група представља једну земљу југоисточне Европе. Свака група треба да састави списак имена аутора своје изабране земље и њихових радова (не само књижевних), који су у последњих пет година преведени на матерњи језик ученика.

Свака група бира једну или две књиге из одабране земље и дискутује о њеном (њиховом) садржају на часу.

V-29. Песма Евровизије

Ко је гласао за кога у „балканском блоку“ на такмичењима у периоду од 2003. до 2011.

Збир само највиших оцена (12, 10, 8 и 7 поена)

www.euronews.com/2012/05/21/eurovision-the-great-voting-conspiracy, приступљено 3. 7. 2016.

Учешће на такмичењу за Песму Евровизије постало је показатељ националне суверености новонасталих држава бивше Југославије. Године 1993. Словенија, Хрватска, БиХ, заједно са Румунијом и неким другим источноевропским земљама, први пут су се појавиле на овом такмичењу као независне државе, док је Србија тада последњи пут наступила под југословенском заставом. БЈР Македонија се први пут такмичила 1996, Србија и Црна Гора су наступиле као заједница 2004. и 2005. године, док су од 2007. наступале самостално. Албанија

је дебитовала 2004. године. Међу земљама југоисточне Европе, појавио се такозвани балкански гласачки блок. У оквиру балканског блока постоје видљиве везе између Грчке и Кипра, БЈР Македоније и Албаније, као и између земаља бивше Југославије. Прва бивша југословенска држава која је победила на песми Евровизије била је Србија 2007. године, са песмом „Молитва“ Марије Шерифовић. Године 2004. Би-Би-Си је истакао: „Као што је традиција на Евровизији, суседи су често гласали једни за друге, док су балканске државе једне другима давале највише поена.“

Да ли мислиш да у популарним културним манифестацијама, попут такмичења за песму Евровизије, постоји простор за изражавање

националистичких ставова? Да ли си некад гласао/гласала на таквом такмичењу? Продискутујте о томе.

► V.4. СПОРТ И ОЛИМПИЈСКЕ ИГРЕ

V-30. Олимпијске игре у Атини, 2004.

Летње олимпијске игре 2004. (XXVIII олимпијске игре) одржане су у Атини од 13. до 29. августа. Под слоганом „Добро дошле кући“, председник МОК-а их је поздравио као „незаборавне игре снова“. Игре су оцењене као успешне, како у погледу организације и броја националних

олимпијских комитета који су учествовали, тако и у погледу телевизијске гледаности. Упркос критикама из појединих кругова, реакције грчке јавности биле су углавном позитивне, и игре су сматране националним успехом који подиже углед земље у свету.

А. Свечано отварање Олимпијских игара

Action Images, Томас Хрисохоидис.

У режији Димитриса Папајану, на свечаном отварању Олимпијских игара истицао се спој савремене и древне Грчке цивилизације као колевке светске цивилизације (и олимпијских игара). Отварање је репродуковало и основну идеју грчке националне историографије о постојању континуитета од праисторијских времена до данас.

Б. Реакције на Олимпијске игре 2004.

Συντονισμός στη δράση των σχημάτων

ΑΡΙΣΤΕΡΗ ΚΙΝΗΣΗ ΠΕΡΙΣΤΕΡΙΟΥ, ΑΡΙΣΤΕΡΗ ΚΙΝΗΣΗ ΠΕΤΡΑΔΙΩΝ, ΑΡΙΣΤΕΡΗ ΚΙΝΗΣΗ ΙΛΙΟΥ - Πετροπολίς - Κορίνθου, ΜΑΧΩΜΕΝΗ ΑΡΙΣΤΕΡΗ ΔΙΑΝΗ, ΑΡΙΣΤΕΡΗ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ ΣΤΟΥΣ ΔΡΟΜΟΥΣ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ Η ΣΥΝΤΗΡ. ΑΝΤΙΠΟΛΙΤΗ ΑΘΗΝΑ, ΑΡΙΣΤΕΡΗ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ ΣΟΦΡΑΦΟΥ, ΑΡΙΣΤΕΡΗ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ ΒΥΡΩΝΙΑ, ΑΡΙΣΤΕΡΗ ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΙΚΗ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ ΣΤΙΣ ΓΕΙΤΟΝΙΕΣ ΤΟΥ ΠΕΙΡΑΙΑ ΑΡ21 - Αριστερή συντηρητική Ισπρία, ΑΡ2113 - Αριστερή / αντιεργιακή Τυπολογικα προοπτικα, ΑΡΙΣΤΕΡΗ ΠΡΩΤΟΚΟΝΣΥΛΙΑ ΤΕΧΝΙΚΩΝ, ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΙΚΗ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ ΜΕΤΑΦΟΡΩΝ ΑΡ213 ΤΕΠ, "Α-ΠΡΟΝ ΡΑΚΤΙΝ" Α ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΠΕΔΑΓΩΓΙΚΟ, ΑΡΙΣΤΕΡΗ ΠΡΩΤΟΚΟΝΣΥΛΙΑ ΓΡΑΦΕΙΩΝ ΚΙΝΗΣΗ, Εργατικό Δίκτυο στο Μορούσι και τα Βορεια προαστια, Εργατικό ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ στο Μπρακίνο

Превод: Страх и корупција / Гробница незнатих радника / Њих су убили на градилишту „велике идеје“ капитализам и његови политички извршиоци: ПАСОК, Нова демократија, САД и ЕУ.

<https://ektostonteixon.files.wordpress.com/2010/10/aixmhafisa-sintonistikou2.jpg>, приступљено 3. 7. 2016.

Међутим, иза блештаве фасаде свечаног отварања, новоизграђених хала и стадиона, као и општег организационог успеха, крила су се бројна питања: буџет који је драстично пробио првобитне процене, оптужбе за допинговање грчких спортиста, финансијске неправилности у подизању квалитета градске инфраструктуре, десетак бесмислених пројеката и инсталација чије је одржавање веома скупо итд. Плакат V-30B креирало је неколико ванпарламентарних левичарских организација и грађанских покрета. Приказане су две маскоте Олимпијских игара, Атена и Фивос, обучене као „Страх“ и „Корупција“.

1. Обрати пажњу на вербални и визуелни контекст и опиши плакат. Како су две маскоте обучене? Шта оне представљају? У шта су претворени олимпијски кругови? Како се може уочити политичка идеологија аутора плаката? Повежи поруку плаката са финансијским крахом Грчке након 2010.

2. Да ли је у твојој земљи некад организован међународни спортски догађај? Ако јесте, пронађи плакате тог догађаја и анализирај њихове симболе. Објасни критеријуме за избор неког симбола и како су они повезани са имицом земље. Истражи тему: *Да ли је било реакција против одржавања тог догађаја и из којих кругова су дошле? Који су били аргументи противника?*

V-31. Јадранска лига у бившој Југославији

Јадранска лига је основана 2001. године и обухватала је неколико кошаркашких клубова из Словеније, Хрватске, Босне и Херцеговине и Црне Горе, односно земаља које су некада биле у саставу Југославије. Наредне године придружили су јој се и клубови из Србије. Лига је одличан пример сарадње (спортске) између земаља које су само неколико година раније биле у рату.

У Загребу одржана оснивачка Скупштина клубова нове регионалне лиге

Јадранска лига креће 29. септембра. Цибона гостује у Подгорици

[...] Скупштина клубова Јадранске лиге изнедрила је и другостепено тело, а назив му је Порота за жалбе. [...] То тело ће радити као трочлано веће у којем ће се председнику Лорбеку придруживати још двојица из клубова који нису у спору. Суђење на такмичењу обавиће судије из држава учесница, али ће земљу из које долази Будућност представљати само црногорске судије. Према узору на Евролигу, правду ће делити по три судије на утакмици. [...]

Јадранска лига – документ 1
Јуџарњи листи, 4. 7. 2001.

V-32. Спортисти као хероји

Најбољи хрватски тенисер Горан Иванишевић освојио је турнир у Вимблдону 2001. године. Као националном хероју, приређен му је спектакуларан дочек у родном граду Сплиту.

„Горане, Сплит те воли” писало је изнад позорнице на сплитској риви где се око 150.000 људи окупило на ретко виђеном дочеку у историји хрватског спорта. Славили су се у Сплиту многи спортски успеси, но свако ће рећи како је ово била „фешта над фештама”. Нико пре Горана Иванишевића није привукао толико навијача. [...]

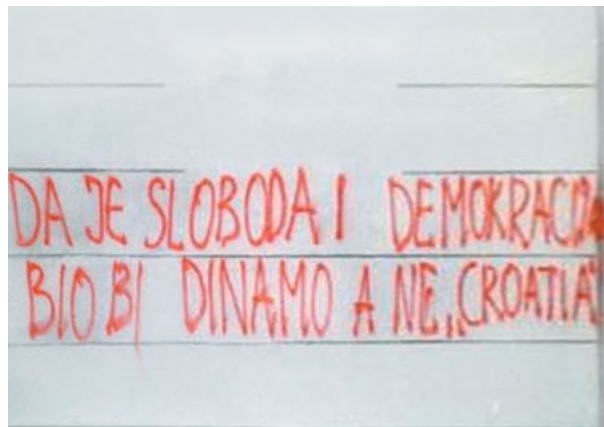
Интернет странице Хрватске телевизије и Хине пробиле су све рекорде посећености у уторак, обожаватељи из целог света хтели су уживо да прате догађања у Сплиту, истовремено упућујући и-мејлове тражећи мајицу са ликом „Зеца” и натписом „Ја сам геније”, без обзира на цену... [...]

Четвртак, www.monitor.hr, 12. 7. 2001.

V-33. Графити „Бед блу бојс” у Загребу

На иницијативу хрватског председника Туђмана фудбалски клуб Динамо је неколико пута преименован, јер се име Динамо сматрало превише комунистичким. Тако 1993. добија назив Кроација што је резултирало великим незадовољством навијача који су тражили да се врати старо име. Повратак на име Динамо уследио је тек након смрти Туђмана, 2000.

Приватна колекција.

Објасни текст графита помоћу података из кључа. Зашто овај графит повезује именовање фудбалског клуба са слободом и демократијом?

Фотографија: Кремена Јорданова.

V-34. Традиционално рвање у Асеновграду, Северни Родопи, Бугарска, 2008.

Масно рвање (*Yağlı Güreş* на турском, *џехливански борби* на бугарском) традиционални је спорт још од отоманских времена. Пре сваке борбе, рвачи се по целом телу мажу маслиновим уљем, борбе се одржавају на отвореној ливади или

на тепиху, а такмичари су голи, осим кожних панталона које сежу до испод колена. Ови турнири су популарни међу муслиманима у југоисточној Европи, а на њима често учествују немуслимански рвачи и локални гледаоци свих националности.

1. На који начин спорт може допринети зближавању људи или подстицању анимозитета и антагонизма, потпиривањем националистичких ставова и реакција? Пронађи примере за оба случаја и објасни крхку равнотежу између пријатељске борбе и вулгарног сукоба.

2. Прокоментариши однос између хулиганства и национализма. Пронађи примере фудбалских утакмица из своје земље у којима су навијачи испољавали насиље над националним симболима. Упореди их са случајевима из документа II-2 у другом поглављу.

ПОГЛАВЉЕ VI: НАЧИНИ СЕЋАЊА

Увод	211
VI.1. Брисање и ревизија комунистичке прошлости	213
VI.2. Ревизија сећања на Други светски рат	221
VI.3. Сећање на новије ратове	226
VI.4. Помирење кроз обнављање или уништавање сећања	229

► УВОД

Уџбеник историје обично се завршава временском границом коју одређује дати историјски период. Међутим, историјска лекција не може да игнорише наше памћење и нашу меморијализацију историјске прошлости. Онај ко учи историју треба да зна да се ставови друштва о прошлости мењају и да те промене зависе од садашњости. Таква ишчитавања прошлости кроз призму садашњости репродукују се и проширују углавном у оквиру државних институција, као што су образовни систем и музеји. Она представљају хегемоне наративе који теже томе да маргинализују друга, супротна или алтернативна тумачења.

Схематски посматрано, постоје две врсте колективног памћења: „званично памћење“, које се, по правилу идентификује са памћењем националне државе, и „маргинална“ и алтернативна памћења, која обично бивају заташкавана од стране „званичног памћења“, а повремено са њим и улазе у сукоб. Случајеви сукобљавања „званичног“ и „незваничног“ памћења много се јасније виде у домену образовања, јер је школа институција првог реда где млади учествују у социјализацији и преношењу доминантних друштвених вредности. Међутим, врло често оно што се предаје у школи потпуно одудара од друштвене и културне стварности у учioniци. Како уџбеник о националној историји перципирају ученици у мултикултуралној учioniци у којој коегзистирају многе супротстављене заједнице памћења? И колико једно историјско предавање може бити објективно и „неутрално“ у пост-трауматском окружењу?

Поглавље VI покушава да представи аспекте различитих врста памћења, иако је нагласак најчешће на званичном и доминантном памћењу, које је прилагођено новим условима након завршетка Хладног рата. У читавој Европи, после 1990. године почела је историјска ревизија периода 1939–1989. У бившим комунистичким земљама она није била ограничена на државне симболе и историографију, већ је обухватала све домене памћења („lieux de mémoire“), да употребимо познати термин француског историчара Пјера Нора. Споменици су рушени и подизани су нови; укидани су државни празници и увођени су нови; „измишљене“ су нове традиције; стари хероји су сатанизовани, а на њихово место дошли су нови. У периоду после 1990. сећање на комунизам и на Други светски рат је ревидирано.

Нови политички приступ према бившим комунистичким режимима најчешће се сводио на осуду злочина тоталитарних комунистичких режима и изједначавање комунизма са нацизмом. Прекретница је била *Црна књиџа комунизма: Злочини, Шерор, рејресија*, која је изашла 1997. године (прво издање на француском) у уредништву Стефана Куртоаза. Ова књиџа је упоредила комунизам са нацизмом по броју жртава и методама масовног истребљења. Књиџа је наишла и на подршку и на критику и изазвала велике дебате. У бившим комунистичким земљама *Црна књиџа* се користила у оправдавању процеса „двоструке виктимизације“, другим речима, памћење Другог светског рата је ревидирано како би се те државе (балтичке земље, Пољска) представиле као жртве и нацизма и комунизма. Тај став је на крају формулисан и као део европске политичке агенде у јануару 2006, када је Савет Европе усвојио Резолуцију 1481 која осуђује „тешка кршења људских права од стране тоталитарних комунистичких режима“. Европски парламент је 2008. године прогласио Европски дан сећања на жртве стаљинизма и нацизма, познат и као Дан црног флора: он се обележава 23. августа (датум потписивања пакта Молотов-Рибентроп) као дан међународног сећања на жртве стаљинизма, нацизма и фашизма.

Друштва су била подељена и по питању сећања на Хладни рат. Заправо, „ратови сећања“ били су константна карактеристика балканских земаља у периоду „меморијалног бума“ који траје од последње четвртине 20. века до данас. Долазило је до великих јавних расправа, жестоких спорова и дугих дебата, па чак и насилних сукоба, углавном везаних за трауматична историјска искуства двадесетог века, као што су светски ратови, геноциди, протеривања становништва, масовна расељавања и грађански ратови. У случају сећања на Хладни рат, сведоци смо таласа „комунистичке носталгије“ у земљама у којима је тзв. „транзиција“ у тржишну економију била трауматична и деструктивна за неке социјалне групе. „Југоносталгија“ се јавила и у неким бившим југословенским републикама као реакција на „изгубљени рај“ братства и јединства.

Поглавља VI.1 и VI.2 повезана су и делимично се преклапају, макар у случају бивших комунистичких земаља. То је зато што се после 1945. године Други

светски рат тумачио у складу с политичким и идеолошким доктринама победничких режима у овим земљама. У случају Грчке, на пример, пораз комуниста у грађанском рату 1946–1949. изродио је званичну историју која је заташавала комунистички отпор окупацији сила Осовине. Држава је тек 1982. године, под социјалистичком владом, признала „народни покрет отпора” и активности левичарских организација у борби против Осовине. Насупрот томе, у земљама источног блока владајуће комунистичке партије користиле су званичне комеморације комунистичког отпора као основу за своје нове режиме, подижући споменике и уводећи ритуале. Режији земаља које су се више ослањале на Совјетски Савез, попут Бугарске и Румуније, подизале су споменике Црвеној армији и совјетском војнику, коме је додељена улога „ослободиоца” од немачких окупатора.

У случају Југославије, основни елемент званичног памћења била је народноослободилачка борба, која је изједначена са социјалистичком револуцијом. На челу са КПЈ, партизански покрет борио се од 1941. до 1945. године против окупационих снага Немачке, Италије, Бугарске и Мађарске, као и против домаћих издајника као што су усташе и четници. Тако се, захваљујући борби за национално ослобођење, Титова Југославија обрачунавала и са својим „унутрашњим” идеолошким и политичким непријатељима.

Након 1989. године ревизија памћења из комунистичког периода ишла је руку под руку са ревизијом сећања на Други светски рат, па је било тешко раздвојити те две појаве. Према томе, поглавља VI.1 и VI.2 треба читати паралелно, тако да ученици разумеју да ревизија доминантног тумачења окупације и отпора након Хладног рата у првом реду зависи од спремности да се ревидира њихова комунистичка интерпретација. Резултат такве ревизије, са потенцијално опасним последицама, било је негирање антифашистичког карактера партизанског отпора и покушај изједначавања нацистичких злочина са партизанским.

Наравно, ситуацију су додатно закомпликовали југословенски ратови деведесетих, где се идеолошки и политички сукоб преплитао са националним. У Хрватској након 1990, процес израчунавања са комунистичком прошлешћу праћен је радикалним

одбацивањем Југославије. За хрватске националисте, обе југословенске државе – и она пре и она после Другог светског рата – биле су у суштини антихрватске творевине, створене само да омогуће српску доминацију. У Србији, ратови 1991–1995. оживели су сећање на усташки режим које је инструментализовано у новом сукобу. Југословенски ратови произвели су нове жртве, нове хероје и нова трауматична сећања, која се преплићу са старим и у великој мери их одређују. Споменици који су деценијама постојали, као што је Вечна ватра у Сарајеву, стекли су ново значење и симболику. Истовремено, нови споменици подигнути су у знак сећања на погинуле, углавном цивиле, у ратовима 1990-их. У поглављу VI.3 наведени су такви примери и ученици се позивају да размисле о значењу јунаштва и трауме.

У поглављу VI.4 настојали смо да покажемо како се памћење или заборав могу употребити да би они које је прошлост поделила постигли помирење. Важно је разумети како се људи односе према споменицима и историјским спомен-обележјима, како су меморијална места од кључног значаја за политику памћења и заорава, и како је њихова растаурација повезана са процесима помирења. У ратовима често страдају споменици (углавном верског карактера) који симболизују „другог”, о чему сведочи уништавање неких и (ре)конструкције неких других споменика (види поглавље II.7). С друге стране, многи локалитети као што су уништена села, синагоге, џамије и цркве, гробља и споменици подигнути „херојима” и „мученицима” представљају спорни део културног наслеђа, за који се боре различите групе и државе. Обнова верских споменика (џамија и црква) уништених у етничким сукобима и приликом турске инвазије омогућава нам, преко иницијатива цивилног друштва, да поведемо разговор о уништењу културне баштине услед етничке мржње, као и о одговорности грађана који морају да чувају и одржавају ту баштину.

Циљ шестог поглавља јесте да се ученицима понуди могућност критичког промишљања „запаљиве” и токсичне прошлости, и тога како је памтимо. Циљ није да се свака заједница држи своје трауме, већ да препозна трауме другог. Тек ће онда покушај помирења моћи да се преточи у процес изградње мира.

▶ VI.1. БРИСАЊЕ И РЕВИЗИЈА КОМУНИСТИЧКЕ ПРОШЛОСТИ

VI-1. Уклањање Титовог споменика у Ужицу, Србија, 1991.

Споменик Јосипу Брозу Титу, бронзани кип висок 4,75 метара, рад познатог вајара Франа Кршинића, подигнут је на Тргу партизана у Титовом Ужицу 1961. године. Три деценије касније, 28. августа 1991. године, споменик је уклоњен и пренет у

двориште ужичког Народног музеја. Овај чин био је у складу са „Препоруком за уклањање из назива градова, тргова, улица, просветних и културних установа имена личности које су одговорне за пљачку Србије“ коју је српски парламент усвојио 24. јула 1991. године.

Милош Цветковић, приватна колекција.

VI-2. Порушени споменици Народноослободилачке борбе (НОБ) у Хрватској

Процењује се да је између 1945. и 1990. године у Хрватској саграђено до 6.000 споменика, биста, скулптура и спомен-плоча посвећених догађајима и особама везаним за Народноослободилачки покрет Хрватске и Југославије. Тачно 2.964 споменичких обележја (731 споменик и 2.233 осталих спомен-обележја) уништено је или оштећено, највећим делом у периоду између 1990. и 2000.

године. Од тога је до 2012. године обновљено око 400 антифашистичких обележја мање уметничке вредности, те неколико значајнијих споменика (споменик страдалим логорашима у Јадовном, „Позив на устанак“ у Бјеловару, споменик Устанку народа Хрватске у Србу, итд).

Хржењак, 2002, стр. XII.

VI-3. Демонстранти руше велики споменик Енверу Хоџи у Тирани, 20. фебруар 1991.

Фотографија Роланд Ташо.

Овај чин симболизовао је пад комунистичког режима у Албанији. Неколико дана раније, студенти Универзитета у Тирани ступили су у штрајк глађу тражећи уклањање имена „Енвер Хоџа“ из назива државног универзитета у том граду.

VI-4. Рушење Димитровљевог маузолеја, 1999.

А. Фотографија рушења

<http://www.chudesa.net>, приступљено 21. 10. 2015.

Б. Опис изградње и рушења споменика

Све је почело 2. јула 1949. када је Георги Димитров „вођа и учитељ“ бугарског народа, умро у Москви. Сутрадан, 3. јула, Политбиро Централног комитета Бугарске комунистичке партије одлучио је да његово тело буде балсамовано и изложено у маузолеју попут Лењина. Совјетски пример морао је да се прати чак и код сахрањивања вође. Архитектонски нацрт зграде израђен је преко ноћи, док су грађевински радови започели ујутро 4. јула. Радове је изводила војна инжењерија. Зграда је завршена за пет дана и пет ноћи. Према различитим подацима, у изградњи је страдало до шест регрута. Балзамовано тело је транспортовано из Москве, заједно са посебним саркофагом и другом опремом, и положено у гробницу 10. јула. Од тог дана, све до оног „последњег“ 9. септембра 1989. године, грађани Софије морали су на сваки државни празник да дефилију поред маузолеја, под оком комунистичког руководства на трибини. Тако је гробница Георгија Димитрова од обичног култа постала најомраженије место становника Софије. Посета маузолеју била је обавезан део синдикалних туристичких путовања из других делова државе. Онда је дошао 10. новембар 1989. Шарени транспаренти подизани су на трибини, док је сама зграда била прекривена графитима – неки су слали антикомунистичке поруке, али су већину чинили тинејџерски симболи.

Осамнаестог јула 1990. влада Андреја Луканова уклонила је Димитровљево тело из његовог „оскрнављеног“ почивалишта и укопала га на Централном градском гробљу. Тада је започела права битка за судбину зграде. Заштитници зграде износили су разне идеје за њену конверзију – од уметничке галерије и меморијалног центра за грађане Софије убијене у ратовима, до дискотеке. Расправа о будућности Маузолеја трајала је читавих девет година. На крају је превагнуо став да ће, ако остане у центру Софије, без обзира на њену намену, бетонска коцка остати симбол тоталитаризма и место за носталгичне комунистичке скупове. Зато је

Маузолеј морао да буде срушен. Током саме процедуре рушења, рушитељи су се прилично осрамотили. Рушење Маузолеја трајало је седам дана – што је дуже него његова изградња. Прва експлозија одјекнула је 21. августа 1999. у 14:37 часова. Последњи остаци уклоњени су са локације касно поподне 27. августа. Испоставило се да је 1957. и 1978. зграда додатно ојачана и прилагођена за склониште од нуклеарног напада. Али, овај чисто технички гаф такође је брзо заборављен. Данас је локација Маузолеја само део врта испред Народног позоришта.

Сџангарџи, 19. август 2003.

VI-5. Споменик совјетском војнику нестале у Јашију

<http://www.ziaruldeiasi.ro/stiri/ostasul-sovietic-care-fusese-transformat-in-mihai-viteazul-reapare-in-copou--85941.html>,
приступљено 15. 2. 2016.

„Совјетски војник“ у Јашију постављен је у резиденцијалном делу града као знак сећања на Црвену армију – „ослободиоца Румуније од фашизма“. После пада комунистичког режима, многи слични споменици оскрнављени су или уништени. „Совјетски војник“ премештен је у Етернитатеу, највеће гробље у граду, а затим је потпуно нестало. Заправо, кип је 2002. претопљен у нови споменик, у сећање на румунског принца Михаја Витазула [Михај Храбри], хероја првог уједињења свих румунских покрајина 1600. године. Нестанак првобитног кипа из гробља Етернитатеа открио је руски амбасадор који је дошао да положи венац; то је прерасло у дипломатски инцидент између те две земље 2007. године.

VI-6. Промена назива главне улице у Љубљани – из Титове у Дунајску (Бечку) улицу

Музеј савремене историје, Љубљана.

Након пада комунизма, многим улицама, трговима, школама, па чак и касарнама промењени су називи. Тај тренд у таласима траје до данас, у зависности од тренутне политичке климе. На фотографији видимо бројеве на главној улици у Љубљани, која је од Титове цесте (Титова улица) преименована у Дунајску цесту (Бечка улица) на једном и Словенску цесту (Словеначка улица) на другом крају.

VI-7. Хрватски Устав, 1997.

УСТАВ РЕПУБЛИКЕ ХРВАТСКЕ

ИСТОРИЈСКЕ ОСНОВЕ

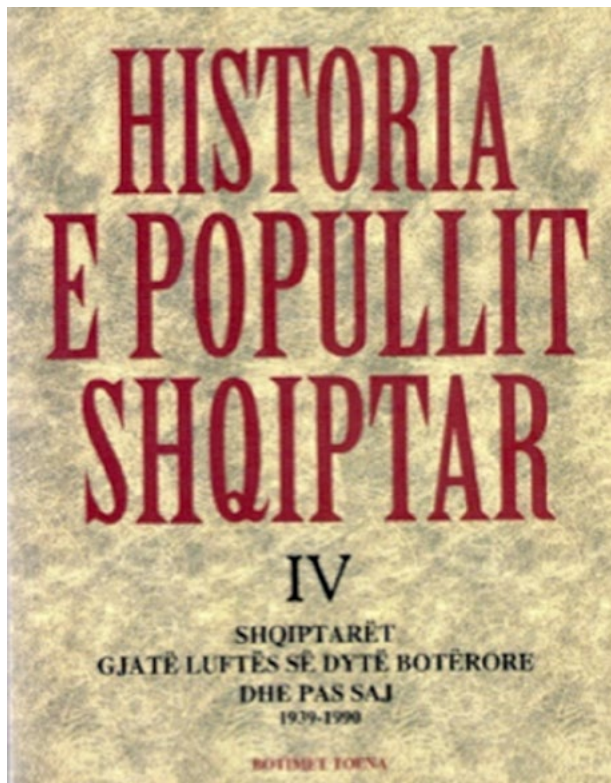
Изражавајући хиљадугодишњу националну самосталност и државни континуитет хрватскога народа, потврђену читавим њеним историјским искуством у различитим државним облицима те одржањем и развитком државотворне мисли о историјском праву хрватскога народа на пуну државну сувереност, што се манифестовало:

- у стварању хрватских кнежевина у седмом веку;
- у средњовековној самосталној држави Хрватској утемељеној у седмом веку;
- у Краљевству Хрвата успостављеноме у десетом веку;
- у одржању хрватскога државног субјективитета у хрватско-угарској персоналној унији;
- у самосталној и сувереној одлуци Хрватскога сабора године 1527. о избору краља из Хабсбуршке династије;
- у самосталној и сувереној одлуци Хрватскога сабора о прагматичној санкцији из године 1712;
- у закључцима Хрватскога сабора године 1848. о обнови целовитости Троједне Краљевине Хрватске под банском влашћу, на темељу историјскога, државнога и природнога права хрватског народа;
- у Хрватско-угарском споразуму 1868. године о уређењу односа између Краљевине Далмације, Хрватске и Славоније и Краљевине Угарске на темељу правних традиција обеју држава и Прагматичке санкције из године 1712;
- у одлуци Хрватскога сабора 29. октобра године 1918. о раскидању државноправних односа Хрватске са Аустро-Угарском те о истовременом приступању самосталне Хрватске, са позивом на историјско и природно национално право, Држави Словенаца, Хрвата и Срба, проглашеној на додашњој територији Хабсбуршке Монархије;
- у чињеници да одлуку Народне скупштине Државе СХС о уједињењу са Србијом и Црном Гором у Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца (1. децембра 1918. године), после (3. октобра 1929. године) проглашеној Краљевином Југославијом, Хрватски сабор никада није одобрио;
- у оснивању Бановине Хрватске године 1939. којом је обновљена хрватска државна самосталност у Краљевини Југославији;
- у успостављању темеља државне суверености у раздобљу другог светског рата, израженој на супрот проглашењу Независне Државе Хрватске

(1941) у одлукама Земаљскога антифашистичког већа народног ослобођења Хрватске (1943), а потом у Уставу Народне Републике Хрватске (1947) и после у уставима Социјалистичке Републике Хрватске (1963–1990), на историјској прекретници одбацивања комунистичког уређења и промена међународног поретка у Европи, хрватски је народ на првим демократским изборима (године 1990), слободно израженом вољом потврдио своју хиљадугодишњу државну самосталност. – у новом Уставу Републике Хрватске (1990) и победи хрватског народа и хрватских бранитеља у праведном, легитимном, обрамбеном и ослободилачком Домовинском рату (1991–1995) којима је хрватски народ исказао своју одлучност и спремност за успостављање и очување Републике Хрватске као самосталне и независне, суверене и демократске државе.

<http://www.zakon.hr/z/94/Ustav-Republike-Hrvatske>, приступљено 21. 10. 2015.

VI-8. Историја албанског народа: нова верзија националне историје (2002–2008)

Историја албанског народа, у четири тома, представља издање Албанске академије наука у сарадњи са издавачком кућом „Тоена“.

Ово издање је колективни рад различитих стручњака из Албанске академије наука, укључујући историчаре, археологе, лингвисте итд. Рад на издању започет је 2002, а завршен 2008. године. Књига је тематски подељена на четири тома: први том обухвата период од антике до 1830. године, период танзиматских реформи у Османском царству, са посебним фокусом на „рађање националног покрета“. Други том обухвата период од албанског националног покрета до стварања албанске државе (1830–1912). Трећи том обрађује историју албанске државе од проглашења независности до италијанске инвазије (1912–1939). Четврти обухвата историју од краја Другог светског рата, успостављање комунистичког режима, до пада комуниста (1944–1990.) Ова књига је „званична верзија“ албанске историје и представља историју Албанаца из еволутивне перспективе у линеарној прогресији.

VI-9. Сећање на комунизам у Румунији: фрагменти из уџбеника историје, 1997. и 1999.

Сви историјски уџбеници после 1989. одражавали су антикомунистички поглед на послератну историју, умањујући или поричујући позитивне аспекте тог периода, који још увек буди носталгију широког сегмента друштва. Чак и када помињу неке појаве које су недвосмислено импресивне, макар квантитативно, као што су урбано планирање, индустријализација, продужење животног века, ширење социјалне и здравствене заштите или приступ образовању, аутори увек наглашавају недостатке и инфериорност у односу на западни животни стандард. Опозиција комунистичком систему је ретроактивно преувеличавана и представљана као масовна појава.

А. Период комунистичке диктатуре (1945–1989)

Комунистичка диктатура довела је до дубоких промена у животима људи, утичући на њихово размишљање и понашање. По селима је почело спровођење *коллективизације*. Пошто више нису имали имовину, многи сељаци су дошли у градове да раде у фабрикама. Принудна индустријализација довела је до масовног одлива људи са села и убрзала старење становништва. У градовима су подизана једнолична насеља за раднике, лишена било каквих личних карактеристика.

Разарање села и рушење кућа, историјских здања и цркава под Чаушескуовим режимом, уз запуштање животне средине, стварало је слику Румуније као изоловане и неразвијене земље.

Ливиу и др, 1997, стр. 95.

Б. Колаборационизам

У атмосфери терора, страха и личне несигурности, многи су били принуђени да сарађују са режимом, било из опортунитета или из страха. Колаборационизам је облик неутралисања појединца и ненасилног суживота са преовлађујућим злом. Појединац, под контролом Партије, ради оно што се од њега тражи, како на послу тако и у друштву.

Постојао је и колаборационизам инициран од стране појединих интелектуалаца који су заузимали одређене позиције у старом режиму и брзо се „*преоријентисали*“ ка Комунистичкој партији, постајући њене верне слуге [...] Постојала је прилагодљивост злој клими у друштву, и то је била карактеристика коју су прихватили сви сегменти друштва, једноставно да би преживели. Велики број људи супротстављао се режиму на неспектакуларан начин. Прећутни, тихи колективни отпор постојао је у периоду 1945–1989.

Скурту и др, 1999, стр. 149, 150.

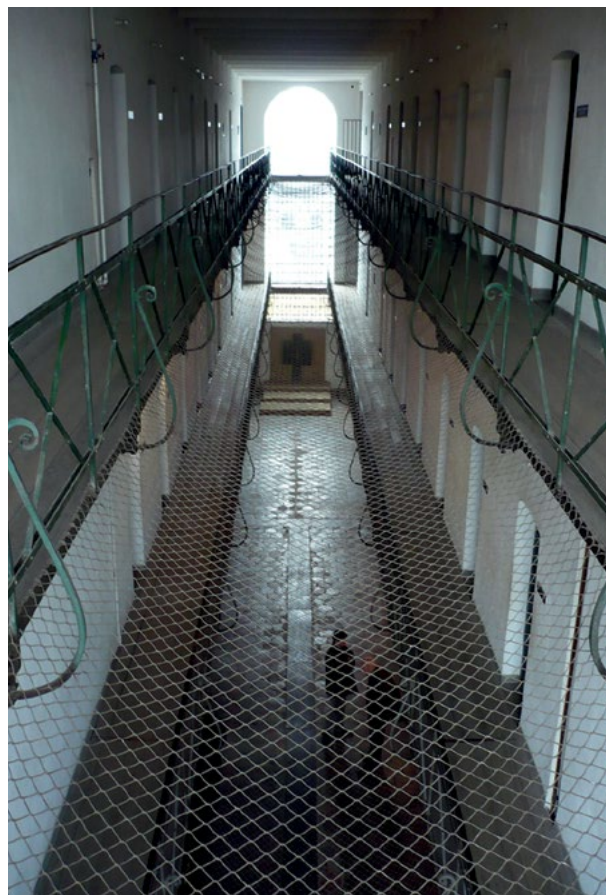
VI-10. Спомен дом Сигет посвећен жртвама комунистичке репресије у Румунији

Године 1993. песникиња Ана Бландијана (бивша антикомунистичка дисиденткиња) предложила је Савету Европе пројекат претварања бившег затвора Сигет у меморијални центар

посвећен жртвама комунизма и отпора. Сигет је симболично место на карти комунистичке репресије у Румунији. Ту је робијало више од стотину угледних личности из свих крајева земље (бивши министри, академици, економисти, војници, историчари, новинари, политичари), као и 45-50 католичких и римокатоличких бискупа и свештеника. Због тога је овај затвор био познат и као „затвор достојанственика“. Године 1995. Савет Европе је узео меморијални центар Сигет под своје окриље и 1998. номиновао га за један од најважнијих меморијалних центара, уз музеј Аушвица и савезничко гробље у Нормандији. Прве просторије музеја отворене су у јуну 1997. У простору за тишину и молитву, који је пројектовао архитекта Раду Михалеску, на зидовима су исписана имена више од 8.000 људи који су умрли у затворима и радним логорима током комунистичког периода.

http://siget.ro/?page_id=557, приступљено 17. 6. 2015,
и http://www.memorialsighet.ro/index.php/index.php?option=com_content&view=article&id=58&Itemid=103&language=ro, приступљено 29. 3. 2015

VI-11. Посткомунистичка носталгија

А. Југоносталгија: Фејст паб у Словенији

Фото архива Дарје Керец.

Иако је термин „југоносталгичар“ настао као погрдан израз деведесетих година у Хрватској, израз „југоносталгија“, тј. носталгија која евоцира успомене на социјалистичку или „Титову Југославију“ почели су да употребљавају стручњаци у културним студијама, објашњавајући како већина југоносталгичара не жели да обнови некадашњи режим, већ покушава да реконструише културна искуства која је некад делила са пријатељима и колегама, а која нису заснована на националности и вероисповести већ на изабраним карактеристикама. Многи социолози сматрају југоносталгију растегљивим појмом који има различита значења за различите људе: међу младима, што је мали проценат становништва, углавном је реч о фасцинираности свим што је југословенско, а што су чули од својих родитеља. Међу старијима, што је већи проценат, она углавном подразумева носталгију за популарном културом бивше Југославије.

У кафићу Фејст паб у рударском граду Загорју у централној Словенији, симболи повезани са идејом југоносталгије приказани су на зидовима. Препознајеш ли неке од њих? Продискутујте.

Б. Било је лејо, било је добро, имало се ѧара: разговор са Флорентином Ичим

„Једини проблем у то време: ниси могао да одеш у иностранство. Добро, имао си овде све што ти треба... храну, пиће, одећу, обућу, кућу и посао, могао си да уживаш на одмору у својој земљи, иако ниси могао да видиш стране земље [...] Те ствари су се производиле у Румунији, али биле су добре ствари. [...] Што се мене тиче, не свиђа ми се ово време, овај режим. Иако постоји слобода, иако можеш да кажеш шта год хоћеш и где год хоћеш. То је све само прича и разгледање, ништа друго. Јер данас не можеш ништа да купиш [...] За време Чаушескуа, за годину дана могао си да купиш ауто и намештај. [...] То сам ја могла да купим од своје плате. Муж је зарађивао своју, а ја своју плату. Од моје плате отплатили смо кредит. [...] Кад примимо плату, могли смо да се обучемо [купимо одећу], да платимо рачуне и још би нам остало. Плату мог мужа скоро да нисмо ни дирали. Она је ишла у ЦЕЦ [државну банку].

Било је дивно. Као што сам рекла, сада немам чему да се радујем. Тада сам имала разлога да се радујем [...] Кажем вам да смо имали пара све то да купимо[...] Слободна Европа и Глас Америке викали су да људи умиру од глади. Нико није умирао од глади. Мислим да је то сад тако, ако мало размислимо, људи умиру од глади [...] за време

Чаушескуа, нисам чула за тако нешто. [...] Фрижидер ми је био пун – имала сам два фрижидера – пуне меса. Имала сам намирнице за два месеца. Сада, ако погледате у фрижидер, имам само паковање костију. Такозвана демократија. Није ово никаква демократија [...] Данас човек ради и нема пара. [...] Раније није било тако. Ако завршиш факултет, радно место те је чекало. Дипломираш и истог дана или сутрадан добијеш посао. Данас, студираш на једном или два факултета, нико није заинтересован [...]. Или ако немаш стан, добијеш стан. Ако немаш посао, добијеш посао. [...] И то је била добра ствар.”

Лунгу, 2003, стр. 127, 128, 146, 162, 163, 178.

Књига социолога Дана Лунгуа била је једна од првих која је скренула пажњу јавности и стручњака за историју комунизма на реалност носталгије за комунизмом. Наведени разговор инспирисао га је да напише врло успешни роман *Sunt o babă comunistă* (2007) [Ја сам баба комунисткиња], који је преведен на 11 језика, а затим је по њему снимљен филм.

В. Обележавање Чаушескуовог рођендана, 2003.

Око стотину људи дошло је јуче на гроб Николаја Чаушескуа на војном гробљу Генча. Били су ту да обележе 85 година од рођења бившег шефа државе, рођеног 26. јануара 1918. у Скорничештију. Око 11 сати, делегација Румунске радничке партије положила је венац на Чаушескуов гроб. Неки од присутних су држали говоре, рецитовали песме, запалили свеће и делили Чаушескуове постере.

Curierul Național, 27. јануар 2003.

1. Прочитај документ VI-11Б и упореди га с документом IV-7 у поглављу IV.1. Састави списак предности комунистичког режима према овим сведочењима. Зашто мислиш да су ови људи носталгични према претходном режиму?
2. Прочитај документ VI-11В. Да ли мислите да је обележавање Чаушескуовог рођендана маргинална или масовна активност? Објасни зашто. Покушај да пронађеш сличне доказе о постхумном култу других диктатора.

VI-12. Бугарски филм Граница (1994)

<http://drugotokino.bg/content/10-nai-uspeshni-blgarski-filmasled-1990-na-19-iy-a-sofiya-film-fest>, приступљено 1.7.2016.

Својим бруталним, иконокластичним приказом прошлости Бугарске, овај филм у режији Илијана Симеонова и Христијана Ночева одмах је изазвао жестоке расправе, па чак и покушаје забране емитовања на бугарској националној телевизији. Међутим, освојио је награду за најбољи дебитантски филм на бугарском фестивалу играног филма Златна ружа 1994. Радња се одвија на малој граничној караули седамдесетих година. Граничари (регрути на одслужењу војног рока) под командом капетана (Наума Шопова) морају да слушају његова наређења, чиме постају жртве система. Војници имају две могућности: да буду хероји и зараде наградно одсуство убијајући људе који покушавају да побегну преко границе, или да буду издајници који су одбили да поштују правила система не желећи да пуцају на „бегунце”.

1. Филмови често изазивају контроверзе, било да се ради о прошлости или о садашњости. Помоћу онога што знаш о бугарској историји, одговори на следећа питања: Зашто мислиш да је овај филм био контроверзан у Бугарској 1994. године? Да ли би тај филм био контроверзан и у твојој земљи?
2. Овај филм поставља питања о јунаштву и патриотизму. Шта значи бити херој и/или патриота када се неко нађе пред тешком дилемом да ли да послуша наређење које одступа од универзалних људских вредности или његовог личног система вредности?

▶ VI.2. РЕВИЗИЈА СЕЋАЊА НА ДРУГИ СВЕТСКИ РАТ

VI-13. Луковмарш: поворка за пронацистичког генерала, 2006.

<http://www.lukovmarsh.info/category/%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%BC%D0%BA%D0%B8/>,
приступљено 1.7.2016.

Луковмарш је годишња поворка са бакљама у част генерала бугарске војске познатог по својим пронацистичким и антисемитским активностима за време Другог светског рата. Овај марш се сматра најважнијим јавним догађајем за младе бугарске националисте. Први Луковмарш одржан је 2003. године, али он има занимљиву предисторију и порекло, будући да је реч о једној од многих националистичких иницијатива из транзиционог периода када су, паралелно са демократским променама, вођене различите битке око сећања на скорију и далеку прошлост. Луковмарш је иницирао Бугарски национални савез (БНС), екстремно десничарска омладинска организација, а наредних година су јој пришле и друге националистичке формације. БНС је уживао одређену популарност међу неким омладинским групама због свог милитаристичког и „патриотског моралног кодекса“. Она има „хуманитарни одред“ и спортску организацију чија униформа – црне војне панталоне и беж кошуља – неодољиво подсећају на Хитлерове јуришне одреде. БНС је учествовао у бројним антикомунистичким протестима, акцијама против бугарске ромске заједнице, против Параде поноса у Софији 2008. године и слично. Године 2010. грађанска иницијатива „Народ против расизма“ организовала је први

протест, односно антифашистичку акцију против Луковмарша предајући протестно писмо градској скупштини Софије. Године 2013. први Анти-Луковмарш организован је као нестраначки догађај који је ујединио све демонстранте против расне, етничке, ксенофобичне и родне дискриминације у бугарском друштву. Међутим, то не значи да је до тада екстремно десничарски, националистички и агресивно антикомунистички дискурс монополизовао тумачење прошлости. Паралелно са неким екстремно десничарским организацијама, у Бугарској су се након 1990-их рађале и алтернативне политичке организације и медији, истина споро. У њих спадају и левичарске, антифашистичке групе и формације које су имале реални утицај на омладинску културу. Тако је Индимедија Булгарија, која себе дефинише као промотера радикално левих и антикапиталистичких ставова, основана 2003-4. Поред тога што се изјашњава против чланства Бугарске у НАТО, она извештава о еколошким протестима и објављује најаве анархистичких окупљања. Друга левичарска организација је Призив, студентски и ђачки покрет основан 2008. године, који се бори за промене у образовном систему, као што су бесплатни уџбеници и субвенције за оброке у школама и на универзитетима.

VI-14. Партизанско гробље у Мостару пре 1992.

Партизанско гробље у Мостару је изграђено 1965. године у знак сећања на све Мостарце који су погинули у НОБ-у. Изградио га је познати архитекта Богдан Богдановић. Гробље је имало 810 надгробних плоча у облику посеченог стабла – симбола прекинуте младости. Ово гробље је 2006. проглашено националним спомеником Босне и Херцеговине.

Фотографија Ђирил Ђиро Раич.

VI-15. Уништени споменици Другог светског рата у Србији

Већина од 650 споменика, спомен-обележја, чесми и плоча који славе народноослободилачку борбу, осим неколико, и даље су на местима где су постављени. Иако су поједини оштећени а други начети зубом времена, споменици нису скрнављени и рушени као што је то била пракса у неким суседним земљама. Почетком деведесетих година, Друштво конзерватора Србије је заузело чврст став да се ниједан споменик из времена Другог светског рата и социјализма, као ни симболи на здањима подигнутим у послератном периоду, не смеју скрнавити нити уништавати. Већи

проблем од политичког уклањања појединих споменика представљало је њихово одржавање. Други проблем је чињеница да се споменици од бронзе или месинга често краду, па завршавају на отпадима или код препродаваца секундарних сировина. Сви споменици, не само они посвећени Другом светском рату, често су на мети вандала и десничарских екстремиста. У Нишу су у августу 2011. године неонацисти („Српска акција” – СА) црним пластичним кесама прекрили споменике партизанским херојима и исписали графите о „комунистичким злочинима”.

Спомен-парк Шумарице, Крагујевац, „Вечни пламен” двапут уништен

Архива спомен-парка „Крагујевачки октобар”.

Масовна убиства у Крагујевцу 21. октобра 1941. представљају један од највећих злочина немачке војске у Другом светском рату. Већина убијених били су Срби, али било је и Јевреја, Рома, Муслимана, Македонаца, Словенаца и припадника других националности. За три дана у Крагујевцу је стрељано укупно 2.794 људи. Међу стрељанима било је око 300 младића и ђака средњих школа, као и четрдесеторо деце од 12 до 15 година старости, махом Рома. После рата, 1953. године, локација првих стрељања претворена је у спомен-парк: десет

гробница украшено је уметничким споменицима, од којих се један зове „Споменик стрељаним ђацима“. Споменик „Вечни пламен слободе“ постављен је 1978. године. Спомен-парк Шумарице је последњих неколико година често пљачкан, нпр. скулптура срне је украдена и растопљена у локалној ливници. Из парка такође недостаје 18 биста из алеје Народних хероја које су нестале пре неколико година. Скрнављење споменика у Србији, односно крађа бронзе или других материјала који се могу продати на црној берзи, честе су појаве које прате дубоку финансијску кризу.

VI-16. Вечна ватра у Сарајеву

Спомен обележје Вечна ватра смештено је у средишту града и постало је препознатљиви симбол Сарајева. Првобитни текст из 1946. године гласио је: *Храброшћу и заједнички проливеном крвљу бораца босанскохерцеговачких, хрватских, црногорских и српских бригада славне Југословенске армије, заједничким напорима и жртвама сарајевских родољуба Срба, Муслимана и Хрватиа 6. априла 1945. године ослобођено је Сарајево, главни град Народне Републике Босне и Херцеговине. Вечна слава и хвала јунацима за ослобођење Сарајева и наше отаџбине. О првој годишњици свој ослобођења – захвално Сарајево.*

Године 1981. текст је промењен и гласио је:

Храброшћу и заједнички проливеном крвљу бораца Другој, Трећеј и Пејој корпуса Југословенске армије и Ударних бригада народноослободилачкој покрајини Рада, 6. априла 1945. године ослобођено је Сарајево.

Овом променом текста избрисана су имена народа: Срби, Муслимани и Хрвати, те босанскохерцеговачке, хрватске, црногорске и српске бригаде.

Недуго затим, у фебруару 1990. године, у време распада Југославије, стварања националних странака и припремања вишестраначких избора, спомен плоча је добила нови текст:

Слава и хвала ослободиоцима Рада – борцима народноослободилачкој раиша. О првој годишњици ослобођења Сарајева.

За време опсаде Сарајева пламен није горео, те је тако за време најстрашнијег периода у историји Сарајева ово обележје без пламена симболизовало судбину града, тј. покушај гашења живота у граду. Пламен је поново упаљен за Нову 1999. годину, када су плаћени рачуни за гас.

Фотографија Вера Кац.

Помоћу свог знања о историји Југославије и Босне и Херцеговине објасни како у овом конкретном случају садашњост утиче на тумачења прошлости.

VI-17. Ратови сећања око концентрационог логора Јасеновац

Камени цвет у Јасеновцу, Богдан Богдановић, 1966.

У власништву: ЈУСП /Јавна установа
спомен подручје/ Јасеновац.
<http://www.jusp-jasenovac.hr/Default.aspx?sid=5904>,
приступљено 1.7.2016. .

Концентрациони логор Јасеновац, основан у Независној Држави Хрватској за време Другог светског рата, био је највећи логор смрти на простору бивше Југославије. Његове жртве били су углавном Срби, Роми и Јевреји, као и хрватски антифашисти. Тачан број жртава никад није установљен зато што је архива логора уништена, као и због каснијих политичких манипулација. У комунистичком периоду наводиле су се бројке од 600.000 до 700.000 жртава. Међутим, током ратова 1990-тих у бившој Југославији, зарађене стране су користиле различите бројке за своје потребе: Србија је често наводила

цифру од око милион убијених, док је Хрватска сводила број на приближно 30.000 или мање. Користећи демографске статистичке методе и састављајући поименични попис, истраживачи су дошли до броја од 85.000 убијених људи. Усташе су у априлу 1945. године сравниле јасеновачки логор са земљом након побуне последњих логораша. Централни споменик у спомен-парку – Камени цвет, који симболизује неуништивост живота, рад архитекте Богдана Богдановића – подигнут је 1966. године. После осамостаљења, меморијални комплекс је подељен међу новим државама, па тако меморијална подручја у Хрватској и Босни и Херцеговини (Републици Српској) дају различите интерпретације логора. Концепт новог музеја, отвореног 2006. године, такође је изазвао оштре спорове. Аутори новог концепта намеравали су да понуде модерно и лично сећање на жртве, али критичари су им замерали што нису објаснили идеологију у чије име су извршена убиства, као и да су прикривали почињене страхоте и монструозне злочине. Годишња комеморација, која се одржава на годишњицу побуне у априлу 1945. године, још увек изазива контроверзе, повремено отежавајући односе између Србије и Хрватске и изазивајући расправе на хрватској политичкој сцени.

VI-18. Закон о изједначавању четника и партизана

Скупштина Србије је 21. децембра 2004. усвојила измене Закона о правима бораца, војних инвалида и чланова њихових породица, којим се изједначавају права припадника четничког и партизанског покрета. За предлог Српског покрета обнове гласало је 176 посланика, а против су била 24 посланика. Закон је усвојен по хитном поступку, уз образложење да је утемељен на историјској истини и да је неопходно изједначити права свих који су се борили против окупатора, фашиста и нациста. Против изједначавања партизана и четника гласали су само посланици Социјалистичке партије Србије и Социјалдемократске партије.

ЗАКОН О ПРАВИМА БОРАЦА, ВОЈНИХ ИНВАЛИДА И ЧЛАНОВА ЊИХОВИХ ПОРОДИЦА

Члан 2. Борцима народноослободилачког рата (у даљем тексту: борци НОР-а) у смислу овог закона сматрају се лица која су ступила у народноослободилачки рат пре 1. јануара 1944. године (мушкарци), односно пре 1. јануара 1945. године (жене), ако им је време од дана ступања у народноослободилачки рат до 15. маја 1945. године признато у посебан стаж у двоструком трајању по прописима о пензијском и инвалидском осигурању радника. [...] Статус борца НОР-а, у смислу овог закона и у погледу права утврђених овим законом, имају и припадници Југословенске војске у отаџбини и Равногорског покрета, почев од 17. априла 1941. до 15. маја 1945. године. [...]

Члан 3. Војним инвалидима и корисницима породичне инвалидине, поред лица којима је то својство признато по важећем пропису којим су уређена основна права војних инвалида и породица палих бораца, овим законом се сматрају и инвалиди и породице палих припадника Југословенске војске у отаџбини и Равногорског покрета. Установљава се Равногорска споменица 1941. на коју имају право лица која су од 17. априла 1941. године до 31. децембра 1941. године ступила у одреде Равногорског покрета, односно Југословенске војске у отаџбини. Њени носиоци се у погледу права утврђених овим законом изједначавају са носиоцима Партизанске споменице 1941. [...]

Службени гласник СРС (Социјалистичке Републике Србије), бр. 54/89 и Службени гласник РС (Републике Србије), бр. 17/2004.

Српски покрет обнове (СПО), основан као политичка партија у марту 1990. године у Београду, на челу са књижевником Вуком Драшковићем, залагао се за успостављање парламентарне монархије под династијом Карађорђевића, за рехабилитацију Драже Михаиловића и свих жртава комунистичког система, као и за придруживање Србије Европској унији и НАТО пакту. Символ СПО-а је подигнута рука са три прста. Деведесетих година предводио је протесте против владе. Године 1998, након избијања сукоба на Косову, СПО је ушао у тзв. „владу националног јединства“ и учествовао у њеном раду током НАТО бомбардовања до јула 1999. године. СПО је после изласка из коалиционе владе заострио критику Милошевићевог режима, што је довело до два атентата на Вука Драшковића.

VI-19. Признавање Народног покрета отпора током окупације Грчке, 1982.

Изводи из говора премијера Андреаса Пандреуа у грчком парламенту 17. августа 1982. Нацрт закона о признавању Народног покрета отпора признао је низ левичарских организација које су се бориле против сила Осовине током троструке окупације земље (од стране Немачке, Италије и Бугарске) и које су до тада биле забрањене због своје левичарске политичке оријентације. Закон је такође предвидео додељивање државних пензија лицима која докажу своје учешће у покрету отпора.

Данашњом расправом о закону који признаје јединствени Народни покрет отпора грчког народа, одлучили смо да одамо почаст онима који су пали за нашу данашњу слободу.

Могли смо изабрати било који датум, јер је тих мрачних година ропства сваки дан, у сваком граду и сваком селу наше отаџбине, био повезан са историјом нашег народног отпора фашистичкој [и] нацистичкој окупацији. Отпор, спонтан или организован, на масовном или појединачном нивоу, али у сваком случају јединствен. Отпор који представља праву епопеју савремене грчке историје, природни наставак легендарне албанске епопеје.

У каснијем времену раскола, ове [ствари] су заборањене. Историја је била фалсификована. Грчка је – као што сви знамо – једина земља у Европи која до сада није испунила своју дужност према покрету отпора, упркос чињеници да је она једина земља која је пружила значајан отпор окупатору.

Данас нисмо овде да судимо, а још мање да се делимо. Главни циљ овог закона је национално јединство. Несумњиво, чак и после толико година, дужни смо да се захвалимо онима који су се борили. Несумњиво, чак и после толико година, наша је дужност да одамо почаст онима који су заборањени, који су били забрањени, који су били прогоњени.

Можемо вратити нашем народу његово национално памћење и то је, по мом мишљењу, највеће признање [које можемо дати]. Памћење које је нужно како за самосвест нашег народа, тако и за његово јединство.

Боцију (ур), 2010, стр. 620, 621.

Пажљиво проучи претходна два извора. Србија и Грчка доносе одлуке о враћању статуса одређених група које су биле избрисане из званичног националног памћења или

о којима се ћутало из различитих разлога. Пронађи сличности и разлике у та два случаја. Упореди образложење и покушај да разумеш како се ставови временом мењају. Прокоментариши.

▶ VI.3. СЕЋАЊЕ НА НОВИЈЕ РАТОВЕ

VI-20. Сарајевске руже

А. Прича о Сарајевским ружама

Према речима Неџада Курте, идеја да се креирају Сарајевске руже је дошла из појма колективне патње. Према његовом мишљењу, свако место у Сарајеву је представљало патњу људи који су одлучили да остану у Сарајеву и патња је интегрални део живота сваког човека током опсаде Сарајева. Животи људи у Сарајеву су били подређени свакодневном чекању у редовима за хлеб или воду. Стога, Сарајевске руже представљају комеморацију не само преминулим, већ свима онима који су посветили свој живот патњи у Сарајеву. У том смислу, чини се да Сарајевске руже обележавају опсаду, људску патњу, и што је још битније, беспомоћност да се било шта уради како би се зауставила патња, док, у исто време, задржавају очите трагове смрти. [...]

Идеја за настанком Ружа појавила се професору Курти након масакра на Маркалама у фебруару 1994. године. [...] Курто је објаснио да није желео да направи неки грандиозни, соцреалистички споменик који би говорио о месту. Он је радије хтео да покаже како су се експлозије десиле на тлу, док су људи лежали ту или у близини, покушавајући да се сакрију од гранате која је падала. Стога је тло у поимању професора Курте имало симболично значење, а сама комеморација је требало да буде смештена на том истом месту. [...]

Према његовом мишљењу, потребно је сматрати да Руже имају документарни значај, стога оне могу нестати било када, јер их није неопходно одржавати редовно. [...] Професор Курто је нагласио да је њихова намена била да привуку, на дискретан начин, пажњу оних који су већ знали шта су ова места, као и да појединци запазе Руже насумице.

Јунузовић, 2006, стр. 240–243.

Б. Једна од обновљених Сарајевских ружа

Фотографија Вера Кац.

VI-21. Геноцид у Сребреници

А. Сребренички цвет – симбол саосећања и сећања

www.pinterest.com, приступљено 21. 10. 2015.

Б. Меморијални центар Сребреница – Поточари и гробље са више од 8.000 надгробних споменика

Фотографија: Роберт Доња, фото бр. 507, 11. јул 2015, Меморијални центар Сребреница у Доњим Поточарима.

VI-22. Срђан Алексић, савремени херој

Срђан Алексић рођен је у Требињу (Босна и Херцеговина) 9. маја 1966. године. По националности је био Србин. Био је војник Војске Републике Српске и убијен је бранећи свог суграђанина Алена Главовића, Бошњака, од других припадника Војске Републике Српске на пијаци у Требињу 27. јануара 1993. Срђанов отац Раде написао је у његовој читуљи: „Умро је вршећи своју људску дужност“. У неким градовима улице и тргови добиле су његово име као успомену на овај храбри људски чин.

„Херој Републике Босне и Херцеговине / Нека му је вјечни мир и слава / Срђан Алексић 1966–1993.“

www.prozor-x.com, приступљено 15. 10. 2015.

Прокоментариши речи Алексићевог оца: „Умро је вршећи своју људску дужност“. Како је Срђанов чин допринео дефинирању хероја?

VI-23. Текст у знак сећања на Јосипа Јовића, прву жртву рата

На Ускрс 1991. избио је оружани сукоб између хрватске полиције и локалне српске милиције на Плитвицама. Том приликом убијен је хрватски полицајац Јосип Јовић: он се сматра првом хрватском жртвом рата за независност Хрватске (Домовинског рата).

In memoriam
Јосип Јовић

У уторак, 31. марта 1962. године, навршава се прва годишњица погибије Јосипа Јовића, младог и храброг хрватског борца. Јосип Јовић први је хрватски борац погинуо за слободну и независну Хрватску, па је персонификација свих осталих, знаних и незнатих, досад погинулих бранитеља Домовине у овом суровом освајачком великосрпском рату.

Још тада, сва се Домовина, у неизмерној боли и тузи надвијена над гробом Јосипа Јовића, завтовала да ослободи сваку стопу хрватске земље, не слутећи тада колико је био дубоки понор над којим се налазила цела Хрватска, колико ће бити тежак и трновит пут и колике ће хиљаде мртвачких сандука следити Јосипа на том путу до слободе, демократије и независности.

Невиђена агресија на Хрватску, све страховите разарања, прогона, мучења и убијања, свакодневне слике измасакрираних, свакодневне слике дугих тужних погребних поворки свеле су, на жалост, многе мртве хрватске борце и цивиле, на пуке бројеве без имена и презимена. То је наш велики пропуст и морамо га исправити. [...]

Наша је обавеза да до краја истрајемо на започетом путу, најпре ослобађањем целокупне Домовине и изгоном србочетничког окупатора, потом духовном и материјалном обновом, а истовремено с тим, јачањем правне и демократске Хрватске, јер је то и била жеља и завет свих убијених. [...]

Главни одбор ХНС предлаже свим регионалним савезима и свим огранцима ХНС, да, уколико су у могућности, у знак спомена, захвале и заједништва са свима погинулима и у спомен на Јосипа Јовића, дођу и присуствују 31. марта 1992. (уторак) диљем Хрватске, свако у своме месту, светој миси молећи за Мир, Добро, за све погинуле у овоме ослободилачком домовинском рату и за независну државу Хрватску.

Председништво Хрватске народне странке,
Вјесник, 31. март 1992.

In memoriam је текст или говор у знак сећања на некога ко је умро. Колико можеш научити о Јосипу Јовићу из овог чланка? Шта мислиш, која је главна сврха овог текста?

VI-24. Споменик жртвама НАТО бомбардовања највеће београдске телевизијске станице (који су подигле њихове породице)

Фото: Радмила Радић.

VI-25. Ташмајдански парк у Београду, споменик Милице Ракић, девојцици страдалој у НАТО бомбардовању 1999.

Фото: Радмила Радић.

Споменик са епитафом „Били смо само деца“, у знак сећања на 79 страдалих малишана, подигнут је на прву годишњицу НАТО бомбардовања СРЈ, 2000. године. Идејно решење дао је вајар Остоја Балкански, а скулптура по лику мале Милице урађена је бесплатно у ливници Јермеић.

Помоћу свог знања о НАТО бомбардовању Србије, прокоментариши епитафе на два споменика подигнута у част цивилних жртава: *Зашто?* и *Били смо само деца*. Како они указују на апсурдност рата?

▶ VI.4. ПОМИРЕЊЕ КРОЗ ОБНАВЉАЊЕ ИЛИ УНИШТАВАЊЕ СЕЋАЊА

VI-26. Спаљивање досијеа, 1989. (Грчка)

Документ VI-26А представља насловну страну атинског дневног листа *Та неа* са фотографијом која приказује спаљивање око 17 милиона досијеа које је служба државне безбедности водила о левичарски одређеним грађанима у међуратном периоду. Одлуку о уништавању досијеа донела је коалициона влада десних и левих странака,

прва таква влада у историји ове земље. Тај симболични корак обележио је крај наслеђа грађанског рата. Истог дана, парламент је усвојио закон о изједначавању комунистичких бораца ДСЕ (Демократске војске Грчке) са војницима Националне армије. Одлука о спаљивању досијеа наишла је на осуде историчара и архивиста.

А. Насловна страна атинског дневног листа, 30. август 1989.

Наслови: Јуче су у Скупштини званично СПАЛИЛИ прошлост, али ... / садашњост гори /тензије између Папандреоуа и Флоракиса / 15 МИЛИОНА ДОСИЈЕА У ВАТРИ

Б. Шездесет историчара потписало је петицију против паљења

У Европи крајем двадесетог века, када се сви народи трезвено суочавају са недавном прошлошћу, Грчка своју прошлост покушава да игнорише. Владина одлука да уништи досијеа лишава нашу историју још једног извора. Трезвеност и објективност неопходне у суочавању са историјом замењене су практичном политичком симболиком. [Другим речима] намеће се једно решење које се не разликује од оних која су довела до систематског уништавања наших савремених архива и споменика.

Та неа, 28. август 1989.

1. Који су разлози за и против уништавања или чување досијеа које је државна безбедност водила о грађанима?

2. Постави се на место грађанина који је некада био прогањан због својих политичких уверења, или на место историчара.

3. Упореди петицију коју су потписали грчки историчари са петицијом српских историчара (док. II-51): Можеш ли пронаћи сличне аргументе? Да ли су ти апели имали успеха или не? Објасни зашто.

4. Прокоментариши јавну улогу историчара.

VI-27. Стари мост у Мостару

Стари мост изградио је архитекта Хајрудин између 1557. и 1566. године, у османско доба. Међутим, у ратовима деведесетих, мост је постао симбол сукоба Бошњака и Хрвата у овом граду. Прво су га оштетиле српска војска и Југословенска народна армија, а затим га је 10. новембра 1993. године потпуно срушило Хрватско веће одбране (армија босанских Хрвата). Генерал Слободан Праљак одговарао је за рушење Старог моста пред Међународним кривичним судом за бившу Југославију: осуђен је на 20 година затвора због удруженог злочиног подухвата са руководством Хрватске. Након изрицања пресуде, 29. новембра 2017, у судници је испио отров и убрзо преминуо. Мост је обновљен 2004. године уз допринос међународне научне комисије, коју је основао Унеско. Након реновирања, додат је на Унесков списак локалитета светске баштине и сматра се симболом „помирења, међународне сарадње и суживота различитих културних, етничких и верских заједница“.

Разгледница: Панорама Мостара, „Слово“ Благај, Мостар.

VI-28. Обнова споменика на Кипру после 2004: Технички одбор за културну баштину

У априлу 2008. године, лидери заједница кипарских Грка и кипарских Турака, под покровитељством Уједињених нација, сложили су се да формирају неколико техничких одбора, укључујући и Одбор за културну баштину „посвећен признавању, унапређењу и заштити богате и разноврсне културне баштине острва“. Одбор, чији су рад финансирале УН и ЕУ, сматра да је „заштита културне баштине саставни део данашњег процеса проширења сарадње“ између две заједнице. У његова задужења спада обезбеђивање „обострано

прихватљивог механизма за спровођење практичних мера за одговарајуће очување, физичку заштиту и обнову“ споменика који су оштећени или у опасности да буду оштећени. Бројни споменици, углавном цркве и џамије оштећене, било ваздушним нападима 1974. године или услед немара и пљачкања старина, посебно на северу острва, данас су обновљени. Године 2015. Такис Хацидемитрију и Али Тунцај, грчки и турски шефови одбора, добили су награду „Европски грађанин“ за свој рад на очувању културне баштине острва.

А. Обнова манастира Апостол Андреас, ходочасничког центра на полуострву Карпас, североисток Кипра

Архива CAN-а (Кипарске новинске агенције) – Катја Христовулу.

Б. Џамија у Еврету (округ Пафос) у јужном делу острва, такође обновљена на иницијативу ТОКБ

Архива CAN-а (Кипарске новинске агенције)
– Катја Христовулу.

1. Шта је био Технички одбор за културну баштину? Шта значи „посвећен признавању, унапређењу и заштити богате и разноврсне културне баштине острва“? Какав је значај поменутог споразума и која се порука шаље обема заједницама на острву? Поразговарајте о овом питању, имајући у виду уништавање културне баштине у Сирији данас.

2. У првом случају (VI-26) историјски документи уништани су уз аргумент да само заборав доноси помирење. У другом случају (VI-27 и VI-28) историјско наслеђе се обнавља и чува уз аргумент да морамо познавати и памтити прошлост како бисмо постигли помирење. Подели ученике у две групе и замоли их да разговарају о овом питању. Свака група треба да пронађе примере из других земаља.

▶ ОПШТА ПИТАЊА О ПОГЛАВЉУ VI

ДЕО А

Користећи документе VI-1, VI-3, VI-4 и VI-6 одговори на следећа питања:

1. Ови примери говоре о сећању на три комунистичка лидера – Енвера Хоџу, Јосипа Броза Тита и Георгија Димитрова. Пронађи информације о њима и напиши њихове кратке биографије.
2. Које је симболично значење назива улица, споменика или маузолеја? Зашто државе називају улице по значајним личностима и подижу им споменике?

3. Упореди ове случајеве и пронађи сличности и разлике.

4. Прочитај причу о рушењу Маузолеја Георгија Димитрова и наведи најмање три разлога за рушење. Који су по теби најважнији?

5. Шта да се ради са споменицима или називима улица који сведоче о некадашњим вредностима које друштво више не дели, поготово ако су повезане са болним или трауматичним сећањима? Да ли мислиш да постоји неки други начин осим уклањања или рушења?

ДЕО Б

1. Погледај документе VI-14, VI-15 и VI-5. Ове три студије случаја говоре о култури сећања на Други светски рат у Босни и Херцеговини,

Србији и Румунији. Погледај три приказана споменика, прочитај кључеве и испуни следећу табелу.

	Партизанско гробље у Мостару	Спомен-парк Шумарице	Совјетски војник у Јашију
Када је и зашто споменик подигнут?			
Опиши споменик – његов облик, форму, симболе, натписе и сл.			
Када је споменик срушен/уништен?			
Разлози зашто је споменик уништен/срушен?			

2. Упореди шта се догодило са споменицима и спомен-обележјима подигнутим у знак сећања на НОБ у Хрватској и Србији. Зашто су неки од њих срушени, оштећени или препуштени зубу времена? Да ли

се слажеш са следећом констатацијом: „Поступање према споменицима и спомен-обележјима у посткомунистичкој Хрватској и Србији указује на различита сећања о Другом светском рату у тим државама“?

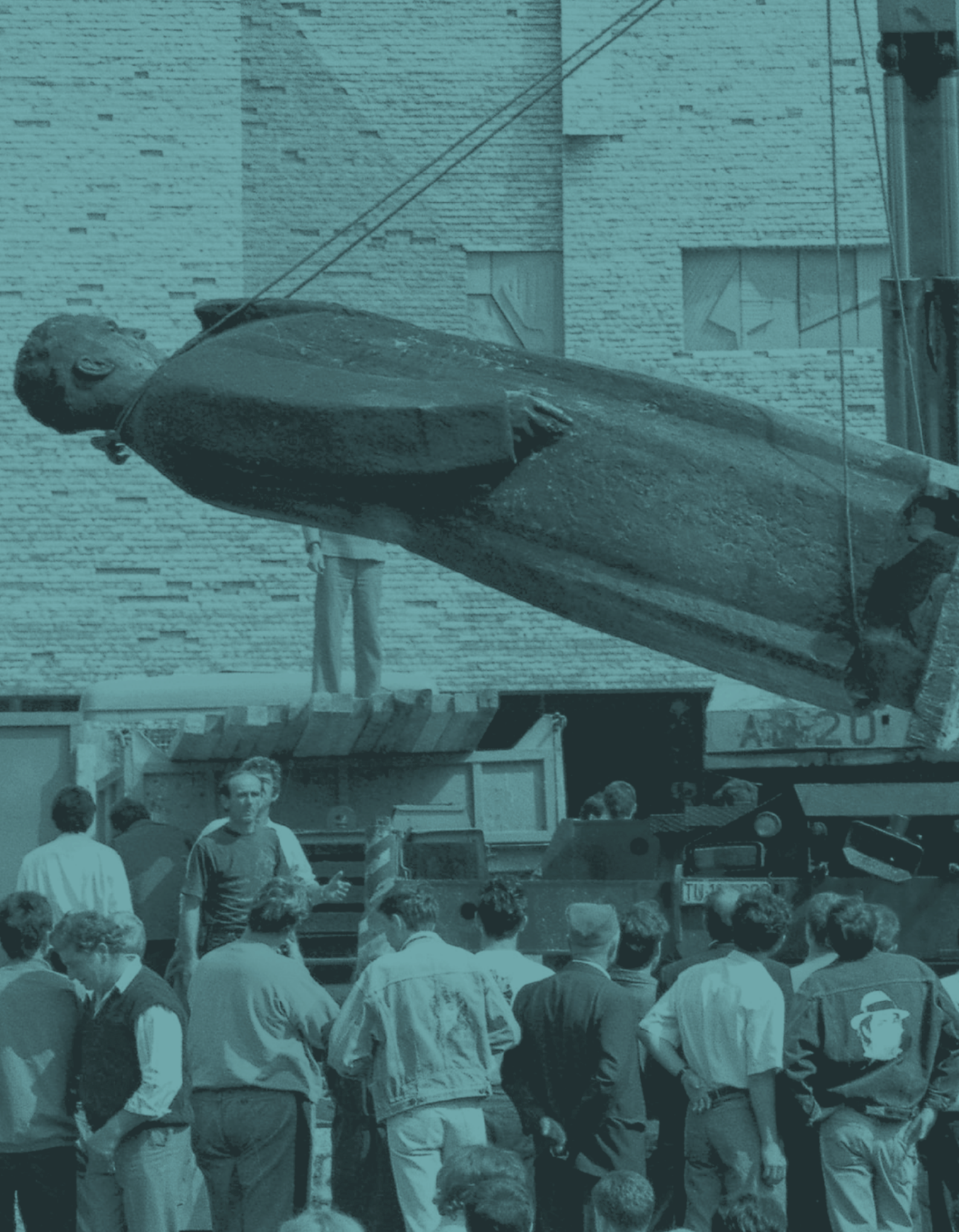
ДЕО В

1. Погледај документе VI-7, VI-8 и VI-9. Све ове студије случаја представљају покушаје креирања званичне историје. Како ти дефинишеш овај израз (*званична историја* или *званична верзија историје*)? Донеси закључак из ових примера: Ко су актери (ко има „право“ да обликује такве историје), а ко су примаоци тих званичних верзија историје? Која је њихова сврха? Које

су средства за ширење таквих званичних верзија историје?

2. Да ли мислиш да је *званична историја* исто што и „историјска истина“? Да ли је могуће имати различите, али једнако валидне верзије историје? Шта чини једну историју уверљивијом од друге? Поразговарајте о изворима, доказима, знању, методама, истраживању.

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
1944.	јануар	27. Крај немачке опсаде Лењинграда.	
	јануар–април		Тешко савезничко бомбардовање Софије (од новембра 1943); свака четврта зграда у граду уништена или оштећена, више од 2.000 погинулих.
	март		10. Народноослободилачки фронт Грчке (ЕАМ) формира Политички одбор за национално ослобођење (ПЕЕА) као паралелну владу званичној грчкој влади у Каиру.
	мај	9. Совјетске трупе ослобађају Севастопољ.	11–20. Либанска конференција: грчка влада националног јединства формирана уз учешће министара из ЕАМ-а.
	јун	6. Дан Д, други фронт је отворен савезничким искрцавањем у Нормандији.	1. Нова ројалистичка влада у Бугарској на челу са Иваном Багријановим. 16. Први споразум Титовог комунистичког руководства Југославије и премијера југословенске владе у егзилу, Ивана Шубашића; о будућности монархије одлучиће се на референдуму, четници дефинитивно искључени из било какве послератне владе.
	јун–јул	Црвена армија уништила групу немачких војних снага у Белорусији.	
	август	15. Искрцавање савезника у јужној Француској. 25. Ослобођење Париза.	23. Државни удар у Румунији, након наступања совјетског Трећег украјинског фронта. Краљ Михај, уз подршку коалиције највећих странака и комуниста, хапси Јона Антонескуа и чланове његове владе. 26. Бугарски премијер Багријанов објављује неутралност и покушава да ступи у преговоре са западним савезницима у Анкари и Каиру.
	септембар	3. Ослобођење Брисела. 19. Финска и западни савезници склопили примирје. 25. Савезници пробијају Готску линију у Италији.	2. У Бугарској основана влада од проруских партија на челу са Константином Муравијевим; петог септембра Совјетски Савез објављује рат Бугарској, а затим 8. септембра врши инвазију на ту земљу; истог дана, Муравијевљева влада објављује рат Немачкој. 9. Комунисти преузимају власт у Бугарској; коалициона влада Отаџбинског фронта предвођена Кимоном Георгијевим.

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
1944.	септембар		<p>26. Грчка влада националног јединства, британске снаге и водеће организације покрета отпора потписују споразум у Варкизи у атмосфери узајамног неповерења; све снаге покрета отпора треба да буду стављене под британску контролу; војницима ЕЛАС-а забрањен приступ на ширем подручју Атине.</p>
	октобар	<p>2. Немачка армија угушила Варшавски устанак у организацији (некомунистичке) пољске Армије Крајова. Совјетске снаге размештене близу града нису интервенисале.</p> <p>9. Споразум Черчила и Стаљина о интересним сферама у источној Европи склопљен у Москви.</p>	<p>8. Бугарска покреће војне операције против немачких снага у Југославији; у саставу Трећег украјинског фронта, јединице бугарске војске боре се у Мађарској и до краја рата стижу до Аустрије.</p> <p>12. Немачка војска напушта Атину.</p> <p>20. Црвена армија и југословенски партизани ослобађају Београд.</p> <p>23. Основана привремена влада Албаније на челу са Енвером Хоџом; 29. новембра земља ослобођена од Немаца.</p> <p>25. Совјетске и румунске снаге истискују мађарску армију из Трансилваније.</p>
	октобар 1944 – – фебруар 1945.	Америчке снаге се враћају на Филипине и побеђују Јапанце.	
	децембар		<p>3. Демонстрације у организацији ЕАМ-а у Атини завршавају се у крви; почињу оружани сукоби између ЕАМ-ЕЛАС-а (Народноослободилачке армије) и грчких владиних снага које имају подршку Британаца.</p>
	децембар 1944 – – јануар 1945.	Немачка контраофанзива у Арденима не успева.	
	1945.	јануар	<p>17. Црвена армија ослободила Варшаву.</p> <p>20. Мађарска потписује примирје са савезницима.</p>
фебруар		<p>4–11. Конференција на Јалти.</p> <p>13–15. Савезничке снаге бомбардују Дрезден.</p> <p>19. Америчке трупе се искрцавају на Иво Џиму.</p>	<p>12. Споразум у Варкизи предвиђа разоружања ЕЛАС-а.</p> <p>23. Турска објављује рат Немачкој и Јапану.</p>
март		<p>3. Финска објављује рат Немачкој.</p> <p>22–23. Савезници прелазе Рајну.</p>	<p>1. Управа Уједињених нација за помоћ и обнову (УНРА) почиње испоруку хуманитарне помоћи и репроматеријала Грчкој.</p> <p>6. У Румунији, Совјетски Савез поставља коалициону владу Петруа Грозе.</p>

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
1945.	март		Покренут Унрин програм за обнову пољопривреде, индустрије и транспорта у Југославији.
	април	<ol style="list-style-type: none"> 1. Америчка војска искрцава се на Окинаву. 12. Умире амерички председник Френклин Рузвелт; наслеђује га Хари С. Труман. 25. САД и совјетске трупе састају се на Елби, надамак града Торгау. 28. Италијански партизани стрељају Бенита Мусолинија. 30. Адолф Хитлер извршио самоубиство. 	<ol style="list-style-type: none"> 28. САД признаје Титову привремену владу коју чине Комунистичка партија, Хрватска сељачка странка и Демократска странка.
	мај	<ol style="list-style-type: none"> 2. Капитулација нацистичке одбране Берлина; Совјетска армија успоставља потпуну контролу над градом. 7. Капитулација Немачке. 	<ol style="list-style-type: none"> 2. Јединице југословенских партизана улазе у Трст; сукоб између Италије и Југославије. 15. Крај рата у Југославији; југословенски партизани поражавају одступајућу колону Немаца и колаборациониста у словеначкој Пољани, једна од последњих битака Другог светског рата у Европи; око 100.000 усташких, словеначких и четничких војника предају се у Блајбургу у Аустрији; почетак масовних егзекуција и нехуманих маршева којима су заробљеници враћани у Југославију.
	јун	<ol style="list-style-type: none"> 5. Савезници деле Немачку на четири окупационе зоне. 26. Повељу о оснивању Уједињених нација (УН) потписују представници педесет земаља. 	
	јул	<p>Након убедљиве изборне победе Лабуристичке странке, Клемент Атли постаје премијер (1945–1951) и замењује Винстона Черчила на састанцима „Велике тројке“ (САД, Совјетски Савез и Британија).</p> <p>17. јул – 2. август Потсдамска конференција.</p>	
	август	<ol style="list-style-type: none"> 6. САД бацају атомску бомбу на Хирошиму. 8. Совјетски Савез објављује рат Јапану. 9. САД бацају атомску бомбу на Нагасаки. 	
	септембар	<ol style="list-style-type: none"> 2. Капитулација Јапана. 	<ol style="list-style-type: none"> 7. Легализација политичке опозиције у Бугарској.
	октобар		<ol style="list-style-type: none"> 19–25. Југославија, Турска и Грчка постају чланице УН-а.

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
1945.	новембар		11. Избори у Југославији; Народни фронт на челу са Титом осваја 90% гласова; Народна скупштина укида монархију.
1946.	јануар	1. Јапански цар Хирохито објављује да није бог; у новембру проглашен нови устав.	Прва граматика македонског језика усвојена као уџбеник у Народној Републици Македонији. У Турској основана Демократска партија, весник увођења вишепартијског система. 11. Народна скупштина у Тирани проглашава Народну Републику Албанију. 31. Први Устав Федеративне Народне Републике Југославије.
	фебруар	Амерички дипломата Џорџ Ф. Кенан предлаже стратегију „обуздавања“ према Совјетском Савезу, која ће касније постати саставни део Труманове доктрине.	
	март	5. Говор Винстона Черчила у Фултону, Мизури: „Гвоздена завеса“ спустила се преко Европе.	31. Први послератни избори у Грчкој; убедљива победа деснице, левичари и комунисти бојкотују изборе.
	април	5. Совјетски Савез пристаје да повуче Црвену армију из Ирана. 17. Сирија прогласила независност од Француске.	
	мај	9. Италијански краљ Виторио Емануеле III Савојски абдицира и замењује га његов син, Умберто II; 2. јуна монархија укинута референдумом; након парламентарних избора, коалициону владу формирају демохришћани, социјалисти и комунисти. 26. Комунисти побеђују на парламентарним изборима у Чехословачкој; формирана коалициона влада на челу са комунистичким лидером Клементом Готвалдом као премијером; Едвард Бенеш и Јан Масарик задржавају положаје председника републике и министра спољних послова.	
	јун	3. Међународни суд у Токију почиње да суди јапанским ратним злочинцима.	1. Стрељан бивши румунски диктатор Јон Антонеску.

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
1946.	јул	4. Филипини стичу независност од САД.	5. Драгољуб Михаиловић, четнички вођа у Другом светском рату, осуђен на смрт, пре свега због колаборације и злочина против цивила неспрске националности 9. Уговор о пријатељству и узајамној помоћи између Албаније и Југославије потписан у Тирани.
	јул–октобар	Париска мировна конференција.	
	септембар		1. Грчка народноослободилачка армија преименована у Демократску армију Грчке. Почетак грађанског рата. 1. На референдуму о уставном питању, већина бирача (68%) подржава краља Јоргоса II, који се враћа у Грчку 27. септембра. 8. На референдуму у Бугарској, огромна већина (85%) изјашњава се за укидање монархије и успостављање републике.
	октобар	16. Десет нацистичких високих функционера обешено убрзо након завршетка првог суђења у Нирнбергу.	27. Комунистички Отаџбински фронт у Бугарској убедљиво побеђује на изборима; Георги Димитров постаје премијер 23. новембра.
	новембар		19. На првим послератним изборима у Румунији комунисти освајају већину у парламенту; Румунке први пут стичу право гласа.
	новембар–децембар	Прва Генерална конференција Унеска.	
	децембар		7. Национализација приватне имовине у Југославији (завршена 1948. године).
1947.	фебруар	Радио „Глас Америке“ почиње емитовање програма за Совјетски Савез. 10. Париски мировни споразуми којима је формално окончан Други светски рат потписани са Финском, Италијом, Мађарском, Румунијом и Бугарском.	Острва Додеканеза припојена Грчкој; основан концентрациони логор Макронисос за „рехабилитацију“ комуниста и левичарских симпатизера.
	март	Куоминтанг и Комунистичка партија Кине настављају грађански рат. 12. На заједничкој седници Конгреса, амерички председник одржао говор о Трумановој доктрини.	
	април		1. Основан Југословенски аеротранспорт (ЈАТ).

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
1947.	јун	5. Говор државног секретара Џорџа Маршала на Харварду којим је најавио план за обнову послератне Европе.	20. Америчко-грчки споразум предвиђа оснивање Америчке мисије за помоћ Грчкој (АМАГ).
	јул		30. јул – 1. август Закључени Бледски споразуми, још један корак ка југословенско-бугарској федерацији.
	август	15. Крај британске владавине у Индији, велики корак у процесу деколонизације јужне и југоисточне Азије.	
	август – септембар		Никола Петков, вођа (антикомунистичког) БЗНС изведен пред суд, осуђен на смрт и погубљен, док је његов Савез забрањен.
	септембар	ИНФОРМБИРО (1947–1956) основан као наследник Комунистичке интернационале.	
	децембар	У Беловим лабораторијама у Њу Џерзију направљен транзистор.	Разговори о укључивању Албаније у будућу федерацију Југославије и Бугарске. 4. Велика народна скупштина у Софији објављује први Устав Народне Републике Бугарске (НРБ) и усваја низ закона о национализацији приватних предузећа и рударских компанија, као и о увођењу државног монопола у банкарском пословању. 27. Грчка ванредном уредбом забрањује ККЕ (Комунистичку партију Грчке) и њене савезнике. 30. Краљ Михај приморан да абдицира и напусти Румунију.
1948.	фебруар	25. Комунистички пуч у Чехословачкој; завршено комунистичко преузимање источне Европе.	26. Маршаловим планом предвиђено 694 милиона долара за економску помоћ Грчкој.
	април		13. Оснивање Народне Републике Румуније.
	мај	14. Проглашење државе Израел; коалиција суседних арапских земаља напада нову државу; први арапско-израелски рат завршава се у фебруару 1949.	
	јун	Совјетска блокада Западног Берлина са циљем да се западни савезници повуку из својих окупационих сектора у граду; план је онемогућен великом операцијом успостављања ваздушног моста за снабдевање западне зоне.	28. Југославија избачена из Информбиороа, тај догађај је потврдио разлаз Тита и Стаљина.

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
1948.	јул		4. Турска добија помоћ по Маршаловом плану; у земљу се до 1952. године слива више од 400 милиона долара.
	октобар–новембар		Крај антикомунистичке опозиције у Бугарској, прокомунистички БЗНС признат као део декоративног политичког плурализма уз Отаџбински фронт.
	октобар 1948 – мај 1949.		Око 32.000 бугарских Јевреја (три четвртине укупног броја) емигрира у Израел.
	новембар	12. Бивши јапански премијер Хидеки Тоџо осуђен на смрт за ратне злочине од стране Међународног војног суда за Далеки исток.	
	децембар	10. Генерална скупштине УН у Паризу прогласила Универзалну декларацију о људским правима.	18–25. Пети конгрес Бугарске радничке партије; странка мења име у Бугарску комунистичку партију (БКП) и уводи радикалне економске и социјалне реформе.
1949.	јануар	Формиран СЕВ, оснивачи Совјетски Савез, Бугарска, Чехословачка, Мађарска, Пољска и Румунија; Албанија се придружила месец дана касније (од 1961. године није учествовала у раду), а затим 1950. године Немачка Демократска Република (НДР), Монголија 1962, Куба 1972. и Вијетнам 1978; Југославија је постала придружени члан 1964. године.	
	април	4. САД, Белгија, Канада, Данска, Француска, Велика Британија, Исланд, Италија, Луксембург, Холандија, Норвешка и Португал формирале Организацију Северноатлантског споразума (НАТО).	24. Универзитет Ћирило и Методије основан у Скопљу. 27. Отворен радни логор Белене, највећи концентрациони логор у Бугарској.
	мај	5. У Лондону десет земаља потписало статут Савета Европе. 23. Основана Савезна Република Немачка (СРН); чине је окупационе зоне западних савезника.	Први контингент трактора по Маршаловом плану стиже у Турску. 25. Прва фабрика пеницилина отворена у Земуну; Југославија постаје четврта земља на свету која производи пеницилин.

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
1949.	јул		<p>Отворен концентрациони логор Голи оток који ће касније постати симбол чистки и политичке репресије првог периода Титове Југославије.</p> <p>2. Умире бугарски комунистички лидер Георги Димитров.</p> <p>10. Пошто је ККЕ стала на страну Совјетског Савеза у расколу између Тита и Стаљина, Југославија затвара границе са Грчком, прекидајући главне линије снабдевања за ДСЕ.</p>
	август	<p>29. Совјетски Савез извео нуклеарну пробу; крај америчког нуклеарног монопола.</p>	<p>30. Грчка национална армија побеђује главнину снага ДСЕ у западној Македонији; крај грађанског рата у Грчкој.</p>
	октобар	<p>1. Кинески комунистички вођа Мао Це-дунг прогласио Народну Републику Кину.</p> <p>7. Основана Немачка демократска република (НДР); обухвата зону совјетске окупације.</p>	
	новембар	<p>2. Холандија признаје Индонезију као суверену државу.</p>	
1950.	јануар		<p>15. Кипарска православна црква организује међу кипарским Грцима „референдум“ о <i>еносису</i> (заједници) са Грчком; 95,7% гласа за.</p>
	фебруар	<p>9. Сенатор Џозеф Макарти „открива“ да америчка влада „врви од комуниста“; почиње велики „лов на вештице“ против интелектуалаца и других „сумњивих елемената“, познат као макартизам.</p>	
	март		<p>5. Двадесет девет странака излази на парламентарне изборе у Грчкој; десница губи већину у парламенту, који долази под контролу хетерогеног центра.</p>
	мај	<p>9. Француски министар иностраних послова Роберт Шуман најављује формирање Европске заједнице за угљ и челик (основана 1951. у Француској од стране СР Немачке, Италије, Белгије, Холандије и Луксембурга); велики корак ка европској интеграцији.</p>	<p>14. Демократска партија односи победу на првим вишестраначким изборима у Турској; Челал Бајар постаје председник а Аднан Мендерес премијер.</p>

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
1950.	јун	<p>17. Прва трансплантација бубрега изведена у Чикагу.</p> <p>25. Оружане снаге комунистичке Северне Кореје нападају Јужну Кореју; почетак Корејског рата (1950–1953).</p>	<p>Завршена прва деоница ауто-пута <i>Брајтсџиво и јединсџиво</i> између Загреба и Београда.</p> <p>26. Југословенска Народна скупштина доноси Закон о радничком самоуправљању.</p>
	јул	Радио Слободна Европа почиње емитовање програма.	Турски парламент укида забрану арапског језика у позивима на молитву; влада одлучује да пошаље турске трупе у Корејски рат у оквиру коалиције УН-а под америчким вођством; у октобру уведена веронаука као обавезан предмет.
	октобар	Кинеска војска окупира де факто суверену државу Тибет; након устанка против кинеске владавине 1959. године, XIV Далај Лама одлази у изгнанство у Индију.	Споразумом између САД-а и Југославије предвиђена америчка хуманитарна и војна помоћ.
	новембар	Кина улази у Корејски рат; амерички председник Труман прети Мао Цедунгу атомском бомбом.	
1951.	фебруар		14. Амерички државни секретар Дин Ачесон изјављује да ће Америка, у случају напада на Југославију, одговорити као у случају Кореје.
	јун	Први комерцијални рачунар пуштен у погон у САД.	
	јул		25. У Турској усвојен закон против вређања Ататурка.
	септембар	<p>1. Пацифички пакт (АНЗУС пакт) потписан у Сан Франциску између Аустралије, Новог Зеланда и САД.</p> <p>8. Споразумом из Сан Франциска окончан рат између Јапана и 47 земаља савезница (није га потписала већина држава блиских Совјетском Савезу) чиме је окончана америчка окупација; истог дана закључен је и америчко-јапански безбедносни споразум.</p>	
1952.	фебруар		18. Грчка и Турска улазе у НАТО.
	мај	<p>2. Авион Комета са 36 путника лети од Лондона до Јоханесбурга, што је први путнички лет једног млазњака.</p> <p>26. Британија објављује да поседује атомску бомбу.</p>	28. Жене стичу права гласа у Грчкој.

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа	
1952.	новембар		<p>2–7. Комунистичка партија Југославије мења име у Савез комуниста Југославије.</p> <p>16. На парламентарним изборима у Грчкој огромном већином гласова побеђује Грчки збор на челу са маршалом Папагосом, странка направљена по узору на Де Голов <i>Rassemblement du Peuple Français</i>.</p>	
	јануар	20. Двајт Ајзенхауер постаје председник САД-а.	20. Прва жена изабрана за посланицу у Грчкој.	
1953.	фебруар	28. Научници Џејмс Вотсон и Френсис Крик са Кембрица објављују да су открили двоструку спиралну структуру ДНК; године 1962. заједно добијају Нобелову награду „Морис Вилкинс“ за физиологију.	28. Споразум о пријатељству и сарадњи између Југославије, Грчке и Турске потписан у Анкари.	
	март	5. Умире Стаљин; колективно руководство управља државом до фебруара 1955. када Никита Хрушчов постаје нови лидер Совјетског Савеза.		
	мај	29. Едмунд Хилари и Тензинг Норгај освајају врх Монт Евереста, највишу тачку на Земљи.	10. Обнова бугарске патријаршије.	
	јун	Устанак у НДР-у против режима и совјетске окупације.		
	јул	27. Споразумом о примирју у Кореји успостављена линија разграничења дуж 38. паралеле.		
	децембар		Јавно обележавање Божића забрањено у Југославији.	
	1954.	јануар	21. Испловила прва подморница на нуклеарни погон, УСС Наутилус.	Милован Ћилас, истакнути југословенски комуниста и критичар постојећег система, искључен из партије и затим ухапшен; 1962. осуђен на 13 година затвора (пуштен 1966).
		март	22. Први тржни центар отворен у Саутфилду, у америчкој држави Мичиген.	
април		25. У Беловим лабораторијама представљена прва соларна батерија.		
мај		7. Предаје се француски гарнизон у граду Дијен Бијен Фу у северозападном Вијетнаму, након чега се француске колонијалне снаге повлаче из Индокине и држава се дели дуж 17. паралеле.		

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
1954.	јун		Отворен Мост пријатељства преко Дунава; пројекат израдили совјетски инжењери, мост повезује бугарски град Русе са румунским градом Ђурђу.
	август		Грчка предаје жалбу УН-у за самоопредељење Кипрана. 10. Потписан Уговор о пријатељству и сарадњи између Федеративне Народне Републике Југославије, Краљевине Грчке и Републике Турске (Балкански пакт).
	септембар	САД, Британија, Француска, Нови Зеланд, Аустралија, Филипини, Тајланд и Пакистан формирају Организацију савеза југоисточне Азије (СЕАТО).	
	октобар		5. Закључен Лондонски меморандум о Слободној територији Трста; Зона А, која обухвата Трст, припојена Италији, зона Б Југославији (Хрватској и Словенији).
1955.	децембар		8. Новосадски договор о српскохрватском језику. Петар Губерина са Свеучилита у Загребу објављује своје принципе о верботоналном методу за рехабилитацију глуве деце; тај метод је примењиван у више од 70 земаља.
	фебруар– –новембар	Иран, Ирак, Пакистан, Турска и Британија формирају организацију Централног уговора (ЦЕНТО или Багдадски пакт).	
	март	15. Бечки споразум; Британија, Француска, Совјетски Савез и САД обнављају независност Аустрије.	
	април	Представници 29. несврстаних земаља из Азије, Африке и Блиског Истока учествују на конференцији у Бандунгу, у Индонезији. 18. Мађарски комунистички вођа Имре Нађ приморан да поднесе оставку на место премијера.	1. Национална организација кипарских бораца (ЕОКА) започиње оружану борбу против британске колонијалне владавине, у циљу припајања (<i>еносиса</i>) Грчкој.
	мај	9. Савезна Република Немачка улази у НАТО. 14. Совјетски Савез, Албанија, Бугарска, Чехословачка, Мађарска, Пољска и Румунија формирају Споразум о пријатељству, сарадњи и узајамној помоћи (Варшавски пакт); НДР се придружује 1956. године.	26. Никита Хрушчов посећује Југославију; почетак нормализације односа између две земље.

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
1955.	јул		<p>18–19. Јосип Броз Тито, Џавахарлал Нехру и Гамал Абдел Насер састају се на Бриони-ма и формирају Покрет несврстаних.</p> <p>27. Авион израелске авиокомпаније са 51 путником и 7 чланова посаде оборен изнад Бугарске.</p>
	септембар		<p>6–7. Погром над грчком мањином у Истанбулу.</p>
	децембар		<p>14. Албанија, Бугарска и Румунија постају чланице УН-а.</p>
1956.	јануар		<p>3. Константинос Караманлис мења име Грчког збора у Народни радикални савез (ЕРЕ) и осваја већину на изборима 19. фебруара, уз оптужбе за изборне нерегуларности.</p>
	фебруар	Никита Хрушчов осуђује стаљинизам на 20. конгресу Комунистичке партије Совјетског Савеза (КПСС).	
	април		<p>2–6. Након Хрушчовљеве дестаљинизације, БКП на свом пленуму осуђује стаљинизам и култ личности Валка Червенкова; Тодор Живков постаје неприкосновени лидер Бугарске до 1989.</p>
	мај	24. Прво такмичење за песму Евровизије одржано у Лугану, у Италији.	<p>15. Телевизија Загреб почиње са емитовањем програма.</p>
	јун		Тито одлази у посету Румунији; нормализација румунско-југословенских односа.
	јул–новембар	Председник Насер национализује Суецки канал; Британија, Француска и Израел нападају Египат.	
	октобар–новембар	Масовне демонстрације у Мађарској уз позиве на демократизацију; Имре Нађ постаје премијер и обећава слободне изборе; Совјетске трупе гуше Мађарски устанак.	
	1957.	јануар	5. Председник Двајт Ајзенхауер образлаже Ајзенхауерову доктрину, наставак америчке хладноратовске стратегије „обуздавања“ Совјетског Савеза.
март		25. Француска, СРН, Италија, Белгија, Холандија и Луксембург потписују Римски уговор о оснивању Европске економске заједнице (ЕЕЗ).	

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
1957.	октобар	4. Совјетски Савез лансирао први вештачки сателит, Спутњик 1; нова фаза трке у наоружању и раст хладноратовских тензија; почетак „свемирске трке“.	Основан Државни универзитет у Тирани, прва високошколска установа у тој земљи.
	децембар		26. Политбиро комунистичке партије Бугарске у својој резолуцији позива на јачање и унапређење пропаганде о атеизму; хапшења православних свештеника, након претходних прогона и суђења католичких, православних и протестантских свештеника лица.
1958.	март	12. Дан Британске империје преименован у Дан Комонвелта.	
	април	4. Први марш против нуклеарног наоружања у Енглеској.	
	мај		Совјетске трупе почињу да се повлаче са територије Румуније. На филмском фестивалу у Кану, француски критичари Жорж Садол и Марсел Мартин употребљавају термин „Загребачка школа анимираног филма“; у наредне две деценије, та школа ће произвести око 400 филмова и освојити многе међународне награде.
	јун	16. Имре Нађ стрељан због својих либералних реформи (1953–1955) и улоге у мађарском устанку 1956. године.	11. Уједињена демократска левица (ЕДА), постаје званична опозиција и осваја 24% гласова на парламентарним изборима у Грчкој.
	септембар	5. Први видео снимак у колору на магнетној траци представљен у америчком граду Шарлоту.	2–7. Седмом Конгресу БКП присуствовао Никита Хрушчов; проглашена „победа социјалистичког система“ у Бугарској пошто је више од 92% обрадивог земљишта укључено у задружне фарме; планира се принудна индустријализација са посебним нагласком на тешку индустрију и „интензивирање пољопривреде“.
	новембар		29. Југословенска радио-телевизија (ЈРТ, Београд) почиње са емитовањем програма.
	јануар	2. Кубанске револуционарне снаге улазе у Хавану.	

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
1959.	фебруар		Споразумима у Цириху и Лондону између Британије, Грчке и Турске предвиђено да Кипар постане независна република у оквиру британског Комонвелта.
	март	24. Једно од првих интегрисаних кола, тј. микрочипова, представљено на годишњем сајму Института за радио инжењере у Њујорку; тај уређај постаће основни елемент револуционарних изума као што су дигитрон, персонални рачунар, мобилни телефон, интернет и све што обухвата дигиталну технологију.	
	април		Филм <i>Звезде</i> , у бугарско-источнонемачкој копродукцији и режији Конрада Волфа награђен Великом наградом жирија на Канском фестивалу.
	новембар		1. Први телевизијски пренос у Бугарској.
1960.	јануар	23. Батискаф Трст који носи истраживаче Жака Пикара и Дона Волша достиже дно Маријанског рова, најдубљу тачку светског океана.	
	јануар–новембар	„Година Африке”: седамнаест земаља проглашава независност од француске, белгијске, британске и италијанске колонијалне власти.	
	фебруар	Почињу масовни протести Афроамерикаца за грађанска права.	
	мај	9. Америчка управа за храну и лекове (ФДА) одобрава прве комерцијално произведене контрацептивне пилуле на свету, дајући женама већу могућност за репродуктивну слободу и планирање породице; „пилула” постаје један од симбола „сексуалне револуције” шездесетих и седамдесетих година.	27. Војни удар у Турској; генерал Џемал Гурсел постаје председник.
	јун		На састанку комунистичких партија у Букурешту Албанија објављује да подржава Кину у сукобу са СССР-ом.
	август		16. Формирање Кипарске Републике; нова држава постаје чланица УН-а, Комонвелта, Покрета несврстаних и Савета Европе (у мају 1961).
1961.	јануар	20. Џон Кенеди постаје председник САД.	

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
1961.	април	<p>12. Совјетски космонаут Јуриј Гагарин постаје први човек који је отпутовао у свемир.</p> <p>13. Генерална скупштина УН-а осуђује расну сегрегацију (апартејд) у Јужној Африци.</p>	<p>19. Грчки композитор Манос Хаџидакис добија Оскара за најбољу оригиналну музику за филм Жила Дасена <i>Никад недељом</i>.</p>
	мај	<p>28. Седамдесет осам година након првог путовања, воз Оријент експрес путује последњи пут од Париза до Букурешта.</p>	
	јун	<p>23. Антарктичка повеља ступа на снагу, под условом да се ресурси континента користе само у мирнодопске сврхе и у међународној сарадњи.</p>	
	јул		<p>9. Грчка и ЕЕЗ у Атини потписују Споразум о придруживању.</p>
	август	<p>13. Затвара се граница између Источног и Западног Берлина; почиње изградња Берлинског зида.</p>	
	септембар		<p>1. Београд домаћин првог самита Покрета несврстаних.</p> <p>16–17. Погубљени бивши турски премијер Аднан Мендерес и два његова министра, који су ухапшени након пуча 1960.</p>
	октобар		<p>29. Караманлисов Народни радикални савез осваја већину гласова на парламентарним изборима у Грчкој; опозиционе странке осуђују изборе као „насилне и покрадене“; Јоргос Папандреу, који је управо основао Савез центра (ЕК), покреће своју „непоколебљиву борбу“.</p>
	децембар		<p>Југословенски писац и песник Иво Андрић добија Нобелову награду за књижевност.</p> <p>7. У складу са уставним амандманима после пуча 1960, војни Савет за националну безбедност први пут заседа у Турској.</p> <p>10. Албанија прекида дипломатске односе са Совјетским Савезом.</p>
1962.	фебруар	<p>10. На мосту који повезује Западни са Источним Берлином, амерички пилот Гари Пауерс, чији је шпијунски авион У-2 оборен у совјетском ваздушном простору 1960. године, размењен је за Рудолфа Абела, високорангираног шпијуна КГБ-а ухваћеног у Америци.</p>	

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
1962.	март	18. Мировним споразумом између Француске и Фронта националног ослобођења завршен седмогодишњи алжирски рат за независност.	
	април		Завршена колективизација у Румунији. 2. Рођење осмомилионитог становника Бугарска проглашава великим успехом демографске политике државе. 9. Душан Вукотић постаје први неамериканац и први хрватски карикатуриста награђен Оскаром за анимирани филм <i>Сураиш</i> .
	јул		Грчка влада затвара последњи концентрациони логор у земљи.
	октобар	Завршена кубанска ракетна криза; Никита Хрушчов и Џон Кенеди постигли споразум о уклањању совјетских ракета са Кубе и америчких ракета из Турске.	
	октобар–новембар	Кинеско-индијски рат дуж границе на Хималајима.	
1963.	јануар	11. Отворена прва дискотека у Лос Анђелесу.	
	март	20. Прва поп-арт изложба у Њујорку.	
	април		9. Федеративна Народна Република Југославија доноси нови устав и мења име у Социјалистичку Федеративну Републику Југославију.
	мај	26. Основана Организација афричког јединства.	
	јун	16. Совјетска космонауткиња Валентина Терешкова постаје прва жена у свемиру. 20. САД и Совјетски Савез постижу договор о увођењу телефонске линије за директну комуникацију у хитним случајевима.	
	јул		26. Тежак земљотрес погодио Скопље, однео више од хиљаду жртава и порушио приближно 65% објеката у граду; УН и деведесетак других земаља пружају помоћ после катастрофе; Скопље постаје „град светске солидарности“.
	август	5. САД, Велика Британија и Совјетски Савез потписују споразум о забрани нуклеарних проба у Москви.	

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
1963.	септембар		12. Споразумом о придруживању из Анкаре предвиђа се прогресивно увођење царинске уније између ЕЕЗ и Турске и могуће чланство.
	новембар	22. Џон Кенеди убијен у Даласу; Линдон Џонсон постаје амерички председник.	
	децембар		4. Пленум БКП разматра предлог да Бугарска постане шеснаеста република Совјетског Савеза. Грчки песник Јоргос Сеферис добија Нобелову награду за књижевност. Етнички сукоби на Кипру доводе до слања мировних снага УН-а (у марту 1964) угрожавајући грчко-турске односе за дуги низ година.
1964.	фебруар		16. Савез центра осваја већину на парламентарним изборима у Грчкој.
	јун	12. Нелсон Мандела и још седам бораца против апартејда у Јужној Африци осуђени на доживотну робију; Мендела у затвору проводи 27 година и 8 месеци.	6. Амерички председник Линдон Џонсон упозорава турског председника Инонуа да не интервенише у кризи на Кипру.
	август	7. Резолуција америчког Конгреса о заливу Тонкин постаје правни основ за наставак америчке интервенције у сукобу Јужног и Северног Вијетнама (који подржавају Совјетски Савез и Кина).	
	октобар	14. Леонид Брежњев постаје шеф државе Совјетског Савеза. 16. Успешна кинеска нуклеарна проба; Кина постаје пета нуклеарна сила света, уз САД, Совјетски Савез, Британију и Француску.	
	децембар		1. Споразум из Анкаре о придруживању ЕЕЗ ступа на снагу.
1965.	март	Прве јединице америчке војске стижу у Вијетнам.	19. Умире румунски комунистички лидер Георге Георгију Деж; наслеђује га Николаје Чаушеску.
	јул		11–15. Уставни сукоб са краљем Константином II доводи до оставке премијера Јоргоса Папандреуа.
	октобар	1. Индонезијска војска гуши комунистички пуч против председника Сукарна; Генерал Мухамед Сухарто покреће чистку индонежанских комуниста, убијајући на хиљаде људи и потпуно преузимајући власт 1967. године.	27. Партија правде на челу са Сулејманом Демирелом побеђује на изборима у Турској са 52,9 % гласова.

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
1965.	децембар		27. Резолуција централног комитета БКП о „спровођењу атеистичке пропаганде и укидању утицаја религије на свакодневни живот“.
1966.	јануар	13. Председник Џонсон поставља првог афроамеричког члана кабинета, Роберта Вивера, као шефа Министарства за становање и урбани развој.	
	фебруар		23. Први телевизијски пренос у Грчкој.
	јул		1. Брионски пленум Централног комитета Савеза комуниста Југославије обележава почетак реформи и релативне демократизације; оштре критике упућене Државној безбедности.
1967.	фебруар		Говор Енвера Хоџе против верских обичаја; затварање верских објеката и установа; Албанија постаје једина званично атеистичка држава на свету.
	март		3. Декларацију о називу и положају хрватског језика поздравља већина хрватских културних и научних институција. У њој се захтева једнак положај за хрватски језик у свим сферама живота југословенске федерације. Друштво писаца Србије не слаже се са Декларацијом; Савез комуниста Југославије критикује обе стране.
	април		21. Нижи официрски кадар изводи државни удар у Грчкој (диктатура пуковника).
	јун	Шестодневни рат. Израел побеђује Египат, Јордан и Сирију и окупира Синајско полуострво, појас Газе, Западну обалу, источни Јерусалим и Голанску висораван.	
	јул		19. Македонска православна црква проглашава аутокефалност; Српска патријаршија је не признаје.
	август	8. Индонезија, Малезија, Филипини, Сингапур и Тајланд формирају Асоцијацију нација југоисточне Азије (АСЕАН).	
	октобар	9. Заробљени социјалистички револуционар и герилски вођа Ернесто „Че“ Гевара погубљен у Боливији.	
	децембар	3. Прву успешну трансплантацију људског срца изводе Кристијан Барнард и његов тим у Јужној Африци.	13. Краљ Константин II покреће неуспели контраудар против грчке хунте; краљевска породица бежи у изгнанство.

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
1968.	јануар–октобар	Тет офанзива савеза снага Северног Вијетнама и Вијетконга против Јужног Вијетнама; Вијетнамски рат разбуктава се током наредних година; масовни мировни протести у САД-у и широм света.	
	јануар		31. Први телевизијски пренос у Турској.
	фебруар		Догађаји у Чехословачкој и совјетско држање доводе до поделе ККЕ на два дела: на класичну тврдолинијашку партију и Унутрашњи ККЕ, еврокомунистичку формацију.
	април	4. Амерички лидер покрета за грађанска права Мартин Лутер Кинг убијен у Мемфису.	
	мај	Студентски протести у Паризу прерастају у генерални штрајк у читавој држави; једна од бројних „антисистемских“ омладинских демонстрација („омладинских револуција“) у западном свету (у источној Европи демонстрације у Чехословачкој и Пољској).	Француски председник Шарл де Гол посећује Румунију.
	мај 1968 – август 1973.		Низ терористичких напада у Југославији приписан хрватским националистима.
	јун		2. Студентске левичарске демонстрације против „црвене буржоазије“ у Београду; полиција пребија студенте.
	јул	1. Велике нуклеарне силе (изузев Кине и Француске) потписују Споразум о неширењу нуклеарног наоружања, као и неколико држава које још увек немају нуклеарно наоружање (осим Индије и Пакистана, које ће се придружити „нуклеарном клубу“ 1974. и 1983. године).	
	август	20. Варшавски пакт врши инвазију на Чехословачку; крај Прашког пролећа.	21. Чаушеску осуђује инвазију Варшавског пакта на Чехословачку.
	септембар		Албанија званично излази из Варшавског пакта.
новембар		Југословенска полиција и војска гуше албанске демонстрације на Косову на којима се захтева промена статуса аутономне покрајине у републику.	
1969.	јануар	20. Ричард Никсон постаје председник САД.	

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
1969.	фебруар	4. Основана Палестинска ослободилачка организација, највећи палестински герилски покрет; терористичке антиизраелске акције настављају се седамдесетих и осамдесетих.	16. Насилне демонстрације у Истанбулу због присуства америчке Шесте флоте у турским водама („Крвава недеља“).
	март	Оружани сукоби совјетских и кинеских снага дуж граничне реке Усури, врхунац совјетско-кинеског сукоба након идеолошког расцепа крајем педесетих и почетком шездесетих година.	
	април	7. Символични дан рођења Интернета.	
	јул	20. Амерички астронаути Нил Армстронг и Баз Олдрин постају први људи који су закорачили на Месец.	
	новембар		18. Скупштина Социјалистичке Покрајине Косова усваја Закон о оснивању Универзитета у Приштини.
	децембар		29. Под претњом готово сигурног искључивања Грчке због тешких кршења људских права, хунта сама напушта Савет Европе; Грчка је поново примљена у чланство 28. новембра 1974.
1970.	фебруар		3. ЕЕЗ замрзава претприступне преговоре са Грчком до обнове демократске власти у земљи; уклањање царинских баријера и дажбина наставља се по плану.
	април	22. Дан планете Земље први пут обележен у САД-у; милиони Американаца учествују на скуповима, маршевима и предавањима, у чему се огледа растућа свест јавности о светским еколошким проблемима.	
	мај		Југославија осваја Светско првенство у кошарци.
	октобар		У Албанији завршена електрификација читаве земље.
1971.	јануар		На 10. седници Централног комитета Савеза комуниста Хрватске осуђује се „унитаристичка политика“ неких хрватских комуниста, што представља почетак „Хрватског пролећа“ које ће трајати до 1. децембра.
	март	15. Причаонице (chatroom) први пут на Интернету.	12. Војним ударом у Турској оборен Сулејман Демирел (1965–1971); ванредно стање уведено у једанаест провинција.

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
1971.	јун		30. Измењен Устав Социјалистичке Федеративне Републике Југославије; шира аутономија за Косово и Војводину унутар Србије.
	новембар		Масовне студентске демонстрације у Хрватској; кулминација Хрватског пролећа.
	децембар	Трећи рат Индије и Пакистана доводи до независности Бангладеша (Источног Пакистана).	
1972.	јануар	30. „Крвава недеља“: Британска војска у северноирском граду Дерију отвара ватру на демонстранте који протестују против масовних хапшења и држања у затвору, без суђења, наводних присталица Ирске републиканске армије (ИРА) и њене кампање против Британије (пуцано на 26 ненаоружаних цивила, четрнаесторо убијених).	
	јануар 1972 – – јануар 1975.		Затварање 11 водећих хрватских интелектуалаца, а затим чистка у влади и Савезу комуниста, хапшења и суђења студентима, професорима и другим дисидентима широм Југославије; предузете мере против „либерала“ и „националиста/сепаратиста“ како би се умирила политичка криза.
	фебруар	Амерички председник Ричард Никсон посећује Кину; почетак нормализације односа између две земље.	
	мај		6. Тројица студентских лидера обешена у Турској. Хидроелектрана Ђердап I, највећа брана на Дунаву и једна од највећих електрана у Европи, званично пуштена у погон; заједнички румунски и југословенски пројекат (започет 1964).
	јул	21. „Крвави петак“: деветоро људи погинуло, а 13 повређено у бомбашком нападу ИРА у Белфасту.	
1973.	јануар	Британија, Ирска и Данска придружују се ЕЕЗ. Повлачење америчких трупа из Јужног Вијетнама; Париска мировна конференција (фебруар–март).	
	мај		23. Официри морнарице изводе неуспели пуч против грчке хунте.

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
1973.	јун		1. Грчки хунта обара краља Константина II; на намештеном референдуму под ванредним стањем основана „председничка парламентарна република“ (29. јул).
	септембар	11. Војним пучем против левичарске владе председника Салвадора Аљендеа у Чилеу успостављен ауторитарни режим генерала Аугуста Пиночеа.	
	октобар	Арапско-израелски рат: Совјетски Савез шаље војну опрему Египту и Сирији, док Америка ваздухом доставља оружје Израелу; потоња америчка „шатл-дипломатија“ доводи до мировног споразума Израела и Египта у марту 1979.	14. Општи избори у Турској; нестабилни парламентарни режим и продубљивање политичке кризе до 1980.
	новембар		15–17. Војска гуши студентску окупацију Политехнике у Атини.
1974.	фебруар	13. Дисидентски писац Александар Солжењицин протеран из Совјетског Савеза.	21. Социјалистичка Федеративна Република Југославија доноси нови устав којим учвршћује федеративни поредак и потврђује радничко самоуправљање као основни елемент пута ка социјализму; учвршћена доминација Комунистичке партије у свим сферама друштвеног живота.
	април	25. Крај дугогодишњег ауторитарног режима у Португалији.	29. Основан Универзитет Црне Горе.
	јул–август		Државни удар на Кипру против председника Макариоса у организацији грчке хунте; Турска напада Кипар и заузима једну трећину острва; пад војног режима у Грчкој; Константин Караманлис враћа се у Грчку из самонаметнутог егзила у Паризу и стаје на чело владе „националног јединства“; укинута ванредно стање, ослобођени политички затвореници, отпуштени државни службеници враћени на посао, ККЕ легализована.

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
1974.	август	<p>9. Ричард Никсон поднео оставку после покретања процедуре за разрешење након скандала Вотергејт; Џералд Форд преузима дужност председника.</p> <p>15. Реагујући на инвазију и окупацију Кипра, група демократа из америчког Конреса, на челу са др Џон Брадемасом из Индијане, познатом по доследном противљењу грчкој хунти, захтева да САД уведе забрану на увоз оружја Турској. Двадесет четвртог септембра, Представнички дом са 307 према 90 гласова усваја одлуку о ембаргу, предложеном у резолуцији Розентала и Дупонта. Конгрес потврђује своју одлуку, упркос притисцима извршне власти, са 223 према 206 гласова 31. јула 1975. године. Измењен у октобру 1975. године, ембарго је на крају укинут у августу 1978. када је у Конгресу превагнуо један глас.</p>	
	септембар	<p>4. САД и Немачка демократска република успостављају дипломатске односе.</p>	<p>4. Пуштен у погон први реактор нуклеарне електране у бугарском граду Козлодују; касније ће бугарски извоз струје постати значајан фактор за грчку и турску привреду.</p>
	децембар		<p>8. Референдумом са 69,2% гласова укинута монархија у Грчкој.</p>
1975.	јануар–јун	<p>Независност Анголе и Мозамбика означава крај португалске владавине у бројним афричким колонијама; грађански рат води се у обе земље између марксистичких влада и опозиционих герилских снага које имају подршку САД-а и Јужне Африке; Совјетски војни саветници и кубанске трупе шаљу се у Анголу (1975) и Етиопију (1977).</p>	
	март–април	<p>Војска Северног Вијетнама улази у Јужни Вијетнам; држава се уједињује под називом Социјалистичка Република Вијетнам.</p>	
	јун–јул	<p>Конференција УН-а о положају жена усваја мексичку Декларацију о равноправности жена и њиховом доприносу развоју и миру.</p>	
	јул	<p>17. Совјетски свемирски брод Сојуз и америчка свемирска летилица Аполо спајају се у свемиру.</p>	

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
1975.	август	1. Конференција о безбедности и сарадњи у Европи завршена потписивањем Хелсиншког завршног акта од стране свих европских земаља (осим Албаније), САД и Канаде.	
	новембар	20. Умире Франциско Франко; почетак демократизације Шпаније.	10. Југославија и Италија потписале Осимски уговор, коначно решење питања граница између зона А и Б бивше Слободне територије Трста.
	децембар		23. У свом првом нападу, грчка левичарска терористичка организација „17. новембар“ убија службеника ЦИА-е у Грчкој; до 2002. године страдаће још 22 људи.
1976.	март		Есму Рецепову Теодосијевску, познату ромску певачицу и кантаурку из Скопља, индијска премијерка Индира Ганди проглашава „к краљицом светске ромске музике“ на првом међународном фестивалу у Чипигару у Индији.
	септембар	9. Умире Мао Цедунг; након 1978. кинески комунистички лидери Хуа Гуофенг и Денг Сјаопинг уводе економску либерализацију („Четири модернизације“) и покрећу политику „отворених врата“ према Западу и Јапану.	
1977.	јануар	20. Џими Картер постаје председник САД.	
	април–октобар	„Немачка јесен“: левичарска терористичка Фракција црвене армије (група Бадер-Мајнхоф) врши киднаповања и убистава; у октобру заједно са Народним фронтом за ослобођење Палестине отима Луфтханзин авион.	
	мај		1. Полиција отворила ватру на огромне радничке демонстрације у Истанбулу, 34 мртвих.
	август		Хиљаде румунских рудара ступа у штрајк у руднику Валеа Жиулуи.
	септембар	7. Председник Џими Картер и Омар Торихос потписују споразум о предаји контроле над Панамским каналом Панами по завршетку двадесетог века.	7. „Убиство кишобраном“: атентат на бугарског дисидента Георгија Маркова у Лондону.
	октобар		20. Уредба бугарског Савета министара о „индивидуалним газдинствима“ како би се постигла „самоодрживост становништва у производњи воћа, поврћа, меса, млека, јаја и рибе“.

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа	
1977.	новембар		20. На парламентарним изборима у Грчкој побеђује Караманлис; Панхеленски социјалистички покрет Андреаса Папандреуа (ПАСОК) постаје званична опозиција.	
	1978.	мај	9. Италијанска левичарска терористичка група Црвене бригаде убија бившег премијера Алда Мора.	
		јул		Разлаз Албаније са комунистичком Кином; држава улази у период изолације.
		октобар		Југославија осваја Светско првенство у кошарци.
		новембар		Формирана Курдистанска радничка партија (ПКК).
децембар		22. Погром над алевитима у Турској.		
1979.	јануар	7. Вијетнамска војска улази у главни град Камбоџе, Пном Пен; крај геноцидног маоистичког режима Црвених кмера; рат Кине и Вијетнама (фебруар–март).		
	јануар–фебруар	Исламска револуција у Ирану.		
	март	26. Израелско-египатски мировни споразум потписан у Вашингтону; велики спољнополитички успех САД.		
	мај		28. У Атини потписан споразум о приступању Грчке ЕЕЗ (од 1. јануара 1981).	
	јун	17. Амерички председник Џими Картер и совјетски лидер Леонид Брежњев у Бечу потписују Споразум о ограничењу стратешког наоружања (САЛТ II).		
	јул	Победа револуционарног сандинистичког покрета над никарагванским диктатором Анастасиом Сомозом, блиским америчким савезником; Американци пружају финансијску и војну помоћ антикомунистичким „Контрас“ герилцима у Никарагви и диктаторском режиму у Салвадору, који је на удару марксистичког ФМНЛ фронта.		
	децембар	Совјетске трупе улазе у Авганистан; почетак крвавог рата са муџахединима које подржавају Америка и њени савезници из исламских држава.	Грчки песник Одисеј Елитис добија Нобелову награду за књижевност.	

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
1980.	мај	8. Светска здравствена организација званично проглашава победу над великим богињама, једином заразном болешћу искорењеном кроз глобалну кампању вакцинације (започету 1967).	4. Умире Тито. 5. Караманлис изабран за председника Републике Грчке.
	19. јул – 3. август	XXII летње олимпијске игре у Москви; Американци предводе групу од 65 држава која бојкотије Олимпијаду због совјетске инвазије на Авганистан; неки спортисти из те групе учествују на такмичењу под Олимпијском заставом; Совјетски Савез и 14 његових савезника бојкотију Летње олимпијске игре у Лос Анђелесу 1984. године.	
	август	Независни синдикат Солидарност основан у Пољској као највећа опозициона снага, после серије штрајкова који су парализовали привреду.	
	август	2. Експлозија бомбе на железничкој станици у Болоњи, одговорност приписана неофашистичкој групи, убијено 85 и рањено 200 људи; не рачунајући авионске, најтежи терористички напад у Европи од Другог светског рата (до терористичких напада исламиста у Мадриду 2004. године).	
	септембар	Почетак иранско-ирачког рата (који траје до јула 1988).	12. Војни удар у Турској; на власт долази хунта генерала Кенана Еврена (1980–1983). Грчки филмски редитељ Теодорос Ангелопулос добија Златног лава на Филмском фестивалу у Венецији за <i>Александра Великог</i> .
1981.	јануар	20. Роналд Реган постаје председник САД.	1. Грчка улази у ЕЕЗ као десета чланица.
	март–април		Масовне демонстрације Албанаца на Косову; у покрајини уведено ванредно стање; сукоби Албанаца и Срба током целе деценије.
	април	12. Свемирски шатл Колумбија лансиран из Кејп Канаверала у Флориди, прва виšekратна летелица у свемиру.	
	октобар		18. ПАСОК односи победу на парламентарним изборима у Грчкој.
	децембар	13. У Пољској проглашено ванредно стање; забрањена Солидарност.	
1982.	јануар		ЕЕЗ поништава споразуме с Турском.

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
1982.	април		Чаушескуова одлука о хитној отплати спољног дуга од 11 милијарди долара праћена оштрим мерама штедње.
	април–јун	Аргентина и Британија улазе у рат око Фолкландских острва; репресивни војни режим у Аргентини пада 1983. и замењује га цивилна власт.	
	мај		Турски филмски редитељ курдског порекла Јилмаз Гинеј добија Златну палму на Канском фестивалу за филм <i>Луш</i> .
	новембар	12. Јуриј Андропов постаје лидер Совјетског Савеза.	
1983.	март	Председник Реган изјављује да је Совјетски Савез „зла империја“ и најављује Иницијативу за стратешку одбрану, убрзо прозвану „Иницијатива за ратове звезда“.	
	август		21. „Сарајевски процес“: муслимански интелектуалци осуђени на затворске казне, међу њима и Алија Изетбеговић због своје <i>Исламске декларације</i> .
	октобар	25. Тврдећи да представља претњу за америчке грађане, председник Реган шаље трупе на карибско острво Гренаду; после недељу дана, збачена прокубанска марксистичка влада.	22. У Турској забрањена употреба курдског језика.
	новембар		6. На општим изборима у Турској побеђује Отаџбинска партија (АНАП); Тургут Озал постаје премијер. 15. Турска Република Северни Кипар проглашава независност; нову државу признаје само Турска.
1984.	јануар		У Кршком пуштена у погон прва нуклеарна електрана у Југославији (заједнички словеначко-хрватски пројекат).
	фебруар	13. Константин Черњенко постаје лидер Совјетског Савеза.	8–19. XIV Зимске олимпијске игре у Сарајеву.
	август		15. ПКК наставља оружану борбу у Турској, током наредних петнаест година 40.000 људи губи живот.
	октобар	Екипа Би-Би-Сија извештава о глади у Етиопији (1983–1985), једној од највећих хуманитарних катастрофа друге половине двадесетог века. 31. Индиру Ганди убијају њена два телохранитеља Сика, у одмазду за догађаје у Златном храму у Амритсару.	

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
1984.	новембар		У Београду основан Одбор за одбрану слободе мисли и изражавања.
	новембар 1984 – – фебруар 1985.		Масовна кампања прекрштавања турске мањине у Бугарској; почетак радикалне политике асимилације („Процес препорода“).
1985.	март	<p>11. Михаил Горбачов постаје генерални секретар КПСС и лидер Совјетског Савеза; почињу гласност и перестројка (реструктурирање).</p> <p>15. Регистрован први интернет домен.</p>	
	април		11. Умире Енвер Хоџа; Рамиз Алија изабран за његовог наследника.
	мај		Југословенски режисер Емир Кустурица осваја Златну палму на Канском фестивалу за филм <i>Отац на службеном љушћу</i> .
	јул	10. Агенти француске тајне службе по-тапају брод еколошке организације Гринпис, Ратник дуге, како би спречили протестну акцију против нуклеарних проба у Француској Полинезији.	
1986.	јануар	Шпанија и Португалија придружују се ЕЕЗ.	Слободан Милошевић постаје председник Централног комитета Савеза комуниста Србије.
	април	26. Најтежа нуклеарна несрећа у историји света у совјетској нуклеарној електрани Чернобил.	
	септембар		Објављен Меморандум Српске академије наука и уметности о политичким питањима и положају Срба у Југославији. 11. Грчко-бугарска „Декларација о пријатељству и сарадњи“ предвиђа консултације у случају угрожавања безбедности било које државе; највиша тачка у развоју блиских билатералних односа након 1974. године, уз обострано непријатељство према Турској као важан фактор.
	октобар	Роналд Реаган и Михаил Горбачов састају се у Рејкјавику.	Михаил Горбачов долази у Бугарску и позива на реформе.
1987.	април		14. Турска аплицира за пуноправно чланство у ЕЕЗ.
	мај		Михаил Горбачов у посети Румунији; Чаушеску одбија било какав разговор о реформама.

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
1987.	јун	Двадесет једна особа убијена у супермаркету у Барселони у крвавом терористичком нападу баскијске сепаратистичке организације Баскијска домовина и слобода (ЕТА).	25. На пленуму БКП формално потврђена политика перестројке и прелазак на демократски социјализам и тржишну привреду.
	јул	11. Уједињене нације проглашавају Матеја Гашпара из Загреба петомилијардитим становником планете Земље.	
	август		28. Грчка влада једнострано прекида ратно стање са Албанијом, које траје од 1940. године. 30. Бугарска спортисткиња Стефка Костадинова осваја златну медаљу у женском скоку у вис на Светском првенству у атлетици у Риму и поставља нови светски рекорд, који још увек важи – 2,09 метара.
	новембар		15. Масовне демонстрације у румунском граду Брашову.
	децембар	Избија палестинска интифада; немири у појасу Газе и на Западној обали (трају до 1992. године). 8. САД и Совјетски Савез у Вашингтону потписују споразум о контроли наоружања, који прописује смањење броја нуклеарних бојевих глава за једну петину.	
1988.	март		8. Комисија за заштиту града Русе од загађења гасом основана у Бугарској без званичног одобрења.
	мај	15. Совјетске трупе почињу повлачење из Авганистана.	13. Основан Словеначки савез пољопривредника, прва опозициона странка.
	октобар		5-8. „Јогурт револуција“ у Војводини.
1989.	јануар	10. Кубанске трупе почињу повлачење из Анголе. 20. Џорџ Буш постаје председник САД-а.	19. „Доручак с Митераном“: током званичне посете Бугарској француски председник се састаје са 12 бугарских дисидената.
	фебруар	6. Званични разговори представника Солидарности и пољске владе почињу у Варшави, следе слободни избори у јуну; у августу Тадеуш Мазовјецки постаје први некомунистички премијер у источној Европи након 1948. године.	20–28. Штрајк албанских рудара у Трепчи; протестују због смене Азема Власија и других албанских лидера.

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
1989.	мај		<p>6. Слободан Милошевић постаје председник Србије.</p> <p>8. Словеначка опозиција објављује Мајску декларацију, политички програм у коме се тражи вишепартијски систем и суверена словеначка држава.</p> <p>20. Хрватска социјално-либерална странка основана као прва опозициона партија у Хрватској.</p> <p>29. Тодор Живков позива Турску да отвори границе; почиње масовна емиграција бугарских Турака.</p>
	мај–јун	Хиљаде демонстраната заузима Трг Тјенанмен у Пекингу тражећи веће демократске слободе; протесте гуши војска.	
	јун		<p>18. Парламентарни избори у Грчкој доводе до коалиционе владе конзервативаца и комуниста.</p> <p>28. Милошевић говори о будућим биткама на великом митингу прославе шест стотина година од Косовске битке.</p>
	септембар	Вијетнамска војска повлачи се из Камбоџе.	
	октобар	10. Мађарска отвара границу са Аустријом; хиљаде грађана НДР-а беже на Запад.	
	октобар	23. Либерална комунистичка влада Мађарске усвојила нови устав који омогућава вишепартијски систем.	31. Тургут Озал изабран за председника Турске; у децембру укинута забрана ношења марама на универзитетима.
	новембар	9. Хиљаде Немаца руше Берлински зид.	<p>10. Пленум БКП примораво Тодора Живкова да поднесе оставку.</p> <p>18. Први јавни скуп са отвореним политичким захтевима на Тргу Александра Невског у Софији.</p>
	децембар	<p>3. Председник Буш и Михаил Горбачов проглашавају крај Хладног рата на самиту у Малти.</p> <p>5. У Чехословачкој након „плишане револуције“ формирана некомунистичка влада; 29. децембра дисидентски лидер Вацлав Хавел изабран за председника.</p>	<p>7. У Бугарској једанаест политичких организација оснива Савез демократских снага (СДС) као алтернативу владајућим комунистима.</p> <p>17. Румунска војска и полиција отварају ватру на хиљаде антирежимских демонстраната у Темишвару.</p>

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
1989.	децембар		<p>21. Митинг у Букурешту, организован као митинг подршке режиму, претвара се у побуну; Николаје и Елена Чаушеску беже из главног града, протести се шире на читаву државу.</p> <p>25. „Суђење“ и погубљење Николаја и Елене Чаушеску.</p> <p>29. Пленум БКП омогућава бугарским муслиманима да врате своја првобитна имена и осуђује „Процес препорода“ као „озбиљну политичку грешку“ владе Тодора Живкова.</p>
	јануар	<p>16. Совјетски Савез шаље војску на Кавказ, интервенишући у грађанском рату између Јермена и Азербејџанаца.</p>	<p>20–22. 14. конгрес Савеза Комунисти Југо-славије у Београду; напуштање сале словеначких и хрватских комуниста доводи до распада Савеза.</p> <p>3. јануар – 15. мај Бугарски округли сто: преговори о преласку у демократију и тржишну економију између владе и опозиције.</p> <p>28–29. јануар и 18–19. фебруар Насилна интервенција рудара против „интелектуалаца“ и власти у Букурешту; поновљена 13. и 15. јуна (прва и друга Минеријада), рушење шаторског града на Универзитетском тргу.</p>
	фебруар	<p>11. После 27 година затвора ослобођен Нелсон Мандела, вођа Афричког националног конгреса (АНК).</p> <p>12. Конференција у Отави. У преговорима „два плус четири“ (2: НДР и СРН, 4: САД, Француска, Британија, Совјетски Савез) донета одлука о уједињењу Немачке.</p>	
1990.	март	<p>11. Литвански парламент прогласио независност од Совјетског Савеза.</p> <p>11. Пад Пиночеовог режима у Чилеу. Пиноче предаје власт демократски изабраном председнику Патрицију Ајлвину.</p> <p>14. Конгрес народних депутата Руске Совјетске Федеративне Социјалистичке Републике бира Михаила Горбачова за свог председника.</p>	<p>19–21. Етнички сукоби у Таргу Мурешу између Румуна и Мађара.</p>

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
1990.	март	<p>19. Победа опозиције у Летонији на првим слободним изборима у тој републици после 50 година.</p> <p>23. Примирје између новоизабраног председника Камора и „Контраша“ у Никарагви под контролом међународних посматрача.</p>	
	април	<p>24. Кина и Совјетски Савез потписују десетогодишњи уговор о економској сарадњи.</p>	<p>3. БКП званично мења назив у Бугарску социјалистичку партију (БСП).</p> <p>8–22. На првим вишестраначким парламентарним изборима у Словенији побеђује коалиција Демократске опозиције (ДЕМОС); Милан Кучан, вођа реформисаних комуниста, постаје председник.</p> <p>10. У Бугарској усвојен Закон о политичким странкама; у наредних 20 година регистровано више од 400 партија.</p> <p>26. Прослава Бајрама први емитована на државним медијима у Босни и Херцеговини.</p> <p>28. У Бугарској основана прва приватна банка.</p>
	април–мај		<p>На првим вишестраначким изборима у Хрватској побеђује Хрватска демократска заједница (ХДЗ); Фрањо Туђман постаје председник.</p>
	мај	<p>29. Борис Јељцин изабран за председника Руске Федерације.</p>	<p>6. „Podul de Flori peste Prut“ (цветни мост преко Прута): најмање милион и две стотине хиљада Румуна прелази реку Прут и први пут од Другог светског рата улази у Молдавску Совјетску Социјалистичку Републику.</p> <p>13. Нереди у Загребу на фудбалској утакмици између хрватског Динама и српске Црвене звезде.</p> <p>15. Врховна команда Југословенске народне армије (ЈНА), доноси одлуку да разоружа Територијалну одбрану у Словенији и премести све своје наоружање у складишта ЈНА; сличне мере ЈНА примењује у Хрватској (у фебруару) и Босни и Херцеговини (у јуну), осим у општинама са српском већином.</p> <p>16. Легендарни рудар Алија Сиротановић из босанског рудника Брежа умире у време када се Југославија, чији је био симбол, руши.</p>

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
1990.	мај		<p>20. На првим слободним изборима после пада комунистичког режима у Румунији побеђује Фронт националног спаса који предводи Јон Илијеску (бивши комунистички лидер и противник Николаја Чаушескуа од почетка 1970-их).</p> <p>26. У Сарајеву основана Странка демократске акције (СДА) под вођством Алије Изетбеговића.</p>
	јун	<p>3. Самит у Вашингтону: председници Буш и Горбачов постижу оквирни договор о смањењу наоружања.</p>	<p>7. Социјалистичка Република Македонија брише придев „социјалистичка“ из свог званичног имена.</p> <p>10–17. На првим демократским изборима за 7. сазив Велике народне скупштине у Бугарској побеђује БСП. СДС оспорава резултате избора. Почетак политичке кризе.</p>
	јул	<p>17. Састанак групе „два плус четири“ у Паризу: представници НДР-а, СРН, САД-а, Британије, Француске и Совјетског Савеза, са учесницима из Пољске, постижу договор и гарантују постојећу пољско-немачку границе дуж река Одра-Ниса.</p>	<p>Албанска „криза у амбасадама“: масовни егзодус људи који у Тирани опседају амбасаде западних земаља.</p> <p>2. Косовски посланици проглашавају „Републику Косово“ испред зграде скупштине. Српске власти распуштају Скупштину Косова 5. јула. Следе масовне демонстрације.</p> <p>12. У Сарајеву основана Српска демократска странка под руководством Радована Караџића.</p> <p>25. У Хрватској усвојени уставни амандмани. Срби из Хрватске доносе Декларацију о суверенитету и аутономији српског народа и формирају Српско народно веће.</p>
	август	<p>2. Ирак окупира Кувајт преузимајући контролу над тим, нафтом богатим, емиратом.</p> <p>7. Председник Буш шаље америчке трупе у Саудијску Арабију као заштиту од могуће ирачке инвазије. Почетак Заливског рата.</p> <p>26. Јужна Осетија, област на северу Грузије са око 100.000 становника, проглашава независност.</p>	<p>16–17. Српско народно веће одлучије да организује референдум. Срби блокирају путеве балванима у Книну, Бенковцу и Обровцу (Хрватска). Први сукоби у Бенковцу. Почетак такозване „балван револуције“ у Хрватској.</p> <p>18. Хрватска демократска заједница (ХДЗ) основана у Сарајеву.</p>

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
1990.	септембар		<p>3. Генерални штрајк Албанаца на Косову.</p> <p>7. Усвојен Качанички устав Републике Косово.</p> <p>28. Република Србија донела нови устав. Покрајине Косово и Војводина имају само територијалну аутономију. Референдум одржан у већински српским општинама Хрватске; Срби проглашавају аутономију.</p>
	октобар	3. СРН и НДР проглашавају Дан немачког јединства – уједињење после 45 година раздвојености.	3. Словенија и Хрватска износе план о конфедерацији Југославије.
	новембар	17. Потписан Уговор о конвенционалним оружаним снагама у Европи (ЦФЕ).	<p>18. Први вишестраначки избори у Босни и Херцеговини; победу односе националне странке.</p> <p>25. Први вишестраначки избори у Републици Македонији. Побеђује Унутрашња македонска револуционарна организација – Демократска партија за македонско национално јединство (ВМРО-ДПМНЕ).</p>
	децембар	<p>2. У уједињеној Немачкој одржани први општи избори; побеђује коалиција канцелара Кола.</p> <p>9. Лех Валенса, вођа синдиката Солидарност и штрајкова 1980-их, изабран за председника Пољске.</p> <p>17. Конгрес народних депутата Руске Социјетске Федеративне Социјалистичке Републике одобрава план председника Горбачова о ревизији централне власти; Едуард Шеварнадзе подноси оставку на функцију министра иностраних послова.</p>	<p>Почиње приватизација у Бугарској, инфлација достиже 500%.</p> <p>Први студентски протести на Универзитету у Тирани. Централни комитет Радничке партије Албаније признаје политички плурализам. Формирана Демократска странка, прва антикомунистичка партија од Другог светског рата.</p> <p>8, 23. Албанци бојкотују прве вишестраначке изборе у Србији. Победа Социјалистичке партије Србије; Слободан Милошевић изабран за председника.</p> <p>9. На првим вишестраначким изборима у Црној Гори побеђује Савез комуниста Црне Горе, на челу са Милом Ђукановићем.</p> <p>21. Формирана Српска аутономна област (САО) Крајина у Хрватској.</p> <p>22. „Божји устав“ који је донео Хрватски сабор предвиђа парламентарну демократију, Србима одузима статус конститутивног народа и дефинише их као мањину.</p> <p>23. Референдум о независности у Словенији; 88% гласа за самосталну Словенију и отцепљење од Социјалистичке Федеративне Републике Југославије (СФРЈ).</p>

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
1991.	јануар	<p>17. јануар – 27. фебруар</p> <p>Заливски рат, Операција Пустињска олуја. Америка предводи коалицију од 34 државе за ослобођење Кувајта. Након напада из ваздуха, следи копнена инвазија. Масовни протести против Садама Хусеина у Ираку.</p>	<p>8–10. Велики студентски протести (од новембра 1990) широм Грчке кулминирају убиством средњошколског наставника, што доводи до оставке министра образовања.</p> <p>9. Председништво СФРЈ наређује распуштање свих нерегуларних оружаних снага и враћање оружја које је илегално ушло у земљу. Социјалистичке републике Хрватска и Словенија одбијају да спроведу ову одлуку на својој територији.</p> <p>12–19. На првим директним председничким изборима у Бугарској побеђује Жељу Желев.</p> <p>27. Киро Глигоров постаје први демократски изабрани председник Републике Македоније.</p> <p>„Афера Шпегел” у Хрватској; телевизијско емитовање тајно снимљеног и пристрасног филма под називом <i>Истина о наоружавању ХДЗ-а у Хрватској</i> требало је да послужи као оправдање за увођење ванредног стања и хапшење хрватског министра одбране Мартина Шпегеља.</p> <p>Турска учествује у Заливском рату на америчкој страни.</p>
	фебруар	<p>25. Варшавски пакт распушта своје војне и економске институције.</p>	<p>Суђење Тодору Живкову у Бугарској. У септембру 1992. осуђен на седам година затвора, али је ослобођен у фебруару 1996. године.</p> <p>20–26. Основана Српска аутономна област Славонија, Барања и Западни Срем.</p> <p>23. На 11. конгресу, Савез комуниста Босне и Херцеговине мења име у Социјалдемократску партију.</p>
	март		<p>На седници Председништва СФРЈ у Београду спречено увођење ванредног стања.</p> <p>Председништво СФРЈ постигло договор за отварање разговора о будућности Југославије. Пет састанака одржано без резултата.</p> <p>Након првог Заливског рата, Турска дозвољава јавну употребу говорног курдског језика.</p>

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
1991.	март		<p>2–4. Сукоби између хрватске полиције и локалних Срба у Пакрацу. ЈНА први пут интервенише између зараћених страна.</p> <p>9. Протести опозиције у Београду против контроле медија. Ухапшен опозициони вођа Вук Драшковић. Тенкови на улицама Београда.</p> <p>19. Аутономна област Крајина проглашава отцепљење од Хрватске и уједињење се са остатком Југославије.</p> <p>22. Први демократски избори у Албанији. Распуштена Комунистичка партија.</p> <p>25. Сусрет Милошевића и Туђмана у Карађорђеву, а затим поново 15. априла у Тиквешу, наомак Осијека.</p> <p>29–31. Сукоби на Плитвицама (Хрватска). Побуњени Срби убили првог хрватског полицајца.</p>
	март–јун	Укинут апартејд у Јужној Африци.	
	април	9. Независност Грузије.	<p>Десетине хиљада Курда тражи уточиште у Турској после курдске побуне у Ираку. Тургут Озал и Франсоа Митеран траже стварање „заштићене зоне“ у једном делу ирачког Курдистана.</p> <p>1–2. Извршно веће САО Крајине доноси резолуцију о припајању Републици Србији.</p> <p>5. Румунија и Совјетски Савез потписују уговор о „миру, сарадњи и добросуседским односима“.</p>
мај	Почиње грађански рат у Сомалији. Савет безбедности УН-а доноси одлуку о формирању Операције Уједињених нација у Сомалији (УНОСОМ I и II) за пружање хуманитарне помоћи и успостављање реда. Мировне снаге УН-а повлаче се 1995. године.	<p>Формиран Збор народне гарде (ЗНГ), претходница Хрватске војске.</p> <p>12. Референдум у Крајини; 99% гласа за отцепљење од Хрватске.</p> <p>19. У Хрватској (без Крајине) одржан референдум о отцепљењу од Југославије (83.56% за независну Хрватску).</p>	

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
1991.	јун	<p>28. Распуштен СЕВ (Савет за узајамну економску помоћ).</p>	<p>16. Други „Цветни мост“ преко границе Румуније и Молдавије.</p> <p>25–26. Хрватска и Словенија усвајају уставне одлуке о независности.</p> <p>26–27. Савезно извршно веће преко ноћи укида одлуку словеначке и хрватске скупштине о отцепљењу од Југославије и издаје наредбу за преузимање контроле над граничним прелазима. Тринаести корпус ЈНА из Ријеке (Хрватска) преузима граничне прелазе са Италијом у приморском делу Словеније без испалееног метка.</p> <p>27. Починје Десетодневни рат за словеначку независност.</p> <p>30. Југославија осваја Европско првенство у кошарци.</p>
	јул	<p>1. Распуштен Варшавски пакт.</p> <p>31. Амерички председник Џорџ Буш и совјетски лидер Горбачов потписују Споразум о смањењу стратешког наоружања (СТАРТ I) који предвиђа уклањање 25-30% стратешких нуклеарних бојевих глава.</p>	<p>7. Брионски споразум између Тројке и представника Словеније, Хрватске, Србије и савезног Председништва. Словенија и Хрватска прихватају да обуставе спровођење одлука о независности, али не и сама проглашења независности. Прихватају и да словеначке оружане снаге деблокирају јединице и касарне ЈНА, да се словеначка Територијална одбрана демобилише и да сви затвореници ухапшени у сукобима од 25. јуна 1991. буду одмах ослобођени.</p> <p>12. Велика народна скупштина усвојила Устав Републике Бугарске.</p>
	јул–децембар		<p>Оружани сукоби у Хрватској. Једна трећина хрватске територије под контролом војске САО Крајине, 700.000 Хрвата напушта своје домове, гранатирани хрватски градови; најтежи злочини почињени у нападима на Дубровник и Вуковар.</p>

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
1991.	август	<p>19–21. Државни удар против совјетског председника Михаила Горбачова. Он се враћа на власт уз помоћ руског премијера Бориса Јељцина и упркос народном отпору.</p> <p>20. Независност Естоније од СССР-а.</p> <p>21. Независност Литваније.</p> <p>24. Независност Украјине.</p> <p>25. Независност Белорусије.</p> <p>27. Независност Молдавије.</p> <p>29. Независност Азербејџана.</p> <p>31. Независност Узбекистана и Киргистана.</p>	
	септембар	<p>7. Мировна конференција о Југославији у Хагу којом председава лорд Карингтон.</p> <p>21. Независност Јерменије.</p> <p>25. Савет безбедности УН-а усваја Резолуцију 713 о Југославији, којом је уведен ембарго на оружје СФРЈ.</p>	<p>Хрватске оружане снаге убијају српске цивиле у Сиску. Касније ће се убиства Срба наставити у Госпићу и Пакрацу.</p> <p>ЈНА активно учествује у рату против Хрватске; заузима Петрињу и Хрватску Костајницу и покреће напад на Вуковар.</p> <p>8. На референдум о независности Републике Македоније излази велика већина грађана, али га Албанци бојкотију.</p> <p>26–30. Косовски Албанци организују незванични референдум на коме се у огромној већини изјашњавају за независност и отцепљење од Србије.</p>
	октобар	<p>23. Четири зарађене фракције у Камбоџи потписују мировни споразум.</p> <p>27. Независност Туркменистана.</p>	<p>Хрватска скупштина прекида све државне и правно обавезујуће односе са СФРЈ.</p> <p>1. ЈНА и паравојне јединице из Црне Горе нападају Дубровник.</p> <p>8. Словенија уводи нову валуту, <i>џолар</i>.</p> <p>20. Избори у Турској доводе до формирања коалиционе владе Демирела, шефа нове десничарске партије, и Ердала Инонуа, вође левичарске партије (од 20. новембра 1991. до 25. јуна 1993).</p>

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
1991.	новембар	<p>Женевски споразум између Туђмана, Милошевића и Сајруса Венса (изасланика генералног секретара УН-а) предвиђа престанак оружаних сукоба и повлачење ЈНА из Хрватске.</p> <ol style="list-style-type: none"> Чеченски председник Џохар Дудајев проглашава независност. Кина и Вијетнам нормализују дипломатске односе који су били у прекиду од пограничног сукоба 1979. Резолуција 721 Савета безбедности предвиђа слање мировних снага у Југославију. 	<p>9–10. Срби у Босни и Херцеговини одржавају референдум о останку у заједничкој држави са Србијом, Црном Гором, САО Крајином и САО Славонијом, Барањом и Западним Сремом.</p> <p>15. Почину радови на изградњи проширене подземне железничке мреже у грчкој престоници; прва фаза завршена у децембру 1999. по процењеној цени од 2,2 милијарде евра.</p> <p>18. Пад Вуковара; ЈНА и српски побуњеници прогоне и убијају цивиле и припаднике оружаних снага. Истог дана српски побуњеници врше покољ мештана Шкабрње наомак Задра.</p>
	децембар	<p>9–10. Европски савет у Хагу саставља нацрт Уговора о Европској унији (Мастрихтски уговор).</p> <p>13. Уговор о помирењу, ненападању и сарадњи између Јужне и Северне Кореје.</p> <p>16. Независност Казахстана.</p> <p>17. Савет министара ЕУ доноси одлуку о признавању независности свих југословенских република које прихватају Декларацију о критеријумима за признавање нових држава.</p> <p>21. Представници 11 бивших совјетских република састају се у Алма Ати и формирају Заједницу независних држава.</p> <p>23. Немачка признаје независност Словеније и Хрватске.</p> <p>25. Горбачов подноси оставку. Совјетски Савез престаје да постоји. Сутрадан, ЕК признаје Русију. Руска застава са белом, плавом и црвеном бојом замењује срп и чекић изнад Кремља.</p> <p>31. Примирје под покровитељством УН-а представља крај грађанског рата у Ел Салвадору.</p>	<p>6. Црногорске јединице ЈНА тешко гранатирају Стари град у Дубровнику.</p> <p>7. Хрватска специјална полиција побила српску породицу Зеџ у Загребу.</p> <p>8. Први демократски устав након пада комунистичког режима у Румунији; Румунија проглашена републиком и „национално јединственом” државом.</p> <p>17. Савет министара спољних послова ЕУ прихватио грчки приговор на захтев Бивше Југословенске Републике Македоније (БЈРМ) да буде међународно призната под називом Република Македонија.</p> <p>19. САО Крајина и САО Славонија, Барања и Западни Срем уједињују се и оснивају Републику Српску Крајину.</p> <p>20. Југословенски премијер Анте Марковић поднео оставку.</p> <p>28. Вођа ККЕ од 1931. до 1956. Никос Захаријадис, поново сахрањен по хришћанском обреду на Првом гробљу; сахрани присуствовали представници највећих политичких странака, што је протумачено као симболични завршетак трауме грађанског рата.</p>

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
1992.	јануар	<p>15. Европска заједница признаје независност Словеније и Хрватске.</p>	<p>2–3. Споразум о плану мировних операција у Југославији (Венсов план) потписали Ф. Туђман и С. Милошевић. По том плану, требало је формирати четири подручја под заштитом УН-а, док је ЈНА требало да се повуче из Хрватске.</p> <p>9. Проглашена Српска Република Босна и Херцеговина.</p> <p>11–12. На незваничном референдуму Албанци у БЈР Македонији изјашњавају се за територијалну аутономију.</p> <p>16. Бугарска, а убрзо затим и Турска, признају Републику Македонију. Бугарски председник Жељу Желев изјављује да признање државе не подразумева признање нације.</p> <p>16. Бивши грчки премијер Андреас Папандреу, коме је суђено у одсуству, ослобођен свих оптужби за злоупотребу службеног положаја.</p>
	фебруар	<p>7. Потписан Мастрихтски уговор или Уговор о Европској унији који предвиђа заједничку спољну и безбедносну политику, правосуђе и унутрашње послове и економску и монетарну унију.</p> <p>27. Резолуцијом 743 Савета безбедности основан УНПРОФОР (заштитне снаге) за формирање три заштићене области у Хрватској.</p>	<p>Масовне демонстрације у Грчкој против назива „Македонија“ који користи БЈР Македонија.</p> <p>29. фебруар – 2. март Референдум о независности у Босни и Херцеговини. Већина Муслимана и Хрвата гласа за независност, већина Срба бојкотује референдум.</p>
	април	<p>26. Русија се придружује Међународном монетарном фонду (ММФ).</p>	<p>3. Народна скупштина Албаније изабрала вођу Демократске партије Албанаца Салија Беришу за председника.</p> <p>6. Савет министара Европске заједнице, а дан касније и САД, Аустрија и Хрватска, признају Босну и Херцеговину као суверену и независну државу. Почетак рата и опсаде Сарајева.</p> <p>8. Социјалистичка Република Босна и Херцеговина мења име у Република Босна и Херцеговина.</p> <p>25. Краљу Михају дозвољено да посети Румунију први пут после принудног изнанства 1947.</p> <p>27. Основана Савезна Република Југославија, коју чине савезне државе Србија и Црна Гора. Добрица Ћосић постаје њен први председник.</p>

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
1992.	мај	<p>30. Резолуцијом 757 Савет безбедности УН уводи санкције СФРЈ. Санкције ће неколико пута бити пооштраване или ублажаване од 1992. до 1995.</p>	<p>3. и 15. Напад бошњачких снага на одступајуће колоне ЈНА у Добровољачкој улици у Сарајеву и у Тузли. Убијено неколико десетина војника.</p> <p>7. Бугарска постаје чланица Савета Европе.</p> <p>22. Словенија, Хрватска и Босна и Херцеговина постају чланице УН-а.</p> <p>24. Косовски Албанци одржавају незваничне изборе за скупштину и председника „Републике Косово“.</p>
	јун	<p>2. Данци на референдуму одбијају Мастрихтски уговор. Прихватиће га у мају 1993.</p> <p>3-14. Самит УН-а у Рио де Жанеиру о климатским променама.</p> <p>27. Европски савет усваја декларацију о Југославији у којој изражава спремност да призна бившу југословенску републику Македонију под називом који не садржи реч „Македонија“. Због грчких приговора, ЕУ признаје нову републику само под именом Бивша Југословенска Република Македонија, али државе чланице користе назив Република Македонија.</p>	<p>Инфлација у Србији расте 100 % месечно.</p> <p>19. Почињу муслиманско-хрватски сукоби у Босни и Херцеговини.</p>
	јун-јул		<p>Масовне демонстрације против Милошевића у Београду.</p>
	јул		<p>31. Грчки парламент ратификовао Мастрихтски уговор.</p>
	август		<p>7-8. Грчка влада покреће програм економске штедње и приватизације јавних комуналних предузећа, у складу са критеријумима конвергенције из Мастрихтског уговора.</p>
	септембар	<p>Избија рат између Јерменије и Азербејџана око области Нагорно-Карабах.</p> <p>15. СФРЈ искључена из Генералне скупштине УН-а.</p>	<p>27. септембар – 11. октобар Парламентарни и председнички избори у Румунији; Јон Илијеску и његова Социјалдемократска партија (бивши Фронт националног спаса) изабрани на још четири године.</p>
	октобар		<p>Хрватске снаге разбијају опсаду Дубровника и поново освајају југ Хрватске.</p>

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
1992.	новембар		Генерални секретар УН-а Бутрос Бутрос Гали представља „сет идеја“ за решење кипарског питања, који вођа кипарских Турака Рауф Денкташ одмах одбија. Победа Глафкоса Клеридеса на председничким изборима у фебруару 1993. доводи до тога да и кипарски Грци одбију план.
	децембар	3. Прва машински генерисана СМС порука послата у Великој Британији (2Г технологија, друга генерација мобилних телефона).	
1993.	јануар	1. Плишани развод: Чехословачка се распала; формиране Чешка Република и Словачка Република. 3. Споразум о смањењу стратешког нуклеарног наоружања (СТАРТ II) потписан у Москви између САД-а и Заједнице независних држава. 20. Почиње први мандат демократе Вилијама (Била) Клинтонa, новог председника САД.	Операција Масленица Хрватске војске у задарском подручју. 7. Бошњачке снаге на Божић врше покољ српских цивила у Кравици.
	фебруар	Белгија прави прве кораке ка формирању савезне државе.	
	април	ЦЕРН (Conseil Européen pour la Recherche Nucléaire) омогућава свету бесплатан приступ мрежи World Wide Web.	16. Хрватске снаге врше покољ бошњачких цивила у Ахмићима. 17. Умире Тургут Озал. Демирел постаје председник Турске, а на место премијера долази Тансу Чилер (25. јун 1993 – 5. октобар 1995).
	мај	25. Резолуцијом 827 Савета безбедности УН формиран Међународни кривични суд за бившу Југославију (МКСЈ).	
	јул		2. У Сивасу (Турска) радикални исламисти и десничари запалили хотел; у пожару губи живот 37 интелектуалаца, углавном алевита.
	август		28. У Грдама проглашена Хрватска заједница Херцег-Босна.
	септембар	13. Израел и Палестинска ослободилачка организација (ПЛО) потписали Споразум у Ослу. Палестинци формално признали Израел и добили право на самоуправу у деловима Газе и Западне обале.	Хрватска војска и полиција покрећу операцију Медачки џеп, заузимајући Госпић; ратни злочини над српским цивилима; уништено једанаест српских села. 27. У Великој Кладуши проглашена Аутономна покрајина Западна Босна.

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
1993.	новембар	<p>1. У складу са Маастрихтским уговором, ЕЗ постаје Европска унија (ЕУ).</p>	<p>8–9. Хрватско веће обране (војска босанских Хрвата) гранатира Стари мост у Мостару.</p> <p>16. Грчка и Кипар закључују заједнички одбрамбени уговор.</p>
	јануар	<p>Џери Јенг и Давид Фило стварају Јаху (<i>Yahoo!</i>); прераста у корпорацију 2. марта 1995. године.</p> <p>1. Северноамерички уговор о слободној трговини (АЛЕНА), потписан између САД, Канаде и Мексика у децембру 1992. године, ступа на снагу.</p> <p>10–11. НАТО покреће иницијативу Партнерство за мир ради учвршћивања стабилности и безбедности у Европи, посебно међу бившим државама источног блока.</p>	<p>26. Румунија потписује оквирни споразум о Партнерству за мир; касније учествује у војним и цивилним мировним мисијама у Босни и Херцеговини, Албанији, на Косову, у Кувајту, Авганистану и Ираку.</p>
	јануар–јун		Грчка преузима председавање ЕУ.
	фебруар		<p>5. Масакр на пијаци Маркале у Сарајеву; српске гранате убијају 68 цивила.</p> <p>7. Одобрени ваздушни напади НАТО-а на положаје босанских Срба.</p> <p>16. Грчка влада уводи трговински ембарго БЈР Македонији због назива државе и државних симбола.</p>
	март	<p>28. Десничарски и националистички Слободарски савез бележи убедљиву изборну победу у Италији. У априлу медијски тајкун Силвио Берлускони постаје премијер.</p>	<p>31. Формирана Федерација Босне и Херцеговини (Вашингтонски споразум); завршетак рата Бошњака и Хрвата.</p>
	април	<p>15. Уз потписе 123 државе, Споразумом у Маракешу формирана Светска трговинска организација (СТО), која је заменила Општи споразум о царинама и трговини (на снази од 1948. године).</p>	<p>14. Грчки парламент расправља о конфискацији имовине бившег краља у Грчкој и одузима му грчко држављанство. У новембру 2000. године, Европски суд за људска права доноси пресуду да су краљу прекршена људска права, и додељује му 12 милиона евра одштете (у новембру 2002).</p>

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
1994.	април–јул	Геноцид у Руанди. Влада под контролом већинског Хуту становништва врши масовни покољ мањинских Тутсија. Убијено између пола милиона и милион грађана Руанде. Геноцид су планирали припадници Хуту политичке елите, официри армије, жандармерије, милиције наклоњени влади, као и обични цивили. У новембру 1994. Савет безбедности УН-а формира Међународни кривични суд за Руанду. Пред њим ће одговарати 95 лица, од којих је 61 осуђено, пре него што је суд расформиран 31. децембра 2015.	
	мај	10. Након победе Афричког националног конгреса на првим демократским изборима у историји државе, Нелсон Мандела постаје председник Јужне Африке.	
	јул	5. Џеф Безос основао Амазон.	
	август	ИРА објављује примирје у Северној Ирској.	4. Босански срби одбијају мировни план Контакт групе. Милошевић обуставља подршку српским лидерима у Босни.
	септембар		12. Редитељ Милчо Манчевски (Македонија) награђен Златним лавом на 51. Међународном филмском фестивалу у Венецији за филм <i>Пре кише</i> .
	новембар	27–28. Норвешка гласа против чланства у ЕУ.	
	децембар	5–6. Самит у Будимпешти. Педесет две државе оснивају Организацију за европску безбедност и сарадњу (ОЕБС), која замењује Комисију за сарадњу и безбедност у Европи. 11. Почине први рат у Чеченији. Руске трупе нападају Чеченију. У 20-месечном сукобу убијено приближно 30.000 људи, укључујући и чеченског председника Дудајева.	17. У БЈР Македонији на иницијативу албанских интелектуалаца и невладиних организација (илегално) основан „Државни универзитет у Тетову”, што изазива сукобе и контроверзе. Власт хапси ректора и осуђује га на две и по године затвора. Држава ће признати овај универзитет 2004. године.
1995.	јануар	1. Аустрија, Финска и Шведска постају чланице ЕУ.	30. Српска страна одбија мировни план Z-4, који гарантује висок степен аутономије за Србе у Крајини.
	фебруар		1. Бугарска постаје придружени члан Европске уније.
	март	26. Шенгенска зона: укидање пограничне контроле међу седам чланица ЕУ.	12. Демонстрације алевита у Газију (Истанбул); убијено 25 људи.

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
1995.	мај		<ol style="list-style-type: none"> 1. Хрватска војска изводи операцију Бљесак у западној Славонији. 25. Масакр на Тузланској капији (Босна); српске гранате убијају 71 младу особу и рањавају 240. 28. Редитељ Емир Кустурица (Србија и Црна Гора) добија Златну палму на Филмском фестивалу у Кану за <i>Погземље</i>.
	јун		<ol style="list-style-type: none"> 21. <i>Pactul de la Snagov</i> (Снаговски споразум): свих 14 политичких група из румунског парламента потписују документ подршке проевропској политици. 22. Румунија подноси званични захтев за придруживање ЕУ.
	јул		<ol style="list-style-type: none"> 11. Војска Републике Српске Крајине под командом Ратка Младића врши покољ 8.000 мушкараца и дечака у „заштићеној зони” Сребренице; Међународни суд УН-а дефинише тај масакр као геноцид.
	август		<ol style="list-style-type: none"> 4. Хрватска војска започиње операцију Олуја за преузимање Книнске Крајине; 150.000 српских избеглица бежи у Србију; ратни злочини над цивилима, углавном старцима у српским селима. 28. Масакр на сарајевској пијаци; четрдесет троје мртвих и 81 рањен од српског гранатирања. <p>29. август – 14. септембар НАТО бомбардовање српских положаја у Републици Српској Крајини.</p>
	септембар		<ol style="list-style-type: none"> 13. Привремени споразум између Грчке и Македоније; укида се грчки ембарго.
	октобар		<ol style="list-style-type: none"> 3. Председник БЈР Македоније Киро Глигоров преживљава атентат; тешко рањен, остаје без десног ока.
	октобар–новембар		<p>25. октобар – 5. новембар Први Сарајевски филмски фестивал одржан у граду под опсадом.</p>
	новембар	<ol style="list-style-type: none"> 4. Израелског премијера и поборника мировног процеса на Блиском истоку Јицака Рабина у Тел Авиву убија израелски верски екстремиста. 	<ol style="list-style-type: none"> 12. У Ердутском споразуму између хрватских власти и Срба из источне Славоније предвиђа се реинтеграција тог региона (укључујући Барању и западни Срем) у правни и државни оквир Хрватске. 22. Укинуте санкције против Србије.

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
1995.	децембар	21. Дејтонски мировни споразум о Босни и Херцеговини потписан у Паризу. Крај сукоба.	
1996.	јануар	Јасер Арафат изабран за председника Палестинске народне самоуправе.	Царинска унија између ЕУ и Турске ступа на снагу. 28-31. „Имијска криза“ око ненасељених острва у Егејском мору доводи Грчку и Турску до ивице рата; криза је решена након америчке дипломатске интервенције.
	фебруар		Почетак сукоба на Косову. Годину дана касније уследиће прво јавно појављивање Ослободилачке војске Косова (УЧК). 29. Босанска влада званично проглашава крај опсаде Сарајева.
	април	21. Коалиција Уливо побеђује на општим изборима у Италији. Бивши премијер Бетино Кракси осуђен на осам година затвора због корупције.	
	мај	Штрајкови у Немачкој против мера штедње.	
	јун		28. Након озбиљне политичке кризе у Турској, лидер исламистичке Партије благостања (<i>Refah</i>) Неџмедин Ербакан постаје премијер а Тансу Чилер вицепремијерка.
	јул	5. Рођена клонирана овца Доли.	
	август	Први мобилни телефон који омогућава бежичну електронску пошту и интернет везу (телефон Нокиа комјунিকেјшн) излази на тржиште. 31. Русија и Чеченија потписују мировни споразум о замрзавању питања независности на пет година, чиме је аутономија Чеченије практично призната.	
	септембар	27. Талибани улазе у Кабул; Американци поздрављају тај догађај.	Ромска општина Шуто Оризари (позната као Шутка) основана у предграђу Скопља, као једна од десет градских општина. То је једина европска општина са ромским градоначелником и ромским као службеним језиком.

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
1996.	новембар		<p>3. Сусурлук скандал у Турској открива блиске везе снага безбедности, радикалне деснице и организованог криминала.</p> <p>3. и 17. На парламентарним и председничким изборима побеђује Румунски демократски збор, десничарска коалиција под вођством Емила Константинескуа.</p> <p>17. Опозиционе странке у Србији побеђују на локалним изборима. Милошевић не признаје резултате. Демонстрације трају наредна три месеца.</p>
	децембар	<p>29. Председник Гватемале и герилци потписују мировни споразум, чиме је окончан 36-годишњи сукоб у којем је погинуло више од 100.000 људи (поред 40.000 „несталих“).</p>	
1997.	јануар	<p>1. Дипломата из Гане, Кофи Анан, постаје седми генерални секретар УН-а; године 2001. добија (заједно са Уједињеним нацијама) Нобелову награду за мир.</p> <p>20. Бил Клинтон започиње други председнички мандат.</p>	
	јануар–март		<p>Крах 25 пирамидалних банака у Албанији изазвао немире, рушење владе и доводи државу на руб грађанског рата; убијено око 2.000 људи.</p>
	фебруар		<p>28. „Постмодерни“ војни удар у Турској против Ербаканове коалиционе владе; Савет за националну безбедност доноси низ оштрих антиисламистичких мера.</p>
	мај	<p>27. У Паризу НАТО и Руска Федерација потписују Оснивачки акт о међусобним односима, сарадњи и безбедности.</p>	<p>22. Уставни суд забрањује употребу албанске заставе у Македонији.</p> <p>30. Бивши министар спољних послова Шпаније Карлос Вестендорп постављен за првог високог представника међународне заједнице у Босни и Херцеговини.</p>
	јун	<p>17. Уговор из Амстердама доноси измене и допуне Мастрихтског уговора.</p>	<p>15. Фрањо Туђман побеђује на председничким изборима у Хрватској.</p> <p>18. Војни притисак и ултиматум приморавају турског премијера Ербакана да поднесе оставку.</p> <p>30. Нова влада у Турској на челу с вођом Отаџбинске партије Месутом Јилмазом (до новембра 1998).</p>

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
1997.	јул	1. Хонг Конг, који је 150 година био британска колонија, враћен Кини.	8. Протести Албанаца у Тетову и Гостивару у БЈР Македонији завршавају се насилним сукобима са снагама безбедности. Убијена три Албанца, док су многи други ухапшени. Градоначелник Гостивара Руфи Османи осуђен на 14 година затвора због изазивања етничких сукоба. Ослобођен је две године касније.
	август	31. Дајана, принцеза од Велса, погинула у саобраћајној несрећи у Паризу.	
	октобар		5. и 19. Избори у Црној Гори; Мило Ђукановић у јануару 1998. постаје председник Црне Горе.
	децембар	11. Кјото протокол о глобалном загревању потписале 123 државе, укључујући свих 15 чланица Европске уније. САД и Руска Федерација одбијају да ратификују Протокол.	
1998.	јануар		16. Уставни суд Турске забрањује Партију благостања и изриче Ербакану петогодишњу забрану бављења политиком.
	фебруар		28. Рат на Косову. Трајаће до 11. јуна 1999.
	март		14. Грчка <i>драхма</i> девалвирана за 14% како би држава ушла у механизам девизних курсева ЕУ.
	април	10. У Белфасту, на Велики петак, потписан Споразум између Британије, Републике Ирске и лојалистичких и републиканских партија Северне Ирске.	
	мај		24. Грчки режисер Тео Ангелопулос осваја Златну палму на Филмском фестивалу у Кану за <i>Вечност и један дан</i> .
	јун	1. Европска централна банка са седиштем у Франкфурту почиње са радом.	22. Конвертибилна марка постаје званична валута у Босни и Херцеговини.
	јун–јул	15. јун – 17. јул Међународни кривични суд у Хагу основан на састанку УН-а у Риму.	
	август		Катастрофални шумски пожари захватили Грчку, ризик од пожара у Атини и неким од најпопуларнијих туристичких области у земљи. Ослободилачка војска Косова убија српске цивиле у селу Клечка.
	септембар	4. У Калифорнији основан Гугл.	

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
1998.	децембар		<p>2. Лидер националистичке Партије демократске левице (ДЛП) Булент Еџевит формира мањинску владу у Турској.</p> <p>7. НАТО распоређује велике снаге у БЈР Македонији да спрече преливање сукоба са Косова.</p>
	јануар	1. Заједничка европска валута (евро) уведена у 11 од петнаест чланица ЕУ.	
1999.	фебруар		16. Лидер ПКК Абдулах Оџлан ухапшен у Кенији; крај курдске оружане борбе.
	март	<p>12. Мађарска, Пољска и Чешка придружују се НАТО-у.</p> <p>18. Привремени споразум за мир и самоуправу на Косову (споразум из Рамбујеа) предвиђа НАТО управу на Косову као аутономној покрајини СРЈ; 30.000 НАТО војника требало да одржава ред и мир на Косову. Делегације косовских Албанаца, Америке и Британије потписале су споразум, док су га српска и руска делегација одбиле. Многе дипломате и други коментатори оцењују тај споразум као први корак ка НАТО бомбардовању Србије.</p>	<p>23. Народна скупштина Србије одбија мировни план за Косово из Рамбујеа.</p> <p>24. НАТО започиње велико бомбардовање Србије (у мањој мери и Црне Горе) које траје до средине јуна.</p>
	април		18. Парламентарни избори у Турској. ДЛП и Партија националног покрета Девлета Бахчелија формирају коалициону владу са Еџевитом као премијером.
	мај		4. Бугарски ваздушни простор отворен за НАТО операције у Југославији.
	мај–јун		Румунија отвара три аеродрома и свој ваздушни простор војним летелицама НАТО пакта; у западном делу земље отворен је први камп за избеглице из бивше Југославије; протести против бомбардовања Србије.
	јун		10. Потписан Кумановски споразум; војска СРЈ треба да се повуче са Косова. Крај НАТО бомбардовања Србије. Распоређивање војних снага УН-а. Приближно 200.000 српских избеглица бежи у Србију.

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
1999.	август		17. Велики земљотрес у области источне Мармаре у Турској; више од 18.000 погинулих, 44.000 повређених и око 200.000 људи који су остали без крова над главом.
	септембар		7. У великом земљотресу у Атини више од 150 мртвих и повређених, и око 10.000 људи остало без дома.
	новембар	30. Протести против „глобализације“ у Сијетлу.	
	децембар	11. Хелсиншки самит. ЕУ прихвата кандидатуру Турске за пуноправно чланство.	10. Умире Фрањо Туђман.
2000.	јануар		3. На парламентарним изборима у Хрватској побеђује коалиција на челу са Социјалдемократском партијом; крај деценије политичке доминације ХДЗ-а.
	март	20. Владимир Путин, који већ врши дужност председника Руске Федерације након Јељцинове оставке, и формално изабран за председника.	
	мај	24. Израел се повлачи из јужног Либана, који је окупиран од 1978.	
	јун		Европска комисија закључује да Грчка испуњава услове за чланство у економској и монетарној унији; Грчка постаје прва држава чланица Европске уније коју је Европски суд правде казнио због одлагања токсичног отпада у речном кориту на западном Криту.
	јул	11–25. Пропада мировни самит о Блиском истоку у Камп Дејвиду.	Нови закон допушта употребу албанског језика у високошколским установама БЈР Македоније.
	септембар	28. Почиње друга палестинска интифада против Израела.	
	октобар		Грчка влада доноси законе о изостављању вероисповести из личних карата, уз снажне протесте грчке цркве и националистичких кругова. 5–7. Милошевић губи на председничким изборима; демонстрације у Београду приморавају га да призна пораз.
	децембар	7–11. На самиту ЕУ у Ници проглашена Повеља о основним правима.	

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
2001.	јануар	<p>15. Покренута бесплатна интернет енциклопедија Википедија.</p> <p>20. Џорџ В. Буш (републиканац), син бившег председника Џорџа Х. Буша, наслеђује Клинтона на функцији председника САД-а.</p>	<p>1. Грчка постаје дванаеста чланица ЕУ која улази у еврозону.</p>
	фебруар		<p>Хрватски генерал Мирко Норац ухапшен по оптужби за ратне злочине.</p> <p>У Турској избија економска криза.</p> <p>26. Државне оружане снаге и албанска Ослободилачка национална армија (УЧК) сукобљавају се у селу Танушевци у БЈР Македонији. Сукоб се шири на албанске крајеве око Куманова и Тетова. Савет безбедности УН-а доноси Резолуцију 1345 у којој осуђује насиље.</p>
	март	<p>1–2. Организација афричког јединства (ОАЈ) мења име у Афричку унију (АУ) са 54 држава чланица.</p> <p>21. Споразум о стабилизацији и придруживању између ЕУ и БЈР Македоније потписан у Луксембургу.</p>	<p>25. <i>Ничија земља</i> редитеља Даниса Тановића (Босна и Херцеговина) добија Оскара за најбољи страни филм.</p>
	април		<p>10. Ступа на снагу безвизни режим за Бугаре у ЕУ.</p>
	мај	<p>Покренута прва пробна 3Г мрежа у Јапану; прва комерцијална 3Г мрежа пуштена у промет 1. октобра 2001.</p>	
	јун		<p>22. Уставни суд Турске забрањује Партију врлине (<i>Fazilet Partisi</i>).</p> <p>28. Слободан Милошевић испоручен Међународном суду за ратне злочине у Хагу.</p>
	август		<p>13. Македонија и албанске партије потписују оквирни Охридски (мировни) споразум. Донето шеснаест уставних амандмана за побољшање положаја Албанаца и других етничких заједница на националном и локалном нивоу.</p> <p>14. У Турској основана Партија правде и развоја (АКП).</p>

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
2001.	септембар	<p>11. Напади исламистичке терористичке групе Ал-Каида на Светски трговински центар у Њујорку и Пентагон у Вашингтону. Погинуло 2996 људи (укључујући и 19 отмичара) и почињена штета од најмање 10 милијарди долара. САД започињу рат против тероризма.</p> <p>17. Кина примљена у Светску трговинску организацију.</p>	
	октобар		<p>Суд за ратне злочине у Хагу објавио оптужницу против хрватских генерала Анте Готовине и Рахима Адемија; Адеми добровољно одлази у Хаг док Готовина бежи из Хрватске.</p> <p>3. Турска Велика народна скупштина доноси први пакет мера за испуњење копенхагенских критеријума за чланство у ЕУ.</p>
	децембар	<p>9. Талибански режим у Авганистану срушен после двомесечног бомбардовања америчких авиона и копнене кампање НАТО снага.</p>	
2002.	јануар	<p>Аргентина банкротира, уз национални дуг од 132 милијарде долара. Опоравак ће почети 2004. године.</p> <p>1. Евро новчанице дебитују у 12 земаља чланица Европске уније.</p>	
	фебруар	<p>12. У Хагу почиње суђење Слободану Милошевићу, оптуженом за злочине против човечности.</p>	
	март	<p>22. САД и авганистански војници покрећу операцију Анаконда против преосталих Ал-Каидиних и талибанских бораца у Авганистану.</p>	
	април	<p>4. Побуњеници организације УНИТА (Савез за потпуну независност Анголе) и влада Анголе потписују примирје којим се завршава 30-годишњи грађански рат.</p>	<p>24. Босна и Херцеговина постаје чланица Савета Европе.</p>
	јун–септембар		<p>Ухапшено и изведено пред суд четрнаест припадника грчке терористичке организације „17. новембар“, одговорне за 23 убиства од 1974. године.</p>
	септембар	<p>Суд за ратне злочине у Хагу преузима од Македоније пет процеса везаних за оружани сукоб 2001. између државних оружаних снага и УЧК.</p>	

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
2002.	октобар	23. Талачка криза у московском позоришту: позната и као Опсада Норд-Оста; између 40 и 50 наоружаних Чечена захтева повлачење руских снага из Чеченије.	
	новембар	14. Ђанг Цемин се повлачи са функције генералног секретара Комунистичке партије Кине; наслеђује га Ху Ђинтао.	3. На изборима у Турској апсолутну већину осваја АКП са Рецепом Тајипом Ердоганом.
	децембар	12–13. Самит у Копенхагену: петнаест лидера ЕУ одбацују захтев Турске за одређивање датума за почетак преговора о евентуалном пријему те државе.	12–13. Руководство кипарских Турака одбија други Ананов план.
2003.	јануар–јун		Грчка преузима председавање ЕУ.
	фебруар	5. Амерички државни секретар Колин Пауел тврди да ирачко оружје за масовно уништење представља непосредну опасност по светску безбедност.	Хрватска се кандидује за чланство у ЕУ. 4. У складу са Београдским споразумом између Србије и Црне Горе (2002), закљученим уз посредовање ЕУ, ове две стране постижу нови споразум о наставку сарадње и одлучују да одбаце назив Југославија; створена државна заједница Србије и Црне Горе.
	март	19. Други рат у Заливу. САД и Британија покрећу рат против Ирака без резолуције Савета безбедности УН-а. Француска, Немачка и Русија су против војне интервенције.	1. Турски парламент одбацио амерички захтев за отварање другог фронта у југоисточној Турској у рату са Ираком; следи турско-америчка криза. 12. Убијен српски премијер Зоран Ђинђић. 14. Тајип Ердоган постаје премијер Турске.
	април	29. Први палестински премијер Махмуд Абас полаже заклетву.	Руководство кипарских Турака укинуло ограничења за прелазак линије разграничења на острву (која су постојала од 1974. године).
	мај	15. Нестор Кирхнер изабран за председника Аргентине, крај периода политичке и економске кризе.	
	јул		Велика народна скупштина Турске изгласала седми пакет хармонизације, ограничавајући овлашћење Савета за националну безбедност.
	октобар		29. Председник Турске одбија да позове супруге министара из АКП-а које носе мараме на свечани пријем поводом 80. годишњице Републике Турске, изазивајући расправу са скупштинским посланицима.

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
2003.	новембар		Шездесет двоје људи гине у нападима на јеврејске и британске циљеве у Истанбулу, приписаним Ал-Каиди и радикалним исламистичким Турцима. 23. ХДЗ побеђује на парламентарним изборима у Хрватској; Иво Санадер постаје премијер.
	децембар	13. Садама Хусеина заробљава америчка војска у Багдаду.	14. Опозиција на челу са Мехметом Алијем Талатом побеђује на изборима кипарских Турака.
2004.	фебруар	4. Марк Закерберг ствара друштвену мрежу Фејсбук.	15. Хамбуршки редитељ турског порекла Фатих Акин освојио Златног медведа на Међународном филмском фестивалу у Берлину за филм <i>Главом кроз зиг</i> .
	март	11. Терористички напади у Шпанији (познати као 11-М). У координисаним бомбашким нападима на железничку мрежу у Мадриду убијено више од 200 људи. Ал-Каида преузима одговорност за нападе. 29. НАТО формално прима у чланство седам нових држава: Бугарску, Естонију, Летонију, Литванију, Румунију, Словачку и Словенију.	
	април		На Кипру одржани референдуми о петој верзији Анановог плана; кипарски Турци га прихватају док га кипарски Грци одбијају.
	мај	1. Кипар, Чешка, Естонија, Мађарска, Латвија, Литванија, Малта, Пољска, Словачка и Словенија приступају Европској унији.	
	јун		Хрватска добија статус кандидата за чланство у ЕУ.
	август		13–29. Атина домаћин XXVIII Летњих олимпијских игара.
	септембар	1–3. Напад на школу у Беслану: чеченски терористи држе као таоце око 1.200 ученика и наставника у руском граду Беслану; више од 330 талаца погинуло кад су терористи детонирали експлозив.	
	новембар	2. Џорџ Буш поново изабран за председника САД. 4. САД признаје Републику Македонију под њеним уставним именом.	24. новембар и 12. децембар У првом и другом кругу парламентарних избора у Румунији побеђује коалиција Трајана Басескуа.

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
2004.	децембар	26. Снажни цунами разара југоисточну Азију, више од 150.000 жртава.	
2005.	фебруар	14. Покренут видео сајт Јутјуб.	
	март		Бивши министар унутрашњих послова БЈР Македоније Љубе Бошкоски оптужен пред Хашким трибуналом за убиства цивила у селу Љуботен, испоручен Хагу заједно са полицајцем Јоханом Тарчуловским.
	мај	На референдуму у Француској одбачен предложени европски устав.	
	јул		15. Македонска скупштина доноси закон који допушта албанској заједници да истиче своју етнички заставу на јавним зградама у општинама где чини већину.
	децембар		Грчка и БЈР Македонија отварају Канцеларију за конзуларне, економске и трговинске односе у Битољу и конзулат у Солуну. Међутим, питање имена остаје отворени проблем.
2006.	фебруар		18. Босанска редитељка Јасмила Жбанић осваја награду Златни медвед на Међународном филмском фестивалу у Берлину за <i>Грбавицу</i> .
	март	Створен Твитер, друштвена мрежа која омогућава корисницима да шаљу и читају кратке поруке; сервис је покренут у јулу 2006.	11. Слободан Милошевић умире од срчаног удара у својој ћелији у Хагу. Његово четворогодишње суђење за ратне злочине ближило се крају.
	мај		21. На референдуму о независности у Црној Гори тесно побеђују гласови „за“, уз једва пређен праг од 55%. Резултат референдума признаје Савет безбедности УН-а. Скупштина Републике Црне Горе формално усвојила Декларацију о независности 3. јуна.
	јун		5. Србија формално проглашава независност. Након расформирања државне заједнице Србије и Црне Горе, Србија постаје правни следбеник заједнице, док Црна Гора поново подноси захтеве за чланство у међународним организацијама.
	октобар		Турски аутор Орхан Памук добија Нобелову награду за књижевност.

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
2006.	новембар	5. Садам Хусеин оптужен за геноцид пред ирачким судом због кампање против курдског становништва у Ираку 1988. године. Осуђен на смрт и погубљен 30. децембра.	
	јануар		1. Бугарска и Румунија постале чланице ЕУ. 1. Словенија уводи евро.
	март	26. Ијан Пејсли и Џери Адамс, лидери највеће лојалистичке и највеће републиканске партије у Северној Ирској, састају се први пут и постижу договор о формирању заједничке власти у том региону.	
	април		16. Почиње суђење Љубету Бошкоском и Јохану Тарчуловском у Хагу. Годину дана касније Бошкоски је ослобођен, док је Тарчуловски осуђен на 12 година затвора.
	мај		27. Румунски редитељ Кристијан Мунђију добија Златну палму на Филмском фестивалу у Кану за филм <i>4 месеца, 3 недеље и 2 дана</i> .
	децембар	14. Јужнокорејски државник Бан Ки Мун постаје осми генерални секретар УН-а. Светска економска криза.	
2008.	јануар–јун		Словенија преузима председавање ЕУ.
	фебруар	18. САД и низ других земаља, укључујући Велику Британију, Немачку и Француску, признају Косово као суверену и независну државу.	17. Након неуспешних тромесечних преговора између ЕУ, Руске Федерације и САД о будућности Косова, премијер Косова Хашим Тачи проглашава независност од Србије. 21. У Београду одржан митинг „Косово је Србија“, на улицама пола милиона људи, у немирима спаљена амбасада САД.
	април		Хрватска позвана да се придружи НАТО-у. 2–4. НАТО самит у Букурешту сматра се најважнијим међународним скупом икада одржаним у Румунији; самиту је присуствовало 3.000 делегата из 26 земаља чланица и 23 партнерске земље НАТО-а.
	мај	7. Дмитриј Медведев изабран за председника Руске Федерације. Путин постаје премијер.	

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
2008.	јун–децембар		Почиње рецесија у југоисточној Европи; државе југоисточне Европе улазе у дубоку кризу 2009. године; већина земаља се опоравља до 2010–2011, док неке поново улазе у рецесију 2012. године. Једино Грчка бележи константну рецесију од 2008. до 2013. и поново у другој половини 2015. године.
	јул		Вођа босанских Срба Радован Караџић ухапшен у Београду и испоручен Међународном суду за ратне злочине у Хагу.
	август	8–24. Пекинг домаћин XXIX летњих олимпијских игара.	
	децембар		6. У Атини протести и демонстрације због полицијског убиства средњошколца прерастају у немире.

- „Adevârul-ziar al Frontului Démocratie Român din Arad” [Истина – гласило Румунског демократског фронта у Араду], год. 1, бр. 1, 23. децембар 1989.
- „Антиратни покрет у Црној Гори 91–92”, *Маџица црногорска*, Подгорица, 2012.
- Baykal, S., „Ek Protokol Deklarasyonları” [Декларације о допунском протоколу] у Baskın Oran (ур.), *Türk Dış Politikası* [Турска спољна политика], vol. III: 2001–2012, İletişim, Истанбул 2013.
- Bosnia and Herzegovina Migration Profile for the Year 2011* [Миграциони профил Босне и Херцеговине за 2011. годину], Министарство сигурности Босне и Херцеговине, Сарајево, март 2012.
- Botsiou, K. (ур.), *Τετράδια Κοινοβουλευτικού Λόγου* [Стенограми парламентарних говора], The Hellenic Parliament Foundation for Parliamentarism and Democracy, Атина 2010.
- Busek, Er. (ур.), *10 Years Southeast European Cooperative Initiative. From Dayton to Brussels* [10 година Иницијативе за сарадњу југоисточне Европе. Од Дејтона до Брисела], Springer, Беч-Њујорк 2006.
- Chryssavgis, John, *On Earth as in Heaven: Ecological Vision and Initiatives of Ecumenical Patriarch Bartholomew* [На Земљи као и на небу: еколошка визија и иницијативе васељенског патријарха Вартоломеја], Fordham University Press, Bronx NY 2012.
- Çota, Lulzim, „Gozhda e fundit mbi Traktatin e Varshavës” [Последњи ексер у ковчегу Варшавског пакта], *Zeri i Popullit*, 27. март 1991.
- Супек Намил, Mirjana, *Конференција о миру у Југославији и распад Југославије*, Загреб 2008, LEUKAM international, прилози 143–146.
- Дафинава, Elizabet, *Коледните подарџци на властта* [Божихни поклони власти], *Мониџор*, 19. децембар 2005.
- Даниловић, Јовица, „Сарајлије посекле паркове”, *Политика*, 17. децембар 1992.
- „Des réfugiés serbes en Roumanie: Nous sommes les parias de l’Europe” [Српске избеглице у Румунији: „Ми смо европске парије”], *Le Monde*, 30. април 1999, бр. 16877, стр. 3.
- Dimitriou, Sotiris, *May Your Name Be Blessed* [Благословено име твоје], translated by Leo Marshall, University of Birmingham, Бирмингем 2000.
- Donev, D., Onceva, S., Gligorov, I., „Refugee crisis in Macedonia during the Kosovo conflict in 1999” [Избегличка криза у Македонији за време сукоба на Косову], *Croat Med J*, април 2002, 43(2).
- Ergin, Sedat, „Askerden 12 mesaj” [12 порука из војске], *Hürriyet*, 4. септембар 1999, у R. Kasaba (ур.), *The Cambridge History of Turkey. Volume 4: Turkey in the Modern World*, Cambridge University Press, 2008.
- Estier, Sabine, „A Sarajevo, le CICR se croirait revenu au temps de Solferino” [У Сарајеву, Међународни комитет Црвеног крста враћа се у време Солферино], *Le Nouveau Quotidien*, Женева, 9. мај 1992.
- Felc, Vlasta, „Krivec liberalni ateizem” [Кривац либерални атеизам], *Дело*, 16. август 1999.
- Ђорђевић, Жаклина, „Пратениците дадоа виза за легализација на тетовскиот универзитет” [Посланици дали зелено светло за легализацију Универзитета у Тетову] *Уџирински весник*, 16. октобар 2006, бр. 1222.
- Грујић, Јелена, „Срби са Косова. Игре с грађанима другог реда”, *Време* бр. 446, 24. јул 1999.
- Hrženjak, Juraj (ур.), *Rušenje antifašističkih spomenika u Hrvatskoj 1990–2000*, SAB RH, Загреб 2002.
- Îndrumări metodologice și didactice pentru predarea religiei în școală, cu aprobarea și binecuvântarea Preafericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române* [Методолошки и педагошки савети за наставу веронауке у школи, уз одобрење и благослов његове светости патријарха Румунске православне цркве Теоктиста], Букурешт 1990.
- Iseni, Mair, Menaj, Petrit and Osmani, Rufi, *Избор текстова за конфликтот во 2001 година* [Избор текстова о конфликту 2001. године], Фондација за отворено друштво, Скопје 2008.
- Јанковић, Добривоје, „Фудбал и Туђмановштина”, *Политика СПОРТ уџорком*, 260, 15. мај 1990.
- Junuzović, Azra, *Sarajevske ruže – ka politici sjećanja*, Armis Print, Сарајево 2006.

- Karović Babić, Merisa, *Masovna ubistva civila u Sarajevu za vrijeme opsade 1992–1995*, Институт за истраживање злочина против човјечности и међународног права – Универзитет у Сарајеву, Сарајево 2014.
- Kinzer, Stephen, „Earthquakes Help Warm Greek-Turkish Relations” [Земљотреси одржавају срдачне грчко-турске односе], *New York Times*, 13. септембар 1999.
- Kissinger, Henry A., „Doing Injury to History” [Скрнављење историје], *Newsweek*, април 1999.
- Kızılyürek, Niyazi, *Κεμαλισμός* [Кемализам], Mesogeios publications, Атина 2006.
- Kofos, Ev., Vlasidis, Vl. (ur.), *Athens-Skopje: An Uneasy Symbiosis* [Атина-Скопље: неујодна симбиоза], ELIAMEP, Атина 2005.
- Liviu, Burlec, Liviu, Lazâr, Teodorescu, Bogdan, *Istoria românilor. Manual pentru clasa a IV-a* [Историја Румуна. Уџбеник за 4. разред], Editura All Educational, Букурешт 1997.
- Лучиндан*, Црногорска православна црква, број 37, год. XIII, Цетиње 2010.
- Lungu Dan, *Povestirilevietii. Teorieşidocumente* [Животне приче. Теорија и документи], Editura Universitatii „Al. I. Cuza”, Јаши 2003.
- Marton, Laszlo, Novak Csaba Zoltan, *A Szabadság Terhe*, Pro-Print Könyvkiado, Csikszereda 2012.
- Mavratsas, Kesar, *Όψεις του ελληνικού εθνικισμού στην Κύπρο* [Аспекти грчког национализма на Кипру], Катарти, Атина 1998.
- Mazower, Mark, *The Balkans* [Балкан], Weidenfeld & Nicolson, Лондон 2000.
- Mettan, Guy, „Petit précis de désinformation” [Кратак приручник о дезинформацијама], *Le Nouvelliste*, Швајцарска, 24. април 1999.
- Mihail, Doros, „Cyprus: The Turkish Cypriot (T/C) uprising lifted the barricades” [Кипар: Устанак кипарских Турака уклонио барикаде], *Hekinima* (Међународна социјалистичка организација), 20. мај 2003.
- Милошевић, Б., „Хрватски гардисти не поштују ни своје министре”, *Полиџика*, 7. децембар 1991.
- Müftüler-Bac, Meltem, „Turkish Women’s Predicament” [Невоље Туркиња], *Women’s Studies International Forum*, Vol. 22, бр. 3, 1999.
- Musić, Šemsudin (ur.), *Вошњаџко питање*, Управа за морал Генералштаба АРБиХ (Војна библиотека, књ. 14), Сарајево 1995.
- Nettelfield, Lara J., Wagner, Sarah E., *Srebrenica in the Aftermath of Genocide* [Сребреница након геноцига], Cambridge University Press, Њујорк 2014.
- „О сута де оамени, ieri, la mormântul lui Ceauşescu” [Стотину људи јуче на Чаушескуовом гробу], *Curierul National*, 27. јануар 2003.
- Службени гласник РС* (Републике Србије), бр. 17/2004.
- Службени лист Српског народа у БиХ, год. I, бр. 1, 15. јануар 1992.*
- Службени гласник СРС* (Социјалистичке Републике Србије), бр. 54/89.
- Oran, Baskin (ur.), *Türk Dış Politikası. Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* [Турска спољна политика. Чињенице, документи, коментари од рата за независност до данас], İletişim, Истанбул 2002.
- Oslobođenje*, год. XLIX, бр. 15694, Сарајево, 28.02.1992.
- Panagiotopoulos, Vasilis (ур.), *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770–2000* [Историја савременог хеленства], vol. 10, Ellinika Grammata, Атина 2003.
- Perko, Milan, Debevc, Matjaž, „Kabelska omrežja v Sloveniji: organiziranost, razvitost in nivo storitev” [Кабловске мреже у Словенији: организација, развој и ниво услуга], и Mitja Štular, Anton Umek et al. (ur.), *Dostop do telekomunikacijskih storitev: zbornik referatov* [Доступност телекомуникационих услуга: зборник радова], Elektrotehniška zveza Slovenije, Љубљана 2001.
- Petroska-Beška, Violeta i Najčevska, Mirjana, Special Report, Macedonia. Understanding History, Preventing Future Conflict* [Специјални извештај, Македонија. Разумевање историје, сјеревање будуће сукоба], *USIP*, фебруар 2004.
- Pobjeda*, 25. март 1999.
- Puwak, Hildegard, *Dimensiune a sârâciei în România* [Димензије сиромаштва у Румунији], објављено у *Revista Calitateavietii* [журнал „Квалитет живота”], бр. 3/1992.

- Радисављевић-Ћипаризовић, Драгана, „Религиозност грађана Србије и њихов однос према ЕУ – социолошки угао“, Религиозност грађана Србије и њихов однос према *процесу европских интеграција*, Хришћански културни центар, Konrad Adenauer Stiftung, Београд 2011.
- Репе, Воџо, *Milan Kučan, prvi predsednik*, Модријан, Љубљана 2015. Аутор фотографија: Зоран Вогринчич.
- „România libera“, год. XLVIII, нова серија бр. 74, 20. март 1990; бр. 76, 22. март 1990.
- Събчев, Константин, *Мавзолеят, който разделяше хората* [Маузолеј који је поделио народ], *Стандарт*, 19. август 2003.
- Sauca, Priest dr. Ioan, *Abecedarul micutului crestin* [Буквар малог хришћанина], Editura Institutului Biblic si de Misiune al Bisericii Orodoxe Române, Букурешт 1992.
- Scurtu, Ioan, Curculescu, Marian, Dinca, Constantin, Soare, Aurel Constantin, *Istoria românilor, din cele mai vechi timpuri până astăzi. Manual pentru clasa a XII-a* [Историја Румуније од антике до данас. Уџбеник за 12. разред], Editura Petrion, Букурешт 1999.
- Skupština Republike Bosne i Hercegovine, *Zapisnici zajedničkih sjednica Skupštine Republike Bosne i Hercegovine 1990–1996*, Сарајево 1996.
- Спасов, Орлин, *Информационно – технологичните млади* [Млади ИТ професионалци], и Ditchev, Ivaylo Spassov, Orlin (ур.), *Новите млади и новите медији* [Нови млади и нови медији], Фондација за отворено друштво, Софија, 2009.
- Survival Questionnaire The Siege of Sarajevo 1992–1996* [Уџишник о преживљавању. Ојсага Сарајева 1992–1996], FAMA, Сарајево 2000.
- Tafro, Aziz, *Ruski i grčki plaćenici u ratu u Bosni i Hercegovini*, 2014.
- Tolić, Dubravka Oraić (ур.), *Hrvatsko ratno pismo*, Загреб 1992.
- The Future of Eastern Europe (CNF). National Intelligence Estimate* [Будућност источне Европе. Безбедносна процена], Director of Central Intelligence, NIE 12-90, април 1990, copy 857.
- Vassileva, Maria, „A Conversation with Nedko Solakov“ [Разговор са Недком Солаковим], и Vassileva, Maria (ур.), *Art for Change. 1985–2015* [Уметност за промене. 1985–2015], Military Publishing House, Софија, 2015.
- Vassiliou, George, *From the President's Office. A Journey towards Reconciliation in a Divided Cyprus* [Из кабинета председника. Пут ка помирењу на подељеном Кипру], I. V. Tauris, Лондон и Њујорк 2010.
- Viorel, Gheorghe, „Dimensiuni subiective ale fenomenului sărăciei în România“ [Субјективне димензије феномена сиромаштва у Румунији], *Revista Calitateavietii* [журнал „Квалитет живота“], бр. 3/1992.
- Војичић, Бранко, и Бисерко, Соња, *Дубровник: „Раџ за мир“*, Хелсиншки комитет за људска права у Србији, Београд 2006.
- Wertheime-Baletić, Alica, *Stanovništvo Vukovara i vukovarskog kraja*, Globus, Загреб 1993.

Уредник едиције

КРИСТИНА КУЛУРИ, професорка савремене историје, декан Факултета политичких наука на Универзитету Пантеон у Атини.

Председница Комитета за наставу историје при Центру за демократију и помирење у југоисточној Европи од 1999. године и директорка Истраживачког центра за савремену историју (КЕНИ) на Универзитету Пантеон у Атини. Такође је и научни саветник на Сорбони (UMR-IRICE: Unité Mixte de Recherche Identités, Relations Internationales et Civilisations en Europe), Париз I и у Националном истраживачком центру (CNRS) у Паризу. Студирала је на Универзитету у Атини, Високој школи друштвених наука и на Сорбони, где је и докторирала. Године 1994. добила је награду Николас Своронс за историјска истраживања и објављене радове, а 2012. године награду „Делфи“ Међународне олимпијске академије. Учествовала је у пројекту „Учење и настава европске историје XX века“ (1996–2000) при Савету Европе. Била је чланица научних комитета који одобравају уџбенике историје за средње школе у Грчкој; ради као координаторка пројеката за уџбенике историје и историје Грчког олимпијског комитета. Ауторка је више књига о памћењу и националном идентитету, историји спорта и олимпијским играма.

Уредници

НЕВЕН БУДАК, професор средњовековне историје Хрватске на Филозофском факултету Свеучилишта у Загребу. Предавао је средњовековну историју градова југоисточне Европе на Централноевропском универзитету у Будимпешти. Био је стипендиста Фондације Александар фон Хумболт и других фондација у Немачкој и Аустрији. Члан је уређивачких одбора историјских часописа у Хрватској, Немачкој, Мађарској, Словенији и Русији и почасни члан Међународне комисије за историју градова. Био је гостујући предавач на универзитетима у Великој Британији, Ирској, Канади, Аустралији, Јапану, Немачкој, Мађарској, Пољској, Словенији и Бугарској. Био је декан Филозофског факултета Свеучилишта у Загребу, председник Хрватског националног одбора за историјске науке, специјални саветник за науку премијера Хрватске и главни аутор Националног оперативног тела за израду Стратегије образовања, науке и технологије.

АЛЕКСЕЈ КАЛИОНСКИ, ванредни професор савремене историје на Универзитету „Св. Климент Охридски“ у Софији, Историјски факултет, Бугарска.

Предавач на основним и мастер студијама балканске и отоманске историје; предмодерне и ране модерне историје Русије, источне Европе и Евроазије; историје мањина; миграција и номадских друштава. Докторирао је 2002. године на Универзитету у Софији. Предавао је и на Универзитету Улудаг у Бурси, Турска; у Центру за исламске и блискоисточне студије у Бергену, Норвешка; и на Високој школи друштвених наука у Паризу, Француска. Године 2013. Амерички истраживачки центар у Софији доделио му је награду „Гипсон“ за дисертацију о османском периоду на Балкану. Објавио је

око 40 публикација, од којих су три књиге: на бугарском, о Јуруцима на османском Балкану, као и о Турцима и муслиманима у Бугарској (1944–1989); и *Communities, Identities and Migrations in Southeast Europe: Collected Articles* [Заједнице, идентитети и миграције у југоисточној Европи: Сабрани чланци] (Софија, Анамнесис, 2014), на енглеском језику.

БОЖО РЕПЕ, професор савремене историје на Филозофском факултету у Љубљани.

Од 1999. до 2000. године био је шеф Катедре за историју. Од 2009. године је вођа пројекта групе Словеначка историја. Бави се савременом словеначком, јужнословенском и средњоевропском историјом, као и проблемима наставе историје у школама. Био је гостујући професор на Универзитету Витолда Великог у Каунасу, а предавао је и на другим универзитетима и институтима, као што су Универзитет у Бечу, Братислави и Грацу, Карлов универзитет у Прагу и Норвешки универзитет за науку и технологију у Трондхајму. Био је истраживач на Аустријском институту за студије источне и југоисточне Европе у Бечу и Институту за савремену историју у Паризу.

Стручни тим

НИЈАЗИ КИЗИЛИРЕК, професор на Кипарском универзитету, декан Факултета хуманистичких наука.

Рођен је у Потамији, селу настањеном и Турцима и Грцима. У време националних сукоба 1963. и 1964. године, његова породица је пресељена у турски гето у Луручини. Студирао је друштвене и политичке науке на Универзитету у Бремену и одбранио дисертацију о кипарском питању и међународним односима. Од 1995. године запослен је на Катедри за турске и блискоисточне студије Универзитета на Кипру. Године 1997. добио је Ипекчијеву награду за мир и пријатељство, за допринос напорима за зближавање двеју заједница на Кипру, као и зближавање Грчке и Турске. Године 2006. француска му је доделила одликовање Реда академских палми за научни успех и мировни ангажман на Кипру. Аутор је неколико књига на грчком и турском језику, као и бројних академских чланака у разним научним часописима. У његова истраживачка интересовања спадају историја модерне Турске, кипарски проблем и национализам, као и националистички спорови.

ДУБРАВКА СТОЈАНОВИЋ, редовна професорка на Одељењу за историју Филозофског факултета у Београду.

Бави се процесима модернизације и европеизације Југоисточне Европе, демократизацијом у Србији почетком 20. века, историјом урбанизације Београда, односима између историје и сећања, приказима историје у уџбеницима историје. Од оснивања је чланица Комитета за образовање у области историје Центра за демократију и помирење из Солуна, од почетка укључена у рад Заједничког историјског пројекта. Била је уредница српског издања прве четири читанке. Добитница је Награде града Београда за друштвене и хуманистичке науке 2004. године за књигу *Србија и демократија 1903–1914. Историјска студија о „златном добу српске демократије*. Добила је Награду за мир београдског

Центра за мир и демократију (2011) за вишегодишњи рад на помирењу у Југоисточној Европи преко реформе наставе историје. Године 2012. добила је награду „Освајање слободе“ намењену женама које се боре за људска права, демократију и правну државу. Носилац је одликовања Националног реда за заслуге у рангу витеза Републике Француске.

Педагошки консултант

СЊЕЖАНА КОРЕН, шеф катедре за методик у наставе историје на Одсеку за историју Филозофског факултета на Свеучилишту у Загребу.

На истом универзитету одбранила је докторат из модерне и савремене историје. Неколико година радила је као наставник историје и тренер на семинарима за наставнике. Поред предавања на универзитету, ради као испитивач на државним испитима за наставнике историје у Хрватској. У својим бројним радовима обрађује политику историје и сећања у социјалистичкој Југославији и њеним државама наследницама, историју историографије и наставе историје, компаративну анализу уџбеника историје и наставних планова, едукацију наставника у Европи, интеркултурално образовање итд. Од 1999. године учествовала је у многим међународним и хрватским пројекатима који се баве поменутим темама. Објавила је две књиге (*Политика љовијесџи у Југославији 1945–1960: Комунистичка љарџија Југославије, настџава љовијесџи и истџориоџрафија; Чему нас учи љовијесџи?: Настџава љовијесџи, идеје о учењу/џоучавању и исходи учења*), бројне чланке и поглавља, као и неколико уџбеника историје 20. века.

ВАСИЛИКИ САКА, тренер на семинарима за наставнике, школски консултант, Атина.

Студирала је историју и археологију на Универзитету у Атини. Магистрирала је у области дидактике историје (Универзитет у Атини, Катедра за филозофију, педагогију и психологију) и докторирала у области историје и образовања одраслих (Универзитет на Пелопонезу, Катедра за социјалну и просветну политику). Од 1985. године радила је као наставник историје и језика у средњим школама, а сада ради као школски консултант и учитељ ментор. Аутор је и рецензент уџбеника историје и наставног материјала. Писала је радове и истраживања о дидактици историје, јавној и усменој историји, образовању о холокаусту, ставовима и веровањима наставника историје, визуелној писмености итд; Чланица је удружења ЕУРОКЛИО од 2006. године и била је његова председница (2010–2012).

Рецензенти

ФЛОРИЈАН БИБЕР, професор студија југоисточне Европе и директор Центра за студије југоисточне Европе на Универзитету у Грацу, Аустрија.

АНДРЕАС ДЕМЕТРИУ, професор психологије и председник Истраживачке фондације Универзитета у Никозији.

МАРИЈА ТОДОРОВА, професорка историје, Универзитет Илиној, САД.

Одбор за историјске изворе

Др Корнелија Ајлец, Љубљана (доцент на предмету Савремена светска историја на Филозофском факултету у Љубљани).

Проф. Хамит Бозарслан, професор на Високој школи друштвених наука – ÉNESS, Париз.

Проф. Фрашер Демај, Приштина (Научни саветник на Институту за историју у Приштини, професор на ФАМА колеџу).

Проф. Валентина Дука, Тирана (професор историје албанског народа на Универзитету у Тирану).

Др Галина Гончарова, Софија (доцент на Катедри за културне студије, Универзитет у Софији).

Др Вангелис Караманолакис, Атина (доцент на предмету Теорија и историја историографије на Атинском универзитету).

Др. Вера Кац, Сарајево (виши научни сарадник Института за историју Универзитета у Сарајеву).

Др Хрвоје Класић, Загреб (доцент на Катедри за историју, Филозофски факултет, Свеучилиште у Загребу).

Др Каталина Михалаче, Јаши (Истраживач на Институту за историју А.Д. Ксенопол Румунске академије наука).

Др Драгутин Паповић, Подгорица (предавач на студијском програму историје на Филозофском факултету Универзитета Црне Горе у Никшићу).

Др Павлос Павлу, Никозија (предавач историје и историје образовања на Европском универзитету на Кипру).

Др Радмила Радић, Београд (научни саветник на Институту за новију историју Србије у Београду).

Др Ирена Стефоска, Скопље (професор на Одсеку за историју на Универзитету Св. Кирил и Методије у Скопљу).

Сарадници

Вук Бачановић, Сарајево

Др Филип Каработ, Атина

Проф. Тодоров Чепреганов, Скопље

Ајоанеј Думитру-Александру, Дарабани

Проф. Иван Еленков, Софија

Адмир Ибричић, Сарајево

Харијук М. Јонут, Васлуј

Георге Лимантзакис, Атина

Др Артан Путо, Тирана

Сања Радовић, Београд

Др. Мехмет Али Тутан, Истанбул

Фатмироше Џемалај, Тирана

Карте

др Рок Циглич, др Драго Кладник, др Матеја Брег Ваљавец, др Матјаж Гершич, Јуре Тичар, др Матија Зорн, Географски институт Антон Мелик, Научно-истраживачки центар Словеначке академије наука и уметности, Љубљана

Преводиоци

BESTRANS EOOD, Софија
Ергис Бежани, Тирана
Филип Каработ, Атина
Огнен Чемерски, Скопље
Евагина Дирту, Јаши
Жељка Хасанагић, Сарајево
Сабина Коседнар, Љубљана
Мисли Мперин, Атина
Катерина Попова, Софија
Елени Псефтелис, Солун
Реа Волден, Атина
Маја Завашник, Љубљана

Правни саветници

Др. Евангелија Митру, Атина
Др. Евангелија Вагена, Атина

Посебно захваљујемо

Свим министарствима образовања која су сарађивала и подржала овај пројекат
Косовском образовном центру
Центру за људска права и решавање сукоба
Хрватском удружењу наставника историје (ХУНП)
Удружењу наставника историје Црне Горе (ХИПМОНТ)
Удружењу за друштвену историју – ЕУРОКЛИО
Албанском удружењу наставника историје (АЛБНА)
Удружењу грађана Право људски
Жан-Франсоа Бержеру
Др. Јоанису Григоријадису, Истанбул
Хрисафису Јорданоглоу, Атина
Ефи Павлогеоргату, Атина
Калини Сотировој, Софија
Џевдету Тузлићу, Сарајево
Др. Василики Цахристу, Атина
Др. Гуркану Јеличеу, Измир

